

ХАРКІВ ЛІТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

№ 11' 2018

ЗМІСТ

Поетичні обрії

Олексій Ковалевський 3

Прозові студії

Леонід Тома. Миколині мандри землею й небом.
Мандрівний роман 12
Олександр Усенко. Навпомацки у часі.
Документальна повість-роздум 75
Андрій Кондратюк. Розмисли 105

Наші ювіляри

Леонід Баргузин. Від обривів юності... 164
Іван Перепеляк 164

*Леонід Тома. Генетика «Акордеону»,
або Вихід з лабіринтів постмодернізму.* 170

Планета молодих

Ольга Тараненко. Острів «Зав'язь» 176
Оксана Комякова 177
Анжеліка Лісенко. Обійми мене (Оповідання) 179
Любомира Мельникова 189
Анастасія Рябенко 192
Христина Капусняк. Просто написано 197

З пам'яттю в серці

Іван Мироненко 199
Віталій Поліщук 206
Василь Шапран. Космос слобожанського хутора 214
Василь Шейко 214

<i>Володимир Бацунов. Дуже просто</i>	219
<i>Олександр Підкопай. Близьче до неба.</i>	248

Конкурс журналу

Золоте перо Балаклії	265
<i>Володимир Стальний</i>	266
<i>Євгенія Ліщинська</i>	268
<i>Тамара Мацко</i>	268

Аналізуємо, критикуємо, стверджуємо

Лео Бутнару: «...ляпас громадській думці потрібен і зараз»	270
<i>Ніна Дянько. Дві червоні хустини. Новела</i>	278
<i>Віктор Палинський. ...Історії не до кави (проте...)</i>	288
<i>Петро Сорока. «Слова — спасителі. Слова — пересторога»</i>	292
<i>Олекса Чугуй. Дорога до Собору (Спогади)</i>	298
<i>Мирослава Данилевська-Милян. Ріка (Споглядання з берега)</i>	303
<i>Леонід Горlach. Ніч на Павловому Полі</i>	309

Редколегія:
Володимир КАЛАШНИК,
В'ячеслав РОМАНОВСЬКИЙ, Микола СЛАВИНСЬКИЙ,
Анатолій СТОЖУК, Антоніна ТИМЧЕНКО

Головний редактор:
Леонід ТОМА

Дизайн
Володимира НОСАНЯ

Технічна редакція:
Євгенія ОНИШКО

Коректура:
Володимир ВЕРХОВЕНЬ

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати рукописи.

Видається з 2014 р. щоквартально.
Рестраційне свідоцтво КВ № 22093-11993Р від 23.03.2016 р.

Підписано до друку 22.09.18. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура NewtonС. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 19,5.
Видання і друк ТОВ «Майдан»
61002, Харків, вул. Чернишевська, 59. Тел.: (057) 700-37-30, 752-92-82. E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

Не розраюють барвінки,
Кобзу —

на розпал!

А чуже гуля і тика
В груди самопал.

Та іще ж небесна сила
На сім світі є.
І двигтить Савур-могила,
Меч тобі кує.

Ти життя ним перехрестиш,
Смерть чужу й свою, —
Тільки слави, тільки честі,
Торжества в бою!

А вже потім хай і кобза,
Дума вікова,
Що не вужиться, не повза,
З висей наплива...

КІБОРГ

Він у чоті, а ти у роті —
У пащі, де неси́та гідь.
Його ж, його...

Буонаротті

Ще будуть кіборга ліпить!

Родени прийдуть на підмогу,
Кавалерідзе підростуть.
А ти зникай, котись, убоге,
Як слина в сніг,
як в топку — ртуть.

Коли таких, як ти, одкине
І за Можай, і за Валдай,
«На монстра всякого є кіборг!» —
Щурам і гнидам передай.

ПОДЛИЛИ

Вже тебе поділили
На шматки, на паї —
Від Товстої могили
По карпатські плаї.

Вже взяли до калиток,
А людей зайвину
Витрясають, мов крихти,
В геноцид і війну

Чи тримають в полоні,
Та і то до пори —
Щоб здмухнути з долоні,
Наче рештки махри.

СПИТЬ...

Спить моє рідне, спить моє тихе,
Спить позаблокове, спить неземне.
Справа варягів — палити й топити,
Слухатись — наша, привчало мене.

Ніч позіхає та люлькою пихка,
Чуб ковиловий на пригірку мне.
Спить моє рідне, спить моє тихе,
Спить позаблокове, спить неземне.

Доста було йому відчаю-лиха,
Доста вбивало нас плем'я мутне.
Спить моє рідне, спить моє тихе,
Спить позаблокове, спить неземне.

Може, той сон — і спасіння, і втіха.
Хто нас і справді вві сні розіпне?
Спи, моє рідне, спи, моє тихе,
Спи, позаблокове, спи, неземне.

ОСКОЛОК

Зникоме там і суше
Сяга своїх висот.
І журавель худючий
Стоїть,
як Дон Кіхот.

Але води з криниці
Все менше набира.
Спада іржава глиця
До м'ятого цебра.

Кольне вночі сумління —
І чутимеш здаля
Не слово, а квиління
Старого журавля.

Ти був йому пахолок,
Ти став його пірцем...
Там пурхає осколок
Повз цяму
горобцем.

* * *

Писарював чи був обозним,
Та був при наших,
лиш при них.
Чому ж оце серед безбожних
В собі і знітився, й принишк?

Нехай штанці іще підтягнуть,
До тої титли доростуть.
Мерзенне плем'я, трути спрагле,
Слизота вічна —
верть і круть.

Зітни довбешки їм, козаче,
Мене, мій ските, прихисти!

Відьомський поїзд в'ється й скаче
Поміж похилені хрести.

Та я таки бував і вище,
Та я там подумки й тепер.
Нехай гасає мстива хвища,
Я серед наших,
тож — не вмер.

Які не чую вслід погрози,
Які б дзьоби через поріг,
Писарчуком а чи обозним,
Аби одне —
серед своїх.

НАЧУВАЙСЯ

Шляхті —
владу й нагайку,
А для тебе вся суть:
День у день Наливайка
На торттури ведуть.

Рік у рік четвертують,
Вік у вік на вогні
Запікають,
святкують
І горланять пісні.

— Начувайся, голото,
Стогін ти,
а не глас!
Роззявлятимеш рота,
Щоб лиш славити нас.

...Воєводи й маршалки,
Пси тамбовські й вовки.
А між них —
наші шавки,
Найстрашніші таки.

* * *

Зоря вечірня.

І шпаки —
Мов листя із тополі.
А чи малинові шлики
Летять краєчком поля?

Комусь не ватяно в імлі
Сьогодні буде спати.
В руках не промені —
шаблі
У привидів крилатих.

Ото натнуть голів за ніч,
Лукавих і не дуже,
Що тільки кліпають,
як сич
На себе у калюжах.

ЯБЛУНЬКИ

Горизонт розхитують гармати,
Школа й клуб зруйновані лежать.
І спросоння
яблуньки до хати
Крізь хурту і вибухи біжать.

Ближчі уже вирвано з корінням
І осколки — дальших посікли.
О, які ж бо яблука віднині
Твій садок уродить
і коли!

Він людей боятиметься, тату,
В ньому вирви затамують біль.
Ти навіщо піднімаєш ляду
І кульгаєш
в смертну заметіль?

Цілий світ забився б у печери,
У бігкі заплівся кураї...
Що із цього вийде еленеру,
Знаєш ти
і яблуньки твої.

ШАХТАР

Якого позасвіття
Для цих пекельних лав?
А він з благою вістю
Калину на ворітцях
І мальву малював.

Якої України
Сягне скрипуча кліть?
А все-таки в нетлінне —
До мальви, до калини
Його навік пустіть!

Не вкотре ж під обвали
І під навали теж.
Він дивиться зухвало
Удмуртові-шакалу
У відморги пожеж —

В очиська дохристові,
У серця каламуть.
До світла, до любові!
А тут мещора знову,
Буряти, комі, чудь.

У нього літ і стажу
Підземного — лиш в рай.
Йому б чумацьку мажу,
Та всю свою поклажу
Везти за небокрай.

А тут стежки камінні,
А не зірки і вись.
Коли ще Україні,
І мальві, і калині
Про це він розповідь?

ОРУЖНЕ

Прихисти у тому лісі,
Пересій на тому лані,
Де немає черемисів
Чи рязані.
Та й кубані.

Є пороги і дороги,
І дороги ті —
до Січі,
Де за пазухою в Бога
Не кадильники і півчі.

Де на враже, осоружне
Є пряма, як промінь, битва,
Є буранне, є оружне,
А вже потім —
і молитва.

ТРЯСИЛО

Ще трясне.
Ще Трясило
Залізні здійме кулаки.
Ще посиплються з могили
Слова смиренні та вінки.

Чого ж ти, чаєчко, так скиглиш
Серед болотної куги?
Ще тут встануть,
ще тут скинуть
З плечей столітні ланцюги.

Леонід ТОМА

МИКОЛИНІ МАНДРИ ЗЕМЛЕЮ Й НЕБОМ

Мандрівний роман

Я не можу з певністю засвідчити, що кожна подія й діюча особа цієї правдивої оповіді повністю відповідає дійсності. Бо для цього треба спочатку сформулювати, що таке дійсність. Якщо це тільки та об'єктивна реальність, яка дається нам у наших чуттях, то деякі місця в цій оповіді можуть скидатись на фантастику. Але, знову ж таки, ми повинні сформулювати, що таке фантастика. Якщо це гіпертрофоване зміщення подій і образів, то деякі місця в цій оповіді можуть скидатися на жахливу реальність.

Одним словом, «Миколині мандри землею й небом», як і всі справжні подорожі, поєднують у собі земні й небесні сфери. Заспокоїмо відразу релігійних ортодоксів: автор ні в якому разі не претендує на знавця всього того, що над землею. Скоріше навпаки — коли мандрівку й мандрівника заносить надто високо, автор послуговується тільки свідченнями очевидців, а це, як відомо, найменш достовірне джерело інформації. Цю істотну прогалину вдалося заповнити тому, що сам автор кілька разів побував там, де може побувати тільки людина з дуже розвиненою інтуїцією та образним мисленням.

Ще в античні часи казали про особливий простір — Енноія — місце, де Творець розмірковує сам про себе. Треба сказати, що і в кожного, хто поклав в основу свого життя творення, має бути такий простір. І саме там мандрівка набуває особливого значення.

Усі учасники цих непростих мандрів дороги серцю автора, бо вони не народились, як Афіна-Паллада з голови Зевса, а довго нуртували в несповідимих нетрях того життя, яким жив автор, і навіть переступали межу смерті, де поки автору робити нічого. Земля, якою вони

мандрували, — це Україна й Чорнобильська зона, де, за передбаченням одного з персонажів, формується нова цивілізація, про шлях розвитку якої він написав у своїй «Утопії-2», перейнявшись ідеями Томаса Мора.

Мандрівка, про яку йдеться, ще не закінчилась, хоча деякі персонажі вже переступили межу смерті. І поки мандрівка продовжується, автор буде з великим хвилюванням вдивлятися в цей нелегкий і дивовижний шлях. Бо він і сам мандрує з дорогими його серцю людьми, які стають персонажами великої й захопливої земної драми.

Частина перша

1. ЮПІТЕР ПІД ЗНАКОМ СОНЦЯ

Микола Багряновський народився в сорочці з срібною ложкою в роті, коли Юпітер був під знаком Сонця. Малим хлопчаком він уже знав напам'ять грецьку й римську міфологію, а вже в третьому класі писав вірші й читав «Дон Кіхота» Сервантеса. На човні запливав він у найдавші річкові затоки, де крізь кришталеву воду видно було, як у смарагдових підводних садах мерехтять сріблясті краснопірки й проносяться темні веретена стрімких шук. Пірнувши, пив він досхочу м'яку річкову воду, а вирнувши, лежав на воді й дивився в незглибимі блакитні небеса, де вітер розноси́в пір'я біленьких хмарок. Мабуть, був у нього ангел-охоронець. Зістрибнувши з височенного дерев'яного мосту, Микола врізався головою у воду якраз біля дерев'яної палі, що самотньо стирчала на дні Псла ще з часів гетьмана Данила Апостола. Потім блискавиця ударила у вербу, під якою він ловив рибу, спалахнуло дерево, як сірник, а він, оглушений, побачив світ у багряному моментальному фото, що на все життя відбилось у мозку.

Красивий був хлопець Микола, а як став юнаком, то став таким красенем — хоч на монеті карбуй. Високий мармурово-білий лоб, голубоокий погляд з-під розльоту темних брів, рівний ніс і чутливі, ледь припухлі губи, що так і просилися до поцілунку. Коли він роздягався й стояв на березі Псла, торкаючи босою ногою ласкаву, як дівочий шепіт, воду, то жінки, які брали воду на тому березі, тільки хитали головами:

— Ну й ловкий же хлопець, викапаний іскуситель!

Нікого не спокушав Микола, дівчата й жінки самі, наче загіпнотизовані, тягнулись до нього. А він, спочатку наче й не помічав

їх. Поезія, богиня-жінка, заволоділа ним. Перші його поетичні книжки, як гострі ножі полоснули по брезклому тілу звироднілої віршомазні. Його обожнювали й заздрили, закохувались до струсу мозку й ненавиділи, вірили в нього й боялись.

Як лемешем велетенського плуга, перевернуло кілька десятків років. Обважнів Микола, сивим осотом узялася голова, він утрачав друзів, коханих, ляда літературного офіціозу давила його, як плита гробового склепу.

2. У НАЩАДКІВ ЧИНГІСІДІВ

Місяць освітив під собою величезне плато рівних, як войлок, хмар. Від цього низ їх зайнявся мармурово-млистим вогнем, а верх відтінила фіолетова смуга. Степ наче затримав дихання, інколи було чутно писк ховрахів.

— Так де ж та цекашна юрта? — видихнув у сутіні дебелий Микола, у білій сорочці, що стала голубою від місячного сяйва. — Так ми, чого доброго, знайдемо в цьому степу Кобилячу Голову.

— Який такий «Голова»? — почувся в сутіні надтріснутий дискант Ільяса Джералієва, казахського цекашного інструктора.

— Та є в нас, українців, казка про Кобилячу Голову. Так там одна слухняна дівка зустріла в степу Кобилячу Голову. А та їй каже: улізь мені в праве вухо, а з лівого вилізь. Влізла та обідрана сирітка в праве вухо, а з лівого вуха вискочила вбрана в розкішні шати, як царівна.

— Єто наша казка, казахская. У нас кінь — єто всьо.

— Отак і ти, Ільясе, вліз у праве вухо Куранбаєва бідним джигітом, а виліз...

— Ти єто брось, Микола, я хоть і бедний був джигіт, а тамга мого роду унаслідувана від хана Шейбана, кровного Чингісида.

— Ільясе, не кажи мені про Чингісидів, бо обіжусь. А нащот коня...

— А нащот коня, дорогий мій Микола, скажу тобі: у вас Кобиляча Голова, а в нас відьма Жезтирнам — молода жінчина, з мідним орлиним носом і кігтями. Попадеш їй в кігті — не вирвешся.

Останнього слова Ільяс не договорив, бо ошарашився в байбачину нору лівою ногою. Але Микола вчасно підхопив його міцними, як дубові корені, руками.

— Оце тобі значка від твоєї Жезтирначки! — хрипко засміяся він. — Якщо в тій цекашній юрті нема горілки, то влізу, Ільясе, у твоє праве вухо, а вилазити не буду.

І враз стало темно. Туга повсть хмар розкуйовдилася, наче грива скакуна під вітром. Місяць шез у темній зворохобленій хмарній горлянці. Де-не-де, там, де повсть хмар обривалася, гостро заблищали зірки. Велетенська таріль степу й гулкий казан неба з'єднались. Тепер кінець переходив у початок, а початок ставав кінцем. Двоє людей у нічному степу. Їхні душі миготять, як свічки під вітром.

І раптом почувся потужний гул, від якого задрижала земля. Степ, як від пожежі, освітило з краю в край. Багряна лава світла, наче видихнута з глибин землі, почала рости й заповнювати небо. Гул перетворився в свистячий рев, і відлуння від нього шугонуло на весь обшир степу. А потім на обрії виникла стрімка вогняна стріла, що увігналась у підсвічені багретцем небеса. Микола й Ільяс завмерли, як захоплені зненацька жертви Содому й Гоморри. Але ось вогняне море почало меркнути, гул із свистячими громами подаленів.

— Ільясе, — хрипко обіззався Микола. — Це що?

— А ето наш подарок Родіне, — нервово засміявся Ільяс. — Земля Чингісидів швиргнула ракету в космос!

— Хух, оце подарок, матері його ковінька, — Микола невидючими після вогняної лави очима шукав Ільяса. — Це ж треба отаке зробити, — продовжував він, наче сам був причетний до цього вражаючого старту. — Це ж треба отаке зробити!

Після вогняної лави повстяна пелена хмар розірвалася, місяць затопив степ білим, аж срібним, світлом.

— Он вона наша цекашна юрта! — показав рукою гострозорий Ільяс.

У юрті було все, була й горілка фінського виробництва в карточних ящиках, кумис у справжніх шкіряних бурдюках. На величезній таші димувала запашна гора плову. Дівчата кордебалету казахської опери в стилізованому національному вбранні розносили різні смаколики.

— От національний поет України, — Ільяс підштовхнув Миколу до опасистого дядька, з двома зірками Героя на лацкані піджака. — Трохи прибудили, — притишено сказав він і опустив очі.

— Чарку для нашого українського друга! — виголосив дядько й виявився першим секретарем ЦК Казахстану Дінахмедом Куранбаєвим. — Ну, ви побачили, як з наших казахських долонь вогняна стріла сягнула в космос. Дорогий український друже, ваша подорож до нашої головної юрти — це сюрприз, з яким чудово впорався Ільяс Джералієв.

Микола відтворив у пам'яті заготовку спічу з казахського фольклору про священне дерево Байтерек — Світове Дерево, стовбур якого символізує земну вісь.

— Так от, є таке дерево — Байтерек, — почав він, поглядаючи на Куранбаєва, який схвально кивав спітнілою головою. — Стовбур його — це наш СРСР, а гілки — наші національні республіки. А корені — вчення марксизму-ленінізму. Життедайні наші корені, міцний і незламний стовбур, на якому ростуть і розвиваються розлогі зелені гілки — наші республіки.

— Добре, добре кажеш! — Куранбаєв підморгнув Миколі, як старому другу. — Так ти кажеш: гілки зелені й добре розвиваються? А я скажу так: є в нас у горах Тянь-Шаню найвища вершина — Хан Тенгри. До неба здіймається вона. Ось і сьогодні злетіла ракета з Байконура — вище гори піднялась вона. За дружбу!

— Ну ти, Миколо, здорово влиндів про дерево Байтерек. Дінахмеда Ахметовича уважив. Щоб ти знав, його рід веде початок від нашого знаменитого предка — Єсімхана.

Ільяс устигав довгими чутлими пальцями витягати шматки м'яса з плову, доброзичливо кивати й підморгувати дівицям з казахського кордебалету, з розумінням сприймати виразні погляди охоронців Куранбаєва, зводити очі догори, наче в безмовній молитві.

— Схоже, ти звертаєшся до своїх богів, Ільясе, — Микола після фінської горілки й кумису зі шкіряних бурдюків спітнів. Розчервонівся, сорочка місцями потемніла від поту. «Ти дивись, чи думав я про те, що буду з нащадками Чингісхана сидіти за святковим столом? Ну, сказав я про цей гнилий стовбур СРСР і бачив, як іронічно мружив очі нинішній хан Куранбаєв, нащадок самого Єсімхана».

— Ти, Миколо, може, і не знаєш, — наче читаючи думку українського класика, — виголосив Ільяс. — Хоч це й не закрита інформація. Єсімхан завоював Ташкентське ханство, узяв Самарканд. Саме за нього утворилась казахська еліта — Торе.

Микола з подивом помітив, як зник провінційний акцент і суржик, Ільяс говорив добірною російською мовою.

— Одним словом, — далі провадив він, уже за Єсімхана, у нас з'явився звід законів «Стародавній шлях Єсімхана». А далі джунгарська агресія. Казахи покидають передгір'я Алатау, відступають на захід. Потім втрачають Ташкент, Туркестан — це були роки Великого Бідуння. А далі ти знаєш, — з жалем кинув Ільяс.

- А хіба зараз у вас немає отієї самої «еліти Торе»?
- Як сказати, — вузькі очі Ільяса, як миші, стрибнули в свої нірки. — Без еліти немає народу. Ну й справжньому батиру потрібен ще кінь, знайди доброго коня й вирушай мандрувати.
- Який зараз кінь? — здивувався Микола.
- Якого знайдеш, а знайдеш — багато побачиш!
- ...І купив Микола коняку й воза та й поїхав по Україні.

ІЗ ЩОДЕННИКА МИКОЛИ БАГРЯНОВСЬКОГО

Їду, назустріч дядько на велосипеді. На рулі висить якийсь клунок, ворухиться він, як живий, а з нього надривний котячий нявкіт. Питаю: куди їдемо?

- *Та оцього клятого котяру втопити.*
- *А що ж він такого наробив?*
- *Задавив півня.*
- *Чого ж так суворо караєш?*
- *Та довго розказувати.*
- *А ти розкажи.*

Зупинились біля якогось озера. Очерет шумить, по воді павучки снують. Витяг я свої припаси, насмажили на сковороді сала з картоплею. А як почало пригасати багаття, дядько махнув рукою й відчепив із заднього багажника торбину зі своїми припасами, ще й пляшка знайшлася.

А як п'ється чарка біля води на вільному повітрі? Не пробували? Ну тоді мовчіть і слухайте далі.

— Значить, задавив оцей волоцюга півня. А в мене він один зостався, як змандрувала моя Ксеня. Щитай двадцять літ з нею прожили. От пішла вона рано-вранці на базар. А мене чорт за сорочку сіпнув — піду рибки вловлю, поки вона з базару прийде, а я вже на юшку рибки принесу. Подався я на ставок, а він якраз по дорозі на базар. Іду тихо, щоб рибу не сполохати, а там є така місцина в очеретах — з дороги не видно, і травичка аж до води. Так-ото й іду. Чую, наче стогне хтось, а я собі йду далі. І на отій місцині моя Ксеня з мужиком. Ще ближче підійшов — а їм і байдуже, у них діло своє. Схопив я того пєсиголовця ззаду та й поволік у ставок. Утокмачив його у воду й стою, як дерев'яний. А так наче чую здалеку, що хтось кричить. А то суча Ксенька кричала, бо той мужик уже бульки пускав. Кинув я його, виїшов на берег на прямих ногах та й пішов додому.

— Зовсім плохе діло, — поспівчував я дядьку. — Давай по чарчині за любов без обману.

Еге, де вона та любов без обману! І просила Ксеня й молила, і на коліна ставала, що, мовляв, біс поплутав, а то був не біс — перекупицьк базарний з города. Не простив, бо все в моєму нутрі згоріло, як у старій вербі. Змандрувала вона тоді хтозна-куди, дітей у нас не було, а хату ще мій дід будував. Були кури, та хіба я за ними всліжу? Корову продав, кролі видохли, остався один півень. Як закукурікає вранці, то мені здається, що ось одчиняться двері, зайде Ксеня та й скаже: дивись, скільки молока надоїла. Аж солодке воно.

То я й заплачу. Вийду надвір, півень мені на плече злетить, походимо по двору. А цей котяра все моє життя з'їв.

Сонце вже хилилось на захід. Дядько спохопився:

— В оцьому озері й утоплю паразіта.

Пішов до свого велосипеда, нахилився до клунка, а там нічого нема — кіт прогриз дірку й дав драла.

— Побіг до хати паразіт.

— То, може, й не треба його топить?

— Та так, бо що не кажи, а він один у мене на хазяйстві зостався.

3. СМЕРТЬ ГАРБУЗА Й ПОЯВА ТОМАСА МОРА

Їхав Микола своїм возом, бодренько трюхикала шляхом його конячка Лиска, гнідої масті, з білою міткою на лобі. І так сталося, що виїхали на асфальтовану трасу, вона рівною ниткою простяглася з Полтави на Київ. І ось обганяють Миколу дві чорні «Волги», з вікна машини витикається рожева й кругла, як гарбуз, голова головного цекашного культуртрегера.

— З таким транспортом відстанете від життя, Миколо Платоновичу, — долинуло до Миколи. — Не маєте бажання стати на привал?

— А, це ви, пане верховний цензор! — Микола віжками пришпорив конячку, — моє вам шанування.

Як це часто буває в Україні, власник гарбузової голови мав і прізвище Гарбуз. Коли він виліз із «Волги» з правого боку, вона негайно зреагувала, перевалившись на лівий бік. З цього лівого боку спритно, як миша, вискочив маленький чоловічок, у сірому костюмчику, краватка витяглась із вирізу піджака й безживно теліпалась на вітерці. Миша тримала в лівій лапці червоненький блокнотик.

— Е-е, подбайте про стіл для класика, — прогук через праве плече Гарбуз.

Миша миттево розгорнула блокнотик, писнула щось туди, і, склавши лапки на грудях, чекала дальших розпоряджень.

— Як це ви мене вирахували, пане...

— Панів ми давно порішили, товаришу Багряновський. А от з такими товаришами, як ви, ми вже побудували дещо. Та облишимо зайву субординацію, вас, Миколо Платоновичу, з вашим возом і конякою вже половина Полтавщини бачила. От і я, грішний, наздогнав вас, щоб зварити козацької юшки. Хлопці он уже пораються, — він показав на край галяви, де під грушею-дичкою меткі хлопці з «Волги» супроводу вже запалили багаття й витягали припаси з пакунків, обгорнених вощаним папером.

— Так оце ваші козаки? — Микола зіскочив з воза, примотав віжки до передка.

— Це, так би мовити, реєстрові козаки, — благодушно посміхнувся Гарбуз.

— А де ж козацька голота? — загострив діалог до краю невірноважений класик.

— А голота тепер верховодить, — Гарбуз викинув з ротової порожнини затхлий кусман гарбузової мішанки. — І не тільки верховодить, а проводить генеральну лінію партії. До речі, тієї партії, де й ви, Миколо Платоновичу, дійсний і повноважний член.

— Я член іншої партії, шановний.

— Е, ні, ось тут дозвольте розібратись. Партія в нас одна. І хіба не ви писали, що всі ми зберемось, дай бог пам'яті, ага, «за збрані столи комунізму». Ваші слова?

* * *

І тут Микола Багряновський відчув, як його віз разом з конякою Лискою перевертається в повітрі, вони перетинають знаменитий радіус Шварцшільда й опиняються на монастирському подвір'ї, де на теплому від сонячних променів камені сидить апологет «країни Сонця», віруючий в «Утопію» Томас Мор.

— Нічогенька конячка й віз добрий! — висохлий у в'язниці, як гриб, Томас Мор цілком спокійно відреагував на появу в просторі й часі конячки, воза й самого Миколи Багряновського.

— Правду кажу, оце як з нічого у ніщо провалився! — Микола обхопив руками голову, наче боявся, що вона покотиться далі. — Голова дзвенить, як порожній гарбуз.

— Яка різниця, куди ти прикотився, головне, щоб ти ні за чим не пожалкував, оскільки наші голови прикочує й відкочує геомагнітний приплив і відплив Землі. Мільярди голів, наче скам'янілі медузи, прикочуються й відкочуються, оскільки в них шліфуються перлини неймовірних і несподіваних відкриттів. Ти написав про «збратані столи комунізму», а я сам тесав дошки до цих столів.

— Так були вони коли-небудь і чи будуть хоч колись? — стривожився Микола.

— Столи стоять, але ніхто за ними, на жаль, не сидить, — Томас Мор, відповідаючи, наче дивився в якусь невідому віщу книгу. Уся справа в припливах і відпливах мільярдів черепів, де шліфуються перлини неймовірних і несподіваних відкриттів.

Монастирське подвір'я було повне якогось неземного багряно-коричневого світла, що робило пейзаж схожим на мініатюру зі старовинного манускрипту. Коняка Лиска почала щипати травичку, що пробивалась крізь округле каміння мощеного двору. Несподівано вона замахала головою, відмахуючись від мушви. При цьому необережно зачепила воза, де на влечаному сіні височів велетенський гарбуз. Він упав, луснув на кілька частин, оголивши яскраво-оранжеву м'якоть.

* * *

«Реєстрові козаки» завмерли, побачивши, як Гарбуз змінив колір лица з рожевого на сірий, раптом почав хапати ротом повітря, наче пійманий карась. Ще мить — і його гарбузова голова переважила тулуб, а ноги звело ножицями, і лаковані черевики безпомічно загребли траву.

«Миша» кинулась до нього, впустивши червоного блокнота, і щось відчайдушно пропищала. Микола зрозумів, що він тут зайвий, оскільки ні «Миша», ні Томас Мор, ні гурт переляканих челядників уже не могли нічого змінити.

ІЗ ЩОДЕННИКА МИКОЛИ БАГРЯНОВСЬКОГО

Схоже, що смерть людини починається не в нашому всесвіті, і поки вона перелетється до нас, знаходить відповідні форми й ситуації, що могли б сприяти такому перетіканню. Імовірно — такий процес може бути уповільнений невідповідністю форми й ситуації. Смерть шукає собі шлях, наче вода в піску, вона обтікає каміння,

висотується піском, зносить із шляху падалишні гілки й сухе паліччя. Потім збирається в якомусь видолінку, піниться, зростає й далі рине потоком, змінюючи картину світу.

Ось і не стало сухого паліччя, вилизано потоком пісок, щось розвиднилося, і жаль за чимось. Комуś ці переміни ледь помітні, а когось знесло разом із сухим паліччям. Дивиться хтось із неба, дивиться хтось із землі. І ось їх погляди сходяться чи десь на обрії, чи на краю веселки, чи на тому кургані, за яким щойно сховалось сонце. Може, саме в цей час відбувається перетворення, а може, це й не перетворення, а перетікання земного й небесного.

4. ХУТІРСЬКИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ І ПИСЬМЕННИЦЬКІ ЛЕГЕНДИ

Із цим колоритним чоловіком з Полтавщини Багряновський зустрівся в редакції одного солідного літературного журналу.

— Миколо Платоновичу, рятуйте, дорогий, цей клятий хуторянин притаскав нам свою трилогію, ви чуєте! Трилогію! Три здоровенних grosбухи, і кожен майже тисяча сторінок машинопису! Він мені вже сниться!

Маленький редактор прози, в блаженському піджачку, з вузькою мотузочкою краватки на бляклій, колись голубій сорочці обхопив руками голову, що нагадувала білий буряк хвостом униз.

— Ось де він у мене! — він черкнув ребром долоні по зморщеній жилавій шиї.

А в цей час двері кабінету прочинились — і там з'явилась лисіюча голова чорнявого, опасистого дядька, з широкими чорними бровами.

— Можна? — прогув мідний баритон.

— Та заходьте, Петре... е-е...

— Миколайович я.

— Петре Миколайовичу, — одізвався ріденький, стомлений, вичовганий роботою голос нещасного редактора. — А ось у нас і сам Микола Платонович!

Коли лисіюча чорнява голова почула й побачила, що в кабінеті сам Багряновський, у розчахнутий простір дверей увалилось опасисте тіло й мідний баритон прогув:

— Сподобив Господь, не вірю своїм очам! Сам Микола Платонович!

Опасисте тіло виконало такий пірует, наче бугай, якого смикнули мотузкою за кільце в носі.

— Я так... я так мріяв з вами... вас, — чоловік схопився обома руками за лацкани старомодного піджака, мов хотів летіти, геть кудись в небеса, разом із знаменитим класиком.

— Шановний, Микола Платонович зайнята людина, — проскрипів редактор і втупився очима в неіснуючий перед ним текст.

— Нічого, дайте мені щось із вашого, — Багряновський потер перенісся. — Ви, як мені казали, з Полтавщини, земляк значить.

— З Горбанівки я, — проказав автор трилогії й потупив очі з волячою поволокою. — Скільки вже я пропоную свої писання — не йде діло.

— Петре Миколайовичу, погодьтесь — ви апологет українського хутора. І це в наш час космічних польотів, масштабного будівництва, — докинув репліку редактор.

— Ну, так і я з хутора Солонців, — утрутився Багряновський. Його зацікавив цей опасистий дядько, з крилатими «брежнєвськими» бровами. Він відразу зауважив, що права нога хутірського літописця дрібно тремтить, він увесь якийсь наелектризований.

— Так що давайте... А втім оберемо найбільш ефективний варіант. Я запрошую до мене додому, там і ознайомлюсь з вашим добромком.

І відвідувач, і, особливо, редактор прози журналу, з якого звалилась гора хутірської трилогії, були в стані ейфорії. Самодіяльний автор, коли Багряновський упустив авторучку, кинувся по-собачому на підлогу й миттєво подав класику синенький самописець, що закотився під стіл. А редактор, незважаючи на свою перманентну перестрашеність, прийняв від Багряновського пляшку коньяку, яку обхопив, як ховрашок, обома руками.

...Ох, ці редакційні реверанси й манси радянського періоду! Тільки дуже досвідчений писака міг розібратись у потаємних, але цілком усталених ритуалах. Неофіт з торбою сільськогосподарського їства й пляшкою самогону міг сподіватися лише на те, що припаси будуть з'їдені десь у ярузі на Десятинній, а пляшка випита в компанії втаємниченого літпрацівника та його друзів, які «мають потрібні зв'язки». Увечері неофіт п'янений і щасливий, з порожньою торбою плуганився на залізничний вокзал, а його писання залягали на саме дно редакторського столу, де й спочивали спокійно місяці, а то й роки. За цей час неофіт уже розумів, що Київ вимагає більш солідного підходу. У нього з'являвся пристойний

«дипломат», де могли вільно вміститись шість пляшок горілки чи коньяку. Він уже знаходив шлях безпосередньо до редакторського кабінету й при цьому знав, що дружина редактора полюбляє сир «чеддер» і югославське вино «Златна капліца». Йому показували сформатований номер журналу, де стояли його вірші.

Бувало й так, що в останній момент вірші «злітали» — виявляється, оспіваний неофітом революціонер змінив своє ставлення до країни розвинутого соціалізму, отже, навіть редактор був у таких випадках безсилий. Таким чином, у кожній більш-менш соціалістичній редакції журналу чи газети «з культурним ухилом» утворювалась своєрідна «коридорна клака» потенційних авторів, які мало не щодня тирлувались у редакційних коридорах, ловили за поли відповідальних працівників і намагалися затягти їх «на каву»: хто в демократичну забігайлівку, а хто й у дороге кафе, де грошей вистачало, справді, тільки на каву.

А ще ж письменницькі легенди! Їх розповідали усміхнені оптимістичні графомани, підстаркуваті поетеси, які були колись коханками класиків, рожевошокі початківці, які кублились на знаменитих ірпінських нарадах, поважні літературні ремісники, які обрали свою нішу в розділеному на грядки й випаси соцреалістичному мистецтві, жінки класиків у пальтах з чорнобуркою й самі класики, що грали в дурня й посилали літературних приживальщиків у гастроном за коньяком. Так, розповідали про одного суперплідного класика, який писав у Ірпені свій черговий роман, друкуючи його відразу на машинці. Надрукувавши заключну фразу «І довго ще стояла дівчина над сивим Дніпром, виглядаючи свою долю», класик пішов на обід. Пропускати обід в Ірпені було сушим безумством.

Ви не пробували карасів у сметані, вареників, запечених у глиняних горщечках, домашніх ковбас з цибулею відразу на сковорідці? А млинців з печінкою під соусом, запіканок, кнедликів, парових котлет з телятини? А янтарно-червоних борщів, з мозковою кісткою, заправлених товченим салом з часником? То ж нема нічого дивного, що обіди, сніданки, підвечірki й вечери в Ірпені не пропускали не тільки літературні ремісники, що «гнали обсяг», але й класики, які, не забуваючи про обсяг, інколи віддавались на волю примхливої музи, яка теж інколи навідувалась на суворо розмічені грядки соцреалізму, де на острах імперіалістичному птаству стирчали опудала літературних критиків.

Отож, тільки-но класик рушив на обід, залишивши на веранді машинку з аркушем, де останньою була надрукована фраза

про дівчину, яка виглядала свою долю на сивому березі Дніпра, як туди прокрався феноменальний ірпінський джигун, славний своїми піонерськими повістями. Він сів за машинку й надрукував таке: «Виглядала дівчина долю, а побачила рибінспектора, він за кілька кілометрів зауважив тужаве дівоче тіло. Щоб не бути винним рибі за гроші, він каботажним способом добрався до дівчини й майстерно спокусив її. Після цього відплив у невідомому напрямі з невідомою метою».

Цю, прямо скажемо, хуліганську вставку, піонерський джигун завершив заключною фразою самого класика: «І довго ще стояла дівчина над сивим Дніпром, виглядаючи свою долю». Господар повернувся в цілком благодушному настрої, скуштувавши галушок на пару, зварених на його особисте замовлення. Він пробіг очима заключну фразу й поновив свої літературні екзерсиси. Можна уявити, що пережив він, коли його секретарка передрукувала й правила текст! До цього слід додати: вона була однією з муз, які обертались на одній орбіті з шанованим класиком!

Однак чого не бачили, того й не будемо огульно стверджувати. Оскільки ще живі й класики і їх музи, збереглись навіть орбіти, якими вони обертаються.

5. ВЕЧІР БЕЗСМЕРТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ХУТОРА

Ми покинули Миколу Багряновського й хутірського літописця, його прізвище, між іншим, було Будячний. Чи то воно налякало на непростий характер Петра Миколайовича, чи, може, символізувало певну психологічну відрубність літератора з Горбанівки — що вже тут гадати? Тим часом на «Волзі» Багряновського вони приїхали в Кончу-Озерну — своєрідний літературно-художній серпентарій. Він сховався в зелених соснах, на колишніх княжих угіддях, що розкинулись на березі Дніпра й річечки Кончі. Щоб мене не звинуватили в очорненні радянської дійсності, зауважу: назву «серпентарій» дав цьому літературно-художньому кооперативу сам Багряновський, чий будинок з візерунчастою верандою, заплетений диким виноградом, можуть і сьогодні бачити гості цього дивного і, треба сказати, знакового місця.

Будинок Багряновського являв собою триповерховий особняк з білої цегли, з двома вежами у вигляді шахових тур. Це був виклик усій системі цекашної субординації, яка передбачала особняки не

вище двох поверхів. Особливо вразили партійних номенклатурників «шахові» вежі. Нічого подібного на той час ні в Києві, ні під Києвом не будували.

Будячний вийшов з машини, подивився на будівлю, нахилиючи голову в різні боки, і застиг на подвір'ї у благоговійному стовбняку. Поки він сидів на краєчку масивного дивана з синіми велюровими подушками, Микола Платонович читав аркуш за аркушем, надруковані на машинці, у якої замість букви «і» була одиниця, а букву «е» автор сам переробляв ручкою на букву «є». Тим часом Петро Будячний познайомився з Дариною, яка куховарила й прибирала в домі Багряновського.

— Я тут сметани з Горбанівки привіз, — довірливо повідомив хутірський літописець Дашу. — І груші в мене є.

Про дві пляшки самогону Петро вчасно промовчав, бо Даша тільки руками замахала, коли почула про сметану й груші.

— Микола Платонович більше рибу любить, у нього печінка хвора.

— Ти там менше про печінку розповідай, — почувся із зали голос Багряновського. — І груші подавай, і сметану, і чарку наливай!

— Миколо Платоновичу, лікар категорично...

— Тут, Дарко, таке діло, до нас принесло справжнього самородка, ніколи не думав, що в нас ще є романтики й знавці народної мови.

Багряновський відсунув завісу й постав перед Дариною й Петром на весь свій зріст. Притрушений сріблом сивини кучерявився його буйний чуб, а сині очі випромінювали морську глибину й небесну безмежність.

Ну, Петре, таки правда, Бог є, бо принесло тебе просто до мене. Як ти зберігся у первозданному хутірському вигляді в цих пампасах соцреалізму — загадка для майбутніх істориків. От послухай, Дарко!

«Хата стояла якраз біля яру. А в тій хаті жила Явдоха. І ходив до Явдохи Іван. А в Івана жінка була й десятеро дітей. Насвітить місяць у шибку, ворочається Іван.

— Чого не спиш, Іване? — жінка притуляється до чоловіка гарячими цицьками.

— Та піду подивлюсь, де коні пасуться, а то в мене спутаних два, то ще пострибають до Псла воду пити, а там — шубовсть у воду з кручі...

— Так ти ж казав, що Павелко буде пасти.

— А ти не знаєш Павелка? Він шматок сала з хлібом змегелить та й засне біля багаття...»

— І де ти слово знайшов «змегелить»? — Багряновський радів, як дитина.

— Так у нас кажуть, — прогудів мідний баритон Будячного.

Тільки зараз Дарина помітила, що ліва нога гостя тремтіла, він зчепив пальці на руках, наче тримав отруйну гадюку, верхня губа сіпалась й оголювала міцні білі зуби. Безперечно, художня аура мала до цього пряме відношення, однак було б занадто зводити все до духовного знаменника. Бо ж у чисельнику Петрового життя було багато фізичного й земного. Честолюбний і розумний хуторянський хлопець закінчив школу із золотою медаллю, математику й фізику він лущив, як насіння.

А одного разу пішов Петро ламати кукурудзу із сусідською Настею. Вона була старша за нього, ходила в резових чоботях на колгоспну ферму, від неї пахло кислим силосом, молоком і махоркою. Бо в хаті-читальні дядьки смалили самокрутки так, що від диму полотняні білі завіски стали коричневими.

Отож, ламали качани, а тоді Настя, наче посковзнувшись, упала на чорнявого циганкуватого школяра. Його рука ковзнула по халяві резового чобота, і холодні тремтячі пальці намацали гладеньке й гаряче дівоче тіло. Довго потім вони збирали в сутінках розсипані качани.

— А ти, Петько, такий лагідний... як теля, — засміялась глибоким грудним сміхом Настя. — Нікому не кажи, як ми качани ламали, а то ще щось не те подумують. А як захочеш ще наламати, то дай знак. Ловкий ти хлопець, дивись, щоб не звели тебе жінки на пси.

...Хто з нас не пам'ятає тих найперших жінок, які неждано-негадано робили нас чоловіками? Вони не вимагали любовних обітниць, не сподівалися на продовження того несподіваного й короткого, як спалах сірника глумої ночі, зв'язку, від якого горіла голова й нило тіло. Десь вони пішли ті жінки, так і не діждавшись золотого марева кохання. Їм залишились мокрі від сліз подушки, страшний шерех самотності, спалене молоко в затверділих жіночих грудях. Не плакали вони на людях, гордо носили свої свавільні голови, поки не стали сивіти. Наче птахи без гнізда, в'ються вони в моїй пам'яті, хоч усе більше зносить їх вітер невмолимого часу.

...Дарина помітила, що ліва нога гостя перестала тремтіти, а Петро, наче на санках, з'їхав з Миргородської гори. Ні, не з'їхав, а злетів над морем зеленого очерету й раптом побачив, що він

над кучугурами білих хмар. І сидить на хмарі його бабуся Секлета й вибиває об хмару білі рушники. А в тій хмарі сині проталини, наче розтає хмара.

— Чого це ви тут, бабусю? — гукає Петро.

— А оце, бачиш, рушники перу, а Господь відбілює. Он вже й хмари розтають, то господнє сонце наближається рушники відбілювати.

— А як же нам тут, на землі, відбілитись? — кричить Петро, а голосу свого не чує.

— Скільки я тобі слів сказала, пам'ятаєш, як купала у вишневому листі, бо ти сліпий народився. І згадав Петро, як малим побачив він уперше зелене-зелене листя в гарячій воді, а тоді коричневій бабусині руки з голубими прожилками. І бурхонуло з вікна в хату сонце, наче хтось розрізав перевесло на золотому снопі. Стеля, обшмарована білим, вирізьбилась дошками, що підтримували дубовий сволок. Од вітру надворі розгойдало яблуню, і яблуко на гілці глухо стукнуло в шибку.

— Та він же бачить! — скрикнула бабуся таким молодим і високим голосом, ніби вона цю дитину народила.

— Скільки я тобі слів сказала, а ти їх у чужі торби насипав та й бігаєш, правди шукаєш.

Затуманився Петро й бачить, як баба Секлета гола з комина вилазить — сажу трусила, вся в сажі, тільки очі блищать.

— Оце бачиш, якби сажу не потрусила, то вона б у комині загорілась і згоріло б усе к лихій годині.

— Та де ж воно стільки сажі набралось? — перелякано питає Петро.

— А то все людські поговори та злоба — усе в комині осідає, а якби не осідало, то й небеса б уже закіптюжили. Оце перу рушники, а як хмари од сонця розтануть, то й мене легкою парою однесе.

— Куди однесе, бабусю? Я сам вас знайду, хоч на край світу піду!

— Чого ж мене на краю світу шукати, ти приходиш у стару хату, на Горбанівці, стомишся з дороги, то й лягай спочивати під стару грушу, а я прийду та й накрию тебе кодрею, отією що із зеленими й буряковими смугами. Ти й заснеш, то й побалакаємо любенько, згадаємо, як ти прозрів, коли я тебе в літеплі скупала. Тільки довго не спи, не спи... рано ще спати.

— Не спи, дорогий літописцю горбанівський, — Багрянєвський поклав свою велику теплу руку на потилицю Петрові, який,

як і всі холерики, задрімав після редакційного хвилювання й несподіваної подорожі в землю обітовану живих класиків.

— Звідки ти таку мову розкішну й запашну перейняв? — Багряновський загорнувся в атласовий малиновий халат, який робив його схожим на родовитого англійського лорда.

— Що не слово — то й коштовний камінець або природна важка камінюка, що з одного боку обросла мохом стародавнього повір'я, а з другого одсвічує шліфованим блиском людського поступу.

— Бабуся Секлета казали...

— Я так і знав! — перервав Петра екзальтований класик. — Я так і знав!

— Миколо Платоновичу, — Дарина нагадала про себе, з'явившись із дерев'яною тачею, де парували вареники й стояла пляшка з бляклою обдертою етикеткою «Московська».

— Як ви й забажали — ось вам напій нашого гостя й вареники, з його ж сметаною.

— А грушки в тебе, Петре, є? — трохи іронічно запитав Багряновський.

— Помісь бергамота з дичкою, під цією грушею колись і заснула навіки баба Секлета.

— Значить сьогодні на твоєму доволістві, — заземлив розмову господар. — Сьогодні в нас буде вечір, присвячений безсмертному українському хутору!

Вечір українського хутора було видно й чутно сусідам, оскільки Багряновський вийшов з гостем на веранду.

— Ото бачиш вікна, — Микола штрикнув пальцем у три вікна, що свіtilись голубуватим світлом за трьома велетенськими соснами. — Там живе наш академік, директор інституту мови, літератури й етнографії Микола Федорович Ружинський. Головатий мужик і мій друг, не боїться самого Щербатого під три чорти послати.

— Як? Таки самого його?

— Були в нас у Каневі Шевченківські дні, а Микола Федорович прибув у вишиванці ще й кепку американську надів. Ну, тут наш Щербатий секретар і визвірився:

— Ти шо, на маскарад прийшов!! — загорлав він на академіка.

— Та я хоч маски не ношу, — урезонив його Ружинський. — Хоча, якщо маски приросли, їх уже не знімеш.

Побуряковів Щербатий, аж сивину його почервонило. І оргвисновки не забарились, та академія не віддала Ружинського на поталу. Сам Патон їздив залагоджувати конфлікт.

— Буває, що лінія партії, — загув мідними струнами Петро, — буває, що лінія партії перетворюється в ризик, — обережно продовжував він, хоч горбанівський самогон розпросторював йому груди, а язик крутився, наче на сковорідці. Не все мені в цій партії до душі, — колував нігтем невгамовну підсвідомість Будячний. — От і думаю...

— Мовчи, Петре, що ти думаєш, я знаю, давай заспіваємо. Дарина вже, мабуть, спить, і сниться їй...

— Здоровенний... — похлинувся сміхом хутірський літописець.

— Ну, ти даєш! — Багряновський різко стріпнув головою, від чого його розкішний чуб піднявся букетом сяючої в електричному світлі сивини. — Ти Дарку погано знаєш, вона за мене любому горло перегризе, колись так налякала академіка, що він переплутав Горация з Геродотом.

— Хто там і що переплутав? — почувся енергійний дискант. — Маестро Багряновський знову хвалиться своїми донжуанськими історіями?

З темряви на світло, що падало з веранди, вийшов кремезний чоловік, у просторих джинсах і в темній футболці з написом англійською «Гарвардський університет».

— Якщо з вами жінка, то я піду, у мене своя є, — проголосив він, але в разі творчої дискусії хотів би приєднатись.

— Миколо Федоровичу, якби в мене була жінка, то вона б давно мала справу з Даркою. А от щодо творчої дискусії — радо приймаємо. Я тут шойно говорив, як ви зрізались із Щербатим.

— Я добре чула все! — Дарина, як привид, у білому нічному вбранні з'явилась у проїмі дверей, що вели із зали на веранду. — Миколо Федоровичу, одна надія на вас урівноважити нічні зальоти Миколи Платоновича. А то він думає, що він молодий, аж труситься.

— Це що за бунт на кораблі? — Багряновський рвучко розвернувся, і його малиновий халат заметався полами в електричному світлі, як багряні грінівські паруси. — Я дома маю право на повну суверенність і недоторканість! Я...

— Ви вже почали другу пляшку самогону, того самого, горбанівського, що привіз наш дорогий гість, який так скромно задрімав...

— Дарко!

— А нехай чує Микола Федорович, він і так усе знає!

— Даруйте, очевидно, я невчасно прийшов, — академік насунув на лоба білу бейсболку. — Тим часом — а хто ж ваш гість?

— З Горбанівки, справжній письменник, Петро Миколайович Будячний, — Багряновський широким жестом представив хутірського літописця. — З хутора Горбанівки... й ми оце святкуємо вечір українського хутора.

— Цікаво, цікаво, — академік сів у крісло-качалку, воно біліло поруч на газоні. — А ви знаєте, що Пантелеймон Куліш вважав хутір духовною столицею і хранителем народного укладу життя. А де ж ваша Горбанівка, шановний... е-е... Петре...

— Та називайте мене просто Петром, а Горбанівка поряд з Великими Сорочинцями й зовсім близько до Устивиці.

— Устивиця? А чи знаєте ви, мої дорогі, що саме в Устивиці народився зачинатель російського роману Василь Наріжний?

— А чого ж російського, коли Устивиця в самому центрі України? — прогудів Петро, краєм ока спостерігаючи за голою ногою Дарини, що вислизнула з-під сорочки.

— А тому, що наша нація бездержавна, тому й служили наші письменники, поети, учені Російській імперії.

— А хіба зараз не служимо? Та йдіть до нас, Миколо Федоровичу, а то в нас дискусія через перелаз, як у «Кайдашевій сім'ї».

Академік підвівся з крісла, ступив крок у напрямі веранди й зник з очей. Ну це зараз ми кажемо «зник з очей», а тоді ніхто й не стривожився, чому Ружинський на якийсь час зник із освітленого простору.

* * *

...Те, що ми зараз розповімо, вульгарні матеріалісти візьмуть на кпини. Підозріваємо — і більш освічена публіка візьме на озброєння знамениту фразу Станіславського: не вірю! Та в нас немає виходу. Наражаючись на пряму небезпеку, ми маємо розповісти правду, що мала місце саме на той час, і саме в тій структурі моменту.

Одним словом, над Кончею-Озерною зависла овальна плоска сфера, вона мінилася всіма кольорами райдуги. Її міг бачити тільки той, хто в цей час перебував на висоті півсотні метрів і дивився на південний схід під кутом 50 градусів. Так-от, таке місце було на пагорбі над затокою Дніпра, що впритул підступала до дубових гаїв Кончі-Озерної. З того самого місця видно було пласку сферу. Далі я (певна річ, ризикуючи) наводжу текст розмови академіка Ружинського; її, записану на диск, передав сам Микола Багряновський. Читачам вирішувати про ступінь її достовірності.

— Миколо, у тебе є підстави сподіватись у моєї адекватності?

— Миколо Федоровичу, ви живе спростування всяких віртуальних теорій.

— Знаєш моє ставлення до алкоголю?

— Ну, ви майже абстинент.

— Так-от, якщо в тебе є ковток коньяку — налий!

(Почулося булькання, потім голос Багряновського: Дарко, я відчуваю, що ти підслуховуєш! Голос Дарки: треба мені ваші теревені! Чутно, як вона зачинила двері й демонстративно простукала каблуками вниз по сходах.)

— Миколо, те, що я тобі зараз розкажу, становить державну таємницю.

— У нас вся держава — суцільна таємниця. (Знову чути булькання коньяку, голос Дарки із двору: знаю я ваші секрети! Потім металевий тріск радіоприймача і голосно «миллион, миллион алых роз». За ним командний голос Багряновського: Дарко, не виводь мене, сраку наб'ю!)

— Миколо, невже в твоїй «шаховій вежі» немає спокійного місця?

— Хіба ви не знаєте Дарку? Воно таке кручене, що в неї дурний порозумнішає, а розумний у дурку потрапить. Зараз зачину вікна, і тут навіть миша не прошмигне. Ми на третьому поверсі вежі, вище тільки горище та флюгер над дахом.

— Ми зупинились на таємниці. Пам'ятаєш той курган над затокою Дніпра по правому березі річки Кончі?

— Ви тут шукали якісь князівські старожитності.

— Не тільки шукав, а й дещо знайшов.

— Це оті черепки глиняного глечика та ще іржаві кінські вудила?

— І знов-таки твоя іронія не доречна. Це глечик трипільської доби, а вудила могли належати або князівському дружиннику, або самому князю. Але ж не в цьому діло!

(Чутно, як академік нервово стукнув по столу.)

— Коли я захопився розкопками, несподівано споночіло. А поки пакував інструментарій та вкривав дерном розкоп, стало зовсім темно.

— Ви не проти, якщо я собі наллю? (Голос Миколи Багряновського ледве приховував нетерпіння.)

— Ото стало темно, я дивлюся в бік нашої річечки Кончі, і раптом темне небо набуває незвичайного лимонно-солом'яного забарвлення. А потім я бачу в райдужних сполохах якусь плоску

сферу розміром... ну, з чим тут порівняти? Приблизно, як майданчик для тенісу. Ти уявляєш?

— Не дуже, але загалом уявляю.

— Далі більше: від сфери відділяються два сяючі, як бенгальський вогонь, веретена. Мчать з неймовірною швидкістю й зупиняються якраз над курганом. Миколо, ти мене слухаєш? (Стало чутно, як академік знову гримнув рукою по столу.)

— А що мені залишається?

— Далі в мене перед очима з'являється чорна смуга, облямована по краях вогненною ниткою.

— Ну, чую «облямована вогняною ниткою».

— А потім я лежу в якомусь голубому кристалі чи кубі, але він текучий, як вода. Я чую, хоч нікого не бачу, скоріше сказати не чую, а відчуваю, як мені кажуть... ні, не кажуть, а скоріше транспортують слова просто в мозок: «На атомній станції в Чорнобилі може статись катастрофа. Повідом про це усіх відповідальних. Хай припинять виробляти збройний плутоній». Ти чуєш, Миколо, ти ж сам писав про цю АЕС, здається, поему «Атомний чорнобривець».

— Та був гріх.

— Ти не дивуєшся, а, отже, не віриш.

— Повірити важко, але що ж було далі?

— Далі в моєму мозку з величезною швидкістю прокрутилось усе моє життя, так мало того, я знову страждав там, де це було раніше, і радів таким же чином. Уявляєш, я бачив не тільки своє народження, а й той момент, коли мене зіштовхнули з висоти на землю. Я боявся панічно, а мені казали, що вони будуть поруч зі мною все моє земне життя, тільки, мовляв, не застуй собі очі й вуха земними приладами. І я відчув, як полетів на землю, це було якесь глибинне пірнання. Мені вже не вистачало повітря — і тут я народився! Бачу, що не віриш, чи віриш?

— Вірю.

— Миколо, тільки давай без реверансів.

— Ну, щоб я здох.

— І ще мені прийшло в мозок: отой глиняний глечик — то з фабрики купця Клушина, ХІХ століття, а я ж думав трипільська культура, зате вудила, ти чуєш, Миколо, вудила це князя Юрія Довгорукого, якого кияни вигнали в московські болота. А збереглись вони, бо зроблені з чистого срібла.

— Причому тут вудила?

— Так і це ж мені в мозок було закинуто!

— Я вас знаю давно, через те сприймаю все оце сказане, значить мені треба повірити в пришельців.

— Ця сфера могла з'явитись з «нуль-простору», або її трансгенерували з іншого всесвіту. Але не в цьому діло! Може, це тільки віртуальна картина. Створена, щоб нас попередити.

— Ви збираєтесь піти до Щербатого? Наступним місцем вашого проживання буде дурка.

— Я піду до Патона!

— Ви, гуманітарій, що побував у Голубому Кубі, текучому, як вода? А ви уявляєте, якщо б нас хтось підслуховував? (У цей момент у запису чутно якась шурхотіння, потім щось заляскало, як праником по воді.)

— Так що ж це робиться? (Голос академіка.)

— Ми у вежі, зверху тільки горище, я зараз піду подивлюся. (Чутно, як відчиняються двері, потім гулкі кроки по гвинтових сходах, голос Миколи):

— Голуб залетів у слухове вікно!

— Тут у тебе заїкою станеш!

— Дивіться який сизар, перелякався дурненький і нас перелякав.

— А все-таки я піду до Щербатого!

— Звідки у вас відомості про «нуль-простір» і паралельні всесвіти?

— Будете сміятись, але все це є в нашого чудового філософа-фантаста Бердника. І, як не дивно, я йому вірю.

— А я вам.

(Після цього почувся довгий тріск, потім шерех, щось клацнуло.)

* * *

А Чорнобиль таки вибухнув. Хоч вишні у Кончі-Озерній цвіли, як божевільні, а п'яні від травневого радіоактивного сонця солов'ї брали верхнє «сі» й завмирили до pianissimo. Ніхто не знає, чи ходив академік Ружинський до всемогутнього керманича ЦК. Але всім стало відомо, що Микола Федорович намагався покінчити життя самогубством. Для цього він обрав стареньку яблуню, вона стояла на краю його обійстя. Яблуня була майже вся суха, тільки одна гілка цвіла передсмертним спалахом травневого цвіту. Академік у сутінках, у синіх джинсах і вишиванці «білим по білому», вийшов скрадаючись на подвір'я. Його дружина Ельза Аронівна

поралась у цей час на кухні, готувала якийсь екзотичний симбіоз українських галушок з італійською мацарелою. При цьому вона наспівувала популярну на той час серед українських «писунів» пісню, яка починалась словами «Їхав Хаїм...» Ельза Аронівна була тим поплавком-противагою, який, як відомо, забезпечує стійкість човна-катамарана. Людей вона поділяла за принципом: заможні, незаможні й неспроможні. І хоча Микола Федорович палко виступав проти такої спрощеної формули, у глибині душі він віддавав належне практично-незалежній дружині.

Раптом крізь шум газової горілки з незачиненого вікна вона почула тріск, потім щось гупнуло, наче з вантажівки скинули лантух з борошном. З швидкістю некерованого реактивного снаряда огрядна Ельза Аронівна скотилась по кам'яних сходах у двір. Платок електричного світла, що падав з вікна другого поверху їхнього добротного й затишного житла, своїм краєм освітлював частину сухої яблуні. Під нею сидів біліший від своєї білої вишиванки академік, на шиї в нього теліпалась мотузка, а за спиною пахла травневим цвітом одламана яблунева гілка.

Коли реактивна дружина врізалась у Миколу Федоровича, той, дурнувато посміхаючись, вичавив із себе:

— Знаєш, що мені сказав Щербатий?

Навчена життям Ельза Аронівна прихилила своє палаюче вухо до тремтячих губ нещасного гуманітарія. Потім вона відсахнулась, наче їй у вухо плеснули окропом:

— Він таке сказав, шмаровоз драний!..

Далі йшли слова, які академік не відшукав би в жодному з існуючих словників. І все це було адресоване Щербатому.

Саме після цього випадку Микола Багряновський купив у приміському колгоспі кобилу Лиску, воза на колесах з гумовими шинами від тракторного причепу й поїхав мандрувати, шукаючи «Україну в Україні».

ІЗ ЩОДЕННИКА АКАДЕМІКА РУЖИНСЬКОГО

Отож, щодо ідеалізму в науці, то ми бачили тільки захід його — останні прощальні промені, які кидала нашому часу попередня епоха. Ці промені один за одним згасали, і наставала холодна сутінь. Цей цинізм в науці призвів до спустошення в її святилищі. Суворой, виваженої у своїх висновках науки ми не знаходили. Владні інстанції не

розуміють зі своєю обмеженою «політикою», що вони — тільки маленький гнійний пухирець, що вискочив на точці зіткнення здорового організму з хворим.

Ми проходимо проміжний фазис становища свого народу в історії. Це усвідомлення є результатом жалюгідного вихваляння технічними вигадками і численними «вдосконаленнями». Не цим жила Європа, коли вона зростала. Її нинішньому фазису передують п'ятнадцять століть історії. Так, вона сьогодні втрачає накопичені багатства.

Але чи треба нам цьому радіти?

Так міг би вчинити раб, але не друг. І наша істинна повага до Європи повинна полягати в тому, що, забираючи її неоціненні скарби до себе, на них виховуючись і розвиваючись, ми стали з часом гідним наступником її в історії. Ми повинні пом'якшити ті удари, які вона поривається, очевидно, нанести сама собі. Людина, як частина природи, замість бідних і одноманітних відповідностей, що пов'язують кожний фізичний предмет з навколишнім середовищем, має відповідності вищого порядку з усім світом. Вони численні й різноманітні. Як організм, як ряд згрупованих речовин, він співвідноситься з усіма фізичними стихіями природи. Але ми знаходимо в ньому інше, незмірно глибше: у його душу наче вкладені всі лабіринти світобудови. Людина розумом і почуттям прагне теж до всієї світобудови — відтворює її в поезії, розуміє через науки і філософію, прагне розгадати її сутність в усіх релігіях.

6. РОДОВІД КОБИЛИ ЛИСКИ

У хаті було димно, пригорав печений гарбуз, в комині смерділа не витрушена сажа, а дядьки ще додали ядучої махорки. Сліпий Микола сидів у кутку на дерев'яному ослоні й перебирав жовті, схожі на квасолини голосники гармошки.

— А ти заспівай отієї, про Крим, — перекриваючи власний сухотний кашель прокричав тріснутим голосом дід Лаврін.

— Про удовицю, — тітка Мотря виплюнула разом із словами цілу жменю соняшникового лушпиння.

— Оце ще, причепились до сліпого, — потягнулась всім тілом статурна Уляна. — Що з його співів — ні в торбу не покладеш, ні в пазуху не заховаєш.

— Ти мели, та не замелойся! — тітка Мотря нікому не давала спуску на посиденьках. — А то, щоб чого такого не приключилося.

Тільки Уляна не вгавала:

— Що ви мені рота затикаєте! Думаєте, що цей миршавий Микола щось таке знає? Чорта лисого він знає, отак я скажу!

— Так ти кажеш «чорта лисого»? — Микола усміхнувся від чого на його восковому лобі зазміїлись зморшки. — Може, й правду кажеш, молодиче.

— Ти, Уляно, була з Митром, а його весною з верші витягли. Була ти й з Ладивиром, а як обвалилась круча на Пслі, гогонув той Ладивир у вир, тільки піна над ним знялася. Що ж воно таке, Уляно?

— Ви, діду, останні мізки повикашлювали, я мужикам не сторожа...

— «Ой не їдь, не їдь та й у Крим по сіль, бо застанеш ...кобилицею», — заспівав Микола, й гармошка за ним зітхнула й заплакала голосниками.

— Тю, дурний, ти вже молодичю з кобилицею переплутав, — реготнула Уляна. А Микола обвів компанію своїми ясними невидющими очима, зупинився поглядом, де на покуті в рушниках золотіли образи й обірвав голос гармошці, вона тільки зітхнула з протяжним стогоном.

— Таки станеш кобилицею, — проказав він крізь їдкий усміх.

І на третій день Уляна пропала, а її батько Свирид — високий кошавий дядько з чорним, наче змашеним дьогтем волоссям, повісився на груші. Кажуть, три ночі до осайби Свирида приходила молода кобилиця з білою міткою на лобі. Вона іржала так голосно й жалібно, що Свиридів жеребець розбив копитами конов'язь і вирвався на волю.

* * *

Цю історію розповів Миколі Багрянському конюх із колгоспу «Шлях Ілліча». Класик утік від офіційної делегації, що прибула в колгосп на новацію — відкриття жаб'ячої ферми. Метикуватий голова колгоспу назбирав зелених жаб, його молода дружина-педагог, знавець французької мови, переклала французькою ж таки книжку, де було детально викладено технологію вирощування «кулінарних земноводних» з гастрономічною метою. І хоча кмітливому голові приліпили прізвисько «Жабон», діло пішло. Й ось тепер у колгосп приїхали журналісти з дружньої СРСР газети «Юманіте». Виявляється, французькі комуністи залюбки вживали жаб'ячу продукцію.

— Ти мені скажи — оця Лиска, он вона пирхає у конюшні, саме з того кінського роду, який веде початок від вороного Свиридового жеребця й лошиці, що три ночі навідувалась в осайбу безталанного батька Уляни? Це ти, Махтейовичу, маєш знати, — Микола підвівся на лікті, струсив із піджака сіно.

— Як старі люди казали, так і я кажу, — кашлянув Махтейович. — Тільки оця Лиска все поміає. Колись прийшов я випивши та послав її матом. Так вона так навернула мене копитом, що віриш — од цього сіновалу аж он до того колодязя летів. Усі памороки одбила.

— Так тут і особливого розуменія не треба, — поперхнувся сміхом класик.

— Е, не скажи, а було загубив я гроші, років п'ять збирали з бабою, щоб хату перекрити. Знов-таки зайшли з одним дураком у пивну, довго він мені розказував, який матер'ял купить. Поки дійшов додому — нема грошей. Злякався я, куди й той хміль подівся, я тоді з Лискою їхав. Розпряг її, а вона не хоче йти. Я тоді із слъозами питаю: куди ж гроші поділись? А вона тикається мені мордою в чобіт. Розсердився я, кричу: що ж мені тепер — чоботи продати?! Пішов, сів на дривітні. А вона підходить, знов тикається мордою в чобіт й так мені в очі заглядає, мов каже:

— Зніми, дурню, чобіт!

Я й зняв, а там, у халяві, загорнуті в носовик усі мої гроші.! Що на це скажете?

— Та що ж скажу... а не продасте мені Лиску?

— Я б і не проти, бо через цю жаб'ячу ферму не нужні стали в колгоспі виїзні коні. А Лиска ще й норовиста. Тільки як ви з головою договоритесь?

— Голова з головою завжди домовляться, — упевнено відказав Багряновський, бо вже давно задумав свій виїзд з осоружного Києва, дуже йому хотілось не промчати, а проїхатись Україною. Колись Гоголь теж мріяв «проездиться по России», бо Україну він давно й безповоротно втратив.

А ще через тиждень Лиска вже жувала овес під навісом у дворі Миколи Багряновського у Кончі-Озерній.

* * *

Що не кажіть, а кінь у житі кожного значного персонажа — велике діло! У Олександра Македонського був Буцефал, у Дон Кіхота — Росинант, у Тараса Бульби — Чорт. Недарма так багато місця

в міфах і сказаннях посідають кентаври, злиття могутнього чоловіка й коня, симбіоз сили й енергії!

Однак ми не маємо жодних відомостей про кентавриць чи кентавридок. Про амазонок — є, а про кентавриць — жодного! Можливо, кентавриці, такі собі конячі молодиці, просто на залишили сліду в історії? Не повірю! Жіночий егоїзм перевершує всі можливі «ізви» стократ. Так у чому ж діло? — як питав один з персонажів цієї дивної, але разом з тим напрочуд правдивої історії.

І ось ця історія з Лискою. Чи нема в ній чогось, справді, кентавричного? Я просто не можу собі уявити, щоб та сама Уляна, на сиденьках, зникла без сліду. Ви нагадаєте мені про лошицю, яка три ночі навідувала осайбу Свирида. І я з вами буду згоден. Хто в такій темряві бачив — лошиця це, чи кентавриця? Ніхто. Зрозуміло, її зв'язок із гнідим жеребцем Свирида звів нанівець усі кентавричні нахили даної особини й потомство вже було виключно конячим. На це наштовкує думка, що вся аристократія Російської імперії, де Україна була діамантом першої величини, була начисто позбавлена своїх генетичних рис через зв'язок з гнідими жеребцями революції. Хоча кентавризм у деяких випадках зберігся. Скажімо, завжди викликав подив і захоплення такий кентавр української поезії, як Павло Тичина. Змушений мати кровозмішувальний контакт з більшовицькими жеребцями й кобиллицями, геніальний Павло зумів зберегти людський торс на конячому тубі й мав класичний вигляд античного кентавра, який заблукав із міфічних садів Гесперід у спекотні українські степи, вкриті чорноземною корою, де скипілась кров сотень поколінь.

Не можемо не згадати й норовисту кентаврицю Ахматову-Горенко, яка гордо несла свою античну голову на вишуканому торсі Медеї двадцятого століття. Конячий круп якимось не проглядається крізь сутінки століть, і, можливо, його розрізняв тільки величавий кентавр Максиміліан Волошин. Він, свого часу, зумів зберегти в лілових напівтінях коктебельських гір, ціле стадо останніх кентаврів. Хоча свавільну кентаврицю Ахматову бачив у різних позах бідний, на той час, і знаменитий потім художник Амадео Модільяні, який був зачарований нею. Можливо, саме тому в його стрімких лініях ожила єдина кентавриця, ім'я якої зберегла міфологічна історія — Гілонома, втілення дикої феміністично-тваринної краси.

Ми заглибились у загадковий лабіринт міфів, щоб пояснити читачеві, що творилось під куполом світлого лоба Миколи Багряновського, якого так і хочеться назвати леонтокентавром — лю-

диною-левом. І хоча він народився на берегах Псла, а не в горах грецької Фессалії багато ознак роздвоєної природи при спільному маскулінному началу в нього наявні.

Разом з тим слід сказати, що кентавризм є родовою плямою України. Почнемо з елементарного. Пересічний українець володіє трьома мовами — українською, російською і суржиком. От згадайте — зустрічаєтесь ви в готелі з незнайомим меном. Він у модному коротенькому пальті, на голові шапка з козирком із сріблястої нерпи, по паркету впевнено ступають його черевики з натуральної шкіри із блискучими закругленими носами.

— Как доехали? Меня зовут Петр Иванович, погода чертовски неприятная, потому предлагаю бутылочку армянского коньяку с бастурмой.

Після двох чарок і несвіжого лимона настає черга бастурми, яка виявляється чудовою гадяцькою шинкою, закопченою з часником. Ти починаєш розуміти ситуацію й кажеш:

— Слухай, Петре Івановичу, а ти не на аграрну конференцію приїхав?

— Та якби приїхав, трясця його матері! — виголошує гадяцький аграрій, якого спочатку можна було сприйняти за московського чиновника. — Як пішов сніг, став цей корейський «хюндай» і ані руш. Довелось на попутній трястися. А ти хто?

— Та я з Полтави приїхав, досягнення переймать.

— А я подумав, якась київська шишка, такий приїде в район, як мозоль на підшві, й почне, падлюка, трандеть про те, про се. А йому, засранцю, тіки й нада що девочок та півлітри в кендюха залить.

...Отож мова пересічного українця, який живе у Європі, як циган у таборі, поділяються на три сфери впливу. Перша сфера — стратегічна розвідка, де він виступає в партикулярному обладунку російської мови. Кентавр-українець показує тільки свій фейс і торс, всіляко маскуючи дебелий конячий тулуб і ноги з копитами. Кінські ноги підгинаються під столом, словом російська мова — перший пароль. Друга сфера — тактична розвідка, де паролем слугує суржик, щоб опонент зрозумів близькість позицій, але російський елемент суржика залишає можливість відступу, в разі неправильного прорахування особи опонента. Третя сфера — це рідна, як казав один веселий мовознавець, «матірня мова», де вже не треба ховати копита під столом і вільно відмахуватись від мух конячим хвостом, оскільки всі ці атрибути є у твого візаві.

Хоча можна також нарватися на таку поширену групу кентаврів, як керасти (не плутати з представниками нетрадиційної сексуальної орієнтації!). За свідченнями міфологічних джерел керасти походять від сімені самого Зевса, що зійшли буйною поростою на острові Крит. Це грубі й тваринно-обмежені кентаври-бики, яких ще називають «рогаті». Крий боже зустрітися вам з таким кентавром! Його відрізняє важкий воловий погляд з-під лоба, шия з масивними складками жиру й квадратний тулуб, що спирається на роздвоєні бичачі ратиці. Якщо вам трапиться такий суб'єкт (велике прохання не узагальнювати його з усім українським людом, оскільки кентаври-рогаті представлені й у інших націях — сім'я Зевса виявлено також на Сардинії, Корсиці й навіть на американських Гаваях). Так от, якщо трапиться такий суб'єкт — будьте зосереджені й розважливі.

7. КОЛЯН І КОНФІГУРАЦІЯ ЗІРОК

Одне слово, поїхав Микола Багряновський возом по Україні. Про Лиску ви вже немало знаєте, а от про горобця Бубиря, ще ні. Так сталося, що цей горобець вчасно зрозумів — біля Лиски й Миколи можна не тільки добре харчуватись, а й навіть квартирувати. Наносив горобець кінського волосу у стару Миколину шапку, вона була припасована зверху халабуди, що займала половину воза. І вийшло тепле й затишне гніздо. Спочатку господар ганяв його, бо він будив Миколу ще й на світ не зазоріло своїм цвіріньканням, а потім звик і підгодував горобця хлібними крихтами та й усім, що залишалось після нехитрої трапези. І дав горобцеві мандрівний класик наймення Бубир, бо дуже сірий цвірінькало скидався на метку сіру рибку, що живе на піщаному дні, на обмілинах та перекатах тихоплинного Псла.

Добре жилося горобцеві й він одного разу віддячив сюзерену. Якось спинився Микола із своїм возом на вигоні у райцентрі. Після довгої дороги купив він тюльки, чорного хліба, зварив на вогні кілька картоплин і дістав з великої торби присипану сухарями чвертку. Добре підвечеряв, а потім, мугикаючи пісню «Ой чий то кінь стоїть та й біла гривонька», заснув сном праведника. І снилось йому, що він став зовсім маленьким і йде серед високої зеленої трави. Вона висотою вище дерева. Й раптом натрапляє на велетенську смугасту зелену кулю. Вона вся блищить від роси, а з-за неї, як із-за гори, показується місяць.

«Та це ж кавун!» — здогадується Микола, й так йому хочеться прохолодну соковиту кавунуву скибку. Він аж губами поворушив уві сні. Та тільки його погляд прикувався до місяця. Він увесь вивував срібним холодним вогнем. Ось від нього відділилось щось на зразок сріблястої видовженої сфери. Вона зависла угорі й заграла райдужними кольорами. Потім дві світляні змії наблизились до Миколи, й він відчув себе наче між двома блискучими кулями велетенської лейденської банки. Його тіло стало прозорим і вигнутим, як збільшувальне скло. Від його вигнутого тіла, як у фокусі лінзи, з'явилась голуба пульсуюча пляма. Й, раптом, у ній, ніби в шаленому калейдоскопі, посипались події й образи усього того, що він бачив з дитинства. Схоже було на те, ніби перевернули пісковий годинник й у вузьку рурку ринули незліченні інформаційні піщинки.

...В цей час Колян, який жив біля вигону і йшов саме повз Миколиного воза «на точку», почув богатирське хропіння класика.

Якщо ви ще не знаєте, що таке «точка», або «крапка», варто зупинитись на цьому докладніше. Станом на сьогодні, в кожному українському місті, селі, селищі чи хуторі є така «крапка». Там у будь-яку годину дня чи ночі ви одержите гранчак каламутного шмурдигану, який вам налле тьотя Галя, чи баба Клава. Мало того, якщо ви постійний клієнт, тобто довірена особа, то вам наллють у борг. От і Колян йшов на «крапку». Але в нього була одна пекуча проблема — майже місяць йому давали в борг і останній раз тьотя Галя сказала:

— Ти, Колян, хоч на колінах проси, хоч гопки скачи, більше не дам без грошей.

Колян знав, що похід його на «крапку» без бабла — діло швах. Тому, коли він почув хропіння, побачив залишки вогнища й воза з халабудою, вирішив негайно діяти. Гусячим кроком підступив він до халабуди, примітив там піджак і тремтячою рукою ширнув у внутрішню кишеню. Там, справді, у захлаявній записній книжці Миколи були гроші. Але саме в цей драматичний момент шалено й голосно зацвірінкав Бубир, за ним мотонула головою й на весь голос заіржала Лиска. Колян, що стояв на штильвагах воза, втратив рівновагу й падаючи, вчепився рукою в шевелюру сплячого класика. Той підхопився й зопалу огрів Коляна порожньою чверткою.

— Ти що, хлопче, обікрасти мене хотів!? — Багряновський наводив кишеньковий ліхтар на подряпаний фейс Коляна.

— Я випити хотів, — прошепотів розбитими губами нещасний Колян, який при падінні вибив об передок воза два зуба й розквасив губи.

— Так би й сказав, а ти хто?

— Колян.

— Так ми з тобою тезки, чим же промишляєш, Коляне?

— Раніше в духовому грав, а як закрили райдека, то перебиваюся на різних роботах.

Місяць плив над райцентром, що був колись козацькою столицею. Це був Глухів, де колись обирали на гетьмана миргородського полковника Данила Апостола. Це був той самий Глухів, де заховав свої скарби Полуботок.

— А знайшов їх частину майбутній цукрозаводчик Терещенко. Коли вони перебудовували двір, виявили чавунну ляду, там і були скрині з козацьким скарбом, ото на цьому й розбагатів Терещенко.

— Ти відкіля все це знаєш? — Багряновський намацав у дерев'яному ящику пляшку.

— Та знаю трохи, у мене мати бібліотекаркою була, так я багато книжок перечитав.

— А мої читав?

— А ви хто?

— Багряновський Микола Платонович.

— Не може бути!

— І все-таки я Багряновський.

— Той самий, що написав «Атомний чорнобривець»?

— Той самий.

— Тоді я побіг.

— Куди?

— На «кrapку», тепер тьотя Галя не відмовить, а не дасть — я їй хату спалю!

— Вгамуйся, хлопче. Ось таку пляшку бачив? — Багряновський витяг на світло гранчасту пляшку шоколадного кольору.

— А що це?

— Це, брате, шотландський віскі, беріг на всякий випадок.

— Не пробував.

— То спробуєш.

...Місяць заховався за світлу плоску хмару й вона загорілась примарним фіолетовим вогнем. Від нього Глухів (а це був саме Глухів!) став схожим на старовинний дагеротип кольору кавової гущі. Ось уже вирізьбився собор у візантійському стилі. І взагалі

весь Глухівський район був схожий на вознесений догори купол. І якщо дивитися згори, то виходи білої крейди на річці Клевень просто сліпили очі, відбиваючи розсіяний місячний блиск.

— Раніше у Глухові було три сотні магазинів і лавок, два готелі, два шинки і більше двадцяти пивних, а тепер ось бігаємо по «крапках», — віскі розв'язало язика Коляну. Він прославляв геній Багряновського, витирав долонею п'яні сльози, а вони лились ще більше, бо віскі закушували салом з гірким перцем. Багряновський віддалявся від самого себе й бачив себе Колянном. Він навіть зрозумів, що був період, коли Колян міг стати Багряновським, а Багряновський — Колянном. Це були просто варіанти різних всесвітів.

— На той час литво артилерії робили тільки українські козаки в Глухові, під наглядом генеральної козацької канцелярії, — Колян продовжував насолоджуватись ейфоричною атмосферою й був у захопленні, що п'є чарку з самим Багряновським. Він підніс угору кошавий вказівний палець і голосом п'яного римського трибуна продовжував:

— Коли Глухів став центром Малоросійської губернії з Петербурга прислали інструкцію й дванадцять пудів насінневої картоплі.

— От ти, Коляне, правильно розказуєш, але завдання літератури не розказувати, а показати той час.

— Пробував. Не виходить!

— Як пробував?

— Хотів написати роман про скарби Полуботка.

— Та про це вже немало написано, — Багряновський цідив віскі через соломину, — а втім, що ти про це знаєш?

— Я знайшов те місце, де була чавунна лядя на яку наткнулись Терешенки.

— І де це?

— На цьому місці тепер молочарня, а та чавунна лядя засипана всяким мотлохом.

— А без віскі завтра можеш повторити?

— Та щоб мені язика одібрало!

— Язык тобі ще знадобиться, поїхали до твоєї хати.

Неба стало молочно-туманним, місяць поблід і тепер на срібному диску виразно темніли плями. Тут щосили зацвірінкав Бубир, і навіть капнув з верха халабуди на розколошкану голову Коляна. Лиска теж негайно заіржала, енергійно мотаючи головою. Микола з Колянном запитально дивились один на одного.

8. БРАТИ БУДЯЧНІ Й СКАРЬ ПОЛУБОТКА

Якщо Микола Будячний народився, коли Юпітер був під знаком Сонця, то Колян потрапив у зону Сатурна, та ще й під знаком Місяця. Коли вже проводити паралелі прямо, то слід звернутися до астрологічної азбуки. Так от, одним з найважливіших чинників у гороскопі є асцедент, східна напівсфера натальної карти. Натальна карта — це своєрідна фотографія душі, а асцедент означає, що людина, яка опинилась при народженні в цьому секторі активна, вона лідер і впливає на навколишній світ. Крім того, асцедент перебуває під знаком ЯН, що означає чоловіче енергетичне начало. Багряновський потрапив при народженні у зону асцедента. Мало того, у нього яскраво виражений «кардинальський хрест». Знак «омега» в правильній позиції, саме він визначає долю людини, а «Білий Місяць» тільки підтверджує його удачу на життєвому шляху.

Зовсім інші позиції у «зірковій схемі» Коляна. При народженні він перебував у напівсфері десцедента, що свідчить про його пасивність, через те на нього активно впливає зовнішній світ. Жіноче ІН, перевернута «омега» і «Чорний Місяць» — всі ці зірково-планетні обставини значно звузили «коридор долі» талановитого, вразливого й по-жіночому похливого Коляна.

Вульгарні матеріалісти, звичайно, скажуть презирливе «пхе», оскільки «поки не пощупаєш — не повіриш», але ми, користуючись непевною стежкою інтуїції, хотіли б зрозуміти «зіркове протистояння» Миколи Багряновського й Коляна із Глухова. На нашу інтуїтивну думку, Небесний Чоловік захотів пустити у світ такий собі варіант Короля й Злидаря, оскільки це дозволяє глибоко дослідити людську натуру. Не варто також нехтувати позицією кобили Лиски, з родоводом якої читачі вже мали можливість познайомитись. І навіть горобець Бубир, що знайшов свою долю в старій шапці Миколи Багряновського теж (за нашими інтуїтивними припущеннями), зумів якось торкнутися зоряні струни.

От і виходить, що зовні хаотичний і некерований космос має свої закони, які однаково стосуються і горобця Бубиря, і кобили Лиски, і Миколи Багряновського з Коляном.

* * *

Але в нашому повсякденному житті люди мало уваги звертають на зірки. Наприклад, брат Петра Будячного, хутірського літописця з Горбанівки, їхав у Глухів вночі. Причому він не бачив

не тільки зірок, але й навіть дороги, оскільки, за його словами, «був бухий». Вітаха Будячний мав суворий наказ від жінки, якої боявся, як вогню, продати в Глухові так званий «секонд», а по суті старе барахло. Його охоче брали жертви «перестройки», оскільки Москва перетворила їх потом і кров'ю зароблені гроші на непотрібний папір.

Що цікаво, якби Вітаха був тверезий, він би обов'язково разів зо три врзався б або в дерево, або в зустрічну машину. Тим часом, він мчав по вологій від дощу трасі, виписуючи такі кренделі, що кілька зустрічних машин з'їхали в кювет, щоб уникнути зіткнення. Вітаха співав відому пісеньку із фільму «За двома зайцями», хоча знав тільки один рядок «а папаша має магазин». Всі інші слова він придумував сам, і при цьому заливався щасливим сміхом. Його білявий бляклий фейс, у світлі фар зустрічних машин, нагадував сценічну маску відомого клоуна Олега Попова. Цьому сприяла і кепка, схожа на шапку велетенського гриба.

Вітаха Будячний їхав назустріч своїй долі, навально наближаючись до Миколи Багряновського й Коляна. А вони вранці трохи придрімали в Коляновій хаті, де із стіни дивилась мати-вчителька на портреті в рушниках. Одинокa миша гарцювала на кухні, там були предмети й припаси крайньої необхідності. Все зайве забрала дружина Коляна ще десятиліття тому, мотивуючи це просто: «тобі воно не нужно». Так зник майже весь посуд, дерев'яний диванчик, що його зробив для Колянової матері сусід Кирилович. І навіть пір'яні подушки, їх власноруч набивала чесна й безкорислива вчителька, яка на схилі літ працювала бібліотекарем.

Вранці, незважаючи на істеричне цвірінкання Бубиря, і Лиска, і Микола з Колянoм спали праведним сном. При цьому Лиска відмахувалась хвостом від мух, а два Миколи ляпали вві сні себе по щоках та по плечах, відганяючи зальотних комарів. Розбудив їх жвавий гамір з веселими вигуками. Колян виглянув у вікно. На вигоні тирлувалось якесь збіговисько.

— Може, ярмарок? — Багряновський, не розплющуючи очей, обмацав себе і виявив, що спить у кухайці.

— Та який ярмарок? Сьогодні понеділок — не базарний день, — пояснив Колян.

— Так піди й виясни, що там за притичина, а заодно перевір, чи є в Лиски вода й овес.

— Підкину їй свіжого сінця, в мене тут п'ятеро кролів зосталось, інші передохли.

Колян вскочив у заношені штани, вичовгані до блиску й натягнув футболку болотяного кольору, на фронтоні якої облущеною фарбою було зображене якесь страховисько з котячими вусами й оселедцем, звисаючим до самого пупа. Під ним було написано «Козак Голота».

Поки Микола Багряновський вивчав стелю із старовинним сволоком, де ще кружляв останній з нічних комарів, Колян встиг побігти на вигін, де він побачив незвичайне дійство: біля верби стояв «москвич», перефарбований під колір вареного гарбуза. Біля нього, на дошках з підпорками, купами лежав «секонд». П'яний у цицьку дядько, пика якого помідорно червоніла під млинцем сірої пропотілої кепки роздавав усе це людям.

— Беріть, беріть, людоньки! — закликав він. — На той світ усього не забереш. Ось американські штани, щоб тих американців... Далі йшли недруковані слова в два й три поверхи, ще й з присипкою. — Даром оддаю, ще й чарку наливаю!

І справді, поряд з ним стояв ящик з горілкою і веселий, до сліз, хазяїн наливав чарку кожному, хто брав купу старовинних заморських шмоток.

— О, я бачу — ти настоящий козак! — крамар з кепкою млинцем ткнув у груди Колянові, там був зображений страхолюдний козак Голота. Колян від цього мало не впав.

— А чарку... як тебе... жажнеш?

І тут Колян, як кажуть, здувся. Випив він чарку, потім другу, а де друга, там і третя. Одне слово припхався він до хати, коли вже сонце смалило, як паяльна лампа. З собою він приволік заяложений піджак, кольору недопаленої цегли з лейблом «Arber».

— Оце так ти, сукин син, діла виясняєш!? — Багряновський весь тремтів від люті. Ти приніс вівса, гнидник глухівський?!

— Хіба ви...вівсяні пластівці...

— Які пластівці?! Це Лисці вівса нема! Вона з голоду здохне, а я тебе замість неї поховаю!

Багряновський гримів, як колгоспний бригадир, розмахуючи над головою кухвайкою. А оскільки він був на зріст нівроку, то від чергового удару куфайкою по сволоку загинув той самий, останній нічний комар, що вирішив передрімати спеку в прохолодній хаті. Саме в цей час сінешні двері прочинились й ієрихонський голос Петра Будячного прогук:

— Тут хлопець піджака взяв...

Коли його очі звикли до напівтемряви хати, голос хутірського літописця перейшов у інший тембр, ближче до ноти «ре».

— Не вірю своїм очам! Микола Платонович! Як ви можете бути тут?

— Та от приїхав на свою голову в Глухів, а тут вівса коняці нікому дати.

— А я приїхав... тут мій брат Вітаха мав торгувати секондом, так він усе роздав, — показав він на одержину кольору недопаленої цегли, її Колян повісив на дверний косяк. — Цей піджак він мені ще позаторік подарував, не пойму, як він його сюди привіз.

— Веселий у тебе брат, — Багряновський посміхнувся й поплескав по плечу Коляна, — такий і в мене приятель об'явився.

— Казав мені академік Ружинський, що вас уже розшукує в Україні якась уповноважена команда на чолі ...дай Бог пам'яті... з Гарбузом.

— Що сказати — Гарбуз не витримав напруження й ось тепер нема Гарбуза.

— Як це — нема? — соболині брови Будячного поповзли на лоба.

— Помер, преставився, зіграв у ящик, навернувся на глині буття, гинув, оддав Богу душу, одійшов у кращі світи, дав дуба..., — Микола дав простір своїй мовознавчій фантазії.

— Нічого собі. Це не той Гарбуз, що громив «Атомного чорнобривця»? — висунув уперед цікаву голову на гусячій шії Колян.

— Ти не підлизуйся, глухівський варивода.

— Ну, винуватий, та вже так мене припрошував Вітаха.

— Та Вітаха як вип'є, то він і корову в куми запросить! — знизив тон до гітарної басової струни Будячний. — Ото було дома прилізе п'яний, як чіп, проспиться й до матері — дайте випить! Мати не дає, то він вийде в одних трусах на мороз і стоїть, поки в матері серце здригнеться:

— На вже пий, щоб тебе кров гаряча спила!

— Слухай, Петре Миколайовичу, мені тут Колян розказав про скарби Полуботка.

— Та це ж просто плітки! Я сам колись перерив гору газетних і журнальних повідомлень. Нічого такого нема, а мені треба Вітаху назад на Горбанівку забирати. Як узнає його жінка про таку торгівлю — вона його віником з хати вижене.

— Коляне, віддай чоловікові піджак, може, нам Полуботок грошей позичить. Так мені хочеться навідатись у Чорнобиль, там зараз Евеліна Даниленко рушники й ікони збирає. Й каже, що там є зародки нової цивілізації.

— Поїхав би радо з вами, — джмелино загудів Будячний, — але треба Вітаху тарабанити на Горбанівку. Читав я цю Даниленку, добре пише, наче з наших, полтавських, а її поема про гетьмана Данила Апостола — ну аж серце терпне. Більше такої поетеси у нас нема.

— А Полуботків скарб є, — Колян закутив головою на довгій шії, як стривожений гусак.

* * *

Хто з нас не шукав скарбів? Ось ніч, шалена буря, блискавки крають вугільно-чорне небо, ще один скажений порив вітру — й падає з тріском столітній дуб, вивертаючи величезний корінь в якому гадюками сплелись чорні покручені кореневища. Знову крає небо блискавка, в її непевному світлі зблиснуло у вивернутій ямі віко стародавньої скрині. Навколо нема нікогисінько, бо хто ж гупої ночі в грозу, під ревіння буревію вийде з дому? Але он плуганиться шляхом хтось малий і зігнутий, накритий мішком від дощу. Це хлопчак-пастух. Як налетів буревій розбіглась отара овець, а він, нещасний, ковтаючи сльози з патьоками дощу, ледь витягає ноги із глевкого глинистого багна, на яке перетворився битий шлях.

Та ось його погляд падає на поверженого дуба, що впав якраз посеред дороги. Підходить він ближче, ноги роз'їжджаються й він сповзає у яму, що вивернув із землі падаючий дуб. Ноги його боляче стукаються об металеве віко скрині. Приголомшений хлопець тремтячими руками підважує віко уламком гілки. Проржавілий замок не витримує. Зібравши всі сили, пастушок відкидає віко.

Знову сліпучий спалах блискавки й відразу після цього страшний удар грому. Заціпенів хлопець, але в спалаху блискавки, блукаючим вогнем, спалахнули нутроші скрині.

...Яка швидко минають роки, коли в людини все є, й удача, як той собака, сторожує його заможний двір. У малиновому жупані з соболиним верхом походжає дебелий і ставний господар, оглядаючи клуні, погребі, стайні й кошари, зупиняється біля ставка, де скидаються золоті лини й карасі. Там, на човнику, впливає його люба донечка, сміється й зриває білі лілеї, які коштовними діадемами плавають у темній, як воронована сталь, воді. Чи упізнали б ви в цьому вельможному панові того нещасного пастушка, який розгубив своїх овець і йшов у вирі буревію? Звичайно, подейкували люди і про скарб, і про те, як колись, давно, молодий

господар зробив з того дуба каплицю. Вона стоїть тепер, як їхати з Лубен у бік Мгарського монастиря.

Отож бувають, бувають щасливі випадки, коли, раптом, доля, а, може, щось інше, відкриває перед тобою скриню можливостей. Бо ж міг хлопець і пропити той скарб, а ще як трапиться завидюща жінка... То ж не будемо розглядати негативних варіантів, оскільки Микола Багряновський і Колян, діждавшись прохолодного вечора, сидять на дубовій колоді під хатою.

— Та де там хміль, ось мій листок, тут усе помічено, приблизно триста кроків від молочарні, й була та чавунна ляда, під якою Терешенки знайшли частину, чуєте! частину, щоб оце я з місця не встав, скарбу Полуботка. Й вони так спішили, що поприкопували в різних місцях дещо з цього скарбу. Колян мрійливо закотив очі й потер руки.

— Так років через двадцять, трохи вбік від цієї чавунної ляди, Махтей Шилохвіст знайшов Євангеліє в срібній оправі, часів гетьмана Мазепи. Було воно в нашому соборі, а після революції забрали його в музей, тепер і слідів нема.

— А чого ти думаєш, що те місце, — Багряновський ткнув пальцем у аркуш з учнівського зошита, де хімічним олівцем було намальовано хрест і сокиру, — що те місце щось може принести?

— Моя мати була бібліотекаркою, до неї різні люди за книжками приходили. Ось і прийшов правнук отого самого Махтея Шилохвоста й приніс саме цей рисунок. «Оце вам, каже, Галино Панасівно, зосталось од мого прадіда, знайшов я цю бомагу, коли захотів обновити ікону». А рисунок був на вошаному папері. І от я, Колян, по-вуличному Перижоп, нагрів цю бомагу над свічкою й прочитав таке: триста сажнів від дуба по праву руку від нього шукай...

— Ну ти справжній конспіратор, де ж ти цей метод перехопив?

— А ви знаєте як шукали літопис Грабянки в монастирі біля Великих Сорочинців?

Навряд чи варто заглиблюватись у історію таємничої «бомаги», тим більше, Колян часто посилався то на Махтея Шилохвіста, то на ігумена Михайлівського монастиря під Сорочинцями, то на записки художника Сластіона. Вражений Багряновський зрозумів, що не тільки академіки знають нашу історію, і що ця, народна історія, знає найголовніше, найістотніше, без чого народ не може жити.

— Та ви не слухаєте, а я тут розпинаюсь, — образився Колян. — Не вірите — діло ваше.

— Я трохи задумався, знаєш, а давай і справді копнемо там. Хоч я це уявляю й мене починає розбирати сміх.

— Із сміху люди бувають, — поважно сказав Колян. — Поїдемо вашим возом, щоб ніхто не догадався, у вас фонарь добренний, зовсім мене тоді засліпили.

— А чого ж ти раніше не копав?

— Копав. У десяти місцях копав, поки зрозумів, що того старого дуба давно немає, а я копаю там, де молодий виріс, хоча й молодому вже далеко за сто років. Та недавно, не повірите, позавчора, знайшов пеньок від того старого дуба, він майже зовсім вигнив, його присипали битою цеглою.

— Тоді давай спробуємо, мене двічі просити не треба, — Багряновський труснув головою, його розкішна шевелюра заблискотіла сріблом від непевного місячного сьйва.

«Нащо я ув'язався в цю історію, — думав він сам собі. — Ну подумай сам, письменник, актор, любитель комфорту довбається ось тут, на задвірках старої молочарні, у Глухові, з Коляном Перижопом, в якого страхолюдний козак Голота на заношеній футболці. Які тут можуть бути скарби? І як я міг допустити, щоб мене втягли в цю абсурдну авантюру?»

— Ви думаєте, що це авантюра? — прошепотів Колян, видихаючи на вухо Багряновському весь жар нелегких пошуків. — Ось це яма, де стояв колись дуб, про який згадує Шилохвіст, а ми будемо копати по колу, а діаметр того кола — три сажні від старого пенька. Значить ми копаємо рівчак, щось та й знайдемо.

Й вони почали копати, коли вже стало зовсім темно.

— А щоб він пропав, твій скарб! — зойкнув Багряновський. Він промахнувся ломом і садонув себе ним по нозі

— Тихо! Тут сторож Федя Шкілет, він, коли п'яний, може із ружжа бахнути!

— І — ех! — зітхнув мокрий, як хлющ, від поту письменник і з розмаху довбонув ломом у рівчак, повний битої цегли. Почувся різкий металевий звук, наче хто вдарив молотком по чавунній сковороді.

— Стоп! — засичав здавлено Колян і кинувся, як хорт у рівчак, де лом вивернув щось кругле, металеве. При світлі ліхтаря знахідка була схожа на бляшанку, в таких колись продавали монпансьє. Колян схопив це металеве кружало, охнув, бо не зміг його відразу підняти. І в цей момент надривно загув мотор, і автомобільні фари двома світляними стовпами вперлись у стовбур дуба, що його Ко-

лян колись сприйняв за старовинний орієнтир. Тепер цей велетень (але вже пізнішого часу) був за спиною шукачів скарбу, там же пролягала ґрунтова дорога, вона вела в колишній монастирський сад

Як казав один оповідач, зараз ви будете сміятись. Виявляється, це на своєму «москвичеві» виїздив із Глухова невдалий комерсант Вітаха, який роздавав «секонд» на вигоні. Тепер він з п'яних очей переплутав асфальтову дорогу на Полтаву з цим ґрунтовим путівцем. Мало того, в машині ще сидів Петро Будячний, старший брат Вітахи. Два Миколи залягли біля рівчака, бо машина зупинилась і з неї прожогом вискочили два брати.

— Ти зовсім горілкою очі залив, це ж ґрунтова дорога! — загудів мідний контрабас Петра.

— Кий чорт його розбере, указателів нема, свету нема!

— А чого ж ти, сто чортів тобі в бандури, пхався й нічого не казав?

— Тобі скажи, ти списатель, тобі повірять, а мене жінка за ноги на одвірках повісить!

Багряновському нестерпно захотілось сміятись, особливо, коли він побачив у непевних плямах світла дві постаті, вони махали руками, як вітряки. Й він спочатку чмихнув у кулак, а потім розреготався в повний голос, що дзвоном залунав у вологому нічному повітрі. Парочка біля машини завмерла, як у стовбняку. Потім Вітаха зігнувся, затравлено озираючись, і так, навкарачки, поповз до машини. За хвилину задеренчав мотор, потягнуло перепаленим мастилом і «москвич» кинуло вперед

— Куди ж ти, гад!?! — прогудів старший брат з піднятими до неба, як для прокляття, руками. Метрів за сто машина з вереском і тріском зупинилась. Петро пробіг ці сто метрів, як бізон з нахиленою головою, з ходу втелющився на задне сидіння.

— Тихо ви, справді! — Колян обідраними тремтячими руками обіймав, наче немовля цицьку, металевий кругляк, він пізніше виявився циліндричною, місцями наскрізь проржавілою шкатулкою, кришка її була загвинчена на різьбі.

Лиска проявила себе з найкращого боку, вона спокійно хрумала овес з торби, підвішеної їй на голову. Бубир, може, й цвірінчав, але, природно, ніхто його не чув. Ще за півгодини, переповнені враженнями два Миколи, Лиска і горобець Бубир, у старій шапці Багряновського, тряслись на возі ґрунтовим путівцем, він пролягав якраз через вигін, про це читач уже добре знає.

Так от, ганьба всім, хто не вірить у чудесні піруети долі! В прожжавілому металевому циліндрі, виявились золоті таляри у зотлілому оксамитовому мішечку, а також два персні, один чоловічий, другий жіночий. У чоловічий був вправлений діамант, а в жіночий — голубий сапфір.

Все це Багряновський з'ясував у старого київського ювеліра, він працював у лаврському музеї коштовностей. Ні! Класик української літератури не присвоїв собі скарбу, але й не віддав його державі.

— Держава тебе, Коляне, обідрала, як липку, от тому ми й сторгувались з Мойсеєм Ароновичем. Золото, а не чоловік! Коли в мене й шеляга ламаного не було, він мене взяв на буксир. Спитаєш за скільки сторгувались? Оті два персні я віддав у фонд лаврського музею. Не повіриш — один з них належав Полуботку, там його вензель, а другий — повна таємниця. Відомо, що це була молода особа — про це свідчить голубий сапфір. Тепер, Коляне, купимо тобі нову хату, а для Лиски хочу зробити ресорний ридван, усі тельбухи витрусив з мене отой колгоспний віз.

— Та в мене й та хата непогана, — почав було Колян.

— На хату й на все інше покладемо гроші на твоє ім'я в банк, а в мене до тебе таке діло. Хочеш зі мною поїхати у Чорнобильську Зону? Запрошувала мене туди Евеліна Даниленко. Як міркуєш?

— З вами я на край світу поїду.

— Це, справді, край цього світу, але дивись, там радіація.

— Хто довго ходив «на крапку», того вона не бере.

— Значить, домовились?

— Ідемо!

...З одного боку дивно як міг улюбленець долі, знаменитий письменник їхати в Зону, практично, з випадковою людиною. Та ще й куди — в зону смерті й разючого перетворення всього живого. Так думав спочатку й Колян, доки ближче не познайомився з Багряновським.

Ми не випадково так детально зупинились на астрологічних натальних картах двох Микол. Виявляється, діаметрально відмінні особистості, але з розвинутим творчим потенціалом, взаємно притягуються, незважаючи на протистояння Чорного й Білого Місяця. Це ж стосується і позиції «кардинальського хреста».

9. НЕСПОДІВАНЕ ПОВЕРНЕННЯ

— З чого ти взяв, що в тій Зоні мій секонд купувати будуть? — гарячився Вітаха і натискав акселератор «москвича», наче смикав за дійки вим'я голодної корови.

— А звідки у них там секонд? Там же нічогісінько нема, — дуднів собі під ніс старший брат Петро Будячний. Звичайно, в глибині душі він розумів, що їхати торгувати секондом у Чорнобильську зону — суцільна авантюра. Його гнала туди щойно закінчена повість про земляка Василя Наріжного — основоположника російського роману. Петро Будячний був внутрішньо обурений тією обставиною, що його найближчі земляки — Василь Наріжний і Микола Гоголь створили російську прозу, а сучасні росіяни й не думають про елементарну подяку українцям. Петрові дуже свербіло прочитати повість самому Багряновському.

Про його місцеперебування він дізнався від Дарини. Одного разу ця, доволі неординарна дівчина, яка вже давно переїхала у жіночий статус, була вражена дуже неординарною картиною. У променях західного сонця якийсь здоровань перелазив через кований залізний паркан садиби Багряновського. Це був прямолінійний Петро Будячний, він не здогадався скористатись електричним дзвінком біля хвіртки. Спочатку Дарина злякалась, але потім впізнала хутірського літописця, він стояв на порозі будинку, при цьому його ліва нога тремтіла, як у пропасниці.

— Я стукав, стукав, — прогудів Петро, а тут темніє, куди діватись, так я через тин.

— Ну раз ви вже тут, то заходьте, — Дарина відчувала, що цей мужчина здатен не тільки через тин перелізти. Сіли вони вечеряти на веранді. Дарина знайшла в буфеті пляшку наливки.

— Так ви оце пиште, — проспівала вона й ніби ненароком випростала з-під поли халата білу повну ногу з округлим коліном.

— Я взагалі не п'ю, — прогудів Петро. — У мене, буває, серце «тук-тук», а тоді «тук-тук-тук-так», а потім знову «тук-тук».

— І в мене таке буває, — Дарина не стала ждати поки Петро зважиться на чарку й швиденько перехилила свою. — Та ось спробуйте, — вона з чаркою підійшла до хуторянського літописця й несподівано відразу опинилась у його залізних руках.

— Я-а-а..., — спробувала додати вона, але подих у неї перехопило, кров бурхонула в голову, й вона відчула таке міцне чоловіче тіло, як тоді, коли її кинув у ясла з соломною колгоспний бригадир. Але

далеко було бригадирові до Петра, який спав з жінками у полі й на горищі, в гаражі й під вербами, на сіновалі й у клуні, у літній кухні й на нічному пляжі, у залізничній сторожці й навіть в останньому ряду на лаві сільського клубу. Недавно від Петра збігла жінка — не витримала постійного друкування на машинці його об'ємних творів. Часто те друкування закінчувалось багатогодинним сексуальним сеансом, бо Петро Будячний вкладав у літературу й секс усе своє єство. То ж знання Дарини про секс виявились пустою листівкою радянської охорони здоров'я. В залізних обіймах Петра Будячного, який пронизував усе її тіло навиліт гарячим і тугим шворнем, вона кричала так, що перелякана сусідка, дружина академіка Ружинського Ельза Аронівна вискочила на свою веранду. Але досвідчена й утаємничена в любовних іграх, вона відразу здогадала, в чому справа, а її ніздрі, що хтиво роздувалися, й гаряча важкість внизу живота, свідчили про крайню ступінь власної збудженості.

Петро Будячний був художником у кращому розумінні цього слова. Він пив воду із Псла. Ця річка химерними петлями дзеркалилась внизу Торної гори, на якій стояла Горбанівка. Пив він і молоко з-під корови, косив сіно, їздив на «самокатці» — так називали у Горбанівці велосипед. Ніщо не стримувало його природних потягів і не обмежувало їх. Тому на ранок щаслива Дарина почувала себе так, наче промчала на шаленому жеребцеві не один кілометр.

— Ти мене роз'їздив, що й ноги несила переставляти, — казала ніжно Дарина Петрові, а він спав на веранді, просто на підлозі, підклавши кулак під голову. Будь-які спроби Дарини запросити його в ліжко нічого не дали.

— Я так усігда спав і тут так засну, — прогук у відповідь Петро. Єдине на що він погодився, коли Дарина накрила його на ніч теплим пледом.

З порушеною координацією, широко й незграбно переставляючи ноги, Дарина зварила велику макітру вареників, оскільки Багряновський сам був шанувальником цього продукту. Щаслива нетривким жіночим щастям, вона запросила Петра до столу.

— Їж, Петю, я знаю, ти вареники любиш, ще тоді, як ти перший раз прийшов, помітила. Ой, а я й кропу не вкинула, піду зірву.

Поки вона ходила за кропом макітра була практично порожня.

— Хороші вареники, тобі спасіба, — Петро втерся рушником.

— Ти вже поїв?

— Та дуже ж, кажу, хороші вареники, — трохи зам'явся любитель усього природного. — Якось так пішло...

Словом Дарина й Петро знайшли один в одного багато спільного. Як виявилось, вони обидва мали до Багряновського якийсь побожний пієтет. Петра він вражав, як письменник і знаменитість, а Дарина любила його, як недосяжний ідеал мужчини.

— Поїхали вони з тим Колянком на Чорнобиль, ти ж знаєш — як задумає щось Микола Платонович, то ти йому хоч роди, а дай.

Частина друга

1. ДОРОГА НА ЧОРНОБИЛЬ

Микола Багряновський, як натура творча й імпульсивна, звичайно, хотів замовити для Лиски (й певна річ для себе) ресорний ридван. Але, як людина лінькувата в плані житейських ситуацій, він поїхав знову в той самий колгосп «Шлях Ілліча», де він купив Лиску з колгоспним возом. Його чекав сюрприз — колгосп «Шлях Ілліча» перетворився на СТОВ «Жабокрюківське». Це СТОВ вирощувало виключно зелених жаб. Десятки гектарів масного українського чорнозему було перетворено на жаб'ячі розплідники й відстійники, іншими словами на суцільні болота, де роїлись хмари комарів та мошки.

Старий конюх, як виявилось, давно помер, але в село із Франції переїхав корінний француз із Бретані, спеціаліст із жаб'ячого питання. Саме він зустрів Багряновського, і, користуючись українсько-російським суржилом та виразними жестами, пояснив письменникові, що тут ніхто не майструє ридвани, але є хороша новина. Вона полягала в тому, що француз завів у себе в садибі четверо німецьких коней-першеронів, без них подорожувати жаб'ячими болотами було неможливо. Використовуючи промовисті жести й уривки шкільних знань з французької, Микола умовив балакучого француза продати йому одного першерона, оскільки тепер Лиска мала тягати віз із двома Миколами. Повністю оновивши халабуду на старому возі, Багряновський і Колян, маючи в запасі фанерний ящик із салом, поїхали в Чорнобиль.

* * *

Їхали, вони їхали, та й заїхали в «рудий ліс», що темнів проти західного сонця. Все мовчало навколо, тільки ваговоз-першерон Лисак (так його назвали) та Лиска шумно зітхали й мотали голо-

вами. Бубир хотів було цвірінькнути, але й йому заціпило. Щось незвичайне стояло в повітрі.

— Миколо Платоновичу, — злякано прошепотів Колян. — Тут хтось є.

— Може, хтось був. Ти бачиш оцей радіоактивний ліс, він був оазисом росту, а тепер це острів розпаду. Це ми сьогодні.

— Страшно тут, — видихнув Колян. — Хіба це Україна?

— Це вона, Коляне.

— Треба з неї тікати.

— У нас немає іншої.

— А хто ж нам залишив таку країну?

— Про це будемо дізнаватись, Коляне.

* * *

Томас Мор сидів на кам'яній лаві і тільки ластівки, що проносились повз загразоване вікно, порушували мертвий спокій. А він у цей час думав про плоску сферу, що виникла, раптом, перед ним увечері. Вона пульсувала райдужними вогнями, а потім від неї відділилися два сяючі веретена. Ще мить — і вражений філософ відчув своє тіло в якомусь текучому голубому кубі, що струмував феєричним світлом.

— Це схоже на рай, — подумав в'язень, відчуваючи як його мозок розмотують, наче клубок із вовною. Ось дитинство, де видовжені готичні літери повели його в чарівний книжковий світ. Томас навіть краще відчував себе в цьому світі, де стояли могутні фоліанти в шкіряних оправах із защипами з позолоченої міді.

Зараз він дивився у загразоване віконце й бачив схил білої хмари, наче спуск із снігової гори. «Хто залишив за вікном землю, де панує неправда й де Христа не впізнають його учні? Як збудувати країну, де ніхто не забажає зайвого?»

Потім він зрозумів, що це не він, а хтось інший задає ці питання, вони роз'їдають мозок, як морова язва. Збоку й зверху він побачив своє голе тіло, яке плавало всередині пульсуючого голубого куба. Він мисленно підняв руку для молитви й подумав: «Милосердний Господь показує на твоє тлінне тіло, щоб ти збагнув усю його ефемерність. Він же й запитує тебе про кращий устрій для людства». Йому стало страшно, що всемогутній Господь питає у нього, в людини, про кращий устрій.

Чому? Очевидно, тільки плотяна людина може своїм плотським еством усвідомити небачену країну, де людина, плотська людина, може бути щасливою.

...Наглядач заглянув у вічко залізних дверей. Філософ Томас Мор, колишній лорд-канцлер Англії сидів на кам'яній лаві, завівши руки за спину, весь напружений, наче для польоту. Його очі бачили щось незвичайне й доступне тільки йому. М'язи обличчя закам'яніли. Час від часу легка посмішка освітлювала лице провидця. В загратованому вікні голубіло небо, перехрещене залізними хрестами решітки. Наглядач чомусь втупився у цей загратований голубий квадрат. Хрести решітки, раптом, цей квадрат обернули в куб, і вражений наглядач побачив всередині цього куба людське тіло, що світилось пульсуючою райдугою. Він завмер і не міг відірвати підшви від вичовганої кам'яної підлоги. Потім щосили закричав, але насправді з його горла вирвався лише блукаючий хрип.

Цей страх наглядача передався в'язню, його лице перекосила гримаса болю й жаху, наче він побачив питому картину пекла. Перед його зупиненим зором постали величезні будинки-коробки з вибитими вікнами, на одному з них, перекошена вниз, висіла астральна залізна п'ятикутна зірка. Вона хотіла стати на один промінь-ріг, піднявши два догори. І це був знак диявола. На лутці розбитого вікна сиділа гола дівчинка-лялька з якогось невідомого матеріалу. Вона дивилась намальованими вицвілими очима на мертво місто.

А потім він побачив себе в дивному вбранні. Воно було плямистим і зливалось з навколишнім тлом. Це були якісь руді ліси, шляхи позаростали кущами й бур'яном. Якісь ветхі будівлі, але з великими блискучими шибками, мертво височіли, на дахах деяких з них стояло щось схоже на флюгер. Він бачив себе світлолоосим чоловіком, не було ніякої виголеної монашеської тонзури. Очі... Філософ давно не бачив своїх очей в темниці Тауера. А ось очі його двійника були голубі, як у вікінга. Двійник щось писав гладенькою паличкою золотавого кольору. Поряд стояв чорний лакований ящик, з якого виривались звуки ритмічної мелодії. Відчинились двері, увійшла молода жінка, одягнена, як кнехт, що супроводжує рицаря в його походах. Вона щось сказала невідомою мовою. Двійник відкинувся на спинку стільця. Тривога разом змінила його лице, наче на нього впало залізне забрало.

...Наглядач очунав і піднявся на ноги, він уже боявся подивитись у вічко на знаменитого в'язня. Зробив крок убік від кам'яного мішка, де томився філософ. Але цікавість перемогла. Страж із за-

вмиранням серця відхилив залізну заслінку. В камері нікого не було! Холодний піт заструменів по спині наглядача. Він заплющив очі, обхопив голову руками. По коридору, дзвякаючи шпорами до нього наближався головний розпорядник Тауера, сер Джонсон.

— Ну як наш неспокійний злочинець?— Джонсон шулився від кам'яного холоду у своєму зеленому камзолі з широкими вилогами.

— Сер! — прохрипів наглядач. — Томаса Мора нема!

— Ти, поганцю, не жартуй так, а то й тебе скоро не буде! Сер Джонсон витяг з-під поли камзолу в'язку важких залізних ключів. Відімкнув і відчинив двері. В кутку, звисивши голову на груди, спав Томас Мор, автор химерної «Утопії».

* * *

Жінка з вродливим обвітреним лицем, яку побачив у своєму видінні ув'язнений філософ, могла бути тією самою Евеліною Даниленко, вірші й поеми якої, час від часу, збурювали мертвотне болото соцреалістичного українського застою. Вона поселилась у Чорнобильській Зоні й відразу знайшла спільну мову з Томасом Мором — так називали місцеві аборигени литовця, що відсидів десять років «за політику». Його справжнє ім'я було Тоомас Моор, але його тут же перехрестили у Томаса Мора, тим більше рідня литовця походила із шотландського міста Единбурга.

— У нас тут після вибуху справжній мор, — авторитетно виголосив Іван Роздай, полковник у відставці, він раніше працював у системі електронної розвідки на загоризонтній радіоелектронній локаторній станції. — От і будеш Томас Мор, може, й ти нам тут влаштуєш хорошу утопію.

— Та вже нас топили-топили, як тих кошенят у бочці, — приєдналась Зіна Верста за паспортом Зінаїда Селіверстова. Вона ще з'явиться у нашій правдивій оповіді, щоправда її роль така паскудна, що й не хочеться раніше розкривати її мерзенні деталі.

Так і став Тоомас Моор Томасом Мором, в чому вбачаємо певний сакральний зміст, який до того ж треба читати між рядками.

2. РОЗАЛІЯ ПРОПОНУЄ БУРЯКА

Ми зовсім забули про Щербатого, він після того, як Гарбуз розколовся й покотився в інші світи, не міг підшукати на посаду гуманітарного гауляйтера всея України підходящого овоча.

— А ти б придивився до Буряка, — шепотіла Щербатому на вухо в просторому сталінському ліжку адміністративно-пристрасна дружина Розалія Марківна. — Ти не дивись, що у нього така гичка зелена, а фейс червоний. Ну, буває, вип'є при такій роботі. А скільки в нього енергії!

Розалії Марківні можна повірити на слово, оскільки Слава Буряк, який вийшов з інструкторів, а дійшов до зава оргвідділу задовольняв усі потреби дружини шефа. В тому числі й сексуально-енергетичні, оскільки Щербатий наскільки віддався партії, що надшербив увесь свій потенціал. Хоча злі язика торочать про багатьох жінок, яких надшербив сам перший секретар. Звичайно, ми не маємо підтвердженого фактажу й тому повідомляємо цю інформацію, так би мовити, конфіденційно, наперед відмітаючи будь-які звинувачення.

— Бурячок ще мало маринований, а тому умовно-їстівний, — наклав свою усну резолюцію Щербатий. — Однак у ньому щось є, ніколи не помітиш, коли він червоніє, бо завжди червоний.

— Ну ти вже скажеш! — пирхає в пишне жабо нічної сорочки Розалія Марківна, уроджена Шеркензон. Вона згадує солодко-шемливі бурякові уста, твердий буряковий прутень майбутнього гуманітарного гауляйлера всея України.

Але не будемо так пристрасно судити «товариш Розалію», згадаємо тільки велелюбну Гелену Богдана Хмельницького, чи участь нещасного Олоферна, спокушеного чарівною Юдіф. Офіційні вчені твердять нам про патріархат, що прийшов на зміну матриархату. Але на нашу неофіційну думку, матриархат просто змінив форму правління. Якщо в часи неоліту чи бронзового віку жінка офіційно могла затопити в пику чоловіку й позбавити його місця біля вогнища, то в наші цивілізовані часи, вона спочатку позірно підкоряється йому, а потім, так само, може позбавити його домашнього вогнища, або штовхнути в будь-яку політичну авантюру.

Згадаємо як мчав на своїх з оголеною шаблею гоголівський Андрий, перед очима якого маячила прекрасна полячка.

...Назавтра Щербатий зібрав членів свого керівного синкліту єдиної на той час партії. Хоча скажіть, хто з членів тієї партії читав Леніна чи Маркса не з підручника політнавчання? Це було зборище розгнуданих феодалів, сухостійних начотчиків, велемовних брехунів з павичевими перами, цинічних ледарів, які маскувалися під трудоголіків. Серед них було кілька порядних людей. Це обов'язково буває, як наслідок дії відомої фізико-хімічної теорії,

вона передбачає ірраціональне проникнення в однорідне середовище сторонніх елементів, внаслідок постійної дифузії матеріальних тіл. Ці нещасні спочатку хапались за голову, поки їх самих не схопили нижче спини. Потім вони намагались маскуватися то під овочі, то під представників фауни. Але в них знову нічого не вийшло. Щербатий тримав їх як певний оберіг, бо в нього, як це не дивно, збереглось трохи совісті. І якби його спитали, чи є в нього совість, то він би міг, несподівано для себе сказати: «Та є трохи, для себе».

Отож, варто перелічити основних членів екстраординарного зібрання. Під портретом вождя сидів сам Щербатий. А далі, з обох боків довжелезного столу, критого зеленим сукном: Буряк, Баклажан, Диня, Картоха, Ріпка, Редиска... На сьогодні їх імена звучать інакше. Баклажан став Баклажановим, Диня — Диневим, а Редиска несподівано взяв назад давнє єврейське наймення свого роду — Редисон. Вся заковика в тому, що він, як свого часу Юда Іскаріот, завідував партійною касою. Й коли партія розвалилась, як старезна трухлява верба, товариш Редиска захотів стати паном Редисоном, щоб мати змогу виїхати з награбованим майном у «землю обітовану». Тут якраз померла стара теща новоявленого Редисона Голда Яківна Цімерман. Спритний Редисон заявив, що хоче поховати тещу на землі її предків. Митниця новонародженої держави, яка сама здивувалась своєму народженню, була практично паралізована, але знайшовся лейтенант, який або вірував у інструкцію, або в свою майбутню кар'єру. Він наказав відкрити труну, що за вагою тягла на середню вантажівку. Голди Яківни там не виявилось, зате очі митників були засліплені купами діамантів, золота й платинових брусків. Теща Редисона, як виявилось, справді, була безцінною.

Однак повернемося у зал засідань. Напроти представників флори сиділи уповноважені фауни: Ведмідь, Вовк, Баран, Бик, Кінь, Ховрах, і, вибачте Пацюк. Коли розвалилась гнила партійна верба, з її дупла першим вискочив Борсук, чутливий ніс якого міг скласти конкуренцію найчутливішим гейгерівським індикаторам. З собою він прихопив кілька лантухів партійних документів, вони важили більше, ніж труна тещі Редисона. Навіть Вольдемар Лисичонок не міг зрівнятися у винахідливості з Борсуком, що став Барсуковим і зараз має хатинку на Рубльовці, у великій і ніким не пізнаній Росії. Ховрах став Овраховим, Ведмідь... Ну тут хто здогадається молодець, а хто ні — даруйте. Бо автор сам побоюється розшифрувати деякі партійні імена й прізвиська. Щодо Бика

з Конем, хоч у них різна швидкість пересування, можу сказати — вони справжні хазяї на Брайтон-Біч. Не дай боже, комусь зустрітись з ними на дорозі з одностороннім рухом!

А от про Пацюка розкажу все, що знаю. Як і його знаменитий тезка з гоголівських «Вечорів...» пан Пацюк тримає в стольному граді Києві велику вареничну. Й хоча вареники самі собою не плигають в роти клієнтів, цією властивістю Пацюк наділив гроші, що самі собою плигають у його бездонні кишені.

Так що ж тут спільного з комунізмом і потерпанням нашого доброго знайомого Томаса Мора з Еразмом Роттердамським, Кампанеллою, а також пізнішими утопістами типу Фур'є та Оуена? Я вже не кажу про чорнобородого Карла, згідно з пушкінською казкою вся сила якого була в бороді. Тримаючись за Карлову бороду, полетів над Расеюшкой з Україною енергійний чингісид з хозарською складовою, Ульянов-Ленін. Багато побачив він згори, але такого комунізму, що його побудували Сталін з Берією, а потім Каганович з Щербатим не бачив навіть уві сні.

І саме тут, на нашу думку, криється загадка Голубого Куба, куди потрапляють наші герої, чи то на аналіз, чи на перепрограмування. Цей Голубий Куб, наче екранована космічна свідомість з'являється то тут, то там. Він, наче центральна точка на хресті простору й часу, і саме тому ні простір, ні час ніяк на нього не впливають. Він прообраз минулого й прийдешнього розп'яття. Ми на перехресті простору й часу, матерії й світу ідей.

— У мене, товариші, прірва ідей, — почав Щербатий. — Але, щоб ці ідеї стали матеріальною силою потрібні хранителі й пропагандисти цих ідей. І хоч ідей може бути багато, у нас є одна — лінія партії. І як не як...

— Її має втілювати товариш Буряк! — вихопився товариш Динев, вражаючи присутніх своєю восковою лисою головою, й потрапляючи у риму до шефа. — Буряк — це товариш, він успішно знижує тиск, — продовжував він, — у нашому партійному колективі. Він червоний, що визначає його ідейну перспективу. Він рішучий противник білих буряків, які безідейно сприяють ідейному запамороченню трудящих через безвідповідальність самогоноваріння. В'ячеслав Буряк подає приклад в особистому житті, оскільки особистого життя в нього немає.

— Додам до цього, Буряк — вегетаріанець, — вклинився з природним завиванням у голосі зав. оргсектором Данило Вовк, кременний чолов'яга з сірим дротяним чубом. — Як людина з гущі

народного життя, я не зовсім схвалюю ці гуманістичні мотиви західних ліберастів, але часи змінилися і очевидні тенденції оволодівають масами. Отож Буряк на часі.

— Може, ще є якісь думки? — Щербатий важким гіпнотичним поглядом обвів поважне зібрання.

— Що тут казати, — вихопився Едуард Борсук у м'якенькому велюровому закордонному костюмчику. За цей костюмчик його завжди критикував Борис Павлович Бик, «сірий кардинал» мало-російського партійного апарату. — Що тут казати, — дрібно розсипав горох слів Борсук. — Буряк влаштовує представників флори й фауни. Він може бути символом, необхідним елементом і гарантом нашої ідейної перспективи.

* * *

— Ти сьогодні холодний, як буряковий борщ на сирівці, — ображено закопилила губу Розалія Марківна.

— Знаєш як я переживав, все-таки посада гуманітарного боса...

— Взагалі, Славуню, ти за походженням босяк, це я тобі, як друг, кажу, — Розалія демонстративно підставила під світло нічника ліву руку, де райдужно блиснув діамантовий перстень. — Це мені Тузик подарував, він теж буває сентиментальний. Це ви все «Щербатий» та «Щербатий», а він, буває, як наріжеться коньяку, то й заспіває «Взяв би я бандуру...».

— Так він же й на балалайці не вміє!

Ті, що вміють, партіями не керують, — м'якотіла, наче тигриця із зоопарку, жінка всесильного шефа закотила очі під лоба. — Я знаю, що ти починав з гармошки.

— Це поліфонічний інструмент, — образився новоспечений гуманітарний гауляйтер. — Я, звичайно, не Енштейн, щоб грати на скрипці.

— Ти, Славуню, вже на мені зіграв і продовжуєш грати. Але я не гармошка, не забувай про це.

Потім Славуня з ненавистю, що посилювала його сексуальні можливості, вдовольняв ненаситну Розалію. За вікном партійного готелю, з претензійною назвою «Україна», мерехтіли світляні сліди від фар, десь далеко гуркотів грім, щось глухо дзеленькнуло. Це покоївка, яка підслуховувала віп-персон ненароком впустила бляшану тацю з псевдокитайським розписом.

— Ти чула! Дзеленькнуло! — Славуню, наче вітром змело з розпашілої матрони.

— В голові у тебе дзеленькнуло! — гарячим сухим шепотом влізла у праве вухо сколошканого Буряка партійна муза. — Ось такий ти мені нравишся, — перейшла на суржик Розалія. Вона, взагалі, на вечірках і пікніках могла встромити солоне слово, як вона висловлювалась, даруйте, «у саму сраку». Уроджена Шеркензон народилась у невеличкому сільці, на березі одеського лиману. Там жили молдавани й цигани, євреї й болгари з нащадками тих українців, яких приводив у причорноморські степи ще хрестоматійний Микола Джеря. Тому інтернаціоналізм, був вродженою рисою юної Розочки. Партійне керівництво послідовно й наполегливо підсовувало в ліжка номенклатури, саме таких «інтернаціонально-витриманих» жіночок.

В цей час, коли В'ячеслав Буряк відпрацьовував своє нове призначення, у відпочивальному «люксі», що був продовженням його службового кабінету, Щербатий знімав напругу з секретаркою Ніною, з сакраментальним прізвиськом, Галушка. Той, хто приліпив усім Галушкам це прізвисько, був не тільки дотепним чоловіком, а й чудовим психологом. Бо всі Галушки мали не тільки добротне тіло, а й відзначались феноменальною поміркованістю. Звичайно, коли Ніна, ефективно використовуючи свої фізичні та психологічні переваги, потрапила аж у передпокій до Щербатого, вона хотіла взяти милозвучне прізвисько свого чоловіка — Шварцман. Але Щербатий категорично заборонив це робити, логічно вважаючи, що прізвисько його секретарки якимось буде врівноважувати інтернаціональне походження його дружини.

— Василю Кіндратовичу, вам сьогодні треба віддохнуть, давление у вас стрибає, — Ніна Галушка розмовляла в постелі так, як усі мешканці її рідного села Замлинянка. За службовим столом вона чеканила добірною російською з пікантним присмаком Бесарабського ринку.

— Ти, Нінок, дурака не валяй, — Щербатий теж у постелі розмовляв тією мовою, якою розмовляють залізничники із Полтавського депо, де працював його батько, а перед тим дід. Вони свято вірили в прийдешнє майбутнє, особливо батько, який став парторгом. Він казав:

— Ти, Васько, должен знать. Я цим ключем такі гайки затягав, що різьба тріщала. Отак і ти — должен так притягнуть гайку до болта, щоб вони, як собаки скліщились. Вот тогда, і токі тогда, тебе будут уважать. Уразумев?

Васько, справді, добре зрозумів нехитру комбінацію гайки з болтом. І на цьому простому прийомі добрався до вершини партійної піраміди. Ось тут він чекав справжнього одкровення, ту саму комуністичну формулу, що оправдала б усі зірвані різьби й покарьжені болти. Але Головний Жрець, помовчавши, сказав:

— Ты, Василий, должен понять — наша задача объяснить, зачем мы идем и куда. Куда, ты, положим, знаешь. А как идти, мы тебе укажем. Ты жесткий товарищ и конструкция социализма тоже жесткая. Думать много не нужно — это отвлекает от цели.

З'ясувалось, що Головний добре знає Розалію ще з Одеси, де вона пробувала себе на роль «комсомольської богині». Богині з неї не вийшло й її, наче квочку на яйця, підсадили до Щербатого, він на той час був ще Василем Щербатюком. В Одесі навіть наспівували голосно, а в Києві шепотіли на вухо таку оптимістичну епіграму: «В кого чуб матюком, буде жить з Щербатюком».

Ми так докладно зупинились на «політбюро Щербатого» тому, що й воно було причетне до рішення заглушити, зруйнований вибухом реактор свинцем, а роти занадто активних шукачів правди — ідеологічним холодцем.

Незважаючи на свою вегетаріанську овочеву орієнтацію, Вячеслав Буряк наварив такого «холодцю», що навіть Головний у Москві крякнув:

— Умеют, сукины дети, загнать арапа! Настоящая идеология начинается там, где исчезает химера псевдогуманистической совести.

3. АКАДЕМІК ІДЕ ВА-БАНК

Багряновський не випадково знав, що Евеліна Давиденко збирає старожитності в Чорнобильській зоні. Свого часу, вся письменницька братія, журналісти й театralи, зашугані вчительки й бібліотечкарки не один рік обговорювали історію кохання «Адоніса»-Багряновського й «Артеміди» — Евеліни Давиденко. Вже невідомо хто (за деякими даними легендарний перекладач і дегустатор високої літератури Микола Лукаш) поширив міф про прекрасного Адоніса й непогамовну в своїй пристрасі Артеміді, на фантастичний тандем української поезії — Миколу Багряновського й Евеліну Давиденко. Микола, який свого часу знімався в кіно, як актор, мав, справді, всі дані міфічного Адоніса, а Евеліна була такою Артемідіою української поезії, що її боявся сам

Щербатий. Це вона одного разу на велелюдному зібранні приснула, наче приском, йому в вічі: «Такі, як ви, надщербили священну чашу Грааля!»

Добре, що більшість представників флори й фауни в оточенні Щербатого ніколи не чули про Чашу Грааля, оскільки в комсомольській юності пили розведений спирт з кабінетних графінів сталінської штамповки. Щербатий про цю Чашу теж нічого не чув, то довелось викликати академіка Ружинського. Партійний бос мав скоріше не відразу, а стійкий імунітет до всіх гуманітаріїв, які не закрутили жодної гайки в своєму вигаданому світі, завішаному вишитими рушниками й цвітастими поясами з решетилівської вовни. Однак академіка Ружинського він трохи побоювався. Той міг зайти в партійні коридори в американських джинсах і чорний футболці з написом англійською «Гарвардський університет».

Часи почали змінюватись і навіть Головний у Москві сказав:

— Не нужно, товарищи, падать в обморок от этих заморских заморочек. Потому что ты хоть какие штаны надень, а наши танки были в Будапеште и Праге, если надо, мы и в Париж заедем. И поэтому наши штаны всегда будут в моде!

Коли Ружинський показався в дверях величезного, як дреднот, кабінету, Щербатий намагався приліпити до свого обличчя доброзичливу посмішку, а в результаті вийшла зловна гримаса.

— Привіт, Миколо Федоровичу, ви, як новий том ненашої енциклопедії, — Щербатий використав один з виразів заготовлених на всі випадки життя покійним Гарбузом.

— Якщо ви маєте на увазі мої штани й піджак — то я представляю французьку енциклопедію «Лярус», а якщо ви натякаєте на мій мозок, то він суто український, хоч і надщерблений нашими реаліями.

— Шановний, Миколо Федоровичу! Ми представники партії й слуги народу не завжди встигаємо за книжковою мудрістю. Але щодо Чаші Грааля...

— Хто володіє цією Чашею, той вершить долею світу.

— В такому разі ця Чаша знаходиться саме в нас, і даремно потеса Даниленко...

— Чув, чув, це, звичайно, алегорія, а ви читали, до речі, її останню поему про княгиню Ольгу?

— Поему не читав, але як ви оцінюєте її амурний зв'язок з Багряновським? Кажуть, вони в салоні літака, що летів на Варшаву, як би це сказати...

— Цю романтичну історію не знає тільки лінивий, але це дві великі творчі індивідуальності, це...

— Але в салоні літака!..

— Даруйте, за моїми даними, в туалеті.

— Це міжнародний скандал!

— Але ж це було за взаємною згодою.

— Миколо Федоровичу, твори Багряновського в шкільних підручниках і хрестоматіях.

— В його творах таких ексцесів не спостерігається.

— Скажу вам щиро, шановний, і моя Розалія Марківна, і ваша Ельза Аронівна вважають цей інцидент вершиною морального розкладу.

— Давайте все-таки про Чашу Грааля. В неї було зібрано кров розп'ятого Ісуса Христа. А оскільки партійна оцінка релігії...

— Партійна оцінка вже висловлена, але ви знаєте популярність Багряновського й цієї Даниленко. Значить, будемо пити разом, хоч і з надщербленої чаші.

— З цієї надщербленої чаші тепер п'є вся Україна, я маю на увазі ситуацію з Чорнобилем. Ви знали точку зору нашої академії з приводу будівництва АЕС під Києвом ?

— Так, ви вмієте умивати руки! — в голосі Щербатого з'явилися залізні обертони. — Ще ж недавно ловили рибку в Прип'яті й мовчали в тряпочку, а тепер «попереджали, аналізували»! А з того боку академік Александров, та з десятків маршалів і генералів. А ви знаєте...

— Моя точка зору відома. Мене чекають у Гарвардському університеті, може, комп'ютери привезу, бо в нашому гуманітарному інституті ми все ще вистукуємо тексти на друкарських машинках.

— Це діло. Їдьте, а все-таки Розалія Марківна й Ельза Аронівна дещо розуміють практичніше й глибше, ніж ви. Не ображайтесь, наша робота обриває в душі всі чутливі нерви. Однак, поки що Чаша Грааля в наших руках. А там видно буде.

— Послухайте, — зухвалий академік сів, не чекаючи запрошення на стілець, що був чимось середнім між відомими за романом «Дванадцять стільців» виробами майстра Гамбса та добротним кріслом, частиною умеблювання житла Собакевича з відомого твору Гоголя. — Послухайте, що сказав з приводу авторитарного правління соціаліст Прудон.

Академік блискавичним рухом розстебнув змійку на чорній шкіряній теці. Звідти випав, очевидно зарані приготовлений, синій аркуш паперу.

— Так от, Прудон писав про це так, — Ружинський блискаючи очима поверх «лекторських окулярів» почав читати: «Якщо вами правлять — це означає, що за вами спостерігають, перевіряють, шпигують, вас поправляють, переслідують по закону, перераховують, регулюють, обслідують, оцінюють, реєструють, підкидають ідеї, повчають, контролюють, хвалять, лають і командують створіння, які не мають потрібних для цього прав, мудрості й гідності»

— Ось так! — переможно завершив академік, в якого від хвилювання тремтіли руки й цей трепет передавався аркушу, від чого він тріпотів, наче підбита качка. Ружинський чекав вибуху, він знав, що Щербатий недавно у гніві відірвав рукав на піджаку опально-депресивного Дині-Динева. Але партійний бос зберігав мовчання. Воно ставало чавунно-важким і академік відчув, що його серце почало тріпотіти, як той синенький аркуш, де він записав одкровення Прудона.

— Так значить Прудон, — голос Щербатого прозвучав так, наче включили з тріском і шипінням старий грамофон. — А в Прудона не записано скільки наше поважне академічне товариство використало коштів на оздоровлення, премії, закордонні відрядження, придбання дефіциту через магазин «Берізка»? Га, пане прудоніст?! — заревів Перший звуком тракторного пускача. — Чи, може, ви перехотіли їхати в Америку?

Правду кажуть, що всі ми грішні. Був гріх і в академіка Ружинського. За натурою він чоловік полохливий, але так вдало приховував цю ваду, що серед гуманітаріїв, які теж не відзначалися сміливістю, його вважали мало не авангардним «будителем». Щербатий був чудово обізнаний з психологією Ружинського, оскільки його Розалія Марківна приятелювала з Ельзою Аронівною. Як вони обговорювали своїх чоловіків, можете здогадатись самі, або зверніться за допомогою до власної дружини чи чоловіка.

Ружинський став буряковим з фіолетовим відтінком, Щербатий натиснув на кнопку, вбігла секретарка Ніна, подошви якої аж пищали по навощеному паркету.

— Принеси «сердечну дозу», — кинув він, не дивлячись на секретарку.

За кілька хвилин на таці, біля психологічно поверженого академіка, стояла пляшка коньяку, розетка з чорною ікрою й лимоном, поряд лисніла й відсвічувала червоним вірменська бастурма.

— Ну що ви, Миколо Федоровичу, при вашому здоров'ї читати отого Прудона! Випийте, випийте, шановний, бо жоден корвалол

вам зараз не допоможе. Читав і я колись цього Прудона, це було у вищій партійній школі. Він сам, падло, хотів у владу, скажу я вам, просто.

Щербатий, якому психологію вкручували в голову залізними ключами партійної догматики, добре розумів, що перехід на суржик відразу знімає напругу, зближує й відключає контрольні центри в мозку.

— Як мій батя казав: нашо нам оті закордонні чтенія, якщо в моїй голові вкоренились убежденія. Поїдете в Америку, імперіалісти тоже не дураки, нашу водку хлищуть та ікоркою заїдають.

— Ну, може, я зайве сказав, — після чарки коньяку лице Ружинського почало набувати первісного кольору. — Але що ж у нас робиться з Чорнобильською зоною, там зараз Евеліна Даниленко...

— Вона там не сама, туди на возі з двома кіньми та якимось чудакком з Глухова, приїхав наш дорогий Багряновський. Мало того, вони зустрілись з Іваном Роздаєм і Томасом Мором.

— Який це Томас Мор? — закліпав білими вицвілими віями академік.

— Випийте ще чарочку, знаєте, в хорошій хаті менше трьох не проплагають.

— У мене серце...

— От якраз для серцелеченія, щоб не було огорченія, — зареготав Щербатий. — Цей Мор — латиський дисидент на прізвище Моор, а так його в Чорнобильській зоні перехрестили. — Взагалі, скажу я вам, вся ця історія з Чорнобилем — неймовірний збіг неймовірних обставин.

— В академії кажуть, що в четвертому енергоблоці реактора синтезували речовину для супербомби, вибух якої паралізує усю інформаційну й комунікативну базу противника.

— Брехня, маячня. Такої речовини не може бути в природі. І ви, Миколо Федоровичу, вірите в таке?

— Немає диму без вогню.

— Моя вам порада — забудьте про ці брехні, про якусь міфічну речовину. Ідьте в Америку і хай вам щастить!

* * *

— Микольцю, ти від цих зривів зовсім з лиця спав, треба більше вітаміну В, — Ельза Аронівна заповонила своїм ніжно-податливим тілом весь вільний простір подружнього ложа. І, треба

сказати, її зусилля не минули марно. Міцний селянський організм поважного академіка спочатку дав фіктивний вихлоп, а далі почав заводитись з аритмічними перервами. Що не кажіть, а сексуальний досвід «комсомольської богині», яка пройшла атестацію в самій Одесі, дав себе знати. Тіло Ельзи Аронівни (в неї була спільна масажистка з жінкою Щербатого) мала м'якість вершкового масла, і пружність та тепло гумової грілки. Академік занурювався в нього, як у теплий домашній ставочок, щоб на самому багністому дні ловити золотих карасиків пристрасті. Після такої ловитви він відкинувся на подушки й подумав: «І все ж таки не могли технарі в академії просто так п'яткати про надзвичайну речовину. Ясно — Щербатий щось приховує».

Ельза Аронівна, яка навіть у моменти найвищих спалахів пристрасті, повністю контролювала ситуацію, стривожено приклала руку до гарячого чола академіка:

— Ніколас, у тебе підвищена температура! Зараз поставимо градусник!

Чутлива жінка дуже вболівала за здоров'я академіка, оскільки (в цьому вона була переконана) це була її приватна власність, де вона здійснювала повну юрисдикцію.

«Яка цинічна матрона!» — подумаєте ви. І я так скажу, але в повноважному тілі Ельзи Аронівни, цілком органічно, уживалась «комсомольська богиня» та єврейська гаряча Ельза, яка переспала з вітчимою, а потім звинуватила його в згвалтуванні. Вона також поєднувала в собі партійну даму й ще досить романтичну шанувальницю псевдонародної української пісні, й хору Верьовки у виїзному, московському форматі. Тому я сказав би так: яка повнотіла й психологічно-широкоформатна матрона!

Вона називала Ружинського кількома іменами: в часи (даруйте хвилини) пристрасті — «Микольця», після таких хвилин — «Ніколас», що мало повертати академіка на грішну землю. І ще — «Федорович» — для цілком офіційного застосування.

А Микола Федорович Ружинський, хоч і визнавав себе обмеженим сувереном власної особи, мав у підсвідомості невеличкий заґашник, де здійснював своє повне суверенне право, запальний і «розумний, як чорт», за висловом власної матері, Микола із глухого волинського села, що приліпилось на крутому березі Стиру.

Цей Микола вимінював у сусідів за жменю яхонтово-червоних ягід окраєць хліба, їв картоплю з верха «свинячого чавуна». А коли поступив у педучилище в Дубні, то мав на урочисті дні

тягати на собі величезну духову трубу, вона розбивала металевим мундштуком йому губи. Той Микола тікав від злиднів із «бандерівського гетто» в Ленінград, де гнув металеві труби на корабельній верфі.

ІЗ ЩОДЕННИКА АКАДЕМІКА РУЖИНСЬКОГО

Який вигляд на нічний Нью-Йорк з мосту Т. Костюшка! Спати!

Треба розпочинати підготовку до виступу в УВАН. З чого розпочати? Роки замовчування. Десятиліття! Причини? Політична діяльність передусім. Критика національної політики СРСР. Звернути увагу на дипломатичну діяльність. Особливо після другої світової війни. Політизація творчості — «Слово за тобою, Сталіне», «Поклади золота». Прижиттєва слава на Україні. Звернути увагу на обговорення «Сонячної машини», «літературні суди». У мене є від Ф.К. Сарани повідомлення — запрошення на диспут про «Сонячну машину». Київ в № 1 розпочав друк цього роману.

Суд у Кам'янець-Подільському університеті над романом «Чесність з собою». Прокурор, захисник Іван Дніпровський, М. Драй-Хмара. Ставлення української еміграції до В. Винниченка. Згадати про лист до Ілька Борщака. Нас цікавить «Нова заповідь», яка була перекладена франц. мовою. Як зберегти «Закуток»? Психологічні травми, пов'язані зі смертю сина Винниченка і Розалії Яківни (це видно з листування з Михайлом Коцюбинським). Драма «Натусь». Переховування на хуторі Є. Чикаленка. Вагітність Розалії. Позаматочна вагітність. Операція. Драма: більше дітей не буде.

УВАН. Доїхав авт. 7 від Юніон-сквер. Чекали. Першою говорила Лариса Онишкевич, потім проф. Яр. П'ятиський надав мені слово. Десять було людей 80-100 чол. Білінський процитував два абзаци з моєї співдоповіді на пленумі СП України. Я говорив за нотатками десять біля 30 хв. Запитання. Дуже тепло прийняли. Обсіли, як мухи. Я свій виступ записав на магнітофон. Розмови, розпитування. Уважно розглядали 1-й том УПЕ. Була кава, тістечка. Гонорар — 150 доларів, чек. Повернули за дорогу.

Підійшов Микола Руденко. Слухав. Записувала на магнітофон Надія Світлична. Просила інтерв'ю для радіо «Свобода». Був Богдан Бойчук з дружиною. Потім — китайський ресторан. Чай зелений. Холодна вода з льодом. Суп пекучий, гострий, смачний. Риба в соусі, запечена в тісті. Баранина з різними водоростями, телятина...

Учора, в суботу, весь день у Романа Воронки. Славний, принциповий, чесний чоловік. Взагалі, вся сім'я — відкрита душа. Дружина Зірка, син Нестор, донька Наталя. Надав мені окрему кімнату, включає на ніч зволожувач, носить чай, таблетки (півтаблетки в день аспірину обов'язково) — так вважає Роман, бо проведений у США дослід доводить, що це добре для серця. Вітамін С — таблетка, не можу проковтнути. Розкушую, кислота неймовірна... Налягаємо на салати, на йогурт. Я трошки попрацював. Написав інтерв'ю з проф. Тарасом Гунчаком. Хочу з допомогою цього інтерв'ю легалізувати — для подальшого обговорення деякі проблеми: Петлюра і нац. революція, Петлюра і єврейство, «Сучасність» і її легалізація... Не певен, що інтерв'ю з'явиться в «Літ. Україні» — найскоріше не з'явиться, але треба пробувати.

Сьогодні мав розмову з Станіславом Лазебником. По телефону. Узгоджував програму перебування делегації на Шевченківських читаннях в Канаді й США. Але обговорив програму в США. Вийшло так, що обминули в цьому Гр. Грабовича з його вини. Тому, що не проявляв ініціативи. Тарас Гунчак цим зайнявся. У них на цьому ґрунті конфлікти.

Бо Григорій хоче, щоб основне керівництво цим процесом здійснювалось його інститутом. Тепер треба узгодити програму з Тарасом Гунчаком, Гр. Грабовичем. Ст. Лазебник не заперечує проти того, щоб наша делегація взяла участь в конференції НТШ і відвідала інститут Липинського в Філадельфії. Ст. Лазебник сказав, що сьогодні «Літ. Україна» надрукувала статут (чи програму) Народного Руху України.

І головне: у понеділок 20 лютого 1989 р. у Київ прибуває М.С. Горбачов. Мабуть, Щербицького зніматимуть. Дай Бог!

Про Френка Сімсона. Вони з Дж. Грабовичем — як собака і кіт. На жаль, Григорій не керується потребами справи. Справи про видання корпусу давніх текстів «Григорій хоче скинути мене з цього корпусу, а гроші треба, кілька мільйонів. Треба їздити разом, щоб люди вірили, що він є мій наступник. Чим більше зберемо грошей, тим краще для інституту». Григорій нічого не робив, а потім казав, що недобра організація. ПКУС — постійна конференція українських студій. Створення ПКУСу — ідея Ом. Прицака. Для координації роботи, робоча мова — українська. Основні учасники — україністи США і Канади. Чому закінчилися в Кембриджі конференції ПКУС? З чієї вини? Кожного року — новий чоловік. Ротація, директором інституту стають так — затверджує президент на подання декана. За

пропозицією управи. Якої? Не було конкуренції. То дві кафедри незайняті. Логічно було б, щоб став директором Ігор Шевченко. Але декан — молодий, вчився з Григорієм, він його й рекомендував.

Пиво за круглим столом у факультетському клубі. Розмови про сучасну літературу з Джоном Момстедом.

Як організувати виставку українських авангардистів 20-х років у Бостоні?

Про кінофестиваль укр. фільмів у Гарвардському фільмовому архіві — директор проф. Влада Петрич, зустрілись біля факультетського клубу, коли поверталися з Джоном Момстедом і Гр. Грабовичем.

Оксана Процик замовила для мене журнал «Літературний ярмарок». Треба опрацювати і написати передмову для фототипічного видання цього альманаху.

Нарешті, здається, погоджено з моєю візюю до Канади, через Вашингтон дозвіл, квиток до Ванкувера через Канзас-сіті, Сіетл у мене в кишені. Заплатив 265 дол.

4. ІСТОРІЯ ГОЛУБОГО КУБА

Цю історію розповідав сам Микола Багряновський. Не довіряти його словам може тільки упереджений ідеологічний тиранозавр, або просто клінічний ідіот. Йому не повірив всесильний Щербатий, експертна рада академії й навіть Ельза Аронівна. Автору цих рядків якось довелось блукати зеленими пагорбами Кончі-Озерної. Коли я повертався, то помітив перекинутий сміттєвий контейнер. З нього висипались поліетиленові пакети, а серед них вітер розвіяв пожмакані аркуші, списані енергійним почерком, де літери своїм нахилом, наче протистояли тому самому вітру. Придивившись я помітив розмитий вологою екслібрис із бібліотеки Ружинського — «козак під бунчуками». При світлі настільної лампи почав читати.

«...Те, що я бачив і пережив, не має жодних аналогій у моєму повсякденному житті. Щоб описати мій стан, думки та реалії баченого треба створити відповідну мову, яка б не зустрічала зовнішніх «мембран» у вигляді зору, слуху, відтворення звуку, трансформацію звукових хвиль в систему мовлення. Мені залишається тільки приблизно описати все, що зі мною сталось, відтворивши, за висловом Г. Сковороди, «тінь тіні».

Коли я побачив у небі світлий еліпс, мене негайно потягло туди, до нього. Як мені здалось, я навіть розбігся, як птах для польоту. А далі — о диво з див! — я полетів. Так літають вві сні, коли тіло втрачає вагу й відгукується на найменший порух вашої думки. Я відчув, що повністю голий і коли дивився на своє тіло, то бачив його, мов на кольоровому рентгені. Мене вразила його надзвичайна суперскладність. Мій зір несподівано став стереоскопічним і всеосяжним, я міг дивитися назад і вбік, вгору й вниз. Я закричав від захоплення й бачив, як вібрують мої голосові мембрани, разом з тим мені було видно звукову хвилю, створену моїми резонаторами.

Аж ось переді мною виник прозорий пульсуючий Голубий Куб. Я влетів у нього, як бджола у льоток вулика, й відчув, що сили гравітації знову оволоділи моїм тілом. Я нікого не бачив, але в моїй свідомості цілком відчутно й зримо постав Він.

— Ти тут гість, — передалось від Нього мені. — Але ти бажаний гість, якому маємо дещо повідомити. Зараз ваш всесвіт розгортається від інформаційного імпульсу, який посланий вам. Ви всі рівні, серед вас немає найкращих і найгірших, а є проявлені й не проявлені.

— Хто вони? — подумав я.

— Нас троє — Він, Вона і Воно. Ми народжуємо і народжуємось, вмираємо й оживаємо. Ми всюди, бо ми народжуємо дорогу, а вона розгалужується в безкінечність. Ми дали тобі змогу відчутти політ у безкінечності.

— Навіщо я тут? — думка сполоханою пташкою майнула в моїй голові.

— Птахи живуть красиво, — прийшла мені відповідь. — Старі птахи ніколи не сивіють. Ми тут тому, що ми б хотіли зберегти тебе для дороги. І ще тому, що ти виступав проти Чорнобильської Дуги.

— Я був проти безпідставних експериментів, але про Дугу не чув.

— Це була спроба залізти у світовий мозок. Нова вавилонська вежа. І тут теж почнеться розділення.

— У Вавилоні було розділення мов...

— Побачиш, яке буде розділення, будівництво таких «вавилонських» споруд означає кінець історичного циклу.

— Холодно тут у вас, а разом з тим, мені здається, що я вже тут був.

— Холодно, бо ти вийнятий з матерії, з матеріального середовища, а був ти тут уже не раз

— Не пам'ятаю.

— А пам'ятаєш, як і що було в дитинстві? Отож. Ти далеко не все пам'ятаєш про вчора. Нашо ж тобі пам'ятати, коли ти був тут.

— Пам'ятаю, мені показали внизу землю й сказали: ти зараз полетиш туди. Я відчув безмежний страх, бо там, вгорі, було світло, а внизу — суцільна темрява. Мені сказали, що будуть завжди поруч зі мною, але я цього не зможу відчувати. Й попередили про тисячі спокус, пасток і таємниць там, внизу.

— Як бачиш, тебе не забули.

— Але тепер мені знов повертатись на землю.

— Ти повернешся, бо крім тебе ніхто не зможе виконати твою роботу, особливо після вибуху.

— Навіть ви?

— Навіть ми.

— Але ж ви можете все.

— Тільки тоді, коли ти, й усі, зроблять свою частину роботи.

Раптом, перед моїми очима виникла світляна стіна. І на ній миттєво промайнуло все моє життя. І я заплакав від того, який ламаний і беспорядний був мій шлях. І от в глибині цієї світляної стіни з'явився білоголовий хлопчик з двома вихорами солом'яного волосся над високим лобом. Щось у ньому було дуже знайоме і я напружено вдивлявся в це несподіване видіння.

— Ти мене не пізнав? — посміхнувся хлопчик. — А між іншим я — це ти.

Сльози застували мені очі, але я впізнав себе малого, коли рвав червоні яхонтові ягоди у старому садку над Стиром.

— Оце така в нас пам'ять, — знову посміхнувся хлопчик. — А ти молодець, не забув про мене, тому й про тебе не забули.

Далі світляна стіна заграла концентричними голубими колами, мені здалось, що хтось, як колись мати, взяв мене у сторожкі теплі руки й просто переставив із місця на місце. Так переставляла мене, зовсім малого, мати, коли я тягнувся за окрайцем хліба, не дістаючи з лави до столу...»

На цьому запис обривався й на ще вільному аркуші щоденникового запису дитячою рукою, синім олівцем було намальовано щось, на зразок стогу синьої соломи. І тільки потім, пізніше, я здогадався — ця дитина намагалася намалювати Голубий Куб.

м. Харків

(Закінчення в наступному числі)

Олександр УСЕНКО

НАВПОМАЦКИ У ЧАСІ

Документальна повість-роздум

Меморіальна дошка

Над зеленими шатами Шарівського парку, — колись чудового, нині захарашеного, — гордовито височіють дві симетричні багатокутні вежі. Це — колишній поміщицький палац, або, як ще його називають, замок, а за радянської влади й до недавнього часу — обласний туберкульозний санаторій.

Ця велична споруда дійсно нагадує західноєвропейський замок десь так пізнього Середньовіччя. Мабуть, тому, за якоюсь незбагненною грою долі, маєток протягом тривалого часу належав німцям. І поміщикові Гебенштрейну, який виграв його в карти в поміщика Ольховського, і баронові Леопольду Кенігу, який придбав його 1900 року.

З радянської історико-краєзнавчої літератури постає зловісний образ барона Кеніга — експлуататора, кровопивця, майже людожера. Мовляв, заморював людей працею на землі, на винокурні, на цегельних заводах, платив копійки і за найменше слово шмагав нагаями. Селяни ж, доведені до відчаю, звісно, повставали. Тоді барон викликав козаків, і бідолашних селян шмагали ще більше, а до того ж підступно й облудно сотнями виселяли на Південний Урал. Отака падлюка!

Але поза сторінками офіційних видань, у розповідях старших односельців, яким, своєю чергою, розповідали їхні батьки, дідуся й бабусі, вимальовується зовсім інша постать Леопольда Кеніга. Справжній господар, людина розумна, чесна і шляхетна. Так, дійсно, 1903 року Шарівські селяни палили, трошили і грабували все, що під руку траплялось. Але ж селянські заворушення тоді відбу-

вались по всій Харківській губернії, ось і сюди хвиля докотилась. І каральні загони козаків справді чинили розправи всюди. Тільки от барон Кеніг, виявляється, особисто втрутився й умовив владу не карати шарівців. Він їм пробачив!

То де ж правда, а де, як кажуть, «муляка»? Правда, панове, у тій самій народній пам'яті. У дев'яності роки попереднього сторіччя відома богодухівська краєзнавиця Наталя Миколаївна Могілевська записала в цих місцях такий витвір сучасного фольклору. Саме стосовно Леопольда Кеніга.

Ми не в Мінську і не в Пуші —
Там військові всемогуті.
Ми у Кеніга в маєтку
Віддали пошану предку.

Управляв і знав він справу,
Звеличав себе й державу.
І на власні капітали
Будував, не ждав держави.

І залишив нам у спадок
Все — не взяв собі задаток.

І це співають за 90 років по смерті барона, за 80 років по тому, як хвиля революції змела його нащадків! Що може бути красномовнішим?!

Та я, власне, не про це. Сьогодні влада нарешті зрозуміла, що Шарівський маєток — національне культурне надбання. Потроху розчищається здичавілий парк — колишній шедевр ландшафтної архітектури. Замок збираються реставрувати і згодом перетворити на музей. Для цього туберкульозний санаторій закрили. Скоро ніщо не буде тут нагадувати добу розвиненого соціалізму. Крім однієї деталі...

На одній зі стін досі висить потемніла від часу мармурова дошка. Напівстерті літери на ній свідчать:

«В цій місцевості та колишньому замку Червоногвардійський загін Харківського заводу «Всезагальна компанія електрики» у грудні 1917 року подавив контрреволюційне Гайдамацьке повстання і допоміг селянам села Шарівка відновити радянську владу».

Безліч питань постає по прочитанні цього тексту. Що це за гайдамацьке повстання в наших краях, про яке ми ніколи нічого не чули, але назву якого творці меморіальної дошки написали з великої літери? Хто були ці самі гайдамаки — місцеві жителі чи з інших країв? Урешті-решт, коли ж у Шарівці було встановлено радянську владу, якщо у грудні 1917 проти неї вже повставали, і її вже встигли відновити?! Мабуть, на другий день після Петрограду?!

Ці сверблячі питання і привели мене до Державного архіву Харківської області. Скажу відразу: далеко не на всі питання я знайшов відповіді, але на деякі речі я поглянув новими очима.

Підручники історії та інша історична література, на якій виховано кілька поколінь, малювали Східну Україну (особливо Харківщину й Донбас) такою собі колискою радянської влади. На противагу буржуазно-націоналістичному Києву, не кажучи вже про правий берег Дніпра, у цих традиційно пролетарських регіонах надзвичайно були поширені більшовицькі ідеї. Саме тут виникла Радянська Україна, яка згодом у запеклій боротьбі з контрреволюцією розширила свої кордони аж до сучасних.

Так от: ця зрозуміла і проста до примітивності схема має дуже мало спільного зі справжньою історією. Це — ще одна «мулька», яку нам «впарювали» протягом багатьох десятиліть. Вона і досі на озброєнні у політичних сил певної орієнтації та інших демагогів.

Далі я спробую довести це, а поки що відзначу дуже красномовну особливість наших архівних фондів. Не знаю, як щодо київських, та більше московських архівів, а у харківських ми маємо велике провалля, таку собі «білу пляму». Дореволюційні документи завершуються здебільшого листопадом 1917-го року, пореволюційні — початком 1919-го року, на крайній випадок — кінцем 1918-го року. А між ними — мов собаки вигризли! Ну, щодо собак, можливо, сильно сказано, але по суті правильно. Як повідомляли мене у приватних бесідах деякі музейні та архівні працівники, свого часу в Харківському архіві наполегливо працювали столичні комісії, і документи цілими стосами вилучали для відправлення до Москви та Києва. Навіть з переплетених справ вирізали ножем, аби менше мороки...

А порожнє місце легко підігнати під готову схему. Що могло відбуватися в Україні між жовтневим переворотом у Петербурзі та німецько-австрійською окупацією? Звичайно, тріумфальна хода радянської влади! Як у підручниках! Робітники й селяни України, так само, як інших земель колишньої Російської імперії, радо зу-

стріли звістку про соціалістичну революцію і негайно заходились будувати нове життя точнісінько за програмою партії більшовиків. Та світовий імперіалізм разом із місцевою контрреволюцією всіх відтінків, звісно, не дримали. Нацькувавши на молоду радянську державу кайзерівські війська, вони спробували відновити старі експлуататорські порядки. Молода, наївна і миролюбна радянська держава спочатку дещо розгубилась і трохи здала позиції. Але трудовий нарід швидко оклигав і створив Червону Армію, яка виявилась «всех сильней». Ця армія розколошматила германських імперіалістів та їхніх посіпак (ну, трохи допоміг німецький пролетаріят, створивши сприятливі обставини). А далі вже ніщо не могло завадити будівництву світлого майбутнього, навіть якщо доводилось відволікатись, аби натовкти піку черговому Денікіну, Врангелю, Петлюрі або Пілсудському (про дрібного бандюжку Нестора Махна не варто й згадувати).

Людина, яка звикла мислити, звісно, посміхнеться, читаючи ці рядки. Але мільйони наших громадян досі лише так уявляють собі історію своєї країни. Саме їм я відповідально заявляю: не було ніякої триумфальної ходи радянської влади! Навіть на Сході України! А що було насправді? Цілком ми цього вже не дізнаємося — живих свідків уже немає, а більшість документів «собаки вигризли». Але, складаючи окремі фрагменти, спробую хоч трохи відновити картину.

Кілька днів із життя повітового земства

На перше засідання Богодухівських повітових Земських Зборів 5 грудня 1917 року прибуло 46 гласних. Голова управи, граф Володимир Веніамінович Підгоричані-Петрович відкриває збори. Усвідомлюючи значущість моменту, граф поважно розправляє рукою вуса та зачитує текст урочистої обіцянки.

— Даю урочисту обіцянку по мірі сил і розуміння чесно виконувати прийняті мною на себе обов'язки гласного Богодухівських Земських зборів у роботі на благо населення Богодухівського повіту!

Схвальне гудіння йому за відповідь. Аркуш іде по руках. Підписався кожен.

Підгоричані-Петрович пропонує обрати голову Зборів, його заступника і секретаря.

На голову кандидатів двоє: Калиненко Кирило Семенович і Шведов Олександр Іванович.

Таємним голосуванням більшістю 29 проти 16 головою обрано К. С. Калиненка.

Заступником голови обрано Івана Андрійовича Савченка, секретарем Зборів — завідувача шкільного відділу Терентія Павловича Гарбуза.

Слово бере Калиненко. Вітає перші демократичні Земські Збори. Говорить про велику роботу, невідкладні завдання, що стоять перед новим земством.

— До того, як почати роботу, — підвищує голос голова. — пропоную вшанувати пам'ять полеглих борців за свободу! Прошу встати!

Підводяться всі.

— А тепер... — голос голови на високій ноті завмирає, і зала на мить застигає в очікуванні. — А тепер пропоную вшанувати пам'ять найбільшого борця за волю України Тараса Григоровича Шевченка! І на знак шани заспівати «Заповіт»!

І починає перший. Решта підхоплюють. Так, стоячи, співають до останнього слова.

Не встигають ще сісти, як Калиненко знов пропонує підвестися. На цей раз для того, аби вислухати Третій Універсал Української Центральної Ради. І знов підводяться одностайно.

Та хто б це не підвівся?! Кожне слово Універсалу промовляється ніби особисто до тебе, перехоплює подих, примушує серце калататися сильніше.

«...Народе український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народньою Республікою...»

— Слава Україні! Слава Центральній Раді! — вигуки в залі.

Граф Підгоричані-Петрович украй схвильований. Розправляє вуса вже обома руками. Оце так Універсал! Це ж найсправжнісінька революція, не згірше французької! Дякувати Богові, що хоч на схилі життя, у шістдесят з гаком, пощастило побачити таке! І не тільки побачити, але й самому взяти участь! Гаряча італійська закваска підіймається з найпотаємніших куточків душі, змішується з п'яним революційним повітрям і утворює дивовижну шипучу

суміш. Де та далека Італія?! Забулася в поколіннях! Чи можна порівняти якусь Венеційську республіку, звідки йдуть графські корені, з могутньою і величною Українською Народною...

Калиненка змінив Гарбуз. Читання триває.

«...До території Народної Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів...»

Якщо буде така воля, — подумалося графові. А власне, чом би й ні?! Яке діло революційним народам, і російському, і українському, до застарілих імперських кордонів?! Зберуться та й вирішать! І буде не те, що Україна, а Українці! А якщо спалахне революція в Австро-Угорщині, то й Галичина може приєднатися!.. Ого! Це вже скидається на нову мапу Європи, і ми тут зараз долучаємося до її малювання. Ми всі й особисто він, граф Підгоричані-Петрович.

Півтора сторіччя його діди й прадіди на цій благословенній землі жили, як у Бога за пазухою: солодко їли й пили, полювали й розважались. А чим віддячили їй за це? Аж соромно! Хоча б згадати довгу судову тяганину за землю, що вів Іван Підгоричані з сусідом Назаром Каразіним. Наче й важливішої справи у світі не було! Обидва молодці, один одного варті! Тільки ось Назарів син Василь великою людиною став. Із самим імператором на короткій нозі був, університет пробив для Харкова. Йому й пам'ятника за це поставили. А наш славетний рід Підгоричані?! Нічим він, чесно кажучи, не славетний...

Та, може, настав час усе виправити й довести, що Підгоричані нічим не гірше за Каразіних. Ну, узяв Василь Каразін за дружину дівчину-кріпачку з власного Кручика. То й що?!

Він, Володимир Підгоричані-Петрович, також одруживсь зі звичайною селянкою Меланією Чемондриною з Рясного. І добрих справ його, мабуть, вистачить для того, аби ім'я його запам'ятали хоч і не в усій Харківській губернії, то, принаймні, у Богодухівському повіті...

Не знає бідолашний граф своєї подальшої долі. Його енергія і запальний темперамент спрацюють не на славу йому, а на шкоду.

На відміну від Каразіна, його ім'я за кілька десятиріч буде відоме лише вузькому колу місцевих краєзнавців. За більшовицької влади кілька разів обиратиметься він до Богодухівської міської ради. Не матимуть тоді більшовики своїх депутатів у раді, не любитимуть їх богодухівці. Тому ніхто не заважатиме графові казати про більшовиків усе, що йому заманеться. І він не шкодуватиме міцних слів, бо ненавидить цю братію від усієї графської душі. Та новій владі його слова, як собаці блоха: хоч і неприємно, але варто лише почухатися... Ось вони й почухаються! 1929 року графа вишлють на Північ, дружину Меланію, попри її пролетарське походження, — за ним. Там сліди їх загубляться, і рід Підгоричані на Слобожанщині перерветься.

Та що там за кілька років?! Не знає граф навіть того, що головує управою він останній день...

Ось пожвавлення серед гласних, які пройшли за списком ради селянських депутатів. Не дивно, адже далі в Універсалі йдеться про землю:

«...Віднині на території Української Народньої Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі — касується...»

— Ура!! — вигукує голова селянської фракції Іван Козієнко.

«...Признаючи, що землі ті єсть власність всього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна рада доручає генеральному секретареві по земельних справах негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих зборів...»

Селянська фракція гуде, наче вулик. Дехто вже не слухає Універсал, а на ходу починає дискусію:

— Оце дійсно народна влада! Справжня!

— Так он більшовики теж видали декрет, що, мовляв, земля — селянам...

— Тю! Які там ще в біса більшовики?! «Земля — селянам» — це есерівська програма, а більшовики лише примазалися! Та то вже у свинячий голос...

«...На території Народньої Республіки України з цього дня установлюється по всіх підприємствах вісім годин праці...»

— Що, чув?! А ти мені про якихось більшовиків пятакаєш! Без сопливих розібралися...

А далі чого тільки немає в Універсалі: і скасування смертної кари, і поширення прав місцевого самоврядування, і національно-персональну автономію всіх народностей на Україні суших!

Від усього цього перехоплює подих. Та ми ж дійсно попереду всієї Європи! Та до нас приїздитимуть з усього світу повчитися демократії!

З останніми словами Універсалу секундна тиша, далі — наче бомба розривається:

— Слава Україні!!

— Слава Українській центральній Раді!!!

До трибуни йде Іван Захарович Козієнко. Пропонує ухвалити наступну пропозицію:

«Богодухівські повітові Земські Збори, обговоривши питання щодо ставлення до Української Центральної Ради й виданому нею Універсалу УХВАЛИЛА: визнати Центральну Раду та її виконавчий орган Генеральний Секретаріат до скликання Українських Установчих Зборів вищою владою на Україні.

Виданий нею Універсал цілком відповідає всім вимогам трудового народу, а тому, підтримуючи Центральну Раду в її рішучій політиці у справі миру, а також у питаннях національних і соціально-економічних, протестуючи проти бажання підірвати у цьому авторитет Центральної Ради. Богодухівські повітові Земські Збори вважають, що Генеральний Секретаріат повинен рішуче проводити в життя принципи 3-го Універсалу, розширюючи його та поглиблюючи.»

Голова зборів питає присутніх, чи є ще якісь пропозиції щодо резолюції. До трибуни йде гласний Шведов. Він пропонує прийняти з цього питання резолюцію Харківської Міської Думи, лише змінивши слова «Харківська Міська Дума» на «Богодухівські Земські Збори». Ця резолюція мало чим відрізняється від запропонованої Козієнком, але присутнім вона подобається менше. Мабуть, через те, що в ній відчувається легенький реверанс в бік Росії. Ось її текст:

«Харківська Міська Дума висловлюється за приєднання міста Харкова до Української Демократичної республіки на підставі прийнятих Центральною Радою положень про затвердження Української Республіки Всеросійськими Установчими Зборами, за виявленням волі всієї України на Українських Установчих Зборах, при цьому остаточне виявлення волі народу мусить бути здійснено шляхом плібесциту (тобто всезагального голосування), організованого Установчими Зборами.

При цьому повинні бути цілком гарантовані права національних меншин. Надалі до створення Установчими Зборами правильно сконструйованої суто народної влади, міська дума визнає краєм органу влади Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, що спирається у справах правління на органи революційної Української Демократії і демократії національних меншостей та органи місцевих саморядувань.

Міська Дума вважає за необхідне здійснення виборів до Українських Установчих зборів і вживе усіх заходів до того, аби вибори пройшли у нормальних умовах, що забезпечують вільний прояв волі народів, які населяють Україну».

Обидві резолюції ставлять на голосування. Приймають першу резолюцію більшістю: 38 за, 4 утримались. За резолюцію, запропоновану Шведовим, голосували: один за, 4 утримались, решта — проти.

Збори обговорюють питання про ставлення до Російських Установчих Зборів. Гласні Шведов, Дубовик, Легкий та Дикий пропонують привітати Всеросійські Установчі Збори. Гласні Пушкар, Козієнко, Кисленко, Філенко пропонують утриматись допоки від привітання, тому що Установчі Збори ще не зібрались, а зібралась лише група членів правиці. Натомість пропонується привітати Установчі Збори через Центральну Раду і лише тоді, коли їх буде зібрано.

Більшість ухвалює резолюцію: надіслати телеграму Центральній Раді, привітати Установчі Збори через неї, просити Раду вжити всіх заходів, аби Російські Установчі Збори було зібрано.

Голова оголошує перерву до десятої ранку наступного дня.

6 грудня починається по-справжньому революційно. Голова Зборів вносить пропозицію про зміну старих назв «Земські Збори», «Земська Управа» на «Народна Рада», «Народна Управа». Ухвалюють одностайно. Це автоматично призводить до необхідності обрання нового керівництва.

Але перед тим, зазвичай, компліменти старому. Калиненко пропонує пом'янути добрим словом старе земство в особі графа Підгоричані-Петровича. Гласні стоячи вітають графа оплесками.

Підгоричані розчулений і збентежений водночас. Йому приємно слухати гарні слова на свою адресу (бо він, безперечно, на них заслуговує) і прикро через те, що не втрапив він на підніжку свого вагона, який разом із усім потягом історії набирає швидкість і пря-

мує в щасливу далечінь. Він відчуває інстинктивно, що головою йому вже не бути. А дійсно, хіба не смішно: граф-революціонер?! Може, і справді давно час на звалище всій цій напудреній та накрохмаленій аристократії? Навіщо потрібна блакитна кров у новому, справедливому й раціональному суспільстві? Кров має бути червоною, як в усіх нормальних людей...

На трибуні Шведов. Красномовно вказує на заслуги старого земства, висловлює побажання, аби новоутворені органи зберегли його кращі традиції. Ще раз вітають стоячи графа, та й себе, звісно.

Вибори вирішено перенести на вечір.

Оголошується перерва до шостої години.

Вечірнє засідання шостого грудня. Красивих промов ніхто вже не проголошує. Відразу беруться до справи.

Кандидатів на голову Народної Управи шестеро: Цапенко, Засядко, Дикий, Підгоричані-Петрович, Багрій і Пушкар. Готують бюлетені.

Таємним голосуванням головою Народної Управи обирають Григорія Яковича Цапенка.

Далі — вибори членів Управи й заступника голови. Заступником голови стає Терентій Павлович Гарбуз, членами управи — Тимофій Митрофанович Пушкар, Павло Іванович Бажулов, Харитон Васильович Кочерга, Михайло Степанович Миколенко, Тихін Іванович Шабалтас і, звісно, уже згаданий Гарбуз.

Усіх обрано на термін до 1 січня 1919 року.

За двома списками обирають гласних до Губернської Народної Ради. Це — Іван Захарович Козієнко, Кирило Семенович Калиненко, Степан Архипович Христенко, Микола Хомич Кисленко, Семен Васильович Дикий і Пилип Григорович Легкий.

Усі вітають одне одного. Шляхетно й доброзичливо всім киває граф Підгоричані-Петрович. У жодному списку його немає. Усі люб'язні з ним, але в очі намагаються не дивитися.

Голова закриває засідання до дев'ятої ранку 7 грудня.

На засіданні Народної Ради 7 грудня присутні 36 гласних.

Іван Козієнко доповідає про безчинства: грабунки економії, лісу тощо. Рада ухвалює: грабунки та самовільна порубка лісів є злом, яке мають карати кримінально і вважати зрадою всього трудового народу.

Шведов пропонує створити при Управі власні збройні сили для запобігання таким випадкам. Цю пропозицію відхилено. Натомість ухвалюють: запропонувати Управі краще організувати повітову міліцію.

Голова Управи Григорій Цапенко пропонує прийняти резолюцію з питання про організацію вільного Козацтва, а саме: доручити Управі напрацювати повну доповідь про організацію вільного козацтва і надати наступним Зборам.

Більшістю проти двох і за одного, який утримався, резолюцію прийнято.

А тим часом на Богодухівщині...

У селі Матвіївка спалено маєток поміщика Кованька, наступного дня розгромлено Маріїнську економію Харитоненка, звідки селяни забирають на годівлю худобі елітне посівне насіння цукрових буряків. Невдовзі пограбовано й розтровоено маєтки у Воскресенському, Куп'євасі, Іванівці та інших селах. Біля села Пархомівка оскаженілий натовп грабує і руйнує Іванівську дослідницьку сільськогосподарську станцію, створену наприкінці ХІХ сторіччя родиною Харитоненків. Десятки підвід розвозять панське добро по селянських дворах...

Богодухівська міська дума
Доповідь № 8
Міської Управи

Вибори до Українських Установчих Зборів по всіх виборчих округах на території Української Народної Республіки призначено на 27-е, 28-е і 29-е цього грудня від 9 годин ранку перші два дні до 9 годин вечора, а третього дня до 2-х годин дня.

Строки щодо цих виборів оголошено: 1 грудня — початок складання виборчих списків; 10 грудня — перший день оголошення виборчих списків і подання кандидатських списків; 13 грудня — останній день подання кандидатських списків; 14 грудня — останній день подання заяв новоприбулих про внесення до виборчого списку; 15 грудня — останній день подання заяв, що усувають недоліки кандидатських списків; 17 грудня — день оголошення кандидатських списків; 18 грудня — день оголошення додаткових виборчих списків; 19 грудня — останній день подання скарг на невнесення й неповноту виборчих списків; 24 грудня — день оголо-

шення остаточно виправлених виборчих списків і останній день подання заяв про об'єднання кандидатських списків і 26 грудня — День оголошення про об'єднання кандидатських списків.

Про все це отримано 5 цього грудня Богодухівської повітової по виборах до Українських Установчих Зборів Комісії від 4 грудня за № 72 з оголошенням Головної по цих же виборах Комісії.

Доводячи про викладене до відома Міської Думи й доповідаючи, що вибори по місту Богодухів мається на увазі провести у приміщенні місцевого Суспільного Зібрання (клубу), Міська Управа просить призначити добове утримання нам, Комісії по цих виборах, на чотири дні виборів, як і членам Комісії по виборах до Все-російських Установчих Зборів, тобто по п'ять карбованців щодня.

Оригінал — за належними підписами.

*1917 року
Грудня 12 дня*

Вірно: Міський голова *А. Шведов*
Звірив: Секретар

Село Лютівка нині належить до Золочівського району, а в ті часи входило до складу Богодухівського повіту. І було не звичайним селом, як нині, а волосним центром. Із своїм земством. Збереглись кілька документів Лютівського волосного земства, зокрема протокол № 7 від 17 грудня 1917 року...

Засідання Земських Зборів відкривають о другій годині дня. Головує Д. В. Дубовик. По відкритті засідання зачитують III-й Універсал Української Центральної Ради, який вислуховують гласні Земських зборів стоячи.

Далі збори затверджують кошторис витрат на 1918 рік. Ось деякі статті цього кошторису:

§ 5 Народна освіта

Ст. 10. На організацію популярної політико-економічної бібліотеки при волосному земстві асигнувати ..... 100 крб.

На передплату газет для Волосної управи та Сільських Комітетів ..... 300 крб.

§ 2. ст. 4

На портрет Шевченка ..... 25 крб.

Наприкінці засідання вислуховують доповіді Володимира Романовича Коваля та Івана Романовича Андрієнка з питань полі-

тичного моменту і виборів до майбутніх Українських Установчих зборів.

Протокол підписано головою, секретарем, гласними.

А тим часом у Харкові...

Перша столиця

7 грудня 5-й з'їзд Харківської губернської Ради Селянських Депутатів приймає резолюцію про визнання влади Центральної Ради на Україні, а в Росії — Ради Народних Комісарів.

Як кажуть, кожному своє...

Увечері 8 грудня в будинку Дворянського Зібрання збирається нарада політичних партій для обговорення питання, як безкровно, шляхом компромісу розв'язати політичну кризу, створити в місті авторитетні керівні структури.

У ніч на 9 грудня на Південний вокзал прибуває ешелон із Росії. Із його вагонів виходять понад 300 матросів і солдатів. Командує загоном матрос-більшовик, член Центробалту Микола Ховрін. Помічником у нього — славнозвісний Анатолій Железняков, чий маузер невдовзі покладе край роботі Установчих зборів.

Уранці прибуває наступний ешелон. У його вагонах 850 матросів, два батальйони солдатів фінляндського полку і близько 400 червоногвардійців — усього понад півтори тисячі бійців. Це — другий зведений Петроградський загін на чолі з колишнім прапорщиком, членом Військової організації при ЦК РСДРП(б) Рудольфом Сіверсом, зухвалим 25-річним молодиком.

На нараді у Дворянському Зібранні лідер місцевих більшовиків Артем (Сергєєв) запевняє присутніх, що ешелони з російськими військами не збираються затримуватись у Харкові, а вирушать на Дін для боротьби з Каледіним.

10 грудня о другій годині ночі за наказом Сіверса по вулиці Миросицькій під виглядом санітарного обозу підтягують гармати. Вони відкривають вогонь по казармах бронедивізійону, який оголосив свій повний нейтралітет. Після обстрілу матроси, не зустрівши опору, вриваються до казарм, забирають 18 панцерників, заарештовують командира дивізійону Чоботарьова і представника Центральної Ради Павленка. Однак, наступного дня,

після протестів харківських більшовиків Артема й Рухимовича, заарештованих відпускають.

12 грудня до Харкова прибуває нарком по боротьбі з контрреволюцією на півдні Росії Володимир Антонов-Овсієнко. Прибуває не один, а разом зі своїм штабом, який очолює ще один сумновідомий діяч російської революції — Михайло Муравйов. Ще попереду в нього буде «блискуча» перемога під Крутами над жменькою гімназистів і студентів, а поки він, такий собі Робесп'єр ХХ сторіччя, — сухий, енергійний та гарячий, — за кілька днів по прибутті до Харкова видає наказ по медицині. Мовляв, якщо в розподільчому медпункті будуть незадовільно лікувати бійців або відмовляти у прийманні поранених, не надішлють фельдшерів у розпорядження Північного загону по боротьбі з контрреволюцією або не лікуватимуть венерично хворих, слід розстріляти головного та чергового лікарів та начальника пункту.

Підполковник царської армії з великими амбіціями та робесп'єрівським розмахом, Муравйов таки свого часу не дуже добре вивчав історію. А, може, вивчав та не дуже зважав на неї. А дарма! Бо мав би знати, що всі робесп'єри, дантони та еберти невдовзі після перемоги їхньої спільної справи неодмінно собачаться, стинають один одному голови, і зрештою на горі опиняються бонапарти, які до того мовчки, але наполегливо робили свою справу. У політичній рулетці Муравйов помилково поставив на яскравих і галасливих лівих есерів, і коли вони пересобачаться зі своїми вчорашніми спільниками, йому забракне інтуїції вчасно переметнутися. Улітку 18-го року, синхронно з московськими однопартійцями, він учинить військовий заколот у Сибіру, остаточно повіривши у своє наполеонівське призначення. Та хто ж йому підкаже, що справа його безнадійна, що своїм революційним напором він давно вже розчистив дорогу небагатослівним маніякам, механічним вбивцям — більшовикам, які перемелють його у своїх жорнах. Придушивши лівоесерівський заколот у Москві, більшовики візьмуться і за Муравйова. Опираючись арешту, він загине у перестрілці. Що ж, як каже російське прислів'я: «и на старуху бывает проруха»! А, можливо, тут більш доречне українське прислів'я: «Бог — не теля, бачить звідтіля»...

18 грудня до Харкова послано третій Петроградський зведений загін кількістю 600 вояків.

Як повідомляють офіційні радянські видання, усього з центральної Росії і фронтів на Україну для боротьби проти кадетсько-

каледінської і націоналістичної контрреволюції у грудні 1917 року було послано понад 20 тисяч червоногвардійців, матросів, солдатів.

Ясна річ, основний напрямок — Харків і Донбас. Ось вам і радянська влада!

До речі, з радянською владою також далеко не все просто і зрозуміло. По-перше, теза про те, що у грудні 1917 року радянська влада затвердилася в Харкові та звідти почала поширюватися на захід, як то кажуть, «не котить». По-друге, незрозуміло, яка доля в цій радянській владі належала саме більшовикам. По-третє, досить надуманою є аксіома про чітку орієнтацію української радянської влади на Петроград. І, нарешті, майже нічого не зрозуміло щодо дат і термінів установаження цієї самої радянської влади. Ось, до прикладу, витяги з двох дуже цікавих протоколів.

*Витяг із Протоколу
засідання Виконавчого Комітету Харківської
Губернської Ради Селянських депутатів
3-го січня 1918 року*

Присутні: Требелев, Данилов, Данисько, Кузьменко
Голова Требелев, секретар Данилов.

4. слухали: Про затвердження ордерів Губернського Земства на отримання з контори Державного банку 400 000 карбованців.

Ухвалили: Не розв'язуючи наперед питання про подальші взаємовідносини між Радою Селянських депутатів і Губернським Земством та беручи до уваги катастрофічний стан земського господарства зокрема, Виконавчий Комітет ухвалив дозволити відпуск коштів Губернському Земству в розмірі 400 000 (чотириста тисяч) карбованців.

Голова
Секретар

*Витяг із Протоколу
засідання Виконавчого Комітету
Харківської Губернської Ради Селянських Депутатів
6-го січня 1918 року*

Присутні: Требелев, Данилов, Єлагін, Козьменко, Малявін і Гризодуб.

Голова Требелєв, секретар Данилов.

1. Слухали: Вибори до Українських Установчих Зборів.

Тов. Требелєв пропонує організувати комісії по виборах до Українських Установчих зборів із представників партій, що увійшли до блоку з Радою Селянських Депутатів.

Ухвалили:

а) Організувати комісію по виборах з усіх партій, що блокуються (е.-с., м.-с.-р., у.с.-р., с.-р.), і Ради Селянських депутатів по 2 представники від кожної партії та 3 від Ради Селянських Депутатів.

б) Призначити засідання комісії у вівторок о 6 годині вечора.

в) Поновити діяльність агітаційної комісії та запропонувати комісії по виборах виділити з свого середовища завідувача агітаційної комісії.

г) Обрати від Виконавчого Комітету до комісії по виборах т.т. Гризодуба, Козьменка, Малявіна, а заступником тов. Єлагіна.

2. Слухали: Про ставлення до Ц.В.К.У.

Ухвалили: Визнаючи необхідність організації на Україні Радянської влади та негайне скликання з цією метою Всеукраїнських З'їздів Рад Робітничих і Солдатських Депутатів і Рад Селянських Депутатів, Виконавчий Комітет Харківської Губернської Ради Селянських Депутатів не визнає Центральною Владою України ані Центральну Раду, ані Ц.В.К.У., що утворився у Харкові, але в той же час вважає за необхідне працювати з цими органами в контакті до утворення Центральної влади на Україні. Єдиною владою на місцях Виконавчий Комітет вважає тільки місцеві Ради Робітничих і Солдатських Депутатів.

(«А чому ж не селянських»? — запитує автор.)

5. Слухали: Про обрання представників Ради Селянських Депутатів до комісії по виборах до Установчих Зборів.

Ухвалили:

а) Повідомити Повітові Ради про делегування по одному представнику до Повітових комісій.

б) Делегувати до окружної комісії тов. Козьменка представником Виконавчого Комітету Губернської Ради Селянських Депутатів.

13. Слухали: Про Всеросійський З'їзд Рад Селянських Депутатів. Тов. Требелєв каже, що посилати делегатів на з'їзд від Харків-

ської губернії, що входить до складу України, не треба і вимагає скликання Всеукраїнського З'їзду Рад Селянських Депутатів.

Ухвалили: послати на Всеросійський З'їзд із правом дорадчого голосу т.т. Качинського, Алексеєва, Стрельцова й Голубовського без оплати витрат на поїздку.

Голова
Секретар

А наступний протокол я маю навести цілком, не мінаючи жодного слова. Його датовано восьмим січням, тобто двома днями пізніше попереднього. Це засідання було позачерговим, і зібралось воно з приводу надзвичайної події, а саме: розгону більшовиками Всеросійських Установчих Зборів за активної участі добре вже нам знайомого матроса Железняка. У будь-якого письменника-романіста, до рук якого потрапив би цей протокол, виникла спокуса зробити з нього захопливий художній твір... Власне, і робити майже нічого не треба: розбити на діалоги, додумати від себе портрети учасників, — і пішов текст із майже мексиканськими пристрастями. Зізнаюся, і в мене руки свербіли. Але бувають такі моменти, такі пікові ситуації, коли сухі рядки протоколу є набагато красномовнішими, ніж будь-які літературні вихляси. За кожним словом тут відчуваються така емоційна напруга, таке розмаїття думок і почуттів, що сам Достоевський може тихенько відпочивати. Тому, аби не псувати перлину, я подаю її у практично необробленому вигляді. Лише поодинокі редакторські втручання стилістичного штибу. І, безперечно, українською, як і переважну більшість документів, з якими довелося працювати. Ну, не була «в ходу» українська мова ані за старої влади, ані за нової! Незрозумілим також залишається те, чому протокол містить лише перший і п'ятий пункти, може, друкарська помилка, а, може, не всі пункти вписано? Про це ми вже ніколи не дізнаємось.

*Протокол
Вечірнього засідання Виконавчого
Комітету Харківської Губернської Ради
Селянських депутатів від 8-го січня 1918 року*

Присутні: Требелев, Данилов, Кузьменко, Малявін, Гризодуб, Кисленко, Оганжянц.

Голова Требелєв, секретар Данилов.

1. Слухали: Про ставлення до розгону Установчих Зборів.

Тов. Оганжянц вважає розгін установчих зборів цілком правильним, тому що вони стали на бік ворогів революції, не визнавали владу Рад і пішли проти народу. Т.т. Козьменко і Гризодуб протестують проти розгону Установчих Зборів. Товариші Живов і Кондратьєва вважають розгін Установчих зборів цілком правильним.

Тов. Требелєв вважає розгін Установчих Зборів передчасним, тому що вони не встигли виявити своє обличчя, і для того, аби назвати їх контрреволюційними, не було досить підстав.

Тов. Черневський, висловлюючись за правильність розгону Установчих Зборів, каже, що необхідно розширювати базис Радянської влади і створити владу, у якій ліві есери були б у більшості.

Тов. Голубовський каже про необхідність усунення політичного та економічного терору й розширення базису Радянської влади.

Ухвалили: Заслухавши повідомлення про розгін Установчих Зборів, Виконавчий Комітет, беручи до уваги те, що Установчі Збори не встигли виявити своє обличчя, і їхній склад давав можливість очікувати, за обставин, що склалися, творчої роботи на добро трудового народу в контакті з Радами, вважає, що розгін Установчих Зборів є передчасним актом, що порушує права і волю трудового народу.

5. Слухали: Позачергову заяву тов. Оганжянца про потребу делегування на з'їзд Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів представників Харківської Губернської Ради Селянських Депутатів.

Тов. Черневський каже, що, зважаючи на те, що з розгоном Установчих Зборів їхні функції візьме на себе З'їзд Рад, слід посилити на з'їзді представництво селянських Рад, тому послати представників Харківської Губернської Ради Селянських Депутатів потрібно.

Тов. Требелєв каже, що посилати делегатів можливо було б у тому випадку, коли інші Ради України також посилали б своїх представників.

Ухвалили:

Вирішено делегатів не посилати.

Голова
Секретар

Ця рішуча й лаконічна ухвала — наче печатка на папері! У цій печатці сконцентровано волю трудового селянства Слобожанщини, та й усієї України. Якби ж воно, це селянство, завжди було таким рішучим і послідовним!

Мандруючи білими плямами

Так що ж там, урешті-решт, відбулося у Шарівці? Та нічого особливого. Одного дня наприкінці грудня (точніше ніхто вже не пам'ятає) загін червоногвардійців заводу ВЕК (всеобщая электрическая компания) чисельністю приблизно 70 душ, пройшовши пішки від залізничної станції, дістався Шарівки. Там цей загін під команду Є. І. Проценка роззброїв варту, яка охороняла маєток Кеніга, і захопив винокурню. Мабуть, це й було головною метою блискучої військової операції.

Про те, що все відбулося без єдиного постілу, розповідають ті, хто чув про це від старих людей. Офіційні джерела стверджують, що варта була гайдамацькою, і її саме «розгромили». Як би там не було, висновок один: варта була нечисельною, якщо досить невеликий загін червоногвардійців з нею легко впорався.

Імен цих гайдамаків та їхню подальшу долю ніхто не згадає. Кажуть, що були вони, найвірогідніше, місцевими жителями. Чи не з того, бува, «вільного козацтва», яке пропонував створити земський голова Цапенко? Відповіді немає. Архіви мовчать, народ забув.

Ну, та Бог із ними, з гайдамаками! На певному етапі пошуків я вирішив спростити завдання. Я задавав архівним, музейним працівникам, краєзнавцям одне конкретне питання: коли в Богодухові та Богодухівському повіті було вперше встановлено радянську владу? Здавалосьь, на мене впаде злива інформації. Ну, як же: ці події вважались культовими протягом десятиріч, обсмуктувались зусібч, з усіма подробицями. І мене вмить закидають іменами, датами, подіями, точними адресами.

А дзуськи! Майже нічого конкретного! В архіві будь-яка конкретна інформація радянських часів починалася зі спогадів червоного партизана Г.М. Кривоноса. Але це вже, даруйте, літо-осінь 1918 року, боротьба з німецькими окупантами. А раніше, як кажуть, зеро.

Дякувати Богові та шановній Наталі Могілевській, якимись окремими штрихами мені вдалося накреслити дуже приблизну і схематичну картину того періоду.

10 грудня у м. Богодухів у будинку Савича (рідного дядька Миколи Фітільова, майбутнього класика української літератури М. Хвильового) розпочався запис до партії більшовиків. Спочатку процес ішов надто мляво, але тижнів за два, коли сюди з фронту прибув товариш Кіквідзе з озброєними бійцями і гарматами, процес дещо пожвавивсь. Принаймні, до весни 1918 року загон Кіквідзе нараховував 600 багнетів і 6 гармат. Але можна впевнено сказати, що до 1918 року радянської влади в місті не було. Порядок підтримували два загони самооборони, які організувала міська дума. Складали їх переважно колишні офіцери царської армії. Для підтримки порядку застосовували всі засоби аж до смертної кари. У такий спосіб, до прикладу, було влаштовано розправу над відомим кримінальним злочинцем Туром.

Та ось 1 січня 1918 року до Богодухова прибув другий загін бійців революції. Хто вони були і звідки, ми, мабуть, вже ніколи не дізнаємось. Відомо лише те, що відтоді революційний процес активізувався. 11 січня 1918 року було нарешті створено перший орган радянської влади — революційний комітет. Персональний склад його майже невідомий окрім голови, Степана Розкошного, якого було прислано з Петрограда. Почалися репресії, арешти, страти. Першою жертвою революції став колишній жандарм Ковтун. Воднораз ревком не був занадто більшовицьким. Що тут казати, коли самого Степана Розкошного роком пізніше звинувачували в «соглашательстве», тобто пошуках миру з есерами. Тому вже в березні цей ревком було розпущено і обрано (або призначено) новий. Зі складу нового ревкому до нас дійшли деякі прізвища: Кириченко, Красножон, Кривонос, Кука, брати Литвиненки, Оксенич, Павленко, Шигимага. Часу цьому ревкому доля відвела небагато, але справжні більшовики завжди встигали за лічені дні робити багато «славних» справ.

28 січня 1918 року в Богодухові відбувся об'єднаний повітовий з'їзд ради робочих і солдатських депутатів та ради селянських депутатів. Було обрано єдиний повітовий виконком у складі 37 осіб. Але в цьому законному органі влади більшовики опинились у меншості, значно поступившись есерам і місцевим націоналістам. Отака вона, влада трудящих!

Зайвим буде нагадувати, що кожен тогочасний папірець нині на вагу золота. То прикріше стає від деяких майже детективних історій із зниклими документами...

У картотеці державного архіву натрапив я на один дуже цікавий документ. Судячи по запису на картці, це мав бути «Циркуляр Харківської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів про перехід місць ув'язнення в підпорядкування Радянській владі». Нижче позначено: «Богодухівська повітова в'язниця». Документ датовано четвертим березня 1918 року. Я мало не підстрибнув на стільці! Інтуїція підказувала мені, що в цьому документі я знайду відповіді на багато питань, зустріну багато знайомих прізвищ по обидва боки залізних ґрат. Та не так сталося, як гадалось!

Архіви у нас, звичайно, відкриті. Бери, користуйся! Але тут почалися якісь дивні речі. Працівниця читальної зали на Московському проспекті довго шукала щось у своїх описах, а потім знижала плечима:

— Не знаю... У нас такого нумера не значиться. Мабуть, Вам треба на Мироносицьку...

Усі дані з картки я переписав точнісінько: фонд Р — 4949, опис № 1, справа № 1, арк. 5. З цим і рушив до головного офісу архіву на Мироносицьку. Там відразу почув у відповідь:

— У нас не значиться. Запитайте на Московському проспекті...

Таких речей я не люблю з дитинства! Тому я наполегливо попросив, аби документ неодмінно відшукали, або хоча б довідались, куди і коли він зник. Треба сказати, що дівчата в архіві працюють симпатичні й чемні. Вони охоче мені пообіцяли, що за кілька днів з'ясують у свого керівництва долю цього документа.

Результат і на цей раз виявивсь нульовим. Документ, ясна річ, нікуди не зникав, бо його зроду не було. Це вже якась містика! Адже на карточці позначено, що 22 квітня (саме в день народження Леніна) 1982 року з документом працював співробітник архіву на прізвище Гірник. До речі, це прізвище я неодноразово зустрічав на інших картках. Тобто, документ був!

Може, фонд перенумеровано, зробили припущення дівчата-архівісти. Треба пошукати за тематикою, скориставшись путівником...

До послуг відвідувачів архіву люб'язно пропонують два довідкових видання. Перше — це «Державний архів Харківської області. Путівник», виданий у Харкові аж 1959 року. Друге — «Государственный архив Харьковской области. Путеводитель. Издание второе, дополненное и переработанное». Це вже — «свіжачок» 1981 року, виданий чомусь у Києві. Мабуть, у столиці

УРСР не довірили харківцям таку важливу справу і вирішили самі «дополнить и переработать». Треба сказати, із завданням вони впорались! Якщо путівник 1959 року нараховує 532 сторінки, то «дополненный и переработанный» — аж 294! Дійсно, зайва інформація псує нервову систему!

Після ретельного вивчення обох джерел я таки натрапив на опис фонду Ф163 «Богодухівська повітова в'язниця», але документи в ній завершувалися 1878 роком. Коло замкнулось!

Складається враження, що дехто й досі грає з нами у темні ігри. Хто? Мабуть, ті, хто не хочуть, щоб навіть сьогодні деякі «скандальні» документи потрапляли на людські очі. А щодо Богодухівської в'язниці, то вона, мабуть, на особливому рахунку. Бо не випадково саме Богодухів став місцем пізніших подій, про які красномовно свідчить документ, оприлюднений богодухівськими краєзнавцями Н. Могілевською і М. Трипілець. Ось він:

*Із протоколу № 70
засідання президії Богодухівського
повітвиконкому від 15 грудня 1920 р.*

Слухали: про організацію концтабору в м. Богодухів.

Ухвалили: 1). Тимчасово використати для концтабору верхній поверх робітного будинку. Комендантом концтабору призначити т. Журавльова, доручити юрвідділу підібрати кандидатуру на посаду помічника коменданта, підшукати наглядачів та інших технічних працівників. Відділу управління терміново відшукати кошти на утримання концтабору.

Для більш успішної організації табору зобов'язати всі органи Радвледи надавати юрвідділу і управлінню широке сприяння.

Функціонування концтабору має розпочатись 20 грудня поточного року.

Оце по-нашому, по-ударному, за п'ять днів! Шмаркач Адольф відпочиває! Ганьба епігонам і плагіаторам!

Але мусимо трохи заспокоїтись і знову на деякий час вернути до наших гайдамаків. Розгляньмо ще одну версію. Шарівські гайдамаки — це військове формування Мурафської республіки.

Про цю республіку ми знов таки не знайдемо жодних документальних свідчень, лише деякі фрагментарні спогади місцевих жителів найстаршого покоління, яких, на жаль, уже немає з нами.

Такий собі міф на зразок Офіру чи Кітеж-Граду! Кажуть люди, що існувала вона від кінця 1917 року аж до 1919 року. І важливою фігурою там був есер Фітільов. Пригадуєте, це ж класик української радянської літератури, трагічна постать Микола Хвильовий!

Розчарований у більшовизмі, Хвильовий покінчив життя самогубством 13 травня 1933 року. Це — доведений факт. А ось коли настало зачарування більшовизмом, можна посперечатися. Усі офіційні біографії М.Хвильового стверджують, що у лавах більшовиків він опинився вже у квітні 1919 року. Чи дійсно так? Багато цікавого можна прочитати у спогадах колишнього червоного партизана Г.Н. Кривоноса. Маємо на увазі водночас те, що Красний Кут, Мурафа, Пархомівка тощо в ті буремні часи входили до складу Богодухівського повіту.

Товариш Кривоніс у своїх спогадах свідчить, що Фітільов командував загonom гайдамаків, який, до прикладу в травні 1918 року заарештував у Красному Куті голову комітету (мабуть, революційного) товариша Краснова, а також товаришів Теличенка й Качалова.

Інші джерела свідчать, що цим загonom командував Пушкар, а Фітільов був начальником штабу. До речі, у цьому загоні були й мешканці Шарівки Микола Дзюбенко, Федір Єршов, Станіслав Пекарський. Останній був до того робітником на Шарівській винокурні. Чи не їх «перемогли» хоробрі червоногвардійці у грудні 1917-го? Хто на це відповідь? Усіх трьох шарівців розстріляли більшовики у січні 1919 року.

У травні 1918 року в с. Пархомівка есери-гайдамаки Даниленко, Салс, Саміло та інші розшукували більшовиків.

Узагалі у своїх спогадах тов. Кривоніс хилить до того, що есери-гайдамаки співпрацювали з німецькими окупантами. Як аргумент, він наводить той факт, що голову есерів М. Колодька «швидко випустили з в'язниці і дали посаду техника Богодухівського повіту». Але, якщо випустили, отже, він там сидів. Це — по-перше. А по-друге, восени того ж року він знову туди потрапив. Ось ще одне свідчення червоного партизана стосовно 18 листопада 1918 року:

«Напередодні повстання тов. Панасенко повідомив, що есери (Фітільов, Машура та ін.) за директивою з в'язниці М. Колодька вирішили: усіяко не допускати більшовицького збройного повстання.»

Знову Фітільов. До речі, збройне повстання таки відбулося, але є всі підстави вважати, що більшовицьким воно не стало. Наступний спогад Г. Кривоноса датовано четвертим січня 1919 року:

«У с. Мурафа т. Степан Розкошний (пригадуєте?) днів зо два проводив вибори делегатів на повітовий з'їзд. Тут сильне було есерівське засилля. Г. Медяник, Андрій Колодько, Касяненко та інші есери набивали собі ціну штучною сльозою, казали селянам-виборцям: не обирайте нас на повітовий з'їзд, бо ми не можемо змовчати про ваші інтереси, а за це нас посадять у ЧК...»

А це вже після розгрому Денікіна. Спогад червоного партизана Г. Кривоноса датовано 20.11.1919 року:

«Ревком було створено з 5-ти товаришів, персонально від есерів — М. Колодько (голова), Кабан і Фітільов(!) або Машура, від більшовиків — Розкошний і Кривоніс. Робота ревкому невдовзі зазнала тріщини, тому що всі питання політичного характеру вирішувались не на користь Червоної Армії, що наближалась, тобто радянської влади, а на користь Петлюри й Вінниченка.

Наш представник т. Розкішний проводив лінію угодовництва й миру з есерами, за це стояло питання у більшовицькій групі про його заміну в Ревкомі. Але, зважуючи на те, що проголошений Універсал чимало наших однодумців утягнув до Петлюрівської орбіти, і що есери на селі ідейно були міцнішими за нас, нам довелося вичікувати, поширювати агітроботу на користь більшовиків.»

Ці неупереджені свідчення червоного партизана є красномовнішими, ніж усі солідні офіційні видання. Ось вам і Фітільов! Ось вам і петроградський більшовик Степан Розкошний! Ось вам і трудове селянство!

Піти красиво

*Земство
Харківська губернська управа
Розпорядчий відділ
січня 31 дня 1919 р.
№ 1104
м. Харків*

Відділи:
Економічний
Ветеринарний
Канцелярія члена управи

Громадського догляду
 Народного здоров'я
 Пенсійний
 Губернської земської типографії
 Допомоги біженців
 Допомоги військово-калічних

Згідно з постановою Ліквідаційної Комісії щодо реорганізації Губернського Земства (при Губраднаргоспі) від 23 січня ц.р. Ваш відділ (переходить) до відповідних відомств Радянської Влади.

З огляду на це губернська управа просить негайно: 1) скласти у 2-х примірниках опис майна, що є у відділі, який надіслати до Розпорядчого відділу, 2) скласти у 4-х примірниках акти про перехід відділів до відповідних відомств, передавши по 1 копії цих актів до Розпорядчого відділу, до Губернської Ради Народного Господарства, у відповідне відомство, куди відділ переходить і 1 копію залишити в себе і 3) з'ясувати і закінчити всю звітність по відділу та виконати всі обов'язки, покладені на відділ.

Голова управи
 Секретар
 Візи керівників відділів

Дякуємо вам, панове! Пробачте за все!

ВЕК — ХЕМЗ

Цю монументальну споруду будували як оперний театр. Оскільки це мала бути «пролетарська опера», про комуністичну символіку подбали. Не подбали лише про акустику. Не брали тоді до уваги всілякі буржуазно-інтелегентські витребеньки! Та є об'єктивні речі, які ніхто не обійде, навіть більшовики. Не було в залі належного звуку, хоч догори ногами ставай! Тому ніякої опери тут не було зроду. Хіба що партійні конференції.

Потім будівлю сильно понівечила війна. Тривалий час не могли його відбудувати. А як відновили, то назвали Палацом Перемоги. А згодом передали Харківському електромеханічному заводу (колишньому ВЕКу) під палац культури, бо утримувати таку машину за рахунок місцевого бюджету — вельми дороге задоволення.

Сюди я й навідався у пошуках музею історії ХЕМЗу. Сподівався знайти якісь світлини, документи тих буремних революційних часів, а якщо пощастить, то і списки червоногвардійців. Як кажуть, дурень думкою багатіє!

Колишній Палац культури вже багато років не належить ХЕМЗові, бо і сам завод ледь животіє. А кому належить, біс його знає! Розданий в оренду шматками, і в кожного шматка свій власник. Поважні літні жінки — вахтери довго ганяли мене з під'їзду в під'їзд, стверджуючи, що саме там розташовано дирекцію, якщо не всього, то, принаймні, частини палацу. Я бігав сходами і коридорами, натискав кнопки переговорних пристроїв, і всюди ловив облизня: або немає на місці, або не має жодного стосунку...

Та ось нарешті я сиджу в дуже солідному офісі одного вельми солідного добродійного фонду. Його голова — екс-депутат обласної ради, а ще раніше — чималий міліційний начальник, а тепер ще й літератор — підписує мені книгу з історії розвитку злочинності на Харківщині.

— Так, я пригадую. — каже мені він, — до початку дев'яностих саме тут був музей історії заводу. Та коли я в'їхав у це приміщення, нічого вже не було. Навіть багатотонну бронзову скульптуру матроса Железняка, що стояла у вестибюлі, винесли і здали на брухт. А інші музейні експонати? Хто їх знає? Може, на макулатуру, або на смітник... Зверніться безпосередньо на завод, можливо, там щось підкажуть...

Відверто кажучи, мені зовсім не шкода матроса Железняка. Туди йому і дорога! Неприємно лише те, що на цьому знов нагріли руки нечесні люди. А музею шкода. Навіщо нищити залишки історії? Так ми можемо ніколи не дізнатися правди, а її нам так бракує.

Ідучи на завод, я, чесно кажучи, зовсім ні на що не сподівався. Ну, розведуть руками, скажуть: вибачте, нічим не можемо допомогти. Але шкодувати не довелося.

На головній прохідній ХЕМЗу я побачив білу мармурову дошку, чисту й доглянуту:

«З цього заводу у грудні 1917 року виступили перші загони Червоної гвардії на захист радянської влади.

Тут також містився арсенал зброї Харківської Червоної гвардії»

Ця дошка додала оптимізму. Ну, не може такого бути, щоб на заводі зовсім нічого не знали про власну історію!

У відділі кадрів мене зустріли чемно й доброзичливо. Підтвердили безслідне зникнення музею, щиро висловили свій жаль з цього приводу. Але допомогли, чим могли. Зателефонували до профспілкового комітету, пояснили їм суть питання. До мене на прохідну вийшла дуже люб'язна жінка, яка до того ж, виявилася працівником заводської бібліотеки.

Особисто вона небагато знала про історію заводу. Але запропонувала мені другий том книги «Нарис історії Харківського електромеханічного заводу», що починався саме від 1917 року. Незважаючи на відсутність у мене будь-яких документів, книжку мені дали під чесне слово. Яка була причина, не знаю: або люб'язність працівників заводу, або те, що цю книгу вони не вважали якоюсь цінністю.

Справді, видана 1965 року, ця праця є справжнім продуктом своєї доби: суцільне соціалістичне змагання, Ленін, партія, боротьба з ворогами революції, із троцькістсько-зинов'ївською опозицією тощо.

Щодо подій, які мене цікавили, і які було так яскраво проанансовано на меморіальній дошці — практично нічого. Лише два загальних речення: «Робітники заводу ВЕК брали активну участь у діяльності радянських установ і організацій, створених у Харкові наприкінці 1917 — на початку 1918 року, — у Раді робочих і солдатських депутатів, народних судах, військовому трибуналі, продовольчій та квартирній комісіях, партійних і профспілкових організаціях. Усіма силами вони сприяли закріпленню перемоги соціалістичної революції, ліквідації спротиву буржуазії, будівництву нового життя.»

От вам і все! Але були таки там окремі уривки та абзаци, над якими варто замислитися.

Завод ВЕК було засновано в Ризі 1888 року. Належав він потужному німецькому концернові АЕГ. До речі, концерн існує і досі, тільки у світі він більше відомий своєю другою назвою «Телефункен». Хоча господарями заводу були німці, розташований він був на території Російської імперії. Тому влітку 1915 року, коли виникла загроза захоплення Риги німецькими військами, завод евакуювали до Харкова. Звісно, з усім своїм кадровим складом.

То ким були ці люди для Харкова, для України 1917 року, лише за два роки свого перебування на цій землі? Звичайно, чужинця-

ми. Ось прізвища організаторів загону Червоної гвардії у травні 1917 року: А.Ф. Пастер, Г.М. Завицький, С.І. Покко, К.Ю. Пінне, І. Гагнус, С.П. Сімкін.

А ось прізвища тих, хто у березні 1918 року вступив до Першого Харківського пролетарського полку і створеної при ньому комуністичної роти. Крім відомих вже нам Покко і Пастера, ми бачимо тут імена: І.І. Саксаковський, В.Я. Балабанов, В.К. Трейман, П.І. Шталь, Р. Левіц, К.О. Киркож, Я.Я. Баллод. У книзі прямо сказано, що ці люди раніше перебували у Першому Харківському пролетарському загоні й загартовані в боях з каледінцями та гайдамаками. Чи не на шарівських гайдамаках вони загартовувались? Стовідсотково!

Наприкінці березня 1918 року понад 200 робітників заводу ВЕК вступили до 2-го Пролетарського полку. Командиром полку призначено С.І. Блудова, його помічником став Я. Петерсон, кінну розвідку очолив І. Гагнус. А далі прізвища: І. Лібант, Ф. Карклін, Я. Нейман, К. Зарінь, В. Лапінь.

А ще згадується латиський комуністичний загін, до якого увійшли ВЕКівці І.П. Керсон, А.А. Недріт, А.К. Бунджа, Я.Я. Томашун, Я.Я. Мартінсон та інші.

Що було цим людям до України?! Анічоґісінько! Так собі, місце тимчасового перебування. А до Петрограду? А як же! Це вже зовсім інша справа. Адже саме там було правління акційного товариства ВЕК, з яким у березні 1918 року заводський комітет уклав угоду, згідно з якою директорами заводу призначали В.А. Кірхграбера, М.Х. Владоса й Е.М. Епельбаума.

Саме тому для цих «варягів» Жовтнева революція була, як мати рідна, а Центральна рада — якесь вороже і малозрозуміле утворення. Саме тому вже у жовтні 1917 року червоногвардійський загін заводу ВЕК нараховував до 400 багнетів, тоді як на ХПЗ (нині — завод ім. Малишева) — тільки 60, навіть на заводі Шиманського, що відзначався політичною активністю, — усього 118. Відчуваєте різницю?

Щодо більшовизму як ідеології, то є підстави вважати, що згодом більшість робітників заводу відчуло деяке розчарування. Я не беру окремих представників, таких, як Сільвестр Покко або Киркож, які зробили партійну кар'єру, або таких, як Вальтер, Спальве, Керсон, Заліт, Ейсмонд, Еріс, Тіммерман, які стали депутатами районної та міської ради. Щодо інших членів колективу, книга містить деякі цікаві рядки. Якщо, звичайно, читати між ними...

«Партійний осередок заводу ВЕК, який до початку січня 1920 року нараховував усього 25 членів і кандидатів у члени партії, стикнувся з великими труднощами у проведенні виборів делегатів на конференцію. Річ у тім, що в період денікінщини через низку обставин на заводі посилювався вплив меншовиків, яким вдалося захопити керівництво заводським комітетом.»

Ми з вами — не малі діти, і маємо уявлення, у який спосіб більшовики звикли долати великі труднощі. Тим паче, у буремному двадцятому...

А ось ще одна цитата, яка стосується наступного, 1921-го року:

«Комуністи провели велику роз'яснювальну роботу серед робітників-латишів, внаслідок чого майже припинився їх виїзд до буржуазної Латвії».

Цікавим тут виглядає слово «майже». А з приводу роз'яснювальної роботи скоріше за все, без ЧК тут не обійшлося. Справді, який найлегший спосіб різко зменшити виїзд до Латвії? Звісно ж, різко зменшити кількість латишів! Як казав «батько народів» Сталін, «немає людини — немає проблеми».

Звичайно ж, можна і треба щиро поспівчувати бідолашним латишам. Однак, не можна не пригадати одне веселе російське прислів'я: «За что боролись, на то и напоролись».

І цілком логічним виглядає наведений у книзі факт, що 1923 року продуктивність заводу складала лише 24,1% від продуктивності 1913 року, а продуктивність праці — 36,4% до 1913 року.

ХЕМЗ, колись могутнє підприємство, розтягся вздовж Московського проспекту мало не на кілометр. Ну, півкілометра — це вже точно. За одним з його цехів я протягом п'яти років спостерігав з вікон конструкторського бюро на протилежному боці проспекту, де працював. Цех той був досить похмурою спорудою, обкладеною брудно-рожевою керамічною плиткою. На даху красувався такий собі витвір мистецтва: профіль Леніна, зварений з арматури або сталевого дроту. Крім цього — величезні літери, аби було видно здалеку: «Наша цель — коммунизм».

Пройшов час. Велика кількість заводської території також в оренді, або викуплена. Замість електричних двигунів тут виробляють «Мівіну», та інші корисні речі. Похмурий цех також тепер не впізнати. Зараз тут торгують меблями та побутовою технікою. Зовні він увесь вбраний у білий та червоний пластик, а вгорі яскраві літери «Sun City». У перекладі з англійської «Сонячне місто», або

«Місто сонця». Це вже значно веселіше, ніж «Наша цель — комунізм». Та чи не нагадує ця назва вам дещо? Еге ж! Таку саму назву мала книга соціаліста-утопіста Томмазо Кампанелли. Саме він услід за Томасом Мором уперше змалював модель штучного щастя, одного на всіх. То що ж виходить! «Sun City» — теж саме, що «Наша цель — комунізм», тільки в іншому пакуванні?!

Навряд чи хтось свідомо так пожартував. Кажуть, що господарями цього торговельного дому є взагалі якісь чужинці. Не тим у них голова забита. Та й харківцям здебільшого наплювати на всі ці колишні святині. Доля музею історії ХЕМЗу — яскравий тому приклад.

Мабуть, у самому нашому повітрі, у нашій скривдженій землі по сьогодні лишилась якась бацила, якийсь вірус, що не дає нам цілковито одужати від тієї страшної, а нині хронічної хвороби. Конче потрібна антивірусна програма, і коштів на неї шкодувати не варто.

м. Харків

березень-вересень 2009 року

Андрій КОНДРАТЮК

РОЗМИСЛИ

(Закінчення. Початок у ч. 10)

СЮЖЕТИ З НАТУРИ

Знущальники

До якої тільки непередбачуваної дивини доводиться звикати. Дупродовж останніх десятиліть нашому братові, гречкосієві, неборакові. Од терпіння голодом до сімейної медицини. Щось із головою ураз сталося, то до невропатолога тільки через сімейного лікаря тепера утрапити можна. А сімейного лікаря на місці нема. Кажуть, він по сім'ях мандрує, ходить. А один отакий сімейний навпрошки зізнався: «Про ваше здоров'я я не запитую. У мене на те часу нема. У мене час тепера тільки на писанину. Писанини стільки додали».

Про ціни годі й говорити. Колись, либонь, чи й не газета «Правда» малюночок була умістила. Як оден хранцуз учора був укупив отакенну рибину, а сьогодні за той самий гріш тільки печкура маленького. Да у нас подлук учорашнього, буває, то й на хвостика од печкуря не вистачить.

Годі і про тарифи згадувати. Як ні з сього, ні з того їх у кілька разів помножують. Не дошукуйтесь розрахунків, але звикайте до нових уписувань. Не утруднюйте себе мудруванням, що таке рушникосушка, і чи сушить вона ваші рушники. Уписали вам, то й сплачуйте. Мені один торгівець на Лук'янівському ринку ніби невігадану історію переповідав, як котромусь неборакові за місяць уписали аж сто кубометрів гарячої води. Він справуватися почав. А йому кажуть: «Ви лічильника маєте?». «Ні», — відказав неборак. «Тоді ви стільки і використали води», — завершили справунок.

Щоправда, не сто, але шість кубометрів теплої води почали місячно і мені уписувати. До справунку я не вдався, але зібрався і встановив лічильники. Узаконить їх — це походеньки не одного дня. Та і цей рубіж подолано. Але — о, наївна людино! — не тішся полегшеним зітханням. Виявляється, що кожного місяця треба у дві інстанції телефонічно звітувати про показники лічильників. Інакше уписуватимуть до сплати по-колишньому. Тобто не за показниками лічильника. Наказ є наказ. І я послухав його виконую. Тримаю слухавку біля вуха 45 хвилин, поки мене почують. Мої копійки телекомові капають. «Добре, — кажу я. — А якщо я в лікарні перебуватиму і зателефонувати не зможу». «Уписуватимемо по-колишньому», — тверда відповідь. Тобто довільно.

Ще й сплатити усе — не проста штука. За кожну квитанцію комісійні зростають. Не дивуйтеся, якщо завтра зйдуть побори за ваші вуха, за ніс, за душу, яка іще тепліє у вашому естві.

А що говорить. Одне слово, здирники. Але й інше слово проситься — знущальники.

Тональний режим

Раніше обсяг спожитої теплої і холодної води щомісячно уписували довільно. Від котрогось то часу мені на одну особу щомісячно уписувати біля 10 м³ холодної води і 6 м³ теплої води. Забагато і задорого на одну особу. Зібрався я і вирішив встановити лічильники. Втрати за лічильниками стали такі: 2 м³ холодної води і 0—5—1 м³ теплої води за місяць. Довільності шлях перекритий. Зрадів я. але — о, наївна людино! — ніколи не радій до часно.

Інша заковика загарцювала. Отаке нововведення ізійшло. У кінці кожного місяця треба телефонічно сповіщати показники лічильників. Про теплу воду в «Київенерго», про холодну — у «Київводоканал». Із проводового телефону можна було достукатися в «Київенерго» тільки о 2—3-ій годині ночі. Що я і робив. Законопослушний. Бо якщо показників не передати, то уписуватимуть ізнов довільно.

Аж то після Нового Року й інше нововведення ізійшло. Дві ночі підряд телефоную, а живий голос не відгукується. Тільки автомат ув одне деренчить, наказує: «Переведіть ваш телефон у тональний режим...». У мене телефонний апарат давній, і яким трибом у тональний режим його переводити — не второпаю. Не переводить-

ся. Але я запитував людей, які мають уже нові, кнопкові апарати, то також у тональний режим їх перевести не можуть.

Не став я довго мудровать. Раненько у морозець-тріскун, по ковзкості зі своєю чорною палицею вирушив в «Київенерго». А там людей уже зібралось уйма. І усі з того ж приводу. З'ясовується, що за проводовим телефоном оператор уже вашого звідомлення не прийматиме. У стилі реформ, очевидно, операторів спіткала доля скорочення. На платників ніби перенесено цією функцією. Тепера у кінці кожного місяця повинні добиратися до «Київенерго», заповнювати форматний папірець про показники. Якщо здужаєте туди добратися. А якщо ні, не дай Боже, у лікарню потрапите, платіть за довільними показниками, скільки вам там упишуть.

25 січня я такий папірець заповнив, укинув у прозору скриньку. І заспокоївся.

Такого іще не бувало

Але заспокоєння і на цей раз було дочасним. Надійшла платіжка за січень, у якій замість фактичного показника «5» стоїть у сплаті «8,5». Схоже, що мого позавставленого папірця в «Київенерго» спалили. Принаймні на нього не звернули уваги. Уписали цифру довільно. Вийшло, що за місяць я спожив 4 м³ теплої води. Фактично ж — 0,5 м³. Я послушний і економний.

Я телефонічно (ходити через хворобу у похилому віці не здужаю) куди тільки не звертався. На лінію міської адміністрації, на урядову лінію гарячу, в диспетчерські служби. Але мене і зрозуміти, схоже, і слухати не хочуть. Відповідь одна. Ми «Київенерго» не указ. Це акціонерне товариство. А то іще й нагрімають:

- Телефонуйте в «Київенерго».
- А ви потелефонуйте, — кажу.

Переконую. Що річ не в оплаті. Я готовий оплатити «Киїенерго» додаткові кубометри теплої води. Але нехай це буде, і як додаткові побори, як благодійний внесок. А не прив'язувати сплату до фальшиво виставленого показника лічильника.

З мене сміються.

Подумалось. Такого справді іще не бувало. Ізгадалось.

1947 рік. У нас тоді колгоспів іще не існувало. За власну земельку треба було здавати державі велику поставку зерном. Батько поставку виконали. Аж то ясного передосіннього сонячного дня

раптом у дворі на хуторі з'являється акція. І верховода Губанов наказує нашому Батькові:

— Налаживай два метра (два центнери. — *А. К.*) и вези!

Батько огинаються:

— Я же поставку виконав. А чим буде посіять...

Губанов розвертається і як уперіщить Батька у потилицю:

— Кому сказав: налаживай два додатково метра и вези!

Батько зігнулися, пішли у комору вишкрібати у мішки зерно. Уклали на воза, упрягли Гнідога і повезли до Містечка.

Ізнов подумалось. Чому б і в «Київенерго» не сказати мені: «Плати щомісячно за 4 м³ теплої води додатково!». І це було б у нормі. Навіщо ж виставляти фальшивий показник.

Справді. Такого іще не бувало. Уявити тільки можна. А що іще буде?

У СВІТЛІ СПОГАДУ

Євген Сверстюк

Це ім'я, як і імена Івана Дзюби та Івана Світличного, увійшло у мою свідомість у початку шістдесятих років минулого століття. На хвилі усамперед правдивого, не заідеологізованого осягання мистецької штуки. І навіть коли я перебував у віддаленні од коханої рідної сторони — у середньоазійських пісках чи на Далекому Сході — то правдиве слово їхнє, розкута думка їхня стояли надо мною, окриляли сутність мою ув осяганні життєвої і художньої правди.

Пригадую. Як золотої осени 1964 року в Уссурійську на вітрині газетного кіоску я забачив журнал «Дружба народів». Попросив переглянути його. Там була опублікована стаття Івана Дзюби «Сонцепоклонник». До сторіччя з дня народження письменника. Одразу ж і придбав журнал. Тут же поблизу усівся на лавочці і перечитав публікацію. Й осяння дивне зійшло на мене. Бо про Михайла Коцюбинського у нас так проникливо правдиво тоді іще не писали. Усе офіційне да на один копил.

Подібне переживання було ізійшло на мене і у високогірному таджицькому Хорозі. Коли у книжковому кіоску на автобусній станції я забачив «Вибране» Михайла Коцюбинського українською мовою. Й під високим східним сонцем забриніло наді мною «Intermezzo».

То був руйнівний для людської душі час. Після хрущовської відлиги холодами, морозами повіяло. Почалися перші, заскочені зненацька арешти. І суди. З погляду нормальної логіки а зовсім безглузді. Хтось щось прочитав, хтось комусь щось дав прочитати. Людина опинилась у щільному кільці провокаторів і донощиків. Навіть не дія, не саме прочитання переслідувались, а просто думка, процес думання переслідувались. Один донощик на тебе мовчуна подививсь да й вичитав на твоєму лиці і доніс «А він думає по-антирадянському». І уже життя твоє пішло шкереберть. Напише потому і видасть книгу один академік «Небезпечні думки».

Але думки не спинити. Навіть якщо ув ординському арсеналі і принаявна ядерна зброя. Написав же Поет: «Можна прострілити мозок, Що думку народить, Думки ж не вбить».

Вибитий із молодой колії життя, позбавлений права праці за фахом, уже мічений, гнаний і переслідуваний, восени 1967 року я прибився до Києва. Велике місто не з обіймами зустріло мене, але ставило на кожному кроці передо мною нові виклики. Найдошкульніше — це безпритульність. Але і в безпритульності своїй у великому місті можна просто загубитися, розчинитися у багатолюдді. І подих твій влекшується. У невеликім поселенні, де тебе майже усі знають, тебе пронизують десятки, сотні проглядувань. І майже усі од тебе одвертаються, невідь і од якого злочинця.

У столиці давні доброзичливі знакомці напители для мене й тимчасову працю. На заощаджені кошти допомогли передруквати на механічній машинці мого першого романа «Дорога до матері». Зав'язалися і нові знайомства. На добро а чи на лихо. Вияснить і покаже час.

Котрогось похмурого пізньоосіннього дня ми із одним знакомцем ішли Хрещатиком. Аж то перед одним позустрічним ми зупинилися. І сказав мій давній знакомець:

— Це Євген Сверстюк...

Уся моя увага обернулася на позустрічного, чие ім'я уже давно звучало у моїй свідомості. Я видивлявся його лице, і здавалося мені, що на ньому сконцентрувалася уся вагота сучасної доби. Але й струменіла тиха упевнена рішучість цю ваготу нести. Як долю, як власний хрест. Цільність натури випромінювала його постава. Франкове ураз ізгадалося, перейшло. Бути цільним чоловіком. Хіба не подвижництво, і не вирізюваний взірєць у час розрухи і роздвоєння людської душі.

Під ту пору я мав тимчасову працю у видавництві «Молодь». На посаді референта літературного конкурсу. Тоді вийшла книжка Миколи Вінграновського «Сто поезій». Сказав хтось, що сьогодні у видавництво завітає Євген Сверстюк. На визначену годину він і прийшов. У 13-ій кімнаті зібралися усі творчі працівники видавництва. Євген Сверстюк говорив про поезію Миколи Вінграновського і взагалі про мистецьку штуку. Його слово було тихе, але виважене, усе домірне і не зайве. Думка вільна, розкута. За словом і течія думки угадується. І це звучало, як заперечення фальші повсюдної на той час ідеологізації. Усі, хто налаштовані були слухати, уважно слухали, їхні лица о тім виразно засвідчували.

Це уже пізніше у видавництві подали мені на один день рукопис есею Євгена Сверстюка «Собор в риштуванні». І я за столом невідривно заглибився у читання, а немов би якийсь новий зареєстрований рукопис вичитую. Коли ж хтось сторонній чи хтось із керівництва заходив у кімнату, то легенько пересовував на розкриті сторінки газету. Ніби ні в чім і не бувало. Затим продовжував ушвидчено читати. Бо ж усе таке цікаве і незвичне. Ішлося не тільки про новий популярний роман Олеся Гончара і проблеми сучасності, а й звучали зворушливі розмисли про нашу історію, про поклик крові наших предків. Чогось подібного годі було вичитати в тодішній офіційній періодиці. До вечора я і закінчив прочитання рукопису. Нове вільне слово окрилювало мою молоду свідомість.

Трохи пізніше я іще прочитав есей Євгена Сверстюка «Іван Котляревський сміється». Але здогад чомусь тоді не наближався, що саме через ці твори зійде на автора таке тривале і тяжке ув'язнення. Така висока плата на наших теренах за вільну думку і правдиве слово.

Хтось із моїх знайомих був передав Євгенові Сверстюку і рукопис мого першого роману «Дорога до матері». Тоді мій рукопис уже прочитали Іван Дзюба та Іван Світличний. При наступній зустрічі Євген Сверстюк сказав мені:

— Ви, напевне, іще не читали Джойса. Але у вас якийсь перегук проглядується...

Уже потому в одній книгарні на мене поглянув невеликий зелений томик Джойса. Я розгорнув довільно і прочитав кілька рядків. Опис витоптаного брунатного пасовиська. І знайомою рідністю ураз війнуло. А через думку перейшло. Ах, це низинний ландшафт і низькі небеса над ним позначають наше проглядування світу. І бринітиме у моїй свідомості. Барва Джойса.

Це уже у новітні часи один читач скаже мені: «А, знаєте, у вас є щось від Марселя Пруста...». Й іще одна читачка зауважить: «Після прочитання ваших сторінок я згадую Івана Буніна...».

І кожного разу повстає передо мною оте давнє завважування Євгена Сверстюка.

Згодом я став заходити у редакцію «Українського ботанічного журналу», яка розташовувалась на затишній вулиці Репіна у невеличкому будинку. Там Євген Сверстюк іще допоки працював. Якось я забачив на його столі томик Й.-В. Гете німецькою мовою. Тоді він писав свій відомий есей про клясика світової літератури.

Часто ми з Євгеном прогулювались по прилеглих до означеного місця вулицях і сквериках. І щоразу здогад упевнював мене, який же невибагливий він у цьому жорстокому часі, а спосіб життя його спартанський. Розмови наші переходили в основному про літературу — українську клясичну і світову. Подивовувало мене, який цей співрозмовець енциклопедично назаний, і слухати його розмисли мені було завжди цікаво. При ньому я сміливішав і свої судження та спостереження також висловлював. У чомусь ми були однодумцями. Із чимось пан Євген не погоджувався і фахово переконував мене. Але це на довіру у наших стосунках не впливало.

Потому у моєму житті були такі випадки. Коли деяким авторам я висловлював критичні зауваження на їхні вірші, то вони затаювали неприязнь і ворожду до мене на ціле життя. І тоді я згадував Євгена Сверстюка, його доброзичливу розсудливість в обговоренні мистецької штуки.

Інколи Євген шанобливо зупинявся перед позустрічним, звертав мою увагу:

— Це Борис Антоненко-Давидович...

— Це Микола Лукаш...

Ось так і я мав стрічі із цими та іншими видатними людьми. А одного разу навстріч нам ішов невеликий хлопчик. Євген зупинився і також звернув мою увагу:

— Це мій син Андрійко...

У маленькій кімнатці ботанічного журналу сталася іще одна несподівана і цікава для мене стріча. Резюме до журналу англійською мовою там перекладала дуже тиха інтелігентна жінка. У війну вона перебувала в евакуації в Бухарі, а через двадцять років потому я також замешкав у цьому дивному старовинному узбецькому місті. І там у редакції місцевої газети іще працювала жінка, подруга цієї перекладачки, яка з евакуації так і не повернулася, на ціле життя

своє зосталася у східному краї. У затишнім київським закутку ми згадували далеку Бухару, а через думання зрівнювання переходило. Справді. Гора з горою не сходиться, але людина з людиною...

Коли велика біда ізійшла, накинута була на мене, як тугий зашморг, то Євген Сверстюк перейнявся моєю долею, як батько і рідний брат. І опікувався мною на усіх можливих і досяжних рівнях, рятуючи мене у буквальному розумінні слова. Вдячна пам'ять серця назавжди.

Недужий, а геть охлялий, я потому перебував на хуторі біля недужого Батька. Обоє недужі. І сказала тоді нашому Батькові сусідка Мар'я:

— Добре, Йване, що хоч сьой хлопець коло тебе є...

А Батько наші відповіли їй:

— Але він тоже недужий...

Це ще раніше було, коли Мати паралізовані страждали, і сказав був хтось у селі до Батька спочутливе: «Ах, яке тобі горе, Йване...». То Батько наші відповіли: «Мені, то мені, але яке горе їй...». Маючи на увазі нашу Матір.

Але і на тихий наш Закуток надходило високе свято. Великдень. Трава врочисто зеленіла, і ясне Сонечко сіяло. Кожне живе дихання возносило славу Творцю. І усе нагадувало про життя вічне.

Ми сиділи з Батьком у хаті за столом. Я умикав транзистора, і крізь глушіння до нас на хутір доходила, долинала на хвилях Великодня відправа з того берега. Владика Мстислав молився за Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Валентина Мороза й усіх в'язнів сумління з України, що перебували в совєцьких концтаборах. Я розказував Батькові про Євгена. І ми удвох молилися за нього й усіх ув'язнених за вільну думку і правдиве слово. А тихий смуток розлягався у Великодній ясності хутора.

Уже в Києві. У вісімдесяті роки. На станції метро у підземеллі. Прогуркотів поїзд. І коли я у поспіху за ріг завернув, то у прочинені двері вагона заходив останній чоловік. Краєм ока мене завважив і ментально змінив своє спрямування. До мене обернувся. І вже двері вагона зачинилися. Це був Євген Сверстюк. У підземеллі ми затрималися довгенько. Не один поїзд мимо нас прогуркотів. Він розповідав мені про свої невірні переживання. На лиці його тоді зібралася, стояла густа втома. Це потому воно випростуватиметься в одну осяйність. Щось я і панові Євгену переповідав про свої переживання у той смутний час.

Потому ми зустрічалася часто в редакції газети «Наша віра», а куди б вона не переносилася, не мандрувала. Із маленької кімнатки у дворіку Національного музею Тараса Шевченка у духовну споруду на Трьохсвятительській, зати́м у видавничий дім «Смолоскипу» на Подолі.

Одного морозяного зимового вечора 2005 року я ішов на прогулянку на Володимирську гірку і став свідком, як молодики спортивної статури учиняли розбій у редакції «Наша віра». Свої спостереження я занотував у статті «Страх ізійшов на мене», яка і була опублікована у газеті «Шлях перемоги».

І кожного разу опісля, коли я прямую проз те місце, через думку мою переходить: тут учинено наругу над праведником. Подібне переживання іще сходить на мене, коли у нашому поліському містечку я переходжу повз знаковий будинок, у якому восени 1945 року енкаведисти катували нашого старшого брата Миколу.

У редакцію газети «Наша віра» я інколи приносив щось своє написане, і його завжди тут друкували. «Наша віра» була серед кількох періодичних видань, які мої писання приймали. Усі інші відмовляли з нез'ясовних причин. Коли я щось розмірковував на житейські чи літературні теми, то Євген Сверстюк інколи казав:

— А ви напишіть про це. Ми обов'язково надрукуємо...

При стрічах і в телефонічних розмовах ми часто довго говорили про Тараса Шевченка, Миколу Гоголя, Михайла Коцюбинського, Василя Симоненка, Василя Стуса... Це були його, а й мої улюблені клясики нашої літератури. Євген оповідав мені, за якої нагоди він зустрівся із Василем Симоненком, коли поет уже був недужий. У маленькій винайманий кімнатці, де іще була дружина із дитиною, Василь зупинився у них. А коли уранці Євген здійснював традиційну рухавку із гантелями, то Василь Симоненко сказав:

— А я уже цього підняти не можу...

Якось ми розмовляли про масову культуру, про індустрію в культурі, і про потребу вирізняваності у сучасній культурі. І Євген перейнявся цією темою:

— А ви напишіть про вирізняваність у культурі. Ми надрукуємо...

В іншій розмові ішлося про феномен Леоніда Кисельова. І я згадав. Що в Ірпені бачив батька поета, також письменника Володимира Кисельова. І думав підійти до нього та й сказати: «Ваш син — великий поет». Але підступитись сміливості не вистачило. Євген на це завважив:

— Йому про таке уже казали. Але треба було й вам сказати...

Якось у приватному листі до одного автора я виклав свої враження про його книгу. І той літерагор подав мого листа до публікації. Я ж про публікацію не замірявся. Якби був звідомлений о тім, то написав би трошки по-іншому. І переповів цю пригоду Євгенові Сверстюку. А він каже:

— Якщо ви комусь щось пишете, то знайте, що воно може колись бути оприлюднене...

Якось, прочитавши одну мою публікацію у журналі «Кур'єр Кривбасу», Євген Сверстюк сказав:

— І я так думав, але написали ви...

І хвиля окрилення зійшла на моє серце, що наші думки збіглися. Бо хіба ж не кожне наше слово шукає одностайної думки.

Часто Євген Сверстюк завважував, які нові книги з'явилися, що становлять інтерес з тієї чи тієї точки зору. А то і подавав мені їх. Так я з цікавістю прочитав спогади Раїси Мороз, «Небезпечні думки» академіка-політв'язня Юрія Орлова. Особливе зворушення викликала у мене книга-сповідь колишнього чекіста, що розкуркулював селян, а потім і сам зазнав неймовірних катувань. Нарешті опинився у американському монастирі. Перебував там під іншим іменем аж до дев'яностолітнього віку. Усе увидалося йому, що і там його дістануть. Уже перебудова ішла, рухалася. Увесь світ піддався романтичній ілюзії, що зло зінакшилось. Тільки не він, інок, який сповна осягнув природу того зла.

Запрошував Євген Сверстюк мене і на різні культурно-просвітницькі заходи, які відбувалися, переходили і за його участю. І це завжди звучало для мене, як подія знакова, як свято. Пригадую вечір у київській філармонії з нагоди 80-річчя Євгена Сверстюка. Там був присутній і мав слово Президент Віктор Ющенко.

Євген Сверстюк часто подорожував світами. Й інколи я запитував його про невідоме мені заграниччя. Наприклад, моє традиційне запитання. А яке небо над Америкою, над Великою Британією чи над Німеччиною. Він приязно усміхався. Якось я запитав його, чи безпечно на вулицях заграничних міст і чи там також є злодії. І Євген розповів мені про таке. Що у Римі їх попередили не стояти на тротуарі близько дороги зі своїми торбинками. Бо там проїжджають інколи такі зухвалі мотоциклісти, що ці торбинки у людей на льоту вихоплюють. Шукай потому вітра в полі.

Одного літнього погідного дня я сидів на лавці у дворику Михайлівського монастиря. Аж дивлюсь. Євген Сверстюк у колі ро-

динному з'явився. У візку чоловік сидить. Здогадався. Син його. Євген першим підійшов до мене і, привітавшись, сказав: «Це син мій». І в очу моїм одразу повстала давня картинка. Отой несмілий позустрічний хлопчик. Іще Євген у довірчій розмові перепо-відав мені, які страждання переживала його мати, коли він своє ув'язнення відбував. І коли я потому дивився на екрані портрет Матері і сина, то о тім думка моя поверталась. Мати і син. Який драматично-трагічний мотив нашої історії.

Хтось був рекомендував мої писання на премію «Благовіст». Аж то випадком зустрічає мене на вулиці знакомий літератор і каже: «Вітаю! Ви вже лауреат премії «Благовіст». Євген Сверстюк вас підтримав». І це була єдина премія за ціле моє літературне життя.

Коли відбувалося, переходило накопичення первісного капіталу для олігархів, а на увесь народ ізійшла крайня нужденність, то спитався мене Євген Сверстюк: «Чи ви не голодуєте».

Зі своїми недужими, нестандартними ногами я уже давно маю проблеми. Подумати тільки. Де знайти для них домірне, широке і м'яке взуття. О тім я наважився зізнатися панові Євгену. А він і сказав: «У мене є для вас черевики. Це дуже знакове взуття. Воно від Івана Світличного...». На жаль, на превеликий жаль, воно не зійшлося на мою ногу.

Якось ми зустрілися на київській вулиці у тріскучий зимовий мороз. Євген був у кожусі, а я у легкій одежині. Він подивився на мене і каже: «Але цей кожух на вас, мабуть, не зійдеться...». «А певно, що ні...», — відказую я. Та слово його й дотепер зігриває мене.

Перед Різдом котрогось важкого для мене року Євген передав мені пакунок. Там були «Церковний календар» і ще книжки й іще щось. Я передивляюсь та перечитую усе. Аж по якомусь тижневі із того пакета при перевертанні засвітилися сто гривень у конверті. Одразу ж ізгадалося вчитане. Як знавець багатьох мов і автор своєрідних книг «Природа новели» Григорій Майфет після терміну покарання на Печорі завітав до Павла Тичини. На прощання Павло Григорович обійняв гостя, який відчув, що права рука поета ніби торкнулась його кишені. Уже на вулиці Григорій Майфет виявив у тій кишені сто карбованців. Справді. Нехай не відає ліва рука, що подає права. Чи ж не взірець для опам'ятання нашим золігархіченим «благодійникам», які й коли подадуть обід зголодні-лому, то о тім рекляма півроку нагадуватиме.

У 2002-му році я переніс складну операцію в Олександрівській лікарні Києва. Уже виписали, але іще безпомічний самотужки до-

бутися додому. І звернутись ніби нема до кого. Такий я великий самітник. Довелося телефонувати Євгенові Сверстюку. І він у визначену годину приїхав да й допровадив мене додому.

По кількох тижнях, уже зіп'явшись на ноги, я вийшов на вулицю. Дивлюсь Євген із якимсь чоловіком перехрестя переходять. Зустрілися. Із ним був український гість із Америки. Запросив я їх додому. Потому ми іще сиділи на схилі Старокиївського пагорба і згадували своїх батьків. А через кілька днів Євген передав мені від того заграничного гостя відчутну допомогу на ліки.

Й таке було. Із пісні слова не викинеш. Коли після сотенних походеньок по чиновницьких кабінетах мене нарешті повернули у цей знаковий у моїй долі будинок, то я ніяк не міг знайти майстра, щоби поміг мені бодай трошки облаштувати помешкання. Повірте, бувають, уроджуються такі безпорадні й безпомічні у житті люди. І я знову зізнався о тім Євгенові. І він спрямував до мене свого знайомого художника, але і майстра на всі руки, який і поміг мені.

Гай-гай, чи ж кожний такий відбиток утримала моя старіюча пам'ять. І тепер, коли запитальне часто зависає над моєю головою, то думка поривається спрямуватись до когось. А до кого? Нема Євгена Сверстюка. Й таке надходить інколи. А чому я у нього от про те чи про те не запитав був. Так Батько наші часто ізгадуються. А чому я у них про от се, а й про те не запитав був...

Зовсім недавно у телефонічній розмові із майже дев'яностолітньою українською літераторкою у Канаді я сказав:

— Як жаль, що нема уже Євгена Сверстюка...

Вона ж відповіла:

— Кожна людина відходить. Але як добре, що він такий у нас був... Справді. Людина відходить. Людина не вертається. Але зостаються її добрі діла. І слід такої людини на землі осяває не тільки її сучасників, а й наступні покоління.

січень 2015 року

Як спомин на все життя

Далекий холодний магаданський край у північно-східній стороні світа заяснів, увиразнився уявно в очу моїм да й зоставив манливий відбиток у свідомості моїй восени, лагідної тихої осени, 1956 року. Коли молодий вісімнадцятилітній («Молодий я, моло-

дий, Повний сили та одваги...») я уже трудився у тракторній бригаді обліковцем-заправником.

Осіній день до заходу хилився. До дядька Павла у селі на Старину сиво втоптанною стежною простую. А навстріч мені ставний худючий незнакомий чоловік прямує скоренько. І розминаємось ми у звичнім привітанні. Але погук Насті Бобрихи долинає зблизька:

— Стаську! А чо то' ти не остановився. Да же то Гандрій Яринин...

І сей погук зупиняє нас. Бо то був Стасько Вихтин, стринешний брат мій, який щойно повернувся із десятилітньої магаданської каторги. Він пам'ятав, знав мене малим восьмилітнім, і як упізнати йому мене здорослілого. Ах, се таке жорстоке двадцятье століття, що у нім розминалися не оно стринешні брати, а розминалися, розходилися цілі роди і народи.

Відтак цілий вечір Стасько переповідав мені про свою покуту у холоднім краї колимськім, де у стражданнях високих спочили кості багатьох безневинних праведників. І вжахнулося серце моє.

Ото звідтоді й не полишає той далекий край мою уяву. А після прочитання «Одного дня Івана Денисовича» О. Солженіцина уява розмисли покликала, збудила. І в намірах моїх уже снувалося — неодмінно побувати у тім краю. Звісно, як подорожанин, як мандрівець. Коли ж восени 1964 року Владивосток передо мною постав, то намір сей якби досяжною реальністю засвітився. Але не судилося.

Уже у пізніших, у новітніх часах не раз поставали перед моєю уявою обриси поселення біля рудника імені Матросова. Яке воно? Там відбував заслання поет Василь Стус. І подумав я. Над холодним опівнічним краєм витає високий дух не 'дного праведника.

Забачити тее поселення ставало щоразу невтримно закличною манливістю. Але затим кожного разу нагорталося стримуюче відчуття нереальності такої далекої мандрівки. Надто ж у новітніх часах. Коли тисячі а тисячі відправлялися в одкритий простір у найвіддаленіші закутки світу, для мене, вродженого мандрівця, був поставлений заслін біля пограниччя. Ах, чи ж не тому, що наш двоюрідний дід Назар 1913 року був відправився в Америку да й zostався у Новому Світі назавжди. Для когось кордони одкрилися, але не для мене. Хтось уповні утішався свободою — тільки не я. Схоже, що і в останнє чвертьстоліття незмінно перебував я у гонінні. Уявіть собі настирне кількарразове щороку розбивання нещасної спадщинної Батькової хати на хуторі да пильне

промацування а найменшого папірця у ній. Упродовж двадцяти останніх літ. І чий то був полунічний телефонічний дзвінок у мою міську конуру: «Так вот. Собірайся с вещами. Через годину прийде машина, і поїдеш туди, де ти був у шістдесятих роках». А все через причетність до художнього світу. Вічно, до скону неспокутний гріх. І хто ж сказав, що дар Божий.

А хоч би у сні або на світлинах забачити оте Стусове колимське поселення біля рудника імені Матросова. Усе настійніше тиснулося у думання моє останнім часом. Або хочай би стрінутися із кимось з колишніх поселенців у тім краї чи мандрівців у той холодний край. Через думання моє перебігало, коли я у селі уже двора переходив. Аж то раптом хвіртка дзеленькнула. Й посеред двору станув чоловік. Не сказати, щоби молодий, але не старий іще. Со-рокавосьмилітній, як з'ясується потому.

— А чи у той двір я потрапив? — запитує.

— Да у той, у той двір, голубе... — одказую.

— Мо' поміч вам потрібна?

— Да ще і як потрібна, голубе сизий... — одказую запрошувально.

А Батькове давнє ураз ізгадалося. Що казали вони на хуторі: «Коли людина до хати іде, наближається, то здається, самий Бог іде». Тобто посланник Господній. Цю істину уповні осягає тільки самотня душа.

— А я тоже самотній. Як умерли два роки тому мати, то сам у хаті зостався, — провадив уже у довірчивій розмові прибулець. Я Віктор Баранов. А моя мати із Недворцьових була...

— Стривай-но, стривай-но?.. Так ми іще й родичі?!

Як з'ясується потому, Віктор приходиться мені племінником у третьому коліні по Батьковій лінії. Гай-гай, як за суетою житейською ми часто розгублюємо свій рід. Се тільки один Богдан Пастушок тримав у пам'яті і малював на папері своє розлоге родинне дерево...

— А батько мій Василь Олексійович Баранов був із дворянського роду... — сумовито продовжував Віктор.

А тож як. Коли у тридцятих роках минулого століття розходилили більшовики дідуся і бабуню Вікторових, завваживши у їхніх сутностях наявність дворянської крові і виставивши теє їм у неспростовну провинність, то маленького синочка їхнього Василя у приют, у патронат помістили. Щоби потекла у нім гинша, яничарська, зінакшена кров. Бо у тім більшовики були великі мастаки — зіна-

кшувати не оно дворянську, а і графську, національну кров. І часто їм це удавалося. Але не завжди. Бо кров людська — не водиця. І цілковито зінакшити її — це не те, що меча на рало перекувати.

А між тим невтримний час усе рухався. І то неухильно вперед. У своєму нашому селі підросла мати Галина Василівна, її старша сестра уже завербувалася, виїхала на Донбас. А багато у тім часі (50-60-і роки минулого століття) наших поселян виїжджали на Донбас. У сподіванні вільної роботи і щастя. Як я ізгадую.

Одного разу подорослілою уже і намислила Галина одвідати свою сестру на Донбасі. А що може бути більш зворушливого, як стріча двох сестер у віддаленні од коханого рідного краю.

От тогді і стався випадок. Що познайомилася Галина із ставним дужим парубком Василем Барановим, підневільне патронатське життя якого уже давно скінчилося. А тепер от добровільно за комсомольською путівкою вирушає він у далекий магаданський край. І сільську адресу Галинину із собою повіз на край світа.

Коли ж у своє село повернулася Галина, то мати неочікуваного листа їй передала. А у ній запрошення — приїжджати у магаданський край для одруження.

Рішучість усі вагання переборолала. І одважилася Галина Натяжко, і спрямувалася у невідому мандрівку на край світа. І стала вона у поселенні побіля рудника імені Матросова Галиною Василівною Барановою.

Там по рокові і народився їхній первісток Віктор Баранов. Але життя прожити — не поле перейти. Примхлива доля як із'єднала Вікторових батьків, так і розлучила їх.

Але спомини про оте знамените Матросове zostалися у Вікторовому серці на все життя. Бо тут уперше він забачив світ. Такий ніби непривітний у своїм одноманітті. Довга холодна зима і коротке літо. І картина. Як сходить велике червоне сонце на Колимі. Ах, це я вичитав десь колись, у котрогось літератора, бранця лихої долі.

— А воно ж зовсім там не велике, — усміхається Віктор. — І не завжди червоне, а якби бліде.

Зі шкільних літ він уже знав, що існують гинші, яскравіші, розмаїтіші зелені світи. Та все недосяжні.

А як виповнилося Вікторові п'ятнадцять літ, то і для нього постелилася дальня доріженька. В технічне училище аж у самісінький Ленінград.

— А що то за житка була в гуртожитку. Заходить увечері в кімнату отакенний здоровань. Блимне оком на мою обновку «Шо,

спортивного костюма укупив?». «Та же укупив», — кажу. А через день спортивного костюма і нема... — згадує Віктор своє перебування у місті на Неві.

Затим попроварили його на військову службу у Монголію.

— Іще у Монголії один військовик, дізнавшись, що я уродженець Матросового, — спогадує далі Віктор — одразу і запитав мене: «А Стуса там бачив?». Може, то був якийсь родич відомого засланця. А потому багато людей при згадці Матросового про Стуса запитували. «Та же бачив», — кожному одказую.

І у виразних споминах Віктор малює ясний у деталях постави і рухів портрет Василя Стуса. І кому судилося бачити великого поета і покутника за правду, то одразу і упізнає спогадувально. Таким і мені він запам'ятався із київських стрічей у 1969—1971-х роках.

— А що люди про Стуса у Матросовому говорили?

— Бачите, я тоді іще підлітком був, то не все до мене доходило, — продовжує Віктор. — Але пригадую, як переповідали, що посилки, які надходили Стусові із Америки і Канади, то наглядові за ним служби усі прискіпливо промацували. Чи нема там чогось антирадянського.

— Я не був близько знайомий із Стусом, — веде річ далі Віктор. — Але при стрічах вітався із ним, і він зо мною вітався.

— А де ви найчастіше зустрічалися?

— Ну, на вулиці. А іще в їдальні. Бувало заходжу, а він уже і сидить за столиком.

— А чим Стус любив смакувати?

— А він завжди замовляв яєшню. У тій їдальні можна було замовляти. Що замовиш, — те і приготують. От заходжу я у їдальню, а там Стус сидить, і яєшня у мисці на столі.

Віктор Баранов розгортає складену 80-сантиметрову давню уже фотографічну панораму Матросового. Тут усе виразно проглядається. І дорога, і будинки з усіма своїми вікнами, і узвишкові краєвиди.

Мені недавно майже 90-літній Микола Якович Курчик із хутора Надія поблизу знаменитого Харалуга, який двічі був засуджений до смертної кари і безперервно перебував у совєцьких концтаборах (аж у 50-и!) 31 рік 2 місяці і 25 днів, розповідав, свою одісею спогадуючи, що і він будував Матросове.

І подумав я. Що не оно Петербург на кістках нашої людности... Спогадує Віктор, що коли маленькими вони улітку в пісочку гралися, то людські кості там-там зблискували.

— А будинки ж які там, з чого зведені? — запитую у Віктора.
 — Дерев'яні. Мерзлота. Інший матер'ял не підходить, мабуть.
 Після короткої павзи роз'яснює:

— Он'ю ліворуч бачите дім. Це гуртожиток. Тут мій батько спершу поселився. Сюди потому і Стуса помістили.

А ось'ю їдальня. Праворуч — котельня. А ось тут вхід у шахту. Сюди на працю сходив Василь Стус. Там у шахті добували золото. Хоча він міг сходити і через штольню. Он'ю вона — трохи ліворуч. А ось у кілька поверхів будинок — це управління шахти. Тут робітники і перевдягалися. Ось амбулаторія. Тут і зуби виривали. Ось будинок, в якому потому і ми жили. А оцією дорогою праворуч я їздив у інше поселення до школи аж до восьмого класу. Отамо будинок культури. Там мій батько керував художньою самодіяльністю. Він також працював у шахті. Але і вчився заочно у Ленінградському інституті культури.

— А на схилах за домами чи є якась ростинність? — цікавість моя за пагорб захоплюється.

— Та яка там ростинність, — роз'яснює Віктор. — Деревця маленькі. Але буяхи і брусниці дозрівали. Бувають і гриби... У тепличках то й овочі вирощували. І у нас тепличка була...

Співрозмовець як найкоштовнішу реліквію ще й іще розглядає потерту на згинах, де-де потьмянілу давню уже фотографію. Тут кожний дім, кожний завулок осяяний і його присутністю. На фотографії і дарчий напис його матері Галині Василівні.

У котрімсь моменті Віктор і зізнається, якби потаємне із душі вихоплюється:

— А знаєте, знаєте, що нігде у світі мені не хочеться так побувати іще, як у Матросовому...

Затим павза у мовчанні. Тиша. Музика безгоміння бринить.

У тиші й мої розмисли снуються і течуть. О тім, що тисячі й мільйони людських сердець спрямовують свої стопи до Гробу Господнього. І син крізь простір світовий поспішає до батька, котрий упав на чужому полі. І дочка могилу матері завітчує.

Й у тім осяганні ясніє розгадка і моєї манливості забачити далекий колимський край. Бо у тім холоднім віддаленні в умовах екстремальних, у катуванні вистоювалася космічна мрія Сергія Корольова й ізроджувалася висока поезія Василя Стуса.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Сонечко на ґратах

На Володимирській гірці. Біля фунікулери. Ліворуч. На схилі. Там така деревна гушавина заросла, укоренилася, вмоцювалася. Що рідкі сонячні промені тільки інколи тоненькі крізь неї пробиваються. У найспекотніші дні зі схилу прохолодою віє, заспокоює.

Іще цієї весни схил був суцільно засмічений. Наші люди туди усіяковий непотріб скидали.

І от сталося. Над схилом неочікувано вирости доволі височенькі ґрати із грубшого дроту. Замість сміття униз рівніший килимок постелився.

Коли прогулююсь, то кожного разу за покликом манливості звертаю і в цей темний закуток. Сьогодні на світ зійшла ідеальна сонячна ясність. А біля окресленого місця темно і волого. Квадратиками ґрат поволі пересувається червоний із чорненькими крапами жучок. Пригледівся. Сонечко. Божа корівка.

Одразу й ізгадалося. Як у своєму ранньому дитинстві я був тяжко занедужав. День крізь день я лежав на полику коло вікна. І марудився. А дні стояли усе похмурі. І крізь них не пробивалася надія на моє одужання. Й тривога сходила на нашу Матір.

Аж то одного дня крізь мале віконце сріберними зайчиками у хату увійшло Сонце. На вікні позір мій завважив маленького червоного жучка із чорними крапами. Раптом жучок розправив крильця, злетів і присів на моїй руці.

— Оньо жучок! — промовив кволо я.

Підійшли Мати. Посміхнулися:

— Не чіпай його. Це сонечко. Божа корівка. Вона приносить світло і добро. Ти одужаєш ...

Від того дня я і почав одужувати.

Середліття

За календарем — середліття. І в доколі тихо, наче потайки зрух стався. Іще кілька днів тому розгулювали невтримні вітри. І раптом — тиша.

Із Володимирської гірки спостерігаю, завважую. Усі дерева до-окола у спокій обернулися, занурилися, Наслуховують. Із піднебесного простору нагадування. Що літо краснее минає. Десь за

горами, десь за долами уже осінь снується, і свої привіти у нашу душу покладає.

Позір мій д'горі ік небесам спрямувався. Хмарки наче понижчали у заспокоюванні своїм. Й ідея проростання уже невтримно не струменить із піднебесного простору. Одна розкіш достиглості тільки сочиться. У задніпровську далину переметнувся позір мій. На синім небосхилі ознаки осени сивою наміткою постелилися. Так рано. А не хочеться.

Білочка смакує зернятками

Коло дикої грушки на Десятинному пагорбі повно зелених іще пооббиваних грушок.

— Це вітер позривав грушки? — запитує у перехожого чоловіка.

— А ні, — роз'яснює він. — Це білочка. Вона смакує тільки зернятками Прокушує грушку і дістає зернятка. Тут їх розвелось багато. Ціла велика родина.

Малий біженець

Либонь, на Тернопільщині, за переповіданнями, сталося, діялося. Ув одне село зі Сходу України прибилася жінка із хлопчиком малолітнім. Їх там гостинно прийняли. На місці новім освоюються. Хлопчик сільською улицею прогулюється, шпацирує. А хтось і питається його:

— Із ким ти, хлопчику, приїхав?

А малий відповідає:

— С мамою.

— А де ж твій тато? — ізнов запитують.

— Унічтожаєт бендеровцев... — відповідає малий біженець.

Не там примостився

При доріжці до Десятинного пагорба старий стовбуристий шатристий ясен розрісся. А коло нього і бересток примостився. Стовбурець уже також грубенький, а гілля покальбучилось незугарно. Крізь густе ясеневе шатро на простір, на волю, ік сонцю пробитись не може. Не там примостився. Через думання моє перейшло.

Чорний котик

Літній ранок. На Подільському узвозі. Із вікна тролейбуса. Рівним зеленим килимом схил постелився. Високо на пагорбі якийсь молодик свою спину ік Сонцю виставив. І суцільно чорний котик від нього поволеньки униз килимком зеленим навстріч Сонцю прошкує.

Поклик отчої землі

Цвинтаря на нашому хуторі не було. І коли котрий хуторянин відходив в інші світи, то його спрямовували на цвинтар у те село, де спочивали кості його предків. Як упокоївся їздовий Кирило, син Дениса Довгого, і везли його підводою на Хотинь, то коні самі, без керунку віжками повертали у тім напрямку — дорогу знали. Рід там увесь Довгих закорінений.

Як звичне, чоловіка і його благовірну дружину ховали на одному цвинтарі. А інколи і поряд могили їхні виростали. Але бували, ставалися і винятки. Було. Давно колись зійшлися молодята із різних віддалених сіл, а родину свою умоцнювали на Хуторі. А як зістарилися вони, то й про вічний спокій річ повели. Чоловік каже: «Хочу похованим бути тільки у своєму селі». А жінка навпростець йому: «Мої ж кості тільки у своєму селі повинні спочивати». Невістка їхня мову тую слухала. Да й каже: «Добре. А якщо в одночасся повмираєте, то треба буде дві машини наймати, щоб по різних селах вас розвезити».

Гай-гай. Не дивина. Поклик отчої землі могутній.

Пахощі старої липи

Ця шатриста, зболена, але стоїчна липа біля фундаменту Десятинної церкви, упевнено прошкує, наближається до свого чотирьохсотліття. Але сказав хтось, що вік її іще довщий. І ніби до Петра Могили вона уже зеленіла.

Зацвітає це дерево пізніше, коли інші липи уже відцвіли, і цвіт їхній метеликами осипається долі. Але які незвично лагідні пахощі випромінює у цвітінні стара липа. Подумалось. Через думання перейшло. Це пахощі із перейдених часів, що їх уже не знає зінакшений світ.

Усе — від людини!

Уранці. При вході у підземний перехід до метро. Гасло вичитую: «Від людини залежить багато». Молодик із одноразового користування чашечки каву допиває. А ніби до себе, а ніби і до нього кажу, промовляю: «Від людини залежить усе».

— О! Усе — від людини! — вигукнув молодик.

Тицяє у мене пальцем. І демонстративно кидає під ноги використану чашечку. Хоча поряд і корзиночка для сміття стоїть.

Вранішні пасажири

Раним-раненько на Лісовий ринок зібрався, зрихтувався. Там усе дешевше.

І ось уже в дорозі. У вагоні метро. Людей іще не густо. Але місця, щоб присісти, вільного нема. Усе люди молоді. Чоловіки й жінки, хлопці та дівчата. Усі сидять. Тільки я один на чорну палицю свою зіперся. Й ніхто місця мені сидячого не запропонував. Упродовж двадцятихвилинної путі до ринку. Хтось читає, інший мобілкою грається, котрийсь ніби очка заплющив, у думу занурився.

Дуб закучерявлюється

У старому парку. Цей дуб дуже давній. Столітній а столітній, напевне. Розлогий, ралистий, і шатристий. Там одне рало таке, що не кожному дереву стовбуром своїм із ним зрівнятися.

Але кілька років тому славетного дуба обчикрижили. Верха ізняли, з одного боку рала повідрізували. Тут підтоптані крутії м'яча ганяють стали. Очевидно, шатро дуба затінювало майданчика їм. Жалько мені тоді дивитись було на обчикриженого велетня.

І от нова стріча у старому парку. Дуб стоїчно тримається землі. І рани його заліковуються. Велетень ізнову закучерявлюється. Шатро своє розпросторує, показуючи цілому світові, як за життя триматися треба. А там, де цурпалки стирчали, юна поросль д'горі випинулась.

Кожного ранку до дуба підходить ставний молодик. Довго мовчки стоїть перед велетнем. Сили й мудрості набирається.

Сосна з двома верхами

Висока стовбуриста сосна серед інших дерев у парку заховалася, до пагорба притулилася. Сосна золоторясна. Пригледівся я. Аж у неї два стовбури. Один сивий, а другий — золотистий. Сивий — це засохлий, золотистий - живлющий. Дивно так. Очевидно, верх цієї сосни колись усох, але молодий пагін із того місця угору подався, да й у новий стовбуристий верх з часом обернувся. Коли теє почалося. Хто скаже. Сосна мовчить. А може, мови її ми не розуміємо.

Громові дерева

Видивляю, розглядаю грубезні стовбури дерев. Декотрі із них уже сиво старезні, як сивий світ. Оньо дуби такі поважні, що кілька чоловік, якби за руки узялися, то й чи обхопили б оземок такого дуба. Але стовбури багатьох старих дерев із верха до низу посмуговані давніми ранами. На котрих кора затягнулась щільніше, а на котрих і виразною трухлявиною зяє. Здогад побіг. Це від удару блискавки, напевне. Й висновування через думання перейшло. Ймовірність громового розряду у кожному місці землі не таке вже й маленьке. Люди, може, цього і не помічають, не завважують. А давні столітні а столітні дерева про це виразно свідчать, нагадують.

Як сирота

У парку на благословенному пагорбі зійшлися різні дерева. Тут вікові дуби і липи свої розлогі шатра розкинули, розпустили. Там, там сосни золоторясні свої вічно зелені кучері увись понесли, спрямували. А з другого схилу сивокорі прямовисні тополі одна проз одну виструнчилися. І арфи не гнуть од вітровіїв. Й берізки білокорі коло них примостилися. І клени, й акації, в'язи і бересточки — усе тут є. Й усі одними соками живляться, й усі усуціль творять прекрасний букет.

От тільки одна-єдина вільха ізбоку до пагорба притулилася. Листочки на ній маленькі, але і поміж ними котики чорніють. Як сирота, стоїть. Ніби варується щільніше до такого зацного візигорного панства підступиться. До ставка гілля своє повернула. На воду дивиться.

Липа із трьома стовбурами

Ця липа, напевне, дуже давня. Оземок у неї, ніби кадуб широчезний. А від нього три стовбури грубезні д'горі подалися. Очевидно, що липу колись були зрізали чи сама вона упала надломлена. А з оземка три паростки увись спрямувались.

Легендарна липа зі Швеції із трьома стовбурами ізгадалася, що була покровителькою людського роду. Од неї ніби вели своє походження три родові сім'ї — Ліннеї, до яких належав і уславлений натураліст XVIII століття, Лінделюси і Тіліандери. І диво природи творить легенду.

Мить одностайного цвітіння

Це дивна картина, коли восени прощальним жовтим листом зацвітають дерева. Зір милує і на душу елегію, спокій, умиротворення покладає.

Учора вранці. Старий парк на пагорбі усущіль укрився жовтим листом. Клені, липи, дуби, бересточки зацвіли одностайно. Десь крізь густе осіннє золото і зелені шматочки проглядають, десь червона барва промениться вогнисто, а молоденькі липки крізь ніжно біду прозелень до жовто золотого пробиваються, простують. Тихо доокруги. Яскрава мить одностайного осіннього цвітіння.

Сьогодні вранці. Картина змінилася. Декотрі дерева оголеним чорним гіллям дивляться. На інших цвіт а геть ріденький. Жовтий лист килимом ік землі припав, постелився. За ніч прекрасний букет стратив свою пишну цілість. Обскубаним став.

А через думання перейшло. Яка коротка мить і прощально-го осіннього цвітіння. Весняне ізгадалося. Що його так виразно окреслив поет Гете. У час цвітіння троянди розпукуються скрізь.

Кленовий листок

Улітку. Посеред тихого літнього дня я із Володимирської гірки на нижні тераси спустився, ізійшов. А тут гушавина зелена непрохідна заснувалася. Ніби у далекій лісовій пущі опинився. Схоже, із давніх літ тут бездоглядно. Колись обмуровані рівчаки пообвалювались, доріжки споришем позаростали. Громохке дооколишне місто крізь гушавину ледь-ледь відлунюється. Вітерець сюди

не проникає. Листя на деревах ані шелесне. Ніби час зупинився. Тільки один листочок кленовий унизу, наче маятник, сюди-туди хилитається без спонуки. Як нагадування, що і тут час рухається неухильно вперед.

Букет із дуба

Золотої осені. На міській транспортній зупинці. Вродливий юнак да такого великого гарного букета із деревного гілля у руках тримає. Жовтобагряні листочки усіма барвами й відтінками осені променяються.

— Із клену? — запитую.

— А ні! Із дуба, — осміхається юнак.

Милуюсь осіннім дубовим цвітінням. До зламаних гілочок приглядаюсь.

— Із лісу. Із молодих дубочків? — ізнов запитую.

— Так, — схоже, втішено осміхається юнак.

А мені і жалько стає тих молодих дубочків, що десь у лісі з обламаним гіллям стоять поранені.

І вічний поклик життя

Не раз доводилося спостерігати, як занесена у міські мури вітром чи птахами насінина знаходить а найменшу шпаринку, дає сходи і проростає. Котроїсь весні я забачив на асфальті розквітлу кульбабку. У шпаринці муру за покликом життя до світла пробилася. А на верхньому схилі старого будинку у центрі міста цілий березовий гайок зеленіє. Не кажучи уже про покинуті запуснені дома. Там деревна гушавина усуціль засідає. На даху одного такого будинку горобина восени червоно палахкотить.

Ця невеличка халабудка коло ставка примостилася. Що тут колись було, то й здогадатися трудно. Але зелене ясенове гілля над дахом халабудки поманило мене. Підходжу. Вікна, двері повибивані. Мотлоху різного усередині повно. Але долівка зацументована була. Крізь розщелину проріс кущистий, але доволі уже грубий ясенок, знайшов шпарку у покрівлі халабудки, розсунув її. Да й подався угору до світла своє верховіття нести. За вічним покликом життя. А оземок стінами халабудки оточений.

Дикі качки розважаються

У цьому ставку диких качок стало набагато більше, аніж їх таборувалося тут кілька років тому. Уранці качки плавають сюди-туди тихо, але якби зорганізовано, полишаючи на водному плесі візерунчасті віяла. Вранішня прогулянка після ночі. Призвичаювання до денного ритму.

А от коли я біля ставка у вечорінні переходжу, то ті ж самі качки уже у збадьорінні ушвидчено свої розважання сюди-туди на водному плесі звершують. І віяльця за собою виразніше зигзагоподібні, а якби витворені мистецькі, полишають.

Коли ж вечірня сутінковість у темінь переходить, а я із прогулянки іду, то водне плесо на ставку тільки відблисками дооколичних вогнів брижиться, промениться. А качок не видно. Від берега одного, від берега другого тільки умиротворене «ках-ках» донесеться, відлунює. А через думку мою переходить запитальне. Де ці качки зимують і де малят своїх виводять. Одна людина якось розповідала мені, що бачила вона. Як улітку качур і качка, батько й мати, привели гурток малих каченят да й почали, стали по одному їх зіштовхувать легенько цументованим схилом у воду.

А мені ізгадалося, через думання перейшло. Як одного літа на хуторі наша зозуляста квочка гурток каченят висиділа, вивела. Да й дивується. Що дітки її аж ніяк не схожі на їхне кудкудахкаюче плем'я. А все одно дітки. То як же їх не любити.

Коли каченята підросли, то через Болітце у Річку самі подалися. Йї мати-квочка не зіштовхувала їх легенько у воду. Мати бережком походжала стривожена, щоб вода діток її із собою не забрала. А коли котресь каченя пірнало, й тільки бульки од нього зверху зоставалися, то квочка місця собі не знаходила на березі од розпуки. О миті. коли дитятко із води виринали, радість квочки несказанна не вмещалася у її естві Переживання блаженної миті воскресіння.

Але як темінь засновувала хутір, умиротворена квочка тихою класичною ходою через Болітце уступала у двір. А за нею увесь гурток діток її. Зрідка котресь тільки юно «ках-ках».

Біле каченя

Коли на очільника обирали одного пройдисвіта, то запитав я був у свого близького побратима:

— А й ти, шлеку, голосував за нього?

Побратим відповів:

— Я знав, що він пройдисвіт. Але ж усі за нього голосують, то не буду ж я білою вороною...

Тобто від загалу сей чоловік вирізняватись не схотів.

А так. «Біла ворона» — це уже як щось виключно вирізняване серед загалу. Чи як щось нереальне. Як груші на вербі.

Але ж чи існує біла ворона у природі. І як часто можна її стрінути. Принаймні я такого дива не зустрічав. А от біле каченя, одне єдине серед кількох десятків диких качок, що плавали у ставку, бачив. Там були птахи різної масті: коричневі, сімениясті. з краплями в різних барвах, в інших шийки і голівки перламутром променяються. А воно усунуло біленьке. Схоже, що пернате побратимство цього і не помічає, не завважає. А й воно вільно серед гурту чувається. Наввипередки з усіма женеться по водному плесові, коли котрийсь благодійник від берега щось пожиточне кидає. Чи ж воно винне, що білим із яєчка вилупилося.

Рудий кіт

Великий рудий котяра на березі ставка усівся. Да й зирить, патрикує. Як на водному плесові зграйка диких качок прогулюється. Серед них і зовсім юні є. З цього річного виводку. Якурат під котячий зуб. Але ж птахи не дурні до берега наблизитись. І кіт у воду за ними не шубовсне. Посмакував, посмакував уявно котяра при бережку. Устав, да й за кущі помандрував поволеньки. Із другого боку ув очереті при березі присів, засідку зробив. Але ж птахи не дурні. Вони нюхом котячий дух чують. І заміри котячі їм не невідомі. До берега не наближаються. Посидів, посидів неборака, устав да й од ставка до ближніх домів пошкандибав, потеліпався. Сиву думу несучи. Що дурники хоч і є на світі, але не завжди вони під твій зуб попадаються.

Дівчинка годує птахів

Біля ставка. Дикі качки із води на берег вийшли. І мала дівчинка хлібець пощипує і кидає птахам. Качки доколя її обступили, вертаються. А мати малої ізбоку стоїть. Картину спостерігає.

Ось одна качечка дзьобиком у подячному поцілункові до дитячої ніжки притулилася. За нею й інші птахи свої дзьобики вдячно до дитячої ніжки спрямували. Притулилися.

Євангельське о миті такій забриніло. Будьте, як діти.

Прийшов у гості

На вулиці Кобзарській. Уранці. Гарний дворочий пес навстріч мені іде. Раптом біля воріт одного будинку зупиняється. Починає не голосно, але виразно гавкати. І на ворота дивиться. Ніби у гості прийшов. Але хазяї або іще сплять, або не чують, або гостя такого не чекають. Пес відійшов од воріт, покачався посеред вулиці. А за-тим ізнов до воріт підступивсь і гавкає. Уже голосніше. На ворота дивиться. Наче кличе хазяїв. Там кнопка дзвінка угорі є. Але ж пес лапою її не дістане.

Люди і собачатники

В осінньому парку. Алейкою прогулюється старий дідусь, опи-раючись на чорну палицю. Із-за пагорба навстріч йому молода жінка на повідку веде великого сивого пса. Раптом вона відв'язує повідок від собачої шиї. Пес радісно вистрибує поміж ближніми деревами. А відтак з лютим гавкотом кидається на дідуса. Коло ніг його вертиться, зуби великі виширів. Дідусь зацікавився. Жінка спершу потішливо сміється. Пес не вгаває. От-от схопить зубами дідусеву ногу. І жінка нарешті осягає, що це не жарт. По-чинає укоськувати собаку. Не одразу це їй вдається, А коли пес опиняється ізнов на повідку, дідусь кволенько промовляє:

— Не робіть такого, пані! Адже тут прогулюються не тільки со-бачатники, а і люди...

Дві свічки

У Михайлівському Золотоверхому соборі. На вечірній службі. У правому крилі. На одному підсвічнику тільки дві свічки горять. Рівненько одна проз одну поставлені. Обое рівненькі. Й полум'я їхнє тихе, рівне одностайно. Як і колихнуться коли, то також рів-ненько одностайно. А поміж ними і молитва станула, струменить, возноситься. Чутно.

Щоб не гуртувалися

Мені недавно один знакомець розповідав. Як у початку шіст-десятих років минулого століття він працював на метеостанції у Читі. А там на північ із пагорба річка протікала. Узимку її твердо

сковували морози. І по льоду упевнено на сотні кілометрів про-
шкували машини, а в них - і люди.

У справах метеослужби у північну далеч зі своїми співробітниками відправився і сей знакомець. Дивно так. По обидва береги річки дрімучі ліси стоять. Але там-там із них виглядають і невеличкі хатинки, схожі на нашу українську хату. По три, по чотири при купочці.

Дивляться. Із однієї такої хатинки сивий дим устає д'горі, до небес струменить. Зупинилися. Заходять. Це була невеличка їдальня. Вирішили посмакувати тепленьким. А хлопчина, що їх обслуговував, українською мовою розмовляє.

— Як ти тут опинився, земляче? — зрадніло запитав знакомець.

— А ми з Прикарпаття. Нас сюди вивезли за підтримку повстанців, — станула відповідь.

— А чого тільки по три, по чотири хатиночки при купочці при-
мостилися?

— А щоб не гуртувалися... — відповів хлопчина.

Аяк. Могутній совецький режим і у глибині сибірській тоді бо-
явся нашого гуртування.

Доля танцівниці

У лікарні. Серед гурту людей. Мова про цукровий діабет на-
вертається, снується. Ось один в літах уже чоловік отаку історію
переповідає.

Як одна дівчинка із літ ранніх майстерно танцювала. У дванад-
цятилітньому віці була спрямована вона у грізне відомство своїми
танками чекістів зачаровувати. А силовики там і згвалтували її.

І це травмувало юнку до основ. Одразу цукровий діабет на неї
зійшов. Опісля дівчина і заміж вийшла, але лікарі заборонили їй
через діабет дітей народжувати. Звісно, шлюб з тієї причини і роз-
пався.

Але дівчина від танцю не відступалась. Вона по заграницях уже
їздила, мандрувала, і своїми танками світ зачаровувала. А у Нідер-
ландах і нову пару собі знайшла. Дівчинку народила. Там і за-
мешкала.

— А тепера інколи й до отчих порогів приїжджає, навідується,
— завершив оповідь чоловік. — Донечці уже чотиринадцять
років. Там чарівниця така, як і її матуся.

Міська електричка

Це електричка, якою за годину можна проїхати довкола Києва. Манливо. Я уже п'ятдесят років у столиці. Доля припровадила мене. Ах, як багато поетичних закутків, що ними і я чудувався, ізникли за цей час з доколу, із лица землі. А більше, мабуть, набагато більше дивних міських закутків, що моєму зорові іще не судилося у себе увібрати. Сяду-но я у міську електричку, да із вікна вагона сюди-туди роззиратиму небокрай.

Спрямовуюсь на вокзал спозарання. Стою уже на привокзальній площі. Роззираю міський виднокіл. Ізгадую. Як уранці рівно п'ятдесят років тому я стояв отут. І чудувався золотими банями Володимирського собору. А тепера їх не видно. Повтикані там-там густо висотні доми затінили їх. Геть зінакшився Київ. То був цвітучий тихий сад. Скрізь парки, алейки, квіти цвітучі скрізь. Мальовничі прогаліни між старими домами. А найменший вільний клапот у центрі тепер забудували, висотні незугарні доми повтикали. Що і пройти нігде. Тоді, бувало, зрідка авто переїде вулицю. А зараз автами й тротуари і дворики усі позайняті, а не оно вулиці проїжджі.

Старокиївські пагорби, що упродовж століть берегли поетичні знаки і таїну місця, почали стесувать, урізувать, новобудови під них підставлять. А що гора Замкова, а що Щекавиця. Зупину новим поруйновникам нема. Минулого літа довбали Десятинного пагорба, дерева на схилу до Гончарки викорчували, а цьогоріч той знаменитий схил у таке місиво обернувся. І сказав хтось: «Це як в окопах Сталінграда, а на Володимирські гірці — то вже Курська дуга». Бо там також суцільне місиво. А за ним і пам'ять про колишнє первісне згасає, розвіюється. Коли Господь одбирає розум, то усамперед вдаємося до суцільних поруйнацій. Щоби знести знакові сліди минулого.

А що казать. До бездумних свавільних поруйнацій ми он які удатні. Ще й тішимось, що нове, яскраве у наш позір затуманюючі відблиски покладає.

Стою уже на пероні. Вичікую. Думами огорнений. Нарешті й електричка показалася. Розгін сповільнює. Зупиняється. Увіходжу. Усідаюся. За вагонове вікно дивлюсь. Подивовуюсь. Яка многота залізничних колій у сув'язь докупи зійшлися. А як колії у розтоки на півсвіта попростували, у далеч несучи столичні привіти, то й інші краєвиди показалися. По один бік місто громохке, по бік

другий — уже кушисті вибалки і яри. А за ними простір світовий даленіє. В котрих ярах і купи сміття виразно своє лице напоказ мандрівцям виставили. Адесь за кущами, за деревами і стара хатина біло заясніє. Ах, які ж милі моєму серцю оці колишні, реліктові ніби уже хатинки в дооколі. Яке ізникаюче тепло людського осідку навіюють у душу, заронюють, покладають. Оньо у котрійсь такій хатинці із димаря червоно цегляного димок ніжно синій устає, із небесами людський осідок в'яже. Поетове ізгадується. Що хочеться одразу і в місті, і в селі перебувати. Та ж ось воно і є. Колію залізничну тільки перетни, перейди — і ти вже в місті. Десь хатинки і повибиваними вікнами про запустіння нагадують, співчуття будять. Гірка печаль позоставленого людського осідку.

Навстріч біжать стовпи цументовані з кріпленнями заіржавленими, свою давність виразно посвідчують. Аяк. Багато чого тут уже є заіржавілого і струхлявілого, що їхній термін свого ужитку давно скінчився. Обновити б. Але кому воно потрібне. Оньо труби підземні по місту скрізь, кажуть, ген якої давнини. Переходиш інколи, то бачиш: там-там вулиця вирізана, подовбана. Проти одного будинку у центрі дак кожного літа по кілька разів вулицю довбають. Застелють, а воно ізнов прориває. Ізнов довбають. Кажуть, там труби водогінні іще царські. А може, і сучасні да такі нетривкі. Посеред морозяної зими без тепла неочікувано застаються сотні будинків. Прориває.

Доводилося мені якось окраїнною Кобзарською вулицею переходити. А там вибоїна за вибоїною уздовж. Доокола там усе розкішні маєтки вибудовані, вимурувані.

— Схоже, то усе поселяни маєтні дорогу повибивали. То нехай би вони згуртувалися да хоча б собі дорогу, проїзд одремонтували, — якось при нагоді моє слово прохопилося.

А при чім тут вони. Доми — то їхня приватна власність. А дороги державні, то нехай держава і ремонтує... — станула навстріч відповідь.

Ось при дорозі убік до міста незавершений довгобуд на сотню метрів розтягнувся. Запосягливець котрийсь і дороги шматок прихопив. Видать, давненько це сталося, діялося. Бо кущі і дерева коло стін і над муром угорі густо засіли, вкоренилися, умоцувалися.

Ізгадалося. Над очі стануло. Не першина такі запосягання на київських вулицях стрічать. Оньо на площі Львівській у поверхи кілька десятиліть тому дім випнувся. Да так і стоїть. Залізні ри-

штування іржею укрилися. На Пейзажну алею менший колись будинок висунувся. І теж недобудований стоїть. Це уже пошесть така знуртувалася. Де тільки можна, а надто у центрі, кожну прилеглисть захоплювати, о майбутнім і своїм не помишляючи. Оньо як перший поверх нашого дому спродали то нові хазяї частину і двора до себе притулили.

Гай-гай, а що казати. Гасло «Хапай, де і скільки можна» ніби у неписаний закон увійшло. Смутні часи для сторозтерзаного Києва настали. Особливо виразно це помітно, коли у вікно вагона міської електрички на тебе звідусіль дивляться, агресію випромінюючи, десятки, мо' й сотні висотних домів із пагорбів благословенних.

А геть зінакшується Київ, утрачується колишня манлива його краса, ізникають виразні поетичні знаки, знаки давнини. Це бачиш, помічаєш на кожному кроці, коли вулицями і закутками столиці переходиш. Але найвиразніша сумна картина постає із вікна вагона міської електрички.

Покрова

«Покрова не снігом, то листом», — казали колись у нас на хуторі. Забулося, у котрому році, але я пам'ятаю осінь, коли на Покрову земля усуніла білим укрилася.

Цьогоріч осінь ось уже три тижні землю і нас холодом огортає. І дощить. Інколи день крізь день. А у парку дерева багрянницею і золотом променяються. Вітрець війне, і лист, як сніг лапатий, із шурхотінням летить, кружеляє, землю устеляє.

Вранішня стріча

Рівно о сьомій ранку я виходжу з палати лікарні і простую тихою вулицею до парку на прогулянку. Я з чорним кийочком. А навстріч мені, шкутильгаючи, простує молодий відносно чоловік. Із торбинкою у руці, а лице його зіщулене од болю. Упродовж тижня зустрічаємось кожного ранку в одному й тому ж місці. Проходимо мовчки один проз одного, розминаємось. А сьогодні я не стримався. Привітався і сказав:

— А ми з вами завжди зустрічаємось у цьому місці. Я іду на прогулянку, а ви, напевне, на роботу.

Чоловік посміхнувся. Його посмішка осяяла, огорнула мене добрим настроєм на цілий день.

Любов і зрада

Випадком опинилася на моєму столі, передали мені, книга Юрія Горліса-Горського «Холодний яр». Із поміткою «Академічне видання». Із коментарями Сергія Луніна. Цей Сергій Лунін десь і згадує, що хтось виступив із претензією до нього за те, що розмовляє російською мовою і має лице, схоже на єврейське. І яке це, мовляв, має значення. Резюмує в обороні Сергій Лунін. Останнє, мабуть, справді не має значення. А от дослідник «Холодного яру» властиво мав би розмовляти українською мовою.

Але річ не про те. Холодноярська тема уже десятиліття а десятиліття на слуху. Досліджують, створюють книги, белетризують за документами з чекістських архівів давно минулі події, запосагаються на фільми. Виставляють своє ім'я на чоло.

Але спалахує, бринить питання. А чому ж не створить фільм за твором «Холодний яр» Юрія Горліса-Горського. Адже автор — очевидець подій. На папір поклалося бачене і пережите. Воїн став літератором. Які яскраві, виразні описи природи, відчуття перегуку в доколі часів, колорит селянського побиту, настрої людей в екстремальних, драматичних ситуаціях.

Кохана дівчина вишила оповідачеві сорочку. Чекіст хоче зірвати із в'язня уже її. Але юнак боронить сорочку, як найкоштовніше, як сокровенне, як власну гідність. Полоненого люто катують. Затиш ведуть на розстріл, та він рятується втечею.

Але кохана дівчина заради також великого закохання спокушається на фальшиву обіцянку чекістів. І йде не співпрацю з ворогом. Через неї гинуть люди. Який присуд може бути для дівчини. Звісно, кара найвища. І юнак переживає це. Там, де зрада, уже не місце для любові. Повторюваний мотив. Одразу ж і «Тарас Бульба» Миколи Гоголя ізгадується.

Ментачка

— Оньо наша директора пішла, — сказав якомсь знайомий прибиральник музейного двора, указуючи на жінку, що віддалялася.

— А як ви так одразу іздалеку упізнали її? — запитання моє ізродилося.

— За її ходою її упізнаю. Я кожну людину за ходою упізнаю. Хода людини — це як і почерк її, для кожного свій окремиий, — сказав, роз'яснив знакомець.

А й справді. Ізгадалося. Що у нас на хуторі кожному знайому людину іздалеку упізнавали найперше за її ходюю. Нашому Саші зробили складну операцію улітку 1966 року. Мати тоді уже паралізовані були, і зір їхній а геть ослабнув. Після операції простує, кволенько шкандибає Саша дорогою зі світа до нашої хати. Мати крізь прочинене вікно дивляться і кажуть:

— А чось наш Саша так страшно накульгує. Аж ходу його не впізнать...

Друг моїх дитячих літ хутірських Петро як ішов, то руками так хуленько розмахував, а гей якби косу ментав. Його і прозвали Ментачкою. Із тим прізвиськом він і звікував.

Потепліло

Після незвично затяжних упродовж місяця холодів раптом потепліло. І уमितь зацвіли пізні осінні квіти. Червоні, блідо-рожеві, жовті... Як прощальний знак із осінню.

Християнський мотив

Із газети («ВО Свобода» № 422–423 (33–34 у цьому році), 10–23 серпня 2017 року) статтю прочитав. Її написала Ольга Осипенко, провідний науковий співробітник музею С. С. Гулака-Артемовського, м. Городище Черкаської області. «Моя ти люблю! Усміхнись... і руку вольную подай мені...» — назва публікації.

У статті ідеться про Ликеру Полусмак, наречену Тараса Шевченка. Се звісно, що до розлучення спричинилося середовище, яке оточувало поета. Здогад біжить, що і царська охранка причетною до того могла бути. Адже поет-правдолюбєць для режиму був он як небажаний на цьому світі. Се поза сумнівом, що невдале сватання укоротило дні земного перетривання нашого Кобзаря.

Ликера потому була заміжня, мала дітей. Але на схилі віку своєї стала часто приїжджати на Шевченкову могилу. А відтак і поселилась у Каневі. Ось що написала вона у книзі відгуків Шевченкової могили: «13 мая 1905 року прийшла твоя Ликера, твоя любя, мій друже. Сьогодні день мого ангела. Подивись на мене, як я каюсь». Хочеться вірити в істинність цього пізнього каяття.

Шевченковою нареченою опікувалися відомі діячі культури — Олена Пчілка, вчений-ареолог Микола Біляшивський, Людмила Старицька, донька письменника Михайла Старицького. Ликера

Полусмак відійшла у вічність у лютому 1917 року. На цвинтарі у Каневі вона і похована.

Розмисел побіг і про чилійську поетку, лауреата Нобелівської премії Габрієлу Містраль. У юні літа у неї був закоханий один молодик. І сталося. Його безпідставно звинуватили у чомусь-то. Та щоби не бачитись перед своїм закоханням злочинцем, він самовільно обірвав своє життя. Дізнавшись про це, Габрієла дала обітницю ніколи не виходити заміж. Не маючи своїх дітей, вона створила найкращі у світі колісанки для дітей.

Подумалось. Як могутньо звучить християнський мотив. І на зорі життя, і на схилі людського віку.

Листи Агатангела Кримського

Прочитав два томи листів А. Кримського. Рідкісні листи, із яких так виразно постає особа ученого. Се той випадок, коли людська натура не має схильності приховувати, утаювати жодної дрібниці із власної душі і світа.

Східне походження пульсувало в особистості А. Кримського могутньо. Воно і позначило його наукове спрямування. Але взагалі Схід — це завжди манливість для кожної творчої особистості. І Україною, її мовою і культурою учений був перейнятий цілковито.

Із листів виразно проглядається, як нелегко було відбуватися правдивому ученому у тогочасній російській дійсності, в умовах цензури.

У листах із Бейрута і Ливану описи природи і побиту східного краю колоритні й виразні настільки, аж ніби сам уявно здійснюєш мандрівку на Схід.

Се милозвучне слово «Летува»

Така уже звичка у мене. Як забачу гурт мандрівців із чужих сторін, то одразу і підходжу та й запитую ізвідки. Коли ж вони мови моєї не розуміють, то столицю називаю «Лондон» чи «Вашингтон». А котрийсь із них, посміхаючись, одразу і промовляє «Рим» чи «Бельгія».

Якось я був позустрів коло фундаменту Десятинної цекрви невеличкого, але шустренького смаглявого, аж темного молодика. На моє традиційне запитання він гарною українською мовою відповів:

— Я із Бангладеш...

— А де ж то ласкавий пан так гарно мови нашої навчився? — зі зворушенням ізнов запитую.

— Розумієте, — пояснює привітний смаглявий молодик. — Коли дуже любиш, кохаєш дівчину, то заради неї на все підеш...

— Ах, у вас тут подруга, дівчина є? — ізнов я.

— Ні, — осміхаючись, уточнює молодик. — Я іще не одружений. Але я дуже люблю Україну, то гріх було б не вивчити і вашу мову...

А що тут іще розпитувати після такого переконливого роз'яснення.

Уже на Пейзажній алеї. Велика група, особин, може, п'ятдесят, а може, й цілих сто, умурованих котів розглядають і усі світлі, біляві з лиця.

— Ізвідки? — запитую.

Мовчання.

— Откуда? — повторюю.

— С Литвы — ламана московська мова.

Річ заснувалася. Про се, про те. Про їхнє вдаліше, про наше незбуте. Про сучасне. Вони із Клайпеди. Прощаємось, як друзі, з прихильними усмішками.

По котромусь часові я усідаюсь на пагорбі у вмісті роззявленої пащі kota. Відпочиваю у затінку. Униз позір мій переметнувся. А там улицею довга колона моїх литовців прошкує.

Ураз ізгадалося. Як восени 1991 року я їхав туди-сюди вранішнім тролейбусом у Вільнюсі. І коли наблизились до котроїсь зупинки, то й оголошення лунало: «Летува». Мелодійно так.

Умить і зрушився я. Да й вигукнув із пагорба: «Летува». Усі д'горі до мене усміхнені обернулися, і руками помахують, мене вітають. Колона проходить, а я тільки вигукую: «Летува». Й усі до мене обертаються усміхнені й вітають помахами рук.

А через думання моє переходить. Яка це велика розкіш — своє милозвучне слово на чужині від чужинця почуть. А затим і нагадування біжить. Як давно колись пан Трибуховський привіз до двору із Вільно, порода преславного, дівчину литовку. Да й спарував її із козаком Миною. Од них і розрісся у нашім краї наш великий рід Литовчиних.

Теплий кожушок

У виснажливу спеку. Біля старої липи на Десятинному пагорбі. Чоловік веде, провадить великого чорного кошудлатого собаку.

А пес той геть знемагає од спеки. Рот роззявлений. Ледве дихає. І червоний язик його наче безживний теліпається.

А у думанні моїм снується. Це ще й через теплий шерстистий кожушок так допікає псові спека.

Маленький принц окривавлений

Того першого гарненького Маленького принца нам подарували французи. І напис на постаменті засвідчував «Дітям України від дітей Франції». Його установили на Пейзажній алеї одразу після того, як місцину громада од агресивного забудовника звільнила. І тут почали деревця й квіти насаджувать й коти розмальовувать.

Ах, як я тішися тим першим Маленьким принцем. Завжди зупинявся перед ним, коли Пейзажною алеєю прогулювався. Аж то одного ранку забачив. Од Маленького принца одне місиво утворилося. Голова відтята. Одні дроти валяються доokoла. Підійшов я, станув на місці страти. Од мистецької штуки і знака не зосталося. Не діє. Холодом війнуло од кавалків матер'ялу. Чим же завинив перед нами Маленький принц. Хіба тільки тим, що примандрував із далекої Франції. Але ж така природа його — належати цілому світові. І на увесь світ випромінювати, розпросторювати своє ясне світло.

По котромусь часові на цьому місці установили нового Маленького принца. І хоча сей був уже не такий незрівнянний, але все одно біля нього зупинялися і діти, і дорослі. Й фотографувалися на згадку. Аж то цього літа у спеку і цьому руку відтяли.

А проте знайшовся серед нас мислячий художник. Він забинтував скалічену руку. Цурпалок геть окривавлений. І бризки червоної крові коло голови і по грудях.

Котрийсь хлопчик став обмацувать окривавлену руку.

— А не чіпай, — сказав я. — Йому ж боляче.

Хлопчик і відсахнувся. А на лице його зійшло співчуття.

— Це треба зняти, — промовив один перехожий. — Тут туристи бувають із цілого світа. Нащо щоби бачили нашу ганьбу...

— А ні, — і моє слово прохопилося. — Нехай бачать, які ми є. Спочутливі. Відбиту руку перев'язали.

— Та же не всі такі, — докинув хтось.

Але відповідальність за знуцання над Маленьким принцем поклася на всіх нас.

Данте і орел

З нагоди свого 750-ліття Данте Аліґ'єрі — великий італійський і світовий поет — зійшов, примостився і на краєчок Володимирської гірки навпроти Олександрівського костелу. Увесь суцільно білий, із сувоєм папіруса у руці. А поряд ліворуч і орел примостився. Да й зором своїм орлиним на Данте поглядує.

При чому тут орел і що символізує він. У кого я не запитував, а ніхто не знає. І у моїй куцїй голові і такий здогад побіг. Орли ж довго живуть. Кажуть, ніби аж триста років. Отож і зирить орел заздрісно на Данте: «Мені то тільки триста літ, а тобі аж сімсот п'ятдесят виповнилося, стукнуло».

Кажуть, пам'ятник створили італійці. Гарненька споруда. Благість у білім сяянні випромінює. Коли прогулююсь, то завжди зупиняюсь тут відпочити, посидіти. Я ще пам'ятаю цей схил первісно видовжений. Тут колись малі хатки стояли. Це, здається, у початку сімдесятих чи й вісімдесятих років добрий кавалок пагорба відчикрижили задля музею Леніну. Із протестом проти такої поруйнації природного пагорба тоді виступив Олесь Гончар. Його протестна стаття, здається, була опублікована в газеті «Известия». Гай-гай, коли то теє було. Да зараз не одного заповідного пагорба відчикрижують з імпетом. А ніхто й протеста, схоже, не подає. А як і подає, то хто його слухає.

Але повернімось до Данте. Не довго яснів він у свіжій білості своїй. На постамент почали, стали сходити наші люди. Міцну табличку з написом з усіх країв повідкушували. На ноги Дантові чобітьми наступали, й білі ноги його потьмяніли. Під ноги йому свою мокротечу випорожнювали. Кажуть, що й орла одного зірвали, демонтували. Це уже другого установили.

Цьогоріч у день Незалежності я, прогулюючись, підійшов, наблизився до Данте. І бачу. Стоїть дідусь в окулярах. А хлопчик його усівся на орлі і мордує його. Я до дідуса:

— Це ж пам'ятник. Привчайте дитину шанувати пам'ятники.

Чоловік підступився до мене з агресією:

— Вы што хотите, чтобы я вас послал куда-то...

— А ви вже мене послали, — кажу. — Але пам'ятники треба шанувати.

— Уходите прочь, пока не поздно. Вы человек в футляре...

Я і відійшов. За метрів п'ятдесят на лавочці сиділо четверо поліціантів. Я зупинився біля них. Привітався. І попросив, щоби й вони зробили чоловікові своє зауваження.

— А він і нас пошле подалі, — сказав один поліціант.

І до чоловіка із хлопчиком не підійшли. А що тут скажеш.

Простую зневажений собі алейкою далі. Аж то навстріч мені знакомий прогулювальник іде. Розповідаю йому про вранішню стрічу. А він мені ось що розповів.

Коли пам'ятник Дантові установлювали, то прийшли протестувальники із Костьольної і вигукували:

— Здесь ему не место. Мы все равно его взорвем!..

Іще знакомець мені сказав. Ніби проти Данте і прихильники московської церкви виступають. Що, мовляв, поет був католиком.

Ізнову. А що тут скажеш.

Солодке життя

Коли на вісімдесят шостому році життя у Євгена Сверстюка виявили цукровий діабет, то сказав пан Євген:

— Моє солодке життя скінчилося...

На увазі, звісно, маючи усамперед те, що діабетикам солодощі заборонені. Але, може, і не тільки це.

«Учора іще мукала...»

На ринку запитую, чи м'ясо свіже. А продавчиня і каже:

— Учора іще мукала...

Ізнов у чоловіка запитую, чи яйця свіжі. Він же одказує:

— Учора тільки знеслися, прокудкудакали кури...

Зі спогаду біжить. Запитали колись, чи газета свіжа, а маленька Яринка газету понюхала і відповіла:

— Свіжа...

День дню...

На Лук'янівському ринку. Коло знайомого продавця слово моє ізродилося:

— Учора цілий день дощило, а сьогодні яка оньо сонячна ясність.

А продавець промовив, сказав:

— День дню свою річ передав...

І тільки звуки рояля...

Вирує, сяє тисячами вогнів стоголосе вечірне місто доокола. І тільки чарівні звуки рояля у закутку нагадують, повертають свідомість у минуле, коли тут панував тихий вечірній затишок і супокій.

Зловісний привид

«Привид бродить по Європі — привид комунізму». Написав Карл Маркс у середині дев'ятнадцятого століття.

Побродив, побродив сей зловісний привид по Європі, а окошався, отаборювався у Пітері і Москві. Де місце для нього сприятливіше, а ґрунт пожиточніший.

Да й такого шороху на увесь світ наробив. Що і через століття сей світ не знає, як од нього отямитися, спекатися як його. Паростки того зловісного привида, сучасні модифікації, буває, іще зловісніші. Правду писав Олександр Твардовський: «Вход есть — выхода нет».

7 листопада 2017 року.

Тричі попрощалася...

Ув Одесі сталася трагічна подія. Школярі приїхали на відпочинок у невеликі будиночки до моря. Й один будиночок спалахнув. Загинули діти. А серед них і ота дівчинка. Коли вирушила вона у путь, то тричі попрощалася зі своїми рідними. Отако. Попрощавшись, відійде. А затим повернеться. І знову прощається. Й іще. Очевидно, підсвідомо у малій сутності бриніло передчуття. Що прощається назавжди.

І тільки молода акація...

Осипалось листя із дерев. Чорним гіллям увиразнились вони. Ік зими готові. Смуток у простір випромінюють. І тільки де-де молоденькі акації зеленіють. Так міцно барву літа на собі тримають.

Потоптом по святинях

Ця напасть зійшла, підступила до наших старих душ і вікон уже після останнього Майдану. Коли висотну ялинку від Хрещатика до благословенної Софії перемістили, спровадили.

Ще задовго до Нового Року і Різдва Христового, ще Пилипівський піст у християнській традиції триває, а вже від Софії до Михайлівського Золотоверхого Собору увесь простір заповнений спорудами. Чого тут тільки нема. Каруселі, гойдалки висотні, катки... Всього і не злічити. На півверстви, либонь, одна при одній виставлені ятки. Де усе шкварчить, вариться у великих банях, дими й пахощі доокруж ласкітливі випромінює. Усе палахкотить, мигтить, міниться різнокольоровими вогнями. Безупину звучить бравурна музика, од якої здригається благословенна Софія, а й вікна тремтять, дрижать у будинках віддаленіших.

Як подивитися ізбоку, то найперша думка ізроджується, біжить. Що мільйони а мільйони треба витратити тільки для облаштування оцього усього.

У час війни іде велика гуляня. І триває вона понад місяць. Причому і у Пилипівський піст, що звичаєво у християнській традиції не прийнято. Вигицують, ведуть задьористі танки у піст біля могили Патріарха Київського і всієї Руси — України Володимира.

Те ж саме дійство триває тут і у Передвеликодній піст. А однієї весни воно видовжилось аж на Володимирську гірку.

Якщо подивитись ізбоку, то і розмисел нагортається. Чи ж подобає у час війни і у піст на благословенному святому для кожного українця місці улаштовувати таке бучне гуляння. Порушивши усі звичаєві традиції. А що би подумали і сказали о тім наші предки.

Чорне порося

У знаковому будинку в центрі столиці колись і знані тоді люди замешкали були. Актори Амвросій Бучма, Юрій Шумський, художники Василь Касіян, Микола Глушенко. До речі, останній, як тепера згадують, і відомим чекістом був. Та на цій основі також спілкувався і з Володимиром Винниченком у заграниччі.

Як усі ті згадані персони із цього світа відійшли, то кожному зосібна на стіні будинку установили меморіальні дошки, із яких ясніють і їхні портрети.

Але у новітнім часі, коли усе почало змінюватися парадоксально, а перші поверхи старих домів у столиці почали негайно спродувати, на розі згаданого будинку у підвалі облаштували ресторан «Чорне порося». Навпроти дошок меморіальних і виставили чимале чорне порося. Дошки затулилися од перехожого ока. Очевидно, хтось теє помітив і о тім десь сказав. Тепер дошки по-

сунули, перемістили на край дому, а чорне порося залишилось, зосталося на своїм законнім ніби місці незрушно.

В одностайне

Із коханого рідного краю, із поліських пуш звістка долинула. Й розмісли ізбудила.

Ув одному надслучанському невеликому селі аж 56 молодиків у повстанці були пішли, як означений рух супротив окупації у душах поліщуків запульсував. Звісно, що чимало з них у нерівних боях полягли, але дехто й донедавна старіючими ногами ряст топтав у відділенні од коханої рідної сторони.

А тоді було сталося. Що в одному бою загинув майор-енкаведист. У совєцькі часи тому майорові, яко героєві пам'ятник біля місцевої школи спорудили. Ще й написа вкарбували, що загинув від рук буржуазних націоналістів.

І от недавно у дусі декомунізації надумали пам'ятника того знести. Але село майже в одностайне стало. Пам'ятника не рушити.

Директор місцевої школи компромісну ідею подав. Пам'ятник нехай стоїть, але написа, від чиїх рук загинув стерти. На виконком сільської ради питання винесли. Та депутати в одностайне ніби вирішили. І написа не чіпати.

Лавка

Із вікна Десятинний пагорб щоранку роззираю. Сніги засіли повсюди. Хтось уже великого чорного кошудлатого собаку із повідка спустив прогулюватись по снігу. Усе причаїлось у схованій нічній затаєності перед пульсуванням денного ритму. Тільки лавка коричнева стоїть незрушно. День крізь день одпочиває. Бо ж її робота, — це коли хтось усядеться на ній. А на холодну лавку узимку ніхто не сідає.

Три човни

До слуху могого дійшло, долинуло, докотилося. Що оден польський підприємець замовив у Китаї три човни. І вирішив їх назвати отако: «Львув», «Тарнополь» і «Вільно». На честь міст, які колись входили і тепер мають входити у «східні креси». А що тут скажеш. Нема мови.

Гості

Одна знакомиця із містечка на Тернопільщині у телефонічній розмові отаку історію переповіла.

У їхнє мальовниче містечко польські туристи автобусом приїхали, завітали. Да й коло місцевого костелу ходять, походжають, роззираються. І в жінки тієї питаються. Чи не можна було би із ксьондзом на зв'язок вийти. Жінка каже, що телефона ксьондза не має, але має телефон сестриць. І запросила їх додому, щоб по-телефонувати.

Цілою групою польські туристи і спрямувались до хати. Але телефон сестриць не відповідав. Польські молодики накинулися на вишні у садку, і з гіллям почали, стали їх обламувати

Господарку хати це діткнуло, зачепило. І вона сказала:

— Хіба у вас у Польщі вишень нема?!

Майже в одностайне польські туристи навстріч своє слово спрямували:

— Але вишні ростуть на нашій землі. І Львів наш, і Тернопіль наш...

Господиня дому у роз'яснювання схвильована увійшла. Що нехай відомо буде вам, гостям, що Львів заснував український князь Данило Галицький і назвав місто на честь свого сина Лева. І що Хелм, який гості переїжджали, — це наш Холм, так само, як і Перемишель.

Гонорове панство не стало роз'яснень вислуховувати, а віддалилося. Тільки одна жінка повернулася, підійшла до господині дому. Йі зі сльозами поцілувала їй руку.

Прапор над будинком

Із газети вичитане і зі світлини забачене (газета «ВО Свобода», № 449 (7-ий у цьому році), 15—21 лютого 2018 року). Ув одному прикарпатському селищі оден господар над дахом свого будинку вивісив чорно-червоний бойовий прапор. На відпочинок у тее селище приїхав оден поляк. Забачивши чорно-червоний стяг над будинком, польський гість виліз на дах і зірвав прапора. Але саме під тую пору навинувся господар дому. І силоміць заставив нахабного гостя ізнову вивісити над будинком прапора.

Лелеки на чужині

О зимовій порі сестрин онук їздив до Єгипту. Й розповідав мені. Як там на високім пагорбу неподалік моря походжали у великім гурті наші лелеки.

— А чим вони там харчувалися? Чи не примітив, не завважив? — запитую.

— Там на скелях, може, вужів й інших повзучих вишукували, — відповів онук. — А може, і в морі рибу виловлювали.

Часто згадуються мені ті наші лелеки у великих гуртах на чужині. Одна мрія у кожній особині пульсує. Як би на батьківщину скоріше повернутись. Де на них чекають гнізда, у які вони розлетяться парами. Щоби у світ діток спровадити. А до гурту злетяться у кінці серпня перед дальньою дорогою. На лужку чи на свіжозораній ріллі. Як теє не раз мені доводиться бачити.

Вічні перелітники. Але поклик рідної землі у їхніх сутностях пульсує могутньо. Через думання моє переходить.

Ясний спостережливець

Вичитане. Петро Шекера-Доників. Своєрідна особистість початку двадцятого століття. Активний громадський діяч на Гуцульщині. Етнограф, письменник. Листувався із Михайлом Яцківим, Володимиром Гнатюком, співпрацював у гуцульському театрі із Гнатом Хоткевичем. У день злуки був на Софійському майдані у Києві.

1911 року Петро Шекера-Доників познайомився з Михайлом Коцюбинським у м. Верховині (тоді — Жаб'є). Супроводжував письменника на похоронах однієї гуцулки. Тут Коцюбинський уперше побачив «грушку» — похоронний обряд біля покійника. Ось як малює цей момент у своїх споминах Петро Шекера-Доників:

«Коцюбинський сидів до зір на «грушці», а надворі грали трембіти. Коцюбинський був дуже задоволений, радий. Питав у мене, чого грають трембіти. Я йому казав, що се в нас в горах, де далеко від хати, одинокий спосіб сповістити людей про смерть».

Петра Шекеру-Дониківа арештували перші совети 1940 року. Десь у таборах він і загинув у віці 52-х років.

Петро Шекера-Доників написав роман «Дідо Иванчик». Перед арештом заповів рідним рукопис закопати і берегти. Він зберігся до нових часів і засвітився. Іще один яскравий приклад, що руко-

писи не завжди горять (газета «ВО Свобода», № 438 (49 у цьому році), 30 листопада — 6 грудня 2017 року).

Голуби купаються

Після тривалих дощів нарешті уночі зійшов на землю невеликий морозець. Калюжа укрилася молодим льодом. Два голуби льодок продовжали. І купаються. Пощо їм крижана вода. Кажуть, птахи купаються — тепло буде. поживемо — побачимо.

Великий і малий

Ясно сонячного дня на Пейзажній алеї. Чоловік на мотузку веде маленького собачку. Дівчина вигулює великого породистого пса. Позустрілися. Пес великий біло-чорний і собачка коричнева. Да й почали гратися. А потому собачка маленька зіп'ялася ніжками до грудей пса великого. А пес великий так ніжно, любляче обійняв її своїми передніми лапами. Як меншого брата.

Спрага материнства

Дядько Павло невимовно тужив, що бездітним довелося звикати. Так могутньо у його естві пульсував поклик батьківства. Але куди могутнішою буває спрага материнства.

Одна бездітна сімдесятилітня жінка у селі свою велику материську ласку на котів і собак обернула, спрямувала. І люди почали до їхнього двору підкидати і кошенят, і цуценят. І жінка любляче їх доглядала. А свого улюбленого песика дворового укладала спати поряд на дивані. Й візерунчастою ковдрою укривала.

А одна сороколітня дружина важного підприємця, дітей не маючи власних, свою ніжну любов обернула, спрямувала на малого песика. Тільки цілий день за ним і доглядала, бавилась. Так не кожна мати свою дитину доглядає. Ця жінка нігде не працювала. Вона привчила песика самому заходити ув авто. І коли їхали вони в санаторії Європи, то і песик з ними мандрував відпочивати.

Спрага материнства могутня.

Відучились...

«Сніги впали великі, і Андрій радо прокидає од порога до воріт стежку». Михайло Коцюбинський. Колись над позір мій натрапив

рукопис письменника. І перед отим «радо» стояло іще кілька перекреслених означень. Вивишилось «радо», як результат прозорливості й праці митця.

А й справді. Снігові, попри усі незручності й ваготу часто, радіє кожне живе дихання. Як і я ізгадую із хутірських своїх переживань, то і прокидати стежку у дворі від порога завжди було радо. А не тільки стомлююче.

Іще кілька років тому тротуари на міських вулицях од снігу чистили. Вранці, удень, увечері. За всякої пори. Ранім рано із шостого поверху за вікном уже чути пересування лопат. Сніги за ніч випали. Ізпросння здогад біжить.

А тепер тротуарів од снігу практично не чистять. Люди сніги утоптують, і льоди витворюються, затвердівають. Ковзько стає. Не пройти потому. Люди падають, і травмуються. Схоже, тепера відучились прокидати стежку од снігу.

Патріоти

Не раз доводилось мені чути, а й читати написане, які у нас усі великі патріоти. Незборимі. Оден побратим розповідав мені, шо оден достойник зі східної області малював йому, які у них усі одностайні патріоти. Про славен град наш то уже й мови нема. Шо ніби тут засіли тільки одні українські патріоти.

Сі навіювання ураз ізгадалися, через думку перейшли. Як одного котрогось дня я із Лук'янівки у тролейбусі їхав. Усівся, примостився я на сидінні із торбинкою своєю. А навпроти жінка ще не дуже підтоптана сидить. За вікно дивлюсь. Вичитую: «Сбербанк...». Да й сказав, промовив уголос, саме прохопилося:

— Раніше це був «Сбербанк России». Тепера «России» ізняли, а маленькими літерами дописали «публічне акціонерне товариство». А суть же, мабуть, не змінилася. Очевидно, «Сбербанк...» тієї ж таки Росії...

Жінка, шо навпроти, одразу і реагує:

— А про мене, нехай би у нас була Росія. Я люблю Росію...

Дивно. Але вона розмовляла гарною українською мовою. Навстріч співрозмовниці і моє слово спрямовується:

— Дорога людино! А чи подумали ви, шо ось уже чотири роки завдяки Москві кожного дня гинуть, калічаться люди. Убивають наших людей...

Жінка аж заносилася, затрепесталася, із себе вийшла:

— Історія ще розсудить, хто кого вбиває. А я люблю Росію. Нехай би у нас була Росія...

Наше ніби справування почув контролер-кондуктор у червоній з чорними окрайцями камізельці. Да й став зацитькувать:

— Мітингувать на майдан ідіть, а не тут...

Я і умовк. Але нахилився до жінки і тихенько сказав їй:

— Людино добра! Землю, на якій ви замешкали і яка годує вас, треба любити.

Жінка ізнов спалахнула:

— А я люблю цю землю. Але нехай і у нас буде Росія. Я люблю Росію...

Уголос заktivовано вона іще й іще довго виспівувала дифірамби «великому братньому російському народу» і Кремлю.

Я уже мовчав. Але контролер-кондуктор і спроби не виявляв зупинити затяжні дифірамби в честь Московії. Ах, це він тільки мене зацитькував. Через думання перейшло. А здогад побіг. Що, можливо, це інструктаж із контролерами-кондукторами проводять. Усілякові проукраїнські розмови у тролейбусі зацитькувати, а дифірамби на честь Московії вислуховувати.

Дивно. Але у тролейбусі було повно людей. Молодих, літніх і старих. Й усі мовчки вислуховували дифірамби тієї жінки в честь Московії. І жодна людина мого слова не підтримала. От у отім моменті і спогад нагорнувся, через думання перейшов. Про розгулюване популярне славослів'я про одностайність наших патріотів.

Кінний пішому...

Випав легкий мокрий сніжок. А за ніч морозець зчавив. Ізранку ізнов відлига. Але на улицю вийти не можна. Я рушив за хлібом до продмагу, але через кілька ковзьких кроків і вернувся.

У коридорі прогулююсь. Аж сусід ізнадвору заходить.

— Ковзькість така, що й вийти не можу на улицю... — кажу.

Сусід сміється:

— А де. Плюсова температура, і дорога чиста. Я ж машиною шойно приїхав.

— А тротуари які... — навстріч кажу.

Справді. Ситий голодного не розуміє. І кінний пішому не товариш. Через думання перейшло.

Погляд зі сторони

Переходячи Десятинну вулицю, я не проминаю відвідати художню виставку, яка періодично влаштовується у галереї праворуч. Живопис сучасних малярів часто не зацікавлює мене своїми туманними витребеньками. Але ця виставка Кетрін Тайлі помашила мій позір і увагу.

Кетрін Тайлі — дружина співробітника посольства Великої Британії. Вона побувала в багатьох країнах світу. Проникливий погляд художниці виокремлює уперше побачене зі світа надзвичайно виразно. Ми кажемо про щедрість української землі. І це уже стає ніби банальним. Пригляньтесь до її робіт «Три червоних яблука», «10 абрикосів», «Вишні у блакитній тарілці», «Персики». Усе на вишиваних рушниках.

Усе просте, але високо поетичне. Та же, здається, я усе те бачив. Але картини покладають на серце дивні переживання. Яку благодать ізроджує наша земля. А ми її не бережемо.

Кетрін Тайлі зачудували пейзажі Оману. Надзвичайно голубе небо і море. А які виразні портрети нигерійців і голландців.

Переглядаючи малярські роботи Кетрін Тайлі, вочевидь пересвідчуєшся, який проникливий погляд істинного художника зі сторони.

ІЗ КРИНИЦІ ПАМ'ЯТІ

Материне побажання

Коли наші Мати уже паралізовані були, і шість з половиною років страждали на хуторі тяжко, покутували, то часто повторювали вони: «Ах, дітоньки, щоби я уже і за вас спокутувала, і щоби ви уже такої біди не зазнали».

Якби ж то. Але у кожного свій хрест. І донести його до кінця кожному належиться гідно.

Заповіт матері

Вичитане. Дружина Івана Огієнка у кінці життєвого путі мала тяжку недугу. Протягом півтора року була прикута до ліжка цілковито. А коли відчула, що сили покидають її, покликала духівника і склала заповіт ось такого змісту:

«1. Дітям своїм: Анатолію, Лесі і Юрію я в усьому заповідаю підтримувати батькову українізаторську справу. 2. Якщо Бог пошле вам діток, то виховайте їх в українському дусі так, як ми виховали вас. 3. Дітям своїм я свого материнського благословення виходити заміж за чужинців або одружуватися на чужинцеві категорично не даю.

Та, на жаль, ніхто із дітей Огієнка не виконав Материнського заповіту, і в нікого з них не було дітей. Відтак і перервався давній славний рід Огієнків (газета «ВО Свобода», № 439 (50 у цьому році), 7–13 грудня 2017 року).

Не пара

Давно колись удатний на слово хуторянин Семен Лапка отаку бувальщину мені переповідав.

Як звичне, колишні люди майже не розлучались. Як зійдуться, попаруються, то так і віку доживають. Хоча доля і різна бувала, випадала. Як кому. Найчастіше страждали од невдалого заміжжя жінки. Хоча траплялися і випадки.

Як оньо оженився Кузьма Пелехатий, узяв за себе Пріську Кошудлату, то й світ йому потьмянів. Кузьма сердешний був трудяга із труга. А Пріська — вертихвістка. Мало що усю хатню роботу на Кузьму скинула, то ще й до гульок пристрасть у неї збунтувалась. Аби-но прочула, де яка забава чи гульки, ураз причепуриться, і побігла. Якби дівчиця, а не молодичка уже. Ще й поїдом Кузьму переїдала.

Терпів, терпів сердега Кузьма, та й терпець йому урвався. Надумав розвід узяти. До суду подав. Але суд тоді і розводового листа не виписував. Треба мати переконливий доказ.

Кілька місяців очікував неборака судного дня. За цей час усущіль обріс густою щотиною. Отак і на суд з'явився у старих робочих полотняних обладунках. А Пріська, як пава, принарядилася празниково. Тернова хустка на ній барвами виграє.

Суд і питає Кузьму про причину, що до розводу його спонукала. Устав Кузьма і каже:

— Бачить високий суд, який я, а яка вона. Що можу іще сказати...

Суд подивився, і виписав Кузьмі розводового листа.

По котромусь часові пристав Кузьма до тихої лагідної підстаркуватої дівчини Катрі із роду Кирила Кожум'яки, що її чомусь же-

нихи обминали. У мирі та злагоді, при дітях переходили вони свій довгий вік. А Пріська Кошудлата так у самоті і зосталася.

Відповідь на погрозу

Коли 1964 року Михаїлового Василя — п'ятдесятника покликали, забрали на службу у совєцьку армію, то він навідріз відмовився брати у свої руки зброю. Майор силоміць натягнув на його голову протигаза. Але Василь тієї ж миті зірвав пристрій зі своєї голови і пожбурич його удалеч.

Майор поставив Василя до стіни казарми, вийняв стрільбу, прицілився прямісінько у чоло і сказав:

— Счас лишишся жизни!

Василь, і не здригнувшись, відповів мовою майора:

— Нет. Обрету вечную жизнь.

Майор увіпхнув стрільбу до кобури:

— Ладно. Будем судить.

— А судить, — відповів своєю мовою Василь.

Василеві дали чотири роки таборів.

«Знайшли дурника...»

Степан Ковшовий був із роду майстрів. Його дід Василь обіддягнув, такі візгорні колеса майстрував, що слава про них на увесь доокіл ширилась. І зносу їм не було.

Колесонька мальовані,
Коник вороненький.
Як усяде, то й поїде
Козак молоденький.

Його батько Гонопрій як хату дерев'яну змайструє, поставить кому, то століття а століття стоятиме. Хіба деревина струхне. Гонопрія мазуре із дальньої слободи кликали собі дерев'яні доми зводити.

Уже у новітнім часі Степан Ковшовий успадкував, примножив майстровитість своїх предків. Він комбайнував у колгоспі. Але на техніці знався так глибоко, що ані інженер, ані механік, може, того не знали, не тямали. Комбайн, трактор чи машина котрась із ладу вийдуть, то тільки Степана кличуть на поміч. А на жнивах він

завжди передовик. У своїм колгоспі обмолот завершить, його у сусідні артілі кличуть. Навіть на цілину в дальній Казахстан кілька разів на жнивування їздив, посилали його.

Начальство і колгоспне, і районове вирізняваного кмітливого трударя помітило і завважило. Йому спершу медальку за доблесть почепили, затим і орденок, здається, прапора червоного повісили. А котрогось року, в переддень «великого жовтня», звістка надійшла, що нашому Степанові виділили у Москві найважлишого ордена, що Леніновим іменувався. Там ніби його і зрихтували, іскували.

У сільському клубі тоді зібралось люду а люду. Не те, щоби присвісти де, не протиснутись навіть. Найважлишого ордена до празникової маринатки Степанові самий голова почепив, пришили. Степан тоді мовчав знічений. Але котрогось дня на польовому стані віч-на-віч прямисінько в лице і сказав голові:

— А нащо ви на мене оці бляшки одна за одною чіпляєте. Перед людьми мені соромно. Знайшли дурника...

Голова одразу і випростався, аж скипів, заносився аж:

— Ах так, сучий ти сину. Ми тебе на героя тягнули. А тепер кукиш одержиш!

Цей всюдисущий Я. Ларкін

Коли 1962 року я працював у відділі сільського господарства рівненської обласної газети, то частенько мені доводилось перекладати із мови московської і готувати до публікації невеликі замітки, що регулярно надходили із Москви за підписом Я. Ларкін. У заміточках розповідалося про новинки на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства СРСР.

Коли затим я трудився у вінницькій газеті, то такі само замітки за підписом Я. Ларкін надходили і туди. А як лукава доля занесла мене у редакцію бухарської обласної газети, мені на стіл поклались ті ж замітки Я. Ларкіна для опрацювання. Перебуваючи восени 1964 року у Владивостоці, я бачив, зустрічав у крайовій газеті «Красное знамя» знайоме ім'я Я. Ларкін.

Щоправда замітки ці надходили писані різними почерками. Навіть і каліграфічно виразним почерком школярським. Здогадуватись можна, що одна й та ж сама замітка посилалась у десятки газет великого Союзу. Може, Я. Ларкін винаймав переписувачів. Але з усіх усюд йому збирався, накопичувався гріш також немаленький.

Тополинний пух

Білий тополинний пух носить вулицями міста. Маленькими метеликами несеться навстріч, ніби норовить до віч твоїх потрапити. А поземки китичками, клубочками згортається, в'ється, заманюючи до себе легке сміття.

І мені пригадується. Кінець травня 1960 року. Мальовниче закарпатське село. І довкола летить а ніби запрограмовано, в'ється білий тополинний пух. На простім сільським стадіоні біла струнка юнка у рухавці вдосконалюється.

Материна спочутливість

Казали колись наші Мати, моє невпорядковане життя спостерегаючи, проглядаючи:

— Нехай би і ти удома зоставався, як усі наші. Вони коли-небудь то свого кабанця заколють. А ти — ніколи.

Давно нема Матері. А спочутливість їхня і тепер ізгадується часто.

Материна тривога

Коли 1957 року я поступив на навчання у Львівський університет, а тоді на навчання до вишу із нашої сторони мало хто спрямовувався, то наші й усі на хуторі чомусь одразу завважали, що житка уже піде, потече у мене інакша, райська. Тільки один старий Михолочко сказав: «Да же він несмілий такий, то чи ж легко йому між вовками буде».

І Мати тоді ці Михолочкові слова мені переказали з тривогою. Але іще у стражданні своїм вони споглядали зі слізьми і мою покуту за тую науку.

В обороні справедливості

Ізгадую. Прийшли, повернулися наші Мати із Місточка увечері. Да й переповідають з обуренням. Як у крамниці там щось вони укупляли, а продавчиня і копійок здачі не дала. Ще й сказала: «А то дрібне». Мати ж їй навстріч: «Дрібне то дрібне. Але чому воно тільки наше має перепадати, а не ваше».

Де взяв, там поклади

Головою колгоспу тоді у сусідньому селі був зросту високого дебелий молодик. Й а зовсім низенького зросту перебував під тую пору у тім селі і Потапчик. Чоловічок незавидний.

Пас якось коло глибокого рова Потапчик свою худобу. Пас, попасував, приліг на березі рова та й задрімав. Худоба одразу його сон завважила і подалася підтюпцем у колгоспну шкоду. Аж тут і голова колгоспу навинувся. Зупинив своє авто, підійшов до Потапчика, правою рукою узяв його за петельки і підняв на всю витяжку високо над ровом. Потапчик пробудився, глянув із височини униз та й промовив:

— А де взяв, там поклади...

Де рідніше, там вільніше

Старша сестра Софія уже на схилі віку довгого свого спогадувала, мені розповідала:

— Як, бувало, пойду я дівчинкою у Ріг до баби Параски, Батькової матері, то як посадять мене на лавці, як усядуся, то так і увесь час несміло просиджу, аж поки не йти, додому не вертаться. Така невтримна скутість мене опановувала...

А як пойду, бувало, я дівчинкою у село на Старину до баби Лександри, Материної матері, то баба і жартують зо мною, й посміхаються радо, що я така мала сама із дальнього хутора до них прийшла, і поглядять мене по голівці. І вільно, як удома, бігаю по бабиній продовгуватій хаті. Якось у баби Лександри, Материної матері, мені рідніше і вільніше було...

Справді. Де рідніше, там і вільніше.

Сусіди

Зі споминів одного подільського довгожителя. Як у їхньому селі два майстровитих сусіди мешкали. Й приятелювали, дружили поміж собою.

Але от у час великого Голодомору і сталося. Один сусід прилаштувався їздовим. На підводу трупи померлих від голоду збирати й до ями підвозити. Йому за це пайок видавали. А другий сусід-неборяка помирав із голоду. Зайшов до нього сусід-їздовий і каже:

— Все одно, брате, помреш. Я тепер зараз на підводі тебе укину й до ями повезу.

— А може, може, я ще житиму, — проситься кволо голодний. — Поки не вези мене.

Та іздовий не послухав моління приреченого. Й повіз, укинув його до ями.

Але той якось викарабкався з ями і зостався живий.

Потому двоє сусідів працювали ковалями в одній і тій же колгоспній кузні. Й приятелювали. Якби ні в чім і не бувало.

Стрибки

Стрибки (яструбки) іще діяли, вешталися у нашім краї і у початку п'ятдесятих років минулого століття, коли уже колгоспи повстали.

Пригадую. Як я пас товар на пасовиську, яке належало до іншої сільради й іншого району. Не раз стрибки із рушницями вигулькували несподівано із-за кущів, займали мій товар і проводили у даленіючу Федосьову клуню.

Я стурбований біг до старшого брата (я і його худобу пас). Брат незагайно укладав у торбинку могорич. І хутенько прошкував до Федосьової клуні визволяти нашу худобу.

Стрибки радісно зустрічали брата. А погляди їхні в одностайне спрямовувались на торбинку.

Збайдужіння

Казав колись у вісімдесятип'ятилітньому віці наш хрещений батько Денис:

— Збайдужіння зійшло на мене. Раніше гілочку зрізати з дерева у садку було жалько, а тепер байдуже...

Давня зустріч

Я тоді, здається, на перші зимові канікули зі Львова їхав, прошкував. Від села на хутір із чемойданом через Дуброву ішов у моросянім морознім розвиднянні. Оно стежка під ногами порипує. Аж то навстріч мені іще чиєсь порипування доноситься.

Зрівнюємося. Кузьма Блискун зі своєю благовірною Надією Німкою. Я чемойдана свого на сніг ставлю, а позустрічні свої

торби із рук на сніг випустили. Запитальне у холодній моросявості окреслилось і зависнуло. Хто куди?

— Я то додому, а ви ж упарі куди?, — кажу.

— А я свого Кузьму на курси механізаторів проводжаю... — Надя Німка.

Гай-гай, як давно теє було. Нема уже ні комбайнера Кузьми (машина роз'їхала), і Наді Німки нема. Тільки у моїй старіючій пам'яті відбиток зостався про місце і час випадкової давньої стрічі.

Зізнання паломника

— На цій горі благодаті багато... — сказав був мені один паломник до Лаври улітку 1976 року. У час розгулювання атеїзму. Задивився на пагорб зачудовано. Да й почав, став у зізнанні переповідать мені.

Що приїхав сюди він, як паломник, із невеликого мальовничого містечка. Там він має спадкову батькову хату із садком і городом. У ній він і народився. У юні свої літа виховувався, як атеїст. І був атеїстом. Закінчив школу й політехнічний інститут. І навіть інженерував трошки у своєму ж таки рідному містечку на одному підприємстві.

А потім. Потому почалася війна. І його одразу забрали і кинули на фронт. Усього надивився у боях. Дійшов аж до Східної Пруссії. І в одному бою його тяжко поранило. Присипало землею і контузило. Випадком відшукали його. Але зі з'єднання ніхто, окрім нього, в живих не зостався. Й саме тоді зійшло на нього, уже в госпіталі, відчуття вищої сили покровительства, відчуття присутності у цьому світі Творця.

Він був переведений на інвалідність і скомісований. Для фронту уже не годився. Повернувся до батьків у рідне містечко. І навіть знову почав інженерувати на тому ж таки підприємстві, як і раніше. Але недовго. Як тільки звістка адміністрації діткнулась, що він віруючий, так миттєво його з інженерної посади і розжалували. Ще й повчання атеїстичне над ним вичитували. Але це аніскілечки не сколихнуло душі чоловіка. Він став простим дешевим робітником.

Із батьком-матір'ю у своїй хатині мешкали. Не одружувався. Із тих мотивів. Що кому ж інвалід потрібен. Для жінки дужий чоловік потрібен. А як батьки повмирили, то самий у хаті зостався.

— Садок доглядаю, городину вирощую. Як здужаю трохи. Капусту, огірки, помідори, буряки столові. Усе... — зізнався паломник. — Капусти кадубець на зиму заквашую, і огірків також. Вистачає.

По павзі:

— Що й казати. Самотнє життя нележке. Часто і смуток на серце лягає. Особливо у довгі пізньоосінні вечори. А я лампадку за свічу. Помолюся. Біблію прочитаю. Радіоприймач увімкну. І крізь глушіння службу Божу з «того берега» слухаю. Й така благодать на душу зійде, що й не передати.

Ясність пам'ятника

Інколи ізгадується. Як у сімдесятих роках минулого століття ув автобусі я мандрував дорогами благодатного Тернопілля. І крізь вікно автобуса ліворуч показався цвинтар, здається, на пагорбі. І білий пам'ятник заяснів, випромінюючи смисли одухотворення.

Це був пам'ятник надмогильний поетові Степанові Будному, який відійшов у далечінь, з якої не повертаються, молодим, у двадцятип'ятирічному віці.

Знаковий стіл

Інколи мені привиджується столик у затишній львівській бібліотеці. За яким я полюбляв сидіти у далекі студентські роки. За ним я прочитував «Естетику» Гегеля й книги інших філософів.

Аж то якось одного разу старий бібліотекар сказав був мені:

— А це знаковий столик. За ним любив працювати академік Возняк.

Далеке слово

У час недуги. Злий вірус приневолив мене на десять днів до ліжка. Усі нутрощі заблоковані. Відкашлювання не йде. І я у самотині конури своєї заблокований.

Нарешті відкашлювання пішло. Й мені полегшало. І давнє далеке слово Батькове спогадалося. Щось подібне у час грипування і Батько наші спізнавали. Бо казали вони:

— Якби кашель пішов, то уже стає легше.

А невістка їхня Палажка, чуючи теє, навстріч сказала, промовила скептично:

— Якби до біди да ще й колька...

Але Батько наші у слові своїм рацію мали.

П'ять лавок

Із оповідок старого міщанюка.

За Польщі діялося, відбувалося. Жив-був колись у Містечку оден убогий міщанюк. Але із вигляду ставність, силу і дужість випромінював. Покликаний був сей молодик на жовнярську службу аж у Варшаву. А там запримітила його одна візгорна, зацна панянка. Й закохання поміж ними спалахнуло.

По перебігу пристрасного милування і питається панянка у жовняра:

— А що ти, друже, із маєтку маєш?

— Аж п'ять лавок... — зопалу зізнався жовняр.

Відбув молодий міщанюк жовнярську службу да й у Містечко своє до вбогої халупки повернувся. На згадку візгорній панянці свою адресу зоставив.

Аж то по перебігу кількох місяців у Містечко зненацька до вбогої халупки нашого молодика і варшавська панянка візгорна заявила. Оглянулася доокола, роззирнулася. Да й питається:

— А де ж лавки твої, шлеку?

Він, осміхаючись, відповідає розважливо:

— Оньо в одній кімнатці дві стоять, й у другій дві, а п'ята у дворі коло хлівчика стоїть...

Обернулася панянка та й відійшла з двору, поїхала мовчки у свою Варшаву. Вона думала, що це ті лавки, у яких виторг ведеться, а не ті, на які сідати.

Грядка

Не впізнати тепера обрисів нашого колись цвітучого благодатного хутора. Тільки спогад будить нагадування. Яке цвітуче життя колись переходило тут. Усе в запустіння, вважай, обернулося.

Але часто, дуже часто з-поміж ізниклих знаків дооколу, що покладають благісне відчуття на серце і умиротворюють старечу сутність мою, привиджується мені Грядка. Не ота тільки грядка, що цвітінням огірків, гарбузів, квасолі тощо закосичувалася на на-

шім городі за клунею. А ота, що віддалеки видовженим пагорбом возносилася від сусідньої Мешкової хати аж до Річки. Отако. На метрів сто, а може, й на цілих двісті завдовжки. Вона а зовсім не нагадувала городню грядку. Але ім'я від грядки чомусь успадкувала. А може, від слова «Гряда». Але інакше, як Грядкою її у нас не називали.

Грядка упиралася в течію Річки. А ліворуч од Грядки Річка утворювала перемілля. Тут жужелинами береги і дно усучіль укриті були. І вода бігла дзюркотливо, пісню день і ніч виспівуючи. А чи-стою і прозорою була. Аж світилася. Сюди Настя Савчина колись бігла топитися. Як її домашні налаяли, що позашлюбну дитину уродила.

Ся течія також була знакова. Ї іменувалася «Жужель». Уже у початку колгоспної ери через Жужель підводи на той берег Річки простували.

Розповідали. Але це, видно, було тоді, коли пан Валевський іще не розпродав дооколишній простір, й хутори тут іще не повстали. Ще на Грядці залягав дуже цінний жужель. Його підводами вивозили на залізничну станцію. Вантажили у вагони. І розонистий потяг провадив ці вагони із нашими камінцями аж у Францію, у самісінький Париж. Там наш жужіль ішов на візігорне оздоблення розкішних палаців.

Коли прихосько із сусіднього села Холопи Мешок укупив у Валевського і Грядку, і сіножатку, і добрий кавалок поля, то жужель уже не вивозили до Франції. О тім тільки переповідання zostалися. Із вуст в уста переходили.

Позірна пам'ять моя зберегла обриси Грядки, яка уже закучерявилася кущами. Але віддалеки цей закуток приманював мою сутність. Надто ж коли я понад Річкою прошкував аж на край нашої сіножатки. Ізвідки до Грядки уже рукою подати. Ї кущі на ній проглядаються виразніше. Але ж не підеш навпрошки через чужі сіножатки. До колгоспу іще чуже поле і чужа маєтність у нас шанувалися, як недоторканність.

Але у місці отім Грядка кликала мою малу сутність невтримно. І я що надумав. Убрід перейшов Річку. А там узаконеною стежкою сивою ноги мої понесли мене аж на Жужель. Я чудувався прозорістю води на переміллі. Видивлявся на дні менші й більші камінці, жужелини. Вода із ними мову вела. Жебоніла безперервно. І це жебоніння звучало, як безкінечна мила пісня. Я уступив у прозору біжучу воду. Вона лагідно обмивала мої ступаки. І я довший час

стояв отак на переміллі. Зачудований, заворожений чарівною піснею води і її лагідністю коло моїх ніг.

Ураз погляд мій на Грядку переметнувся. Зовсім близенько. Й прихильно поманила вона мене. Оглянувся, роззирнувся. Ніхто не бачить. І мерщій побіг поміж зелені кущі Грядки. Як у щось чуже, недозволене. Але манливе, як і увесь обшир світу.

Ось я уже і на Грядці. Розглядаю. Унизу жужелини мохом обросли. Розгорнув я мох ізверху. А камінці уже у ґрунті чорнім засіли. А поміж камінцями і деревця вкоренилися. Углиб Грядки своє коріння попустили. А до неба, до світа, до Сонця уже чималенькі стовбурці спрямували. І калина, і крушина, й берестечки, і черемха. Усі одне проз одне засіли в мирі. Й такий гарний гайок втворили.

А думка моя об однім ішла, оберталася. Які вирізнявані щедроти ізродилися на нашій землі, у глибині поліських пуш. Жужель. Чорненькі камінці. Що їх аж у самісінький французький Париж провадили. Для оздоблення. Й милування тим оздобленням.

Іще запам'яталося мені. Коли уже колгосп у нас постав, і Грядка не Мешковою, не Мещишиною стала. То я восени, пізньої осені, шпаркий вітер розгулює доокола, у тім місці вільно товар, худобу пас. Отако. Товар зішулюється у пасінні од вітру. А я увійду на Грядку у кущі, поміж деревцями, зрідка уже од листу оголеними. Усядуся на мохові. І добре, любо мені було у затишку наслуховувати шумовиння вітру. І це також звучало, як безкінечна пісня. Прощальна пісня із літом.

А потому. Потому сталося. Річку перекопали, випрямили. В епоху розгулювання міліорації. Канава од нашої Річки стала. І сіножатки попереорювали. І Грядка тоді зі світа зникла. Розгорнули її.

Гаї шумлять

Коли у п'ятдесятих роках минулого століття я ходив у школу із Хутора до села за п'ять кілометрів, то у селі тоді в центрі на стовпі був установлений капелюшок-радіоприймач. Із шостої години ранку й до опівночі радіо не вмовкало, а на всю потугу віщувало на все село і в дооколишній простір. Дядько Левко, а навпроти його хати стовп із капелюшиком стирчав, кілька раз пробував на стовп ізлізти й капелюшок зірвать. Так він спать йому не давав. Коли я увечері у мороз-тріскун прошкував, повертався зі школи

через Дуброву додому, а і в студентські роки не раз бувало, уже Річку в Ольсі переходив, на пагорб ось зіп'явся, то часто зупинявся у висотнім місці отім і любив наслуховувати мельодії, що їх радіо і сюди доносило. Найчастіше це була «Уральская рябинушка»

А от одного вечора, білість неописувана снігова на світ ізійшла у місячнім сяєві, раптом долинуло радійне, до слуху могого пробилося. Я зупинився зачарований співом «Гаї шумлять...». Пісня скінчилася, а я зрушити з місця не можу. Усе ввижалося мені, стало передо мною у морозній білості весняне-літне:

Гаї шумлять —
                   Я слухаю.
 Хмарки біжать —
                   Милуюся.
 Милуюся — дивуюся,
                   Чого душі моїй
                           так весело.

.....
 Щось мріє гай —
                   Над річкою.
 Ген неба край —
                   Як золото.
 Мов золото — поколото,
 Горить-тремтить ріка,
                   як музика.

м. Київ

ВІД ОБРІВ ЮНОСТІ...

Поезію Івана Перепеляка свого часу прийняв і привітав визначний літературознавець і критик Андрій Чернишов. Той самий Чернишов, який повернув у обіг літературної пам'яті Олену Пчілку — матір Лесі Українки. Він зауважив, що в поезію прийшов поет з глибин полтавського первня, орієнтований на традиції пісенного слова.

Тепер Іван Перепеляк у розповні літ зустрічає вихід своєї поетичної книги «Полтавські сонети». З ліричних

пейзажно-акварельних обривів юності до дзвінкої й глибокої сонетної форми — ось шлях відомого поета Слобожанщини. Він звертається до пам'яті матері, як оберега від похмурого прощання старозавітного пророка Амоса, глибоких вражальних одкровень Еклезіяста. Поетові болить доля України і він стає вибухово-викривальним проти її ворогів.

Леонід БАРГУЗИН

Іван ПЕРЕПЕЛЯК

АЗБУКА МОРЗЕ

Заперечу тому, хто вважає: «Це — проза».
Небуденна поезія азбуки Морзе!
Зрозуміти її, може, часом непросто... —
І виходжу в ефір, обіймаючи простір...

Небом котяться хвилі, немов в океані.
То спокійні вони, то за мить — ураганні...
Зовні небо прозоре, та вслухайся в звуки —
Чуть, як пульс у планети прискорено стука.

«SOS!» тривожне зненацька прилине із громом —
 Й цілу ніч не заснути аеродромам.
 І антени замруть, як уражені стебла, —
 Притулюся щокою до теплого неба...

Знов десь усміх дитини, відблискали грози...
 Небуденна поезія азбуки Морзе!

СЛОВО АМОСА

Хоч не пророк я і не син пророка —
 Пастух лиш, що збирає сикомори, —
 Та в душу вклав мені Господь неспокій,
 Щоб попередити Содом й Гоморру!

— Чим гордитесь? Що більше всіх накрали?
 В корито панське товпитеся за кормом,
 Пустили рідну землю на поталу,
 Законом ствердили жіночий сором!..

Торгуєте ви кров'ю і любов'ю,
 Нацьковуєте брата йти на брата.
 У царському дворі од безголов'я
 Готові вже й Вітчизну розпродати!..

Пішов я пасти знов свої отари...
 За всі гріхи чека вас Божа кара!!!

ДОРОГОЮ НА ГОЛГОФУ

*Шукаю на Вкраїні України!..
 Андрій М'ястківський*

Так хто ми є, озвіться, українці!
 Чом так живем? Огляньмося довкола, —
 Не радістю поділимось, а болем,
 Що за століття сповнив нас по вінця!

У рабській ми конаємо загінці,
Вигнанці на своїй землі звідколи.
В залізо закувати нашу волю
Московські піднімаються ординці...

Де лицарські сини, чи їх немає?
Перевертнів лише собача згряя,
Де брат за кістку загризає брата.

Воскресніть із гріхів, просніться, люди!
Вкраїну свинопаси та іуди
Вже на Голгофу повели для страти!..

ПОКАЯННЯ

Я завинив — у чім? Прости, о Боже!
За віщо каюся — не знаю й сам...
Чи збавлюсь од гріха? Хто допоможе?
Яка дорога приведе у Храм?

Я каюся! Не каються убивці...
Я каюся! Але ж мовчать вожді.
Оглянься на криваву косовицю,
Почуй хоч зараз, як не чув тоді...

За що гріхи на обважнілу душу,
Хіба щоб кровоточила душа?
О Господи, за що каратись мушу,
Кого мій крик у світі потіша?..

Схитни в своєму Храмі безгомінь:
Й не сплутай грішне з праведним — амін!

ВІДПОВІДЬ

Хотілось вам за чийсь рахунок жити,
Але тепер попейте власну кров!..
Чи ні?.. Моєї захотіли знов?
Оно як заходились норовити!

Ще й пригадали братську любов,
 Якою гидували дорожити.
 Казали: «Нас нікому не звільнити
 Од спільно придбаних оков...»

О будьте прокляті! Хай запала ганьба
 І спалить душу кожного раба,
 Лиш зважиться він ще колінкувати!

Для чого кличете під свій вінець —
 Аби пошвидше я знайшов кінець?
 Тоді вже краще серце розрубати...

БЕРМУДСЬКИЙ ТРИКУТНИК

Трикутник смерті, кажуть, а ще — море Вуду...
 Ми входимо в пекельне чорне коло.
 Й чиясь рука завмерла з валідолом,
 Схопившись за роздерті страхом груди.

І ось вже очі заступа полуда.
 І небо впало навзнак од розколу.
 І тягне світ у прірву хмара-волок,
 І чорні хвилі дибки звідусюди.

В чистилищі проклятому конаєм,
 Куди потрапимо за мить — не знаєм:
 Чи в пекло, а чи в рай нас поведе Всевишній?

Він вийде із судейської палати
 Помилувать когось, когось скарати
 І блискавкою вирок свій підпише.

ГЕН БЕРЕГ ТВІЙ НА ОВИДІ СЛЬОЗИ...

— «Агов!» — закличне, як підбита птиця,
 Отерпло у глухій далечині.
 На обрій заспішили позивні,
 Читаючи автограф блискавиці.

— «Агов, агов!» — Не стійте в стороні!
Вже реї тріснули, немов суха ялиця.
Горіхи розсипає громовиця:
Що в цьому пеклі припаде мені?

Над хвилию, неначе в прірви скраю,
О доле, потерпи ще — закликаю,
Ген берег твій на овиді сльози!..

Терпи, терпи — і завтра сонце стріне.
Умий лице у теплому Гольфстрімі
І витри очі хмарою грози!

З «ВАРІАЦІЙ ЗА КНИГОЮ ЕКЛЕЗІЯСТА»

«Марнота все! Марнота наймарніша!» —
Сказав Еклезіяст в тяжку годину. —
Що світ приховує й що в нім життя людини?
В чім гіркота душі, що від ночей чорніша?..

А ти гадаєш, що живеш мудріше
За інших? Адже першу взяв вершину
Уже діставсь нового (вище!) чину,
І світ гидкий зробився ласкавішим!..

Буденності своєї рвеш кайдання
Й нову вершину мітиш без вагання
(Хоча були такі вже марафонці!)...

Ну й що? — життя зняло з очей полуду:
Марнотних днів відкрилася огуда,
Й нічого не змінилося під сонцем!..

КІНЬ

Той кінь був роботягою, звідколи
Місив у глинищі крутий заміс.
Од сонця і до сонця йшов по колу
І тоскно очі важчали від сліз.

Коли ж в своїй упряжці скособочивсь,
 Аж під ногами попливла земля,
 На тік його забрали для роботи —
 Там він вже не закрутиться, мовляв.

Тепер дививсь збілілими очима
 Й малого промінця уздрить не міг:
 На мить лишень одстане, щоб спочити, —
 Немилосердний здоганяв батіг.

Останній як домолотили сніп,
 Той кінь од сліз удосвіта осліп...

ПАМ'ЯТІ МАТЕРІ

Тут відступає все оманливе, безкрило
 Зачахнувши в невинній гіркоті...
 Я гостем почуваюсь у житті,
 Коли приходжу на твою могилу.

І знов на душу смуток, наче брила.
 І знову світ встає у чорноті!
 Скажи хоч слово ти своєму сироті, —
 Я на коліна опускаюся безсило,

Аби дослухатись! Та наступа земля...
 Почувся б голос твій хоч звіддала —
 Лиш калинові затремтіли віти!..

Пробач, що я у клопотах зав'яз,
 Але спішу до тебе кожен раз,
 Бо, знаю, виглядаєш з того світу...

м. Харків

Леонід ТОМА

ГЕНЕТИКА «АКОРДЕОНУ», або ВИХІД З ЛАБІРИНТІВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Коли «Акордеон» з'явився на сторінках журналу «Харків. lit», читачі й літературна критика відреагували миттєво — в сучасній українській літературі з'явився оригінальний і неординарний твір. Примітно, що він вийшов під псевдонімом «Клут», оскільки автор, по суті, дебютував, як прозаїк. І ось тепер у видавництві «Український пріоритет» «Акордеон» виходить уже окремою книгою з авторським іменем Миколи Жулинського — видатної людини в галузі української культури. Твір визначається як «майже роман», а сюжет його сконцентрований на тому, що батько оповідача «почув акордеон у Новосілках десь за могилками». Він хоче заспівати під його акомпанемент псалми. А йому є про що заспівати.

Це й безпросвітна бідність у передвоєнному волинському селі Новосілках, де він хоче пройнятися «Божим світлом», і Польща, яка тероризувала «східні креси», і, нарешті, Освенцім, де батько, обмінявшись одягом з мерцем у карцері, уникає шибениці. І на-самкінець Америка, де Григорій Волянський опинився в провінційному містечку Когоузі. Деякі з «псалмів» — це власне переробка батьком відомих пісень і псалмів у своїй інтерпретації. Вони нагадують фольклорною простотою псалми й проповіді перших християн, які не дуже опікувались зовнішньою обрядовістю. Це той «екзистенційний реалізм», коли відчай змушує створювати власний світ.

І тут ми бачимо, як внутрішній сюжет «Акордеона» стрімко розростається. В нього входять Свобода, Страх і Смерть, до речі, провідні теми екзистенціалізму.

«Двоє часів у нього взяв. Казав, старовинні, на пружині... Одні добре йдуть, грають музику, вистукують молоточком години... Спочатку будили, а тепер звик. А от другі, великі й дорожчі спішать. Якийсь диявол їх гонить, а як направити — боюся туди в середину лізти».

Очевидно, що годинник тут із сфери побутової переміщується в зону символу. І це теж відмітна риса «Акордеона». Можна сказати навіть головний методологічний принцип. Автор підводить нас до думки, що світ — це місце, де буття й свідомість взаємодіють, сплавляються, створюють своєрідну амальгаму. Якщо раніше головний герой жив у волинському селі «невласним життям», то тепер у Америці він створює власний світ, де поряд з цілком реальними тваринами й птахами поселився міфологічний Щур, в існування якого Григорій Волянський беззастережно вірить.

«А Щур... він за жінку з дітьми, якось вони пролізли на дно пароплава, там де та пшениця, було що їсти — так допливли сюди... так він попав до Когоузу. Бідував і зараз бідує. Я йому помагаю. Всьому живому помагаю. От учора йду з банку — пенсію вибрав, дивлюся хтось цілого гиндика викинув. Нахилився, понюхав — не смердить... Я йому виніс того гиндика. Думаю, як він його донесе. Бачу, хоче завдати, але не може. То на одне плічко закине, то на друге — не може втримати. Потім таки додумався: вхопив зубами і потягнув додому».

Дивовижний симбіоз міфічного й реального шура — це в руслі пошуку виражальних засобів в «Акордеоні». Автор показує нам, що простою реалістичною оповіддю не можна досягти художньої виразності. Тому він «розкладає» мовні образні кліше, змушує мову, щоб вона всупереч власній інерційності говорила правду. Мова корчиться в суржиковій захланності, змішуванні й зміщенні, але виходить звідти очищена катарсисом «істини серця». Головний герой, який проходить всі кола пекла сповідує ту саму «філософію серця», яку запроваджував Григорій Сковорода та його учень Памфіл Юркевич.

Ой журавко, журавко,
Чого кричиш щоранку?
Живу в чужій стороні,
Нема роду при мені.

Ось які вірші-псалми складає Григорій Волянський, який ще там у далекому волинському селі казав: «В шахту не полізу, бо хочу

бачити Господнє Світло. З Богом говорити». Тому й не випадково в його житті з «являється Акордеон. Спочатку він чує його «у Новосілках за могилками», а потім у польському магазині, де йому дозволили зіграти на акордеоні «на пробу».

«Грицько чув внутрішнім слухом свій рішучий закличний спів, тихе вуркотіння басів акордеона, легенькі й гострі... немов зблиски сонячних скелець на Стирові... він задивився на них, заусміхався й подумав: «А що, вмю я грати на акордіоні, вмю. Тіко тра' смело братися».

Музика владно входить у єство головного героя, накриваючи його своїм містичним крилом. Починає збуватися мрія романтика-проповідника, потім вона допоможе йому відновити власне «Я», випробуване на лезі смерті. Бо, як говорив Г.Сковорода, якщо всередині себе світу не знайдеш, то чим світ виміряти можеш? Взагалі автор «Акордеона» демонструє знання основ музики, яку він вдало поєднує з колористикою, нагадуючи «музичну поезію» Б.І. Антонича.

Низькі октави — чорність і червоність всуміш
 Проходять в синь і зелень — два струнки акорди.
 ...це грають первні
 речей і дій, музика суті, дно незглибне.
 ...На смугах п'яти ліній кільця нот — муз гребінь...
 («Концерт»)

Вже наприкінці роману з'ясовується, що акордеон, придбаний в антикварній лавці, має відношення до відомого італійського музиканта Гвідо Дієро. Символічно також, що ці «смуги п'яти ліній і кільця нот» винайшов теж італієць, бенедиктинський монах Гвідо Аретинський. Протягом усієї оповіді автор настроює свій стиль, як скрипку. Недарма й розділи позначені музичними термінами, які теж «грають» свою партитуру в симфонії твору.

І тут уява виходить за межі часу й простору, послідовності подій, бо це лише умовні кордони існування думки, уява входить у вільну сферу духовних субстанцій. Пам'ятаєте у Антонича? «Символіка завбога наша, і орнаментика засіра. Де ж міра мір, єдина міра?» І продовжимо — де та міра, яка може виміряти глибину людської душі? Тому так загострюється драматургія твору, це пояснюється з одного боку входженням у тему містичного начала та його взаємодії з реалістичним тлом, з іншого — бажанням автора розкри-

ти у формі «тривожних ритмів» складність і драматизм людського існування. Григорій Волянський заперечує своїм єством страшну атмосферу «концентраку», бо якщо надто багато того, що людина не здатна відвернути, то вона його заперечує. І тут Акордеон вступає у сфери містичні, сама його назва, ім'я його стає носієм енергії буття, стає самим буттям у його відкритості людині. І погляд, який ще не бачить починає фокусуватися на сутнісних вимірах долі.

Так Акордеон перестає бути тільки інструментом, а переходить у символічну сферу, стає стрижнем всього внутрішнього сюжету. Це олюднення речей, тварин, птахів стає відмітною рисою твору. За висловом А. Бергсона, «час залишає на речах сліди своїх зубів». І тут особливого значення набуває мова. Вона в автора прагне вийти на допоняттєвий рівень, ставить віч-на-віч із дійсністю. Саме ця своєрідність мови утримує те, чого вже не існує, передбачає те, чого ще не існує. Але при всіх спробах вирватися за межі жорсткого світу в міф ілюзії мистецтву це не під силу. І тому автор свідомо «сплавляє», інтегрує міф і реальність. Так поводить себе в творі й сам Акордеон, то вивищує у символічній емпіреї, то знижує до заштатної антикварної лавки в американському Когоузі. Але його музикою пройнятий увесь твір, і вона просочується в ту тріщину нашої душі, про яку писав В. Кандинський: «Душа, якщо вдається її заторкнути, звучить як надтріснута коштовна ваза, знайдена в глибині землі». Продовжуючи цю думку Гофманів герой Йоган Крейслер говорить, що він поділяє весь рід людський на дві нерівні частини. Одна складається тільки з хороших людей, але не музикантів, інша — із істинних музикантів. Головний герой «Акордеону» Григорій Волянський — істинний музикант. Але в житті він втрачає частину свого «Я», це особливо відчутно в пеклі Освенціма.

«Почув від жидка в Освенцімі, як він грав, той акордіон!. Не кажи, він мене поратував.

— Хто? Той єврей, що грав на акордеоні? Як він міг врятувати?

— Та не єврей, а акордіон. Його музика мене поратувала. Я її чув там, коли лежав на нарах і коли мене німаки під ранок мали вішати».

Ось саме тут, у «прикордонній ситуації», проявляється стан екзистенції. В цих ситуаціях буденне відступає й проявляється сутність буття. Але правда, з якою має справу мистецтво, не висловлюється інакше, а тільки у заломленні прямого променя початкової істини. І М. Жулинський сповна користується цією

передумовою, передаючи у «музично-духовному» заломленні страшний світ «концентраку», де буття досягається лише перед лицем смерті. Смерть увиразнює буття, і ці онтологічні феномени становлять наявний метатекст. Як писав нобелівський лауреат Імре Кертес, «Після Освенціму не сталося ще нічого, що його заперечило. Ми зобов'язані зрозуміти все, що відкрилось світу через «концентраційний всесвіт». Тому багато письменників і митців перебирають пасма реальності, щоб створити прийнятну «зачіску» для свого тексту, але насправді вони створюють кучму опудала.

М. Жулинський повсюдно уникає цього, закликаючи на допомогу багатючі можливості нашої мови. Його персонажі «складені» із фраз, стійких зворотів, створені за допомогою мовної гри і характеризуються саме цією грою. Він прагне прислухатись до мови, не нав'язуючи їй сучасних кліше, він дозволяє мові «говорити», розуміючи, що насправді мова — це «дім буття». У такому разі істинність сприйняття не уніфікується насиллям над мовою.

Звертаючись до живого існування багатопланових текстів «Акордеона», бачимо переноси й інтерпретацію значень, постійну зміну конфігурації текстуальних взаємовідношень, перетлумачення, переосмислення. Щоб увиразнити зображуване, автор удається до гіперреальності — граничного наближення до нашого ока деталей та речей, вихоплених із «світу симулякрів», який прагне бути реальнішим за ту реальність, з якою він злився й переплутався.

«А чогось не стали зара вішати. Повели мене знов до цементової комнати. В спину кулаком як дав мені — ледь лобом у стіну не влетів. Бачу, а на землі лежить якийсь теж у казньонному вбранні в білу і чорну паску... Може, вмерлого мені вкинули?.. І так мене тіпає від страху. Значить будуть вішати зранку, перед роботою... Матір прийшла. Стала біля мене, руку на голову поклала і тихенько так: «Грицю, сину мій, і я вмираю. Як ти сиротою по світу підеш самий? Я тебе zostавляю і передаю під опіку Божої Матері».

«Лобом у стіну» вкидає нас автор у екзистенційну ситуацію, що є гіперблизькою до світу. Свою партитуру виконує мова. Вона ви-яскравлює постійний вихід головного героя, його «Я» в Ніщо, це супроводжується жахом. Вся жорстокість світу з його інтерактивними сплесками, ілюзіями обміну й контакту спрямована на знищення особистісного «Я», загнаного в резервації підсвідомості. Тут автор звертається до фантастичної моделі наративу як особливого сугестивного засобу. Акордеон, куплений в антикварній лав-

ці... починає вночі грати сам. Син «арештовує» інструмент і ховає його під стіною, оперізуючи ізоляційною стрічкою. На Акордеоні вигравіровано ім'я відомого італійського виконавця Гвідо Дієро. І тут знову проявляє себе синтаксично-смыслова свобода оповіді. Вона часто ігнорує граматичні, синтаксичні зв'язки, поєднує неможливе й реальне, прагнучи до виконання творчого надзавдання — моментального знімку найвищого злету душі.

«Акордеон створив таку величаву симфонію, так розкошував у нестримному єднанні різноголосся, то знижуючись-пригасаючи до ніжного шепоту і тихого зойку, то піднімаючись у хоральному розкриленні повноти чи не одночасного звучання на всіх регістрах, що, здавалось, тут у цій заставленій меблями і завішаній під стелю різними речами кімнаті, дихає на повні груди могутній орган».

Акордеон запанував еством Григорія Волянського й висмикнув із повсякденного багна у вищі сфери. Автор спонукає нас повірити (й досягає цього! — *Л.Т.*), що сила, яка здійснює еволюцію з самого початку несла в собі інстинкт та інтелект. Знизу й догори на сходах життя свобода була прикована до ланцюга. Його їй вдавалось лише подовжувати. З появою людини творчої цей ланцюг розривається. Акордеон розриває ланцюг екзистенційних жахів Григорія Волянського, він повертає повноту свого «Я».

«І щось своє думав? Чи пригадував. А коли зовсім стемніло, покликав мене. Головою кивнув на небо й шепнув: «Чуєш?»

Світ речей закриває від людини її скінченність, але в цьому «чуєш» — відродження духу, бо, як сказано, лише втративши душу, можеш її врятувати. Це необхідна передумова всякої творчості і безперечний закон мистецтва. На прикладі «Акордеона» бачимо, що сучасна література знаходиться на повороті від постмодернізму до якогось нового смыслоутвердження, що актуалізує вітальне начало. Це природність і поступовий процес реанімації смислів.

м. Харків

ОСТРІВ «ЗАВ'ЯЗЬ»

Є на малі літературного Харкова такий острівець із назвою «Зав'язь». Ну, не те щоб це був такий вже острів, на який може човником підкинути хіба що дід Мазай, ні, а так — острівець, до якого добираються бродом через потік люду вулиці Сумської або вулиці Пушкінської або Чернишевською вгору з виру майдану Поезії школярі з різних куточків міста чи із передмістя. І навіщо? Щоб на зовсім трішки відсунутись від програми з української літератури і самому відчутися себе письменником. Одна справа «живитися» вже готовими «літературними стравами», що стали зразками, інша річ — самому ні з чого створити маленький шедевр (шедевр, можливо, тільки для кола однокласників), але створити, а не вгамувати бажання пожитись вже готовим від усіма відомої знаменитості.

І цей навчальний рік для острів'ян був не з легких. Тим приємніше було збирати плоди на початку літа, ледь оговтавшись від ДПА, готуючись до ЗНО, невідступно переживаючи про вступ до ВУЗу тощо... Ось так кожен приніс свій набуток на останнє заняття, аби проаналізувати пережите за рік, і — подивувався! Вийшло і не мало, і таки ж зовсім непогано!

Ось ще вересневі (перші у навчальному році!) дипломи Оксани Комякової, Анастасії Рябенко, Ольги Фурси — переможців командного всеукраїнського «Літературного марафону»; це диплом

переможниці Любимири Мельникової з обласного конкурсу на кращий літературний твір імені Олександра Мазельського; ось збірка кращих матеріалів юних літераторів «Діти Метеорита», що «навчались» у «Школі молодого письменника», чий організатором був С. Жадан (тут чудова добірка віршів Олександри Прилипської та кращі вірші Оксани Комякової); це купка дипломів із обласного конкурсу учнів-членів Малої академії наук із секції «літературна творчість» Анастасії Рябенко, Любимири Мельникової, Софії Сердюк, Оксани Комякової, Анжеліки Лісненко; ось диплом другого ступеня із всеукраїнського етапу конкурсу науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук Анжеліки Лісненко; а це диплом за перше місце Анастасії Рябенко з поважного літературного конкурсу «Перодактиль» (м. Біла Церква) і нарешті світлини із обласного літературного фестивалю, що цього року відбувся у травні...

Такі от факти, що підтверджуються документально... Але, гадаю, щоб переконати зацікавлених читачів у тому, що на острові «Зав'язь» є талановиті й успішні юні літератори, слід своє слово підтвердити ділом: тобто, в даному разі, діло показати в слові.

Ольга ТАРАНЕНКО,
керівник гуртка
літературної творчості «Зав'язь»

Оксана КОМЯКОВА

Учениця 10 класу Харківської загальноосвітньої школи № 78. Переселенка з Луганська. Вихованка літературного гуртка «Зав'язь».

Друкувалась у збірнику «Діти Метеорита» (кращі твори випускників «Школи молодого письменника»).

Оксану відзначає активна життєва позиція: вона є учасницею чималої кількості акцій та проєктів «миру та добротності».

* * *

...Під ногами пожовкле листя,
І сумні похилились тополі.
Що мені вже до того міста...
Та згадалося от мимоволі:

...Ми тікали з квартири на дачу,
Боячись, — будуть знову бомбити.
От згадала — і знову плачу.
Як же пахли в той вечір квіти!

Солов'ї як ридали-співали.
І намірялося про море.
Я ж не знала тоді ще, не знала,
Що надовго непрохане горе...

Під ногами листя пожовкле...
Я обличчя ховаю змокле...
Місто ЦЕ вже стає мені знаним.
РІДНЕ ж місто й сьогодні гнане.

**СНІГ ТЕЖ, ВИЯВЛЯЄТЬСЯ,
МАЄ СЛЬОЗИ...**

Я випаду снігом на рідні поля,
Щоб добре під ковдрою вгрілась земля.

Вгорну я тополі, впаду на дахи,
Й тихесенько буду собі лежати.
Награються мною нехай дітлахи,
І добре було б, щоб замовкли снаряди.

Нехай же вітрищем мене занесе
Аж на підвіконня моєї домівки.

Далеко вона! Пам'ятаю ж усе.
До миті, коли забряжчали гвинтівки.

І буду я сипатись снігом всю ніч,
З вітрищем огляну ріднесеньке місто.
Та чорно в вікні, і не топиться піч.
По вулицях швендяють сепаратисти.

Ступатимуть грубо вони по мені.
Я ж буду скрипіти, як в люті морози.
Я ж буду стогнать, як істоти земні...
...Сніг теж, виявляється, має сльози.

НЕ ЗГАДУЙ!

Згадай обшарпані двері рідного під'їзду. Тисячі різнокольорових оголошень, що пошарово наклеєні одне на одне. Ти уважно розглядав їх, знаючи, що для тебе вони жодної цікавинки не несуть. Пригадуєш?

Згадай привітні обличчя бабусь, що постійно сиділи біля твоєї дев'ятиповерхівки і обговорювали гостросоціальні й політичні теми. Ти вітався з ними вже рефлекторно, а вони тепло всміхались.

Згадай дратуючі звуки бензокосилки. Було літо, у планах був сон до обіду, а за вікном: «Дрррин, дрррин...»

Але чомусь ти був навіть вдячний тому набридливому косареві, вийшовши на вулицю й почувши запах свіжоскошеної соковитої трави.

Згадав? Подумай, те, що було рідним, і, можливо, буденним колись, тепер абсолютно чуже, може, навіть і вороже.

Ти його давно відпустив. Але чомусь постійно згадуєш.

Зрозумій це, усвідом.

Усвідомив? А тепер забудь. Не згадуй!

Анжеліка ЛІСНЕНКО

Перейшла до одинадцятого класу Харківської спеціалізованої школи № 156. Пробує себе і в поезії, і в прозі.

Цей навчальний рік приніс їй перемогу в III етапі конкурсу Малої академії наук (м. Київ).

ОБІЙМИ МЕНЕ

(Оповідання)

Анатоль сидів на горищі. Чи лежав, він цього поки що не усвідомив. Останнім часом Анатоль взагалі мало що усвідомлював, а діяв лише на рівні інстинктів та емоцій.

Відчувши, як щось тверде вперлося в бік, Анатоль слабкою рукою намацав ніжку дерев'яного стільця та в'яло відкинув його від себе. Все тіло боліло, хлопець навіть не міг розрізнити сплутані силуети меблів перед собою. Певне, окуляри злетіли та валяються тепер десь поблизу. Анатоль намагався підвестись, та лише перевернувся на спину і вперся поглядом у дощату стелю. На перекладині сумно теліпався огризок мотузки. Інша її частина, як виявилось, трохи здавлювала Анатолеві шию. Певно, він не досить сильно її затягнув.

Різко прочинились двері горища — це Оксана притьмом кинулась до брата:

— О Господи! — перелякано скрикнула вона.

Анатоль розгублено кліпнув очима, відповідаючи на німе питання: «Чи живий?»

Оксана бідкалася коло нього: спочатку розв'язала петлю, а потім дала йому ляпаса, так що він трохи прийшов до тями.

— Що ти в біса накоїв, божевільний ти бовдуре? — накинулася на нього дівчина.

— Я нічого не накоїв, — хлопець лише безпомічно витріщив очі, дивлячись на сестру. Щока горіла.

— Що це таке? — Оксана потрясла обірваною мотузкою в нього перед очима. — Я в тебе питаю, що це таке?!

Анатоль мовчав, утупивши погляд у те, що завадило його жалюгідній спробі самогубства. Клята мотузка, яку він знайшов під завалами мотлоху, обірвалася, не встигши обірвати його життя. Напевне, Анатоль зомлів від нестачі кисню, і в найкритичніший момент упав на підлогу. Тепер свідомість поступово поверталася до нього.

— Я почула якийсь глухий звук, ніби щось впало, пішла до нього в кімнату. На столі лежала записка: «Якщо ви це читаете, то я вже помер. Шукайте на горищі». Я прожогом кинулась туди, а цей ідіот тут валяється! — хлопець не помітив, як Оксана вихопила з кишені домашніх штанів телефон і переповіла матері останні події. — Мотузка обірвалася! От ще якийсь папірець лежить, написано: «Заповіт». Так, мамо, приїжджай! Я вже не знаю, що й робити!

Закінчивши розмову, Оксана підвелася та осудливо поглянула на брата. Той теж підвівся, хоч йому й не хотілося.

— Чого ти на мене вилупився? Пішли, — дівчина попрямувала до відчинених досі дверей та ступила на першу сходинку драбини. Анатоль зім'яв свій «заповіт», запхав його до кишені та поліз за нею.

Оксана посадила його на видному місці на кухні, де поралась, не дозволяючи йому ні до чого торкатись. Хлопець думав, що вона зараз почне горланити про його тупість, невихованість, нікчемність та невдячність, але вона мовчала, невдоволено зиркаючи на нього та час від часу переховуючи ножі й виделки з однієї шухляди в іншу.

Натрапивши очима на календар, Анатоль здригнувся — вже тридцять серпня. Післязавтра — школа, хоча в школі, як і вдома, не буде тепер жодної радості. Вдома про радість годі було й згадувати: то Оксана прийде та буде безперервно розказувати про свої студентські та робочі проблеми, то мати прийде з роботи зла та накричить на дітей, звинувачуючи їх у тому, що вони їй нічим не допомагають, а потім прожене з кухні, коли вони стануть щось готувати. Взагалі-то, Анатоль і Оксана часто готували разом або окремо, але мати, здавалось, забувала про їхню допомогу, коли виявлялося, що вони чогось недоробили.

Новий навчальний рік мав бути жакливим, адже кращий друг та однокласник Анатоля Богдан їхав на рік до Америки, в той час як

сам Анатоль ішов до свого звичного одинадцятого класу. Богдан виграв «Флекс», буде тепер жити у невеликому містечку недалеко від Г'юстона й ходити до американської школи. Він уже навіть спілкувався зі своєю хост-сім'єю, розповідав, що вони всі — батько, мати та їхні дочка й син — приємні гостинні люди. Інша річ, що ці «приємні гостинні люди» знаходяться в Америці, за тисячі кілометрів від рідного району. Раніше Богдан жив на відстані кількох будинків, а тепер житиме так далеко, як, напевне, навіть ніхто з його знайомих в Інтернеті не живе. Анатоль уже й не знав, що думати та що робити. Без Богдана він знову стане затюканим, знову сидітиме один на своїй першій парті середнього ряду зі своїм зором мінус п'ять. Знову йому в спину долітатимуть насмішки від одних та папірці з проханням списати від інших.

Сьогодні Богдан мав спакувати речі, сісти в літак, заснути (бо влітку він зазвичай спить удень), а потім прокинутися та вивалитися на вулицю з валізами прямо під техаське сонце в аеропорту Г'юстона. В Анатолія від цього боліло серце. Вночі він довго не міг заснути. Йому хотілося, щоб ніч на тридцяте серпня ніколи не закінчувалася, щоб він встиг і зміг набратися сміливості, аби вилізти через вікно, перестрибнути через паркан та почухрати до Богданового дому. В його дворі можна було сидіти на великій садовій гойдалці під вишнею, слухати, як займається світанок, і дивитись на палаючий край неба, псуючи цигарковим димом сонні ранкові хмаринки, а потім дихати свіжістю природи та збивати носками кросівок росу з найзеленішої у світі трави. Такого не буде в Богдановій Америці; не буде там і Анатолія з його пришелепкуватою романтикою, яку він знаходив у кожній лайці з якогось обдертого паркану. Богдан казав: «Приходь, я чекаю на тебе кожної ночі, мені все одно нічого робити», — але Анатоль ніколи не приходив без запрошення. Сьогодні майже наважився, але знову ліг та вкутався у ковдру. Під кінець літа різко похолоднішало.

Він тяжко зітхнув, так що Оксана трохи здивовано подивилася на нього.

— Чого ти? — спитала, відвернувшись від плити.

— Нічого, — відказав Анатоль, згадуючи про «заповіт». Богдану він заповідав комп'ютер та всі свої поетичні й прозові твори, особливо ті, що з присвятою.

«Коли я помру, — думав він, — мені буде начхати, що він про мене подумає. Якщо подумає, що я тупий сентиментальний лох, то мені й соромно не стане, я, блідий та смердючий, як усякий

труп, лежатиму в труні». Тепер він зрозумів, що в труні не лежатиме. Мати, може, потягне до психолога; хоча який там психолог, вона й до лікаря раз на рік зверталась, досі лікувалася народними засобами. Одним із таких народних засобів можна вважати ремінь, який все ще висів на гачку в коридорі, хоч і не використовувався вже років із десять.

У будь-якому разі, Анатоль подумав, що йому потрібна допомога спеціаліста. Десь він чув, що в його покоління нерви слабкіші, тож і трапляються всякі там самогубства, стреси й депресії. Також Анатоль помітив, що його наполегливість кудись раптово зникла. Якби йому конче треба було вмерти, він, як йому здавалось, обов'язково вмер би. Хоч от зараз заплющив би очі й не побачив би жодного натяку на світло.

Очі він все ж заплющив, але через декілька хвилин почав засинати, тож довелося й далі розглядати якусь пляму на відрі. Окуляри, певне, все ще лежали десь на горищі, тому весь світ перетворився на плями.

Незабаром йому стало так прикро, аж до гіркоти в роті, й образа на когось (або на щось) гризла його під ребрами. Може, він образився на Богдана, що той кинув його і не попросився, полетівши до відкритої вже Америки; може, він образився на людей, яким не було жодного діла до його художніх і не дуже художніх творів; може, він образився на мотлох, у якому знайшов ту кляту мотузку; може, взагалі образився на свою долю та занадто романтичну вдачу.

— Я на вулицю вийду, добре? — механічно спитався в Оксани.

— Добре, йди, — відгукнулась вона, незадоволеним поглядом змірявши брата. — Скоро мама буде.

— Ясно, — кивнув він, пхаючи вологі й холодні руки до кишень джинсів.

Окуляри вирішив пошукати на горищі пізніше...

Голуби по-царськи ходили навколо сміттєвих баків, дзьобуючи якісь невидимі крихти на землі. Анатоль вийшов із двору, зачинив за собою хвіртку та з сумом поглянув на сусідні паркани й побиту дорогу. Сіре небо відбивалося у великих калюжах. Анатоль подумав, що одна з хмар дуже схожа на літак. Богдан точно вже летить до Америки, забуваючи про кращого друга та про все, крім англійської мови.

Сонце визирнуло з-за темної хмари та засліпило хлопцеві очі. Він міцно стулив повіки, так що великі солоні сльози покотились

по щоках, минаючи величезні фіолетові кола під очима. Наступної хвилини хмари знову затулили сонце, тож Анатоль підвів голову, щоб сльози вкотились назад. Чого він, чорт забирай, плаче? Йому не можна плакати, бо він — самостійний шістнадцятирічний митець. Він поет, письменник, міст, який з'єднує світ реального й вигаданого. В дитинстві він плакав мало, а тепер-от ридає, наче немовля. Тихо давиться сльозами, похилившись спиною на свій паркан, занадто радісно жовтий. Він сам фарбував цей паркан весною. Тоді Богдан спитав:

— Чому ти не попросиш когось допомогти?

— Я й сам впораюсь, — знизав плечима у відповідь Анатоль. — Врешті-решт, я не Том Соєр, аби звалювати на інших фарбування паркану.

Богдан лише усміхнувся. Він взагалі багато усміхався; усміхатися — було наче хобі, як гра на піаніно. Грав Богдан погано, але намагався навчитися, тож усе літо друзі проводили за мудруванням над нотами. З тим-таки піаніно пов'язана історія його куріння.

Курити Анатоль почав одинадцятого червня минулого року — той день він дуже добре пам'ятав. Тоді вони знову драгували старий покоцаний інструмент в кімнаті Богдана, і той несподівано дістав із кишені цигарки.

— Будеш? — запропонував він.

Анатоль перестав бринькати по нещасних клавішах та зацікавлено глянув на те, як Богдан, не чекаючи відповіді, чиркнув запальничкою та закурив, приготувавшись витягнути другу цигарку. Анатоль, невгамовний романтик, вирішив, що це дуже красиво і треба якось надряпати про це вірш. Надряпаний вірш вийшов, щоправда, розміром з поему, але автора це мало хвилювало. Він погодився та стиснув край цигарки зубами, ледве його не відкусивши.

— Ну як? — спитав Богдан.

— Нормально. Дим трохи в ніс в'їдається, — Анатоль вдивився у відображення в дзеркалі на стіні, слідкуючи за своїми рухами. Знову перевівши погляд на незрозумілі ноти, зробив висновок: — Ти красивіше куриш.

— Що ти верзеш? — дещо спантеличено усміхнувся Богдан.

— Нічого, — відказав Анатоль. Який жах, він знову ляпнув углош щось по-дурному сентиментальне!

Богдан тільки хихотнув і продовжив завчати мелодію, усе впевненіше торкаючи клавіші. За п'ять хвилин Анатоль перелякано попросив ще одну цигарку.

І зараз, опершись об недоладно жовтий паркан спиною та розмазуючи по обличчю сльози, він хотів бренькати по піаніно, курити, викрикувати власні вірші, як революційні гасла, в такт цій кострубатій музиці, та казати різну дурню. Йому стало ще гірше від того, що він навіть повіситись нормально не зміг.

Анатоль увесь ранок готувався до своєї смерті: зав'язував петлю, кріпив її на горищі, вибирав, у якому одязі не соромно буде вмерти, і врешті начепив перші-ліпші джинси, чорні й трохи потерті, та улюблений коричневий светр. Так хоч на свято, хоч на похорон піти можна, а в труну лягати — взагалі ідеально. Заповіт, не затверджений, на жаль, у жодного зі всюдисущих нотаріусів, вже з тиждень лежав на столі, написаний кривим Анатолевім почерком.

Він дістав заповіт із кишені та з досадою ще раз безжально його зім'яв, кинувши у калюжу й дивлячись, як папірець розм'якає та потихеньку потопає в каламутній воді.

На щастя, на вулиці нікого не було. Він міг побути на самоті та виплакаться. Може, не така вже й погана альтернатива шибениці.

— Що ти тут робиш? — почувся збоку знайомий голос.

Анатоль, забувши витерти сльози, обернувся та побачив високу й худу постать Богдана. Він! Стара розтягнута футболка, спортивні штани, підперезані якимось шнурком, випрана жовта куртка та масивні кросівки, добре почищені і на диво досі не заляпані. Богдан! Трохи сутулуватий (вищий за Анатолія ледь не на голову) — стояв поряд і усміхався.

— Богданчику, ти! — скрикнув Анатоль, кидаючись йому в обійми і ледве не збиваючи його з ніг. Йому здалося, що Богдан надто високий, як для шістнадцяти років, але від цього його зріст не здавався менш зручним. Можна притулитися до його грудей. Богдан завжди такий теплий.

— Що відбувається? Ти що, плачеш? — розгубився Богдан, стиснувши однією рукою пакет, який тримав за спиною, а другу розгублено поклав йому на потилицю. Він дуже часто не знав, куди подіти руки, як і зараз.

— Ти не поїхав? Ти залишишся? — лепетав Анатоль.

— В мене рейс через три години, тож я ненадовго. Не, ти мені скажи, ти плачеш?

— Плачу.

— Ти прибацаний, чи що? Чи хтось вмер? — Богдан ледь не відштовхнув від себе друга, щоб поглянути йому у вічі, але вчасно

зупинив себе. Анатоль — не та людина, яку можна відштовхувати, особливо в такому стані.

— Я майже вмер. Мотузка обірвалась, — схлипнув той.

— Точно прибацаний! Як я тепер тебе тут залишу, га?

— Повезеш з собою багажем?

— Не повезу, це незаконно. Але я тобі подарунок приніс, щоб ти про мене пам'ятав. Не, писати я тобі буду, та часу на це дозволяють мало — такі правила, тож наперед вибачаюсь і пояснюю... — і Богдан простягнув йому пакет.

Анатоль нарешті відлип від нього й запитав:

— Що це?

— Подивись.

У пакеті лежало нове видання Керуака. Знаючи, яку суму грошей треба відвалити за Керуака, Анатоль збентежено перевів погляд на друга:

— Серйозно? Мені?

— Ну, ти мріяв. Читай тепер у паперовому варіанті, — усміхнувся Богдан. — А ще там лежить моя кофтина, в якій я ходив минулої осені. У кишнях знайдеш всякі сентиментальні речі, я знаю, ти це любиш, і пачку цигарок. Я дві штуки скурич цієї ночі, не стримався. Чого ти не прийшов?

— Я думав, ти не чекав.

— Не, Толь, так не піде, — Богдан похитав головою та склав руки на грудях. — Я на тебе завжди чекаю, забув?

— Напевне.

Вони замовкли. Анатоль витер залишки сліз та побачив, як відтінок Богданової куртки контрастує з відтінком паркану. Паркан — сонячно-жовтий, ближчий до помаранчевого, а куртка — ближча до білого, можна сказати, з якимось неоновим відливом; з'явилась асоціація зі світлом лампочки. Це западало в око навіть йому, а в нього зір мінус п'ять, і окуляри на горищі валяються.

— Слухай, у тебе є жуйка? — запитав Богдан.

— Повинна десь бути, — Анатоль дістав із кишені три пом'яті прямокутні пачки, де залишилось по дві-три подушечки. — Ось, бери все. Пам'ятай про мене. Я дурень, я нічого тобі не підготував, а ти навіть цигарки мені приніс, та от — Керуака. Я думав, що ти вже поїхав. Мені було дуже погано, так погано, що хотів повіситись.

— Тю! З глузду з'їхав! — Богдан стиснув його плечі та намагався стримати тремтіння в голосі. Неможливо було без емоцій диви-

тись у ці заплакані почервонілі очі. — Ніякого «вішатись», доки не повернуся з навчання. Зрозумів, поете?

— Ну, добре, — погодився Анатоль, тихо шморгнувши носом.

— Не «ну», а добре!

— Добре.

Ще хвилина напруженого мовчання. Анатоль ледь витримував — йому хотілося знову розридатись, лише щоб Богдан сказав, що все прекрасно та заспокоював до самого вечора. Хотілося за-пхатись у кишеню його великої куртки й оселитись у ній навіки, і лише іноді вилазити, щоб обійняти його та викурити цигарку. Богдан, шоправда, кидає курити, замінює цигарки жуйкою. Як-от зараз: видавив з пачки в рот одразу дві.

— Де твої окуляри? — знову тишу перервав Богдан. Думки в Анатолевій голові заново сплутались.

— На горищі, — відповів він.

— Пішли за ними. Ти ж без них ні чорта не бачиш.

— Тебе бачу. Мені достатньо, — фраза несвідомо злетіла з язи-ка. — Та й взагалі, я без них іноді бачу більше, ніж з ними.

Хлопець, намагаючись не думати, яку дурню зараз ляпнув, від-чинив хвіртку, пройшов у двір, до драбини. Богдан попрямував за ним, але на горище підніматись не став. Скоро Анатоль повернув-ся, сумно й роздратовано сівши на нижню сходинку.

— Може, розкажеш, що сталося? — несміливо поцікавився Богдан. Чесно кажучи, він ніколи не зіштовхувався з людьми у та-кому стані.

— Мені боляче, — схлипнув Анатоль, дістаючи з пакета кофтину та надягаючи її на светр. Пакет повісив на цвяшок, який стирчав із дошки. — Мені дуже боляче. Мене все бентежить, я навіть не знаю, чи нормально все це відчувати. Чи нормально взагалі щось відчувати.

— Не, Толь, що ти надумав? Звичайно ж, нормально. Всі щось відчувають.

— Так, але... Чи нормально відчувати те, що відчуваю я? Це... Зараз, я спробую пояснити. Розпач, розчарування, відчай, любов до світу, який плює мені в обличчя. Все те, що зібрав до купи чор-тів Джордж Байрон. Я чогось хочу, але не знаю, чого саме. Я бою-ся всього, особливо глобальних питань. Я загубився. Кожна думка та кожне почуття спричиняє новий біль, я не хочу думати і відчу-вати. Це так жахливо, Богдане. Я загубився.

— Вважай, що я тебе знайшов, гаразд? — Богдан сів поруч із ним і зазирнув йому в очі, намагаючись знайти в них хоч якусь

відповідь. Він раптом відчув себе собакою — розуміє, а сказати до пуття нічого не може.

— Де знайшов?

— А де тобі треба, щоб я тебе знайшов?

— Не знаю. Десь.

Вони замовкли на кілька хвилин. Сірі хмари нікуди не поділися. Звіддалік заспокійливо продеренчав трамвай. Осінь прокрасялася у двір сухим коричневим листком з дерева сусідів, але це, здається, зовсім не обходило друзів.

— Мені сумно, бо ти їдеш, — промовив нарешті Анатоль.

— І тому ти ридав? — припустив Богдан.

— Майже. Ридав я, бо мене переповнювали різні почуття, це — також. Ще почуття провини. Мені здається, я винний вже тому, що народився.

— Чому? Толь, якщо хтось тебе образив — мені скажи. У мене є ще година, щоб знайти його та заїхати йому в пику, — Богдан підбадьорливо усміхнувся.

— Ні, мене ніхто не ображав, — Анатоль навіть не дивився на нього. — Вчора мати знову кричала, що ми з Оксаною — нездари, бо в нас із якогось дива зламалась пральна машина. Я тоді якраз одяг складав, тож мені дісталось. Вона сказала: «Нашо ж я вас таких народила, коли з вас жодної підмоги? Сидите в мене на шії й горя не знаєте, нероби! Хоч би чимось матері допомогли! Отаке мені щастя! Звичайно, ламайте все, ми ж мільйонери!» У неї через мене проблеми зі здоров'ям. З того дня, як я народився, в неї болить спина, їй не можна тягати важкі речі, але вона все одно тягає.

— Толь, я ж сам бачив, як ти в хаті прибираєш. Це несправедливо, що вона так на тебе кричить. Ні в чому ти не винен, не вигадуй. Це не твоя провина, розумієш? — Богдан взяв його за руку, бо не знав, що ще можна зробити. — Я впевнений, вона тебе любить, просто дуже втомлюється, тому й кричить.

— Може, — видно було — Анатоль не вірив.

— Що мені зробити, аби тобі полегшало?

— Я хотів би сказати: залишайся тут, але ти не залишишся.

— Я все одно повернуся на це саме місце. Тобто, виходить, що переміщення нульове. З точки зору фізики я навіть звідси не піду.

Вони знову замовкли. Анатолеве серце стукотіло частіше, аніж будь-коли, сльози знову підступили до очей, а руки вмить стали холодними та вологими від поту. Він намагався не кліпати, щоб не розридатися ще раз, та сильніше стиснув Богданову теплу до-

лоню. Богдан завжди теплий, Богдан випромінює тепло й світло, як сонце, чи, може, дуже потужна лампочка.

— Скоро ти підеш звідси та забудеш про нашу розмову, але я повинен висловитись. Ти єдиний, кому я можу довіритись, тож...

— Я розумію тебе. Кажи, — Богдан кивнув.

— Мені так хочеться, щоб мене любили, — Анатоль обійняв його, ткнувшись носом у плече. — Мама каже, що любить мене, але я не відчуваю цього. Я хочу відчувати щось, окрім провини та власної нікчемності. Я намагаюсь не плакати в присутності інших людей, тому що вони можуть відчути себе відповідальними за мої сльози. Я не хочу нікого засмучувати та обтяжувати. Мені боляче, боляче навіть про це казати, бо мої почуття для інших — зайвий клопіт. Мама каже, що я поводжу себе жалюгідно. Вона завжди повторює, що плачуть лише нікчеми.

— Ідіотизм, — підсумував Богдан. — Всі твої почуття можна пояснити, всі вони вельми логічні й зрозумілі. Ти не жалюгідний, Толь, це нормально, — він притиснув до себе друга, почувши, як той кілька разів жалібно схлипнув, стискаючи в долонях дужки окулярів.

Богдан десь на підсвідомому рівні відчував, що романтичному Анатолію потрібна турбота, у його ж сім'ї ніхто не вмів цю турботу висловлювати. Богдан раз за разом знаходив постійно загубленого Анатолія, але той губився знову. Як його тут залишити? На відстані не обіймеш, а йому це конче потрібно, потрібно так, як будь-якій людині повітря.

— Будь ласка, залишайся, — його надламаний голос глухо стукав у груди.

— Я завжди буду з тобою.

Ситуація складалася, як у наївних мелодрамах, якими й досі захоплювалась Анатолева мама. Напевне, це те, чого так не вистачало — наївних слів, душевного тепла та швидкоплинного щастя.

Коли мати зайшла, Богдан не перестав обіймати його, а лише привітався. Анатоль, почувши, відсунувся від нього.

— Мені термінового треба з тобою поговорити, — вона зробила вигляд, що не помітила заплаканих очей сина.

— Так, звичайно.

Йому не хотілося відпускати Богдана, але довелося. Богдан так само широко всміхався, зачинаючи хвіртку.

— Чому ти вішався, Толю, скажи? Що з тобою не так? — закричала мати, тільки-но вони увійшли до хати. — Я для тебе стараюсь, працюю цілими днями, а ти? Який чорт тебе потягнув вішатися?

— Мамо, дякую за твої старання. Я люблю тебе, — він обійняв її. — Я не хочу, щоб ти через мене страждала.

— Я страждатиму, якщо тебе не буде, Толя! Що ти зі мною робиш? Ріжеш без ножа! Чого ти в мене такий невдалий? — мати пішла до кухні, відштовхуючи від себе сина та втираючи сльози.

Анатоль, оминаючи Оксану, сховався у своїй кімнаті, впав на ліжко та закурив, загортаючись у Богданову кофту. Пакет з подарунком поклав на тумбочку разом із окулярами. В окулярах незручно плакати.

Треба кидати курити. Для чого?

А для чого він взагалі живе?

Любомира МЕЛЬНИКОВА

Щойно закінчила дев'ятий клас Харківської гімназії № 6 «Маріїнська гімназія».

Друкувалася в газеті «Вивчаємо українську мову та літературу» (оповідання) та має перші серйозні відзнаки за поетичну творчість і чимало відзнак як автор-художник.

* * *

не тільки у зелених снах
промінь вужем повзе у чашку

можливо тільки у згадках
розквітає бордова троянда

але в кожній реальності
є свій синій кактус

* * *

На небі сліди від коліс —
Ой дивись-но
Там жаба розчавлена
Її вже здуває вітром

* * *

ще одна темна дорога
ледь розбавлена світлом ліхтаря

помаранчеві
мінізайчики
стрибають
на асфальті

ще три кроки до світла
моя тінь така довга і страшна...

* * *

повідом про перемир'я
...поемою.
Не обійтися
без
дуелі
«цифровими моделями».
Хамська точність —
це точно хамство
з того боку екрана.
Час
тягнеться
краплями
з крану
неквапом,
неквапом.
А голос
лине
металом.
Ментально
не бачиш
важливі деталі
... п(р)обач...
повернеш
живими словами

* * *

Чи варто страхатись
сторожа тих дивних створінь,
створінь, що кидають
бездумно слова,
мов безцінь.
І слова збиваються
літера до літери —
і рядки з трійлом
летять із вуст
колючками змій.
...Чи потрібен стражник
для зелених надій?

* * *

Я б не хотіла бути твоєю насінинкою,
кульбабко!
Бо якщо мене здують,
То я буду далеко від тебе.
Краще бути їжачком,
Щоб захищати тебе своїми колючками
Від людських рук.

* * *

Уже й будяк здається квіткою,
І небо світле та сумне.
Зима стоїть собі за хвірткою,
Краєчок сукні в пальцях мне.
І не надійсь, що промине...

Анастасія РЯБЕНКО

Перейшла до десятого класу Харківського НВК «Гімназії «ОЧАГ», вихованка гуртка літературної творчості «Зав'язь» комунального закладу «Харківська обласна Мала академія наук Харківської обласної ради». Друкувалась у збірці краших творів, поданих на XII обласну конференцію школярів-літераторів, «Слово. Образ. Митець» (2015), та в газеті «Літературна Україна» (2017).

* * *

Ми сиділи на даху кольору достиглого поля,
запивали чіпси найдешевшим лимонадом
і вели розмову про Харків.
Про його нікудишні дороги,
про метро «Студентська»,
де продає смачні пиріжки продавчиня,
котра знає безліч анекдотів.
Про парк імені Шевченка,
де на лавочці навпроти магазину преси
кучерявий парубок
виконує під гітару пісні українських рок-гуртів.
Про будинок «Слово»
та трагічну долю багатьох його мешканців.
Про «Історичний музей»,
на сходах якого ми уперше поцілувались
під музику автівок та дзвонів Покровського монастиря.
Про церкву святого Валентина,
де охрестили твою молодшу сестричку.

* * *

Я знаю свої вірші навпомацки.
Зимові, холодні,
наче серце зачарованого Кая.
Літні й гарячі,
наче дні у бабусі на дачі.
І перші мої, дитячі:
легкі, наче дамський клатч,
і м'які, мов плюшевий ведмедик мого
братика,
бо вони ще не пропустили крізь сито рядків
жорстокі реалії світу.

Про бібліотеку імені Короленка —
там відкрився мені світ мушкетерів...
Перед тим, як розійтись по домівках,
ми згадали ще тих,
які ніколи не пізнають душі нашого міста,
бо завжди ховатимуться у мушлі свого комфорту,
втупившись у теліки.

* * *

Я всього лише мілілітр у твоєму бум-коктейлі.
Я всього лише літера у твоїй абетці.
Я всього лише гопник,
що смітить лушпайками від насіння,
неначе космічна сила метеоритами на Землю.
Я всього лише одна із героїнь репортажу бабунь
про короткі спідниці.
Я усього лише представник
одного із найдивнішого виду людей у Харкові
— Номо салтівець.

* * *

Наш світ — то велика мозаїка з пазлів.
На площину буденності
накладено людський веселковий світ.
Картини змінюються з часом.
І вже головні фрагменти — не ми.
Та все одно! Хай буде, що буде!
Лише одного я боюсь,
що зайвим фрагментом назвуть мене люди.
І я від усіх відколюсь.

* * *

Ця картина нагадує мені про тебе.
На ній зображено блакитно-фіолетове кучеряве море
і човен у ньому.

Усі гадають,
що у човні нікого немає,
але ми точно знаємо,
що там двоє напівдітей-напівпідлітків
тримаються за руки,
не підозрюючи,
що на годиннику
за п'ять хвилин
війна.

* * *

Відео з сайту для дорослих
ламають дитячу психіку.
Вірші футуристів
ламають класичні літературні стереотипи,
а мої підліткові гормони
псують стосунки з батьками.
Сподіваюсь, не назавжди...

* * *

Осінь — таке собі дівча-підліток —
вимочувала листя у Фанті й Колі,
від чого те стало помаранчевим і червоним,
послала добру половину птахів на ... ,
і ті, перелякавшись,
мігрували подалі від рідних земель,
а потім,
сшивши собі прозору спідницю і топ з павутиння,
побігла в них на рок-концерт дощу..
І куди дивиться бабине літо?

* * *

Годую автомат у метро грошима,
щоб він подобрішав і дав мені квиток на проїзд.
Годую свою кішку віскасом,

щоб вона не дала дуба від голодної смерті десь під диваном.
Годую батьків фразою «У мене все О'К»,
щоб вони відчепились від мене.

ФАНТЕСКА

Вона, купивши у пекарні булочку
й розгорнувши свій щоденник,
почала годувати червоних птахів —
мешканців її оцінкопарку.
Ті, підпливаючи, дзьобали булку просто з її рук,
ставали жирнішими,
перетворюючись на дванадцятки...

* * *

Знаєте, ким були подаровані
ці трояндово-кульбабові чотири дні?
А знаєте, що трапилось упродовж них?
Ага, не знаєте, а я — не скажу.
Але натякну
про мій старий зошит з геометрії,
обліплений стікерами з героями «Шерлока»,
на якому сидів чужий кіт
і дивився на мене так,
як дивилась на мене мама тоді,
коли я розповіла їй усю правду.

* * *

Моє натхнення було блискучим!
Тому його поцупила
з мого бруднорожевого наплічника
сорока.
Цій негідниці
у чорно-білому комбезі
це так просто не зійде з лап.
Я її покараю —
примушу знайти десять рим до слова «сонце».

* * *

Давай колекціонувати сни разом:
підліткові — на 50 відсотків хтиві, на 50 романтичні;
сни людей похилого віку — сповнені кадрів із історії;
котів — там бігають миші, дравляться собаки,
господарі наливають молоко, чешуть за вушком;
поетів, чий сни переплетені блакитними стрічками дощу
й проспонсовані Міжнародним комітетом Муз,
і, звісно ж, наші сни,
поєднані спільним секретом.

* * *

Одного дня, коли дорослих не буде вдома,
а листопад не витиратиме сльози об листяну хустку,
ми втечемо з тобою на острів.
У нас, підлітків, втікати — виходить найкраще за все.
Ми попливемо туди на паперовому кораблику,
склеєному з різнобарвних слів-зізнань.
Ми тихцем, пронісши на корабель
контрабандний товар із секонхенду фраз,
вирушимо у далеку мандрівку.
На острові побудуємо намет із оніксового листя пальм,
які й стануть єдиними свідками
сплетіння наших теплих долонь.

* * *

Змінювався мій статус у соцмережах,
змінювались журнали на моїх полицях,
змінювались плакати на моїх стінах,
змінювались цифри у рядку зошита «учениця _ класу»,
змінювався мій світогляд...
А очі так і залишилися такими,
як і 14 років тому — татовими.

Христина КАПУСНЯК

ПРОСТО НАПИСАНО

Про себе: родом з Івано-Франківська. Студентка, майбутній вчитель іноземної мови.

Люблю мастити папір спогадами та вигадками. Обожаю дощ.

Для кого? Для себе.

Для чого? Щоб не прогавити момент.

Вітер так шмагав дерева, що ті плакали у чорні калюжі багнюки і хлипали так голосно, що пекли вуха. Сонця взагалі не було видно — пропало або що. Воно не визирало вже декілька днів, здавалось, що в нього осіння депресія або просто запій. Чорна дорога, сіре небо, кришталеve повітря. Відчуваєш себе вбивцею в якомусь серіалі, коли плентаєшся ззаду такої осені. Ти ніби не можеш реабілітуватись після важкої травми, душевної чи фізичної, байдуже. Якась гнітюча атмосфера невдоволеної осені, що б'є на сполох блискавками тай ще ричить громом. Знахабніла. Та все ж ці дні сухі, але дещо обвіяні. Червоні очі.

Я дочекалась автобуса. Нарешті. Закутана у сірий шарф, шапку та теплу куртку залізла на низьке крісло біля вікна. Ловлю людей, що закочують ковніри пальто вище і дужче занурюються у власне тепло, ріжуть дорогу провітреними очима, вже автоматично минають ями та щоразу стискають тонкі губи, коли пові трохи холоднішим. Ловлю людей. Зупинка. Ще одна. Рушаємо. А я, затамувавши подих, сивію від людей знадвору — принесли з собою тої осені та ще декого. Боюсь повернутись: серед сотні інших важко не розгледіти його. Дурна посмішка зразу осідлала моє лице і я стала схожою на справжнісінького ідіота. Задихаюся власними парфумами. Хочу здатись непомітною. Без ніякого захвату чергую білі полоски із сірим асфальтом. Знайоме дихання...

Вже не ловлю людей, вони просто мелькають перед очима, і я не звертаю на те глухоні-

ме кіно жодної уваги. Я вже ловлю себе. Згадую той галас, музику і світло. Жмурю очі, ніби зараз стою серед натовпу трохи схвильованих людей, які ковтають потужні імпульси музики і занурюються у шалений вир танцю. Я зовсім не така, як решту: я тремчу від плавних подихів цього засранця, що спокійно, без жодного хвилювання, нагло дихає мені у волосся. Мені у спину лупить його серце, а моє — здуріло, бо повірило і почало битися в такт з його. Гострим током болить тіло від холодних дотиків до талії і рук. Тихий шепіт алкоголю. Не розумію, повертаюся і зазираю у скляні очі, що пожирають мене повністю, зводять розум і серце у мій бік і голосно шепочуть молитву. Русі кучері туляться до плечей, п'яні руки огортають. Чи вірити їм? Це віскі чи вони просто додали сміливості бути собою? Хоча, як на мене, ти не боягуз. І знову ті очі! Вони жадали мене більше, ніж, мабуть, я тих солодких губ. Вони палили мене так боляче, що не було сил встояти на ногах і я опинилась в міцних обіймах. Вони кричали так голосно, що довелося закривати вуха. Вони благали здатися, а я хотіла, щоб ті не переставали молити.

В той вечір я дозволила собі посміхнутись. Від того він ще більше збожеволів.

Зупинка. Кусаю обвіяні губи. Виходжу і вдихаю стару осінь. Небо почорніло і посипало дрібним снігом. Бачу його. Такий, як завжди — прекрасний та блідий. Я не знаю: чи все це реальність, чи знову гнучка ілюзія, чи жаданий сон, чи уривок з чергового роману. Я вже не розрізняю справжнє та вигадане. Я просто стою на почервонілому від листя тротуару, що помалу задихається снігом, і дивлюсь прямо на нього. Машини й автобуси час від часу затуляють його постать. Він завмер та схилився до стіни, зазираючи то під ноги, то знову на мене. Його очі б викрали мене, якби не ті машини, що рятували тільки на лічені секунди, а тоді знову кидали напризволяще. Все ближче і ближче...

Холодні сніжинки тануть на моїх холодних рожевих губах, трохи застрягають на віях і залишають чорні сліди туші. Той зимовий подих плутається у волоссі і заклеює очі засніженим коханням. Все ближче і ближче... В голову вдаряє дивна сміливість, і я, вже очищена від сумнівів та доган, перебігаю дорогу і прямую просто до нього.

Без жодного слова наші руки переплелись. Ми не дивились більш один на одного. Просто йшли. Довкола стільки людей, прогнана осінь і десь там п'яне сонце.

Іван МИРОНЕНКО

У його віршах — мудра простота. Бог наділив поета сирітською долею. І душею з низьким больовим порогом. Остання його збірка віршів заслуговувала на літературну премію. Ми не вберегли її автора — він помер серед зими під чужим парканом. Але рядки його, — місткі, цнотливі, живі, — як промінці сонця, дістаються кожного з нас, бажаючи щастя.

* * *

Де нам болить, там і душа,
З душі вся складена людина.
Ми відкриваємо глибинно —
Де нам болить, там і душа.

Тому: що більша та душа —
То дужче ранять нас провини...
Де нам болить, там і душа:
З душі вся складена людина...

ЛЮБКА*

Я із родини землярів —
Не землевласників,
А землелюбців.
Вони вас стринуть о будь-якій порі,
Ви лиш побудьте в моїй Любці:
Не треба жити в ній життя,
Не треба їсти і пудів солоних...
А перебудете в гостях
І буде все, мов на долоні.
На мапі не шукайте село це —
Латку споришу.
Його — завбільшки з серце —
В собі ношу.

---

* Назва села, в якому народився поет.

СНІГ

I
Найтихіше —
коли сніг іде.
Найчутніше —
коли снігом ідеш.

III
Ти — сором'язлива у мене,
Як перший сніг.

Ти — ніжна у мене,
Як перший сніг.

Ти — перша у мене,
Як перший сніг.

* * *

Стрілись випадково за селом.
Чую — плаче.
Я спинивсь одразу.
— Ти чого? — питаю. — Хто образив?
— Аг, проходь, — відповіла зі злом.
А якраз збиралась завірюха.
Я облишив і надав ходи.
Раптом навздогін мені:
— Послухай,
Я сама боюся, підожди.

...Разом йшли.
А сніг лапато сипав.
І уже при станції самій
Дівчина спинилася:
— Спасибі.
І зітхнула:
— Ой цей сніговій...

Відгула вже вкотре завірюха,
 А в мені дзвенить, живе завжди
 Незбагненне, як життя:
 — Послухай,
 Я сама боюся, підожди.

* * *

Рвали терен —
 Утішалися.
 Вуста терпи —
 Цілувалися.
 До узлісся
 Вечір крався.
 Терен втік зпід рук, —
 Не рвався.

* * *

В світлицю очей твоїх увійду
 У травні...
 Де сльози, стережучи біду,
 Стоять в караулі печальнім.
 Я дощі проливні одведу —
 Що ж вони тарабанять?..
 В світлицю очей твоїх увійду
 І тихо стане...

СУЩА ПРАВДА

Яка ще нація зазнала
 Ранг одаліски і ярма!?
 Себе століттями шукала,
 А в спину чулося: нема!

Вже йшло на те — ні, не інтриги,
 А суцзя правда це була, —

Заносити в Червону книгу
Рука Господня піднялась.

Але спинилася на хвилю...
І скасував свій намір Бог:
У нашу з вами вірив силу,
До себе нашу звав Любов.

* * *

Минеться все —
і думка випадкова
Всю марноту роздягне догола.
І я схилюсь до скривдженого слова,
Аби надія криком розцвіла.

Минеться все —
і помисли буденні
Зведуть зневіру серця нанівець,
Щоб прорости на рідному терені, —
Однісінький потрібен корінець.

* * *

Народ лишається народом —
А не юрбою, далєбі...
Із крапель крові, крапель поту
Будує пам'ятник собі.

Він не забуде тих, хто вижив,
Кого пожер печей вогонь...
Він пам'ятає все. Він пише
Історію життя свого!

* * *

...Інакше буде хтось вивчати...
Одначе, крізь віки і дати:

Спасибі, Невідома мати, —
За Невідомого солдата.

* * *

Я бачив очі веселі та сумні,
Я бачив очі суворі та ніжні,
Широко розкриті та примружені,
Я бачив очі добрі та злі.
Найстрашніші очі — байдужі.

* * *

Можна плакати тихо,
можна тихо прощати, —
Тільки що то за тиша,
коли тобі зрадять?!

Можна тихо прожити,
можна тихо вмирати, —
Тільки знову ж не тиша
засльозиться у хаті...

Можна тихо кохати
і бачитись тихо, —
Тільки що з того буде —
народиться лихо...

Можна тихо упасти,
можна тихо украсти, —
Тільки що то за тиша,
коли ніяк і спати!

Можна жити відлюдно,
захватись у спокій, —
Тільки це не надовго.
Це всього лиш — напокись...

* * *

Щасен той, хто щедро плодоносить,
Серце випромінює своє.

Той, хто щастя в іншого не просить, —
Без прохання іншому дає.

НА ВИДУ

Безвісність — це ще не безславність,
Жовтець в примір тому візьму,
Що на здоров'я в полі справно
Й за упокій цвіте комусь.
Безвісні доли хуторові
Для найвідоміших столиць.
Безвісні кущики бузкові
Біля невславлених криниць.
Безвісний лікар крок хутчіше
Кладе на виклик про біду...
А от безславність — це вже гірше:
Вона, як слава. На виду.

* * *

Я зречуся навек відплати,
І повік не хиститиму лжі...
Розуміти і пробачати
Винних, доле, допоможи!
Може, осінь дала хвороби,
Може, пам'ять пішла не вглиб, —
Все одно, я не хочу, щоби
Поміж нас вороги були...
А тривога така, одначе,
У душі наївно лежить:
Як же ти, якщо не пробачиш,
Непробачливим будеш жити?!

ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ РЕНТГЕН

Він висвітив у нас багато...
І тут не дінешся ніде:

В одних — відхилення до гадів.
У інших — схильність до людей.

БУДЬМО!

Я не прощаюся ні з ким,
А говорю взаємне: будьмо!
Не те, що жаль мені руки,—
Боюся, зустрічі не буде...

Мені щастить усі роки
На вас — усяких — рідні люди.
Я не прощаюся ні з ким —
Нехай здоров'я вам прибуде!

Не кляв дощу, як той мочив,
Ніколи холоду не гудив.
Я не прощаюся ні з чим,
А говорю, як завше: будьмо!

Зустрівсь якось машини слід:
Крізь шин відбитки — незабудка
Зросла, дивилася у світ
І вимовляла стрічним: будьмо!

Біжить потоком гомінким
Життя у сонячне майбутнє...
Я, не прощаючись ні з ким,
Лишаю всім щоденне: будьмо!

І поля вир, і сплеск ріки —
Усе це рідний, вічний будень.
Я не прощаюся ні з ким,
Ні з чим прощатися не буду!

ІЗ ЧЕРНЕТКИ СЕРЦЯ

Коли чую громів акорди,
Бачу: вдарився лист об лист, —

В серце вірую, що в природи,
Як закінчений пантеїст.

Коли шляхом собі іду я
І висить всуціль тишина,
Вірю: сховано давню думу
В череп ветхого валуна.

Коли бачу вечірнє сонце
Та й не знаних ще величин,
Все вбачається мені хтось це —
Може, мозок в натурі чийсь...

Не лякайтеся, я не містик,
Щоби мертве єднать з живим.
Це — все серце. Його це вісті.
Це чернетку читали ви...

Віталій ПОЛІЩУК

Народився в Харкові. Протягом війни (батько — на фронті, а мати — на примусових роботах у Німеччині) виховувався в бабусі.

Вищу освіту здобував у харківських вузах: театральному та художньо-промисловому. Закінчив Московський літературний інститут ім. О.М. Горького. Диплом отримав через багато років, завдяки клопотанням сестри.

Автор збірок поезій «Пробуджена тиша» та «Рідне тепло». Між їх виходом — 40 років.

Бунтівний за характером, переслідуваний «компетентними органами», змушений був виїхати з Харкова. Тривалий час працював муляром на будівництві сільськогосподарських комплексів Полтавщини і Харківщини. Помер у злиднях.

* * *

Я мало жив,
Та довго вмирав,
Руки розкинув шалено...

А потім...
 Потім мене накрили
 Шинеллю.
 Хтось кинув —
 Як пам'ять! —
 Землиці
 Жменю...
 Я мало жив,
 Та довго вмирав
 Із вами,
 Живими...
 І ми розминулись.
 Ви ж чули:
 У вас за спинами
 Харчала земля!
 За вашою хатою,
 За глухою стіною
 Зарили...
 Та ви забули:
 Що в мене рот —
 Не вигорів,
 В очах любов, —
 Ніким! —
 Не вилюблена,
 І є в мене
 Мати.
 Зарили?!
 Встаю — шалений,
 Встаю — шинельний,
 Повертаюсь, розстріляний,
 Із-за вашої
 Глухої стіни, —
 Бо десь
 Одна мати
 Мене з війни
 Не перестала
 Ждати.

* * *

Скажеш,
Руки моєї мами
Неба не знали?
А чуєш?
Синьо-синьо
Небо шумить колосками...
Чия то робота —
Не моєї мами?

* * *

Назбираю
Яблук
Коло хати, —
Вітер їх вночі
Поназбивав, —
І на стіл
Поставлю малювати, —
Я колись в дитинстві
Малював.
...А в саду —
Високі трави...
Пахнуть яблука
Вітрами,
Пахнуть яблука дощами...
Змалювать вітри?
Не вженуся за вітрами...
Змалювать дощі?
Вже пройшли
Дощі...
Змалювать високі трави?
Ні,
Не те,
Перш за все —
Намалюю руки
Мамині.

* * *

Сусіда в мене, —
 То як сусіда.
 Мене ніколи не чіпа.
 Хазяйство має:
 Дружину,
 А в будці — цуценя.
 Полається з дружиною,
 А винне — цуценя:
 — Бодай ти здохло! —
 Всю ніч на вулиці
 Проплаче.

.....
 На людей
 Не навчилось
 Ще гавкати.

* * *

А що —
 Як зранять кривдою мене?..
 І ранки,
 Як зів'ялі квіти,
 Плистимуть
 Просто так,
 Нікуди
 Й ні для кого...

.....
 Схлипують вікна:
 Над вікнами
 Примерзли квіти.
 Але ж —
 Землі родити?!

* * *

З п'ятого поверху кричу:
 — Маестро!

Так що — ламати?
— Так! —
Беру відбійний молоток...
Обізвався
Глухим — до болю! —
Глибоким
Залізобетонним тремтінням
Будинок.
Маестро-маестро...
Не знаєш,
Як
Важко
Ламати...
Бо ти —
Ніколи
Своїми руками
Не будував...
Оце б у твоїй душі
Вивалить
Стіну глуху, —
Тоді б
Знав,
Не помилявся!

* * *

Підсмаженим салом
Любить ласувати...
Подейкують:
Вміє жить.
Потихеньку
Лізе у класики,
А то —
Й бігцем підбіжить.
...Заходжу
До нього
В гості.
На мене мружить очі:
— Десь зустрічались
З вами...

Сідайте — осьде.
 — Спасибі. Я постою.
 А ви —
 Сидіть! —
 Прикрившись
 Сивиною.

* * *

Кудкудахтали кури,
 Курей
 Півень скликав
 Під зорю...
 А там —
 Їх різали.
 Це так в дитинстві
 Мені пахли подушки
 Пір'яні...
 Я міг проспачь всю ніч
 На тирсі:
 Постіль пахуча!
 Жалкував,
 Що в дядька Йвана
 Пальців на правій руці нема.
 Любив
 Просовувати голову
 В рами нові, —
 Дядько Іван
 Вподобав:
 По моїй голові
 Робив кватирки,
 Аж поки вправно —
 Я сам! —
 Не навчився робити
 Їх.
 Та довго морочивсь я
 Над труною дядькові Йвану..
 Невже він для цього
 Навчив мене
 Столярувати?..

А починалось:
Пахло здорово смерекою
У столярці —
Життям.

НА МУРАФСЬКОМУ ТРАКТІ
(Історичне)

Вони
Дорогою думають:
Яке
У стайні
Буде сіно.
Чи мо' —
Ще й буряк на закуску,
Вприкуску.
Сяде на спину дрозд,
Шерсті скубне —
Така вже
Воляча доля.
Скрип та скрип...
Віз та ярмо.
Тягарем
На їхніх спинах
Попона зорі,
Що, вмочена в землю,
Волочиться.
Скрип та й скрип...
Тополиний шелест,
Пахощі лип.
Гей, воли-волики,
Невже вам
Не хочеться воленьки?
В них рабів
Праправічний
Корчиться сміх, —
В очах.
Темніють очі,
Тепліють очі

Надвечір, —
 Налиті кров'ю...
 Важкі і чесні
 Трав'яні очі...
 То не скрип ярма,
 То скрипить вісь
 Земна
 Проти
 Волячого неба,
 Супроти
 Волячого
 Хребта.
 А земля —
 Їм пахне
 Не камінним,
 А справжнім
 У полі сіном,
 І людським сном
 Біля справжнього сіна...
 Дядьку Тимоше,
 Може, й час
 Вже волів
 Розпрягати?

* * *

На Івана Купала,
 На Івана Купала
 Мене мати
 Купала.
 Водю святою,
 Святою водою
 Із криниць
 Обмивала.
 Люди,
 Я на сторожі
 Чистих криниць,
 Святих криниць
 Ваших сердець.

КОСМОС СЛОБОЖАНСЬКОГО ХУТОРА

Поет Василь Шейко із далекого слобожанського хутора Гребіників потрапив у залізний, залізобетонний, пропахлий бензином і машинним маслом Харків, як падає яблуко, не знаючи на який ґрунт воно впаде. А яблуко його творчої душі впало якраз на лискучий від автомобільних шин харківський асфальт. Але в тому й незбагненна таїна поезії, що перетворює будь-яке середовище через поетичний образ в естетичну істину.

«Знову синіми-синіми вербами розмальовано мокрий асфальт...» — так сказав юний поет про вечірній дощовий Харків.

Оригінальна манера, своєрідний тембр поетичного голосу зуміли вижити в атмосфері «соціалістичного реалізму» з його солдафонськими

параграфами й регламентаціями. Скрипучі шухляди радянських газет і журналів поховали перші спроби його пера, спотворивши їх до невпізнанності. Ті, хто прийняв умови добровільної духовної кастрації напередбій радили вразливому поету «писати, як усі», використовуючи звичні копили літературних фарисеїв.

Але натомість Василь Шейко надовго замовкає. І тільки 1998 року у видавництві «Майдан» вийшла його перша, і, як виявилось, остання поетична збірка «Колоскова вічність». Вона відкривалась рядками, які відразу показали, як поет з хутора Гребіників вийшов на обшири, де живуть образи й думки великих поетів сьогодення.

Василь ШАПРАН

Василь ШЕЙКО

* * *

Як в давніх, незапам'ятних віках,
У часі, що через віки настане.
Земля моя летітиме в світах,
Розгойдуючи простір колосками.

* * *

Як з віком в нас сталася стріча? —
Себе я питаю... Хто зна?

О мій, нерозгаданий віче,
Хіба ж ти мене не впізнав?

Тієї я вічності крапля,
Що всесвіту доля — нести.
Та скільки нас в безвісті скрапло?..
Ось цвинтар і струхлі хрести.

Несе він, несе — не втомився.
І скільки ще буде орбіт?..
В той вік, коли я народився,
Був добре заселений світ.

* * *

Ніч і тиша. Довічна тиша.
Життя матерію пряде.
Земля свою орбіту пише,
Десь день новий до мене йде.

Отак люблю його чекати:
Чумацьким Шляхом світить ніч.
І крик раптовий немовляти
Все рветься спокою навстріч...

* * *

За вікнами вітер
Свистить і гуде.
Вже зірваних квітів
Не стріну ніде.

А стріну лиш схожі
На ті, що колись.
Для вічності, може,
Між трав піднялись.

* * *

Мінилось небо. Злиток кольорів,
Чи сон, чи яв — стоїть перед очима.
То чорний схід Полинної зорі,
То зеленава смуга, як причинна.

Зійшла зоря скорбот і полинів,
Фарбує небо зло, що ми надбали.
О різноцвіть отих травневих днів,
Його ми потім на могили клали.

Ось я в алеї цвинтарні забрів,
І вийти з них мені тепер несила.
У небі схід Полинної зорі,
І Україна знов заголосила.

* * *

Випромінює світло у небо земля,
І цю лінію світу видно здаля.
Подивись — випромінює,
Колір Всесвіту змінює.

* * *

Тополі, вирости тополі,
Сягнули стрімко в небо, до хмарин.
В них є щось від моєї долі,
Я чув, як з ними вітер говорив.

Повідав долю моїх предків,
І біль зарослих травами могил.
У кронах листя тихий шерхіт,
Мій вік чиїсь повторює круги...

* * *

Як сорочку мережила мати,
Танцювали й співали голки.
Квіти поля горіли строкато,
Уплітались в барвисті рядки.

Зодягну я сорочку й зрадію,
Увійду у розквіття весни.
Посвітлішаю, помолодію,
Як цей цвіт яблуневий рясний.

Запульсує і думки напруга,
І любов до життя й до людей.
В цій сорочці родився я вдруге,
У ній кров моїх предків гуде.

* * *

Тихо, тихо плин часу іде,
І вже зором ніяк непомітно:
Де ті дні, і хвилини ті де,
Що до щастя доповнюють світла.

А минають і радість, і жаль,
В серці спомином тихим сплелися.
Дні за днями, мов хвилі біжать,
То гойдається віку колиска.

* * *

Коли вночі мовчить земля,
То голос нив стає гучнішим.
Чи світ до мене промовля,
Чи колоскова вічність.

* * *

Я кохаю тебе.
Мої вікна відчинені навстіж,
Ти прийдеш. Я щодень
Сподіваюсь на стук.
Я кохаю тебе,
Я пронизаний сяєвом наскрізь,
Що зірки через небо
На мене несуть...

* * *

Я присвячую тобі осінь...
А. Перерва

Намалюю тобі я осінь:
Небо, ліс і великий став.
А коли охолоне простір
Напишу я тобі листа.

То не осінь — мої печалі,
Малювати їх час настав.
Я ще й досі тебе стрічаю,
Хоч між нами вже тінь зроста.

Ні, не житиме це без мене,
Я до тебе, як день іду.
Обіймаю тебе шалено
Недоторкану, молоду.

* * *

Моя любове, де ти?.. ще жива?
Шепоче вітер: це нікому не відомо...
Моя любове, чому ж так довго
Ти мене
Не відпускаєш з дому?..

Володимир БАЦУНОВ

ДУЖЕ ПРОСТО

Ми настільки бідні відвагою та вірою,
що бачимо в щасливому кінці лише
недоладне потурання масовому смакові.
Ми не здатні вірити в рай і ще менше —
у пекло.

Борхес

Розбудила Кирила муха, мабуть, величезна — вона кружляла кімнатою, гула, мов бомбардувальник, час од часу заходила на піке, торкаючись відкритих частин тіла. Звідки взялася? І куди кіт дивиться? Раніше влітку ні вікна, ні кватирки не зачинялися, а мух не було жодної — кіт усіх відловлював. Старий він став, мухи його вже не цікавлять. Стоп. Це ж не тут було. Так. І кіт був інший. А втім, час уставати. Кирило зробив щось подібне до зарядки, покрутив стопами, перевернувся на спину, покрутив п'ястями й, нарешті, сів на ліжку. Виспався. Голова ясна. І кіт як тут: стрибнув зі стільця й потягнувся. «Ти чому мух не ловиш?» — спитав його Кирило. Кіт позіхнув, подивився на Кирила чесними очима й попрямував на кухню. Одинадцята вже, ого. «Зараз матимеш свій сніданок», — сказав Кирило коту.

Кирило подумав, що слід би вийти в гóрод, і щодо роботи, і взагалі — може, новини якісь. Але ж не хочеться зовсім. Апатія якась. Поїхати? Дід он поїхав у Європу, до дочки, а мені куди? І до кого? Інші місця, країна чудес, щось нове... Америка яка-небудь. Або Австралія. Ага, аеропорт. «Рейс скасовано» — «Як так? Ось і квитки в мене. Що ви так на мене дивитися? З документами не гаразд?» — «З документи гаразд. Австралії більше нема» — «Як це? Куди ж вона поділася?» (*мовчання*) «Потонула» — «Як це — потонула?» — «Про Атлантиду чули? От і з Австралією те саме...» — «А що ж бо кенгуру?» Еге ж, звучить свіжо... Але вийти все одно треба — хоча б з харчів щось у хату принести. «Принесу харчів і кілька днів уза-

галі нікуди не виходитиму, — вирішив Кирило, — Поваляюся на дивані, погортаю журнали. Доберуся, нарешті, до комори. Усякої друкованої продукції там шмат. Ще старе, передреформне. Давно збирався розібратися. Завадило щось. Що? Забув. Розчарування. Я ж і году тут не живу, а таке враження, що год п'ять уже». Він розчинив двері комори. За ними відразу виявився мотлох — якісь миски, картонні коробки, старі побутові прибори — кілька прасок, пилокмок, вентилятор. Викинути б усе це до дідька. Але ж не заважає? Він став витягати барахло й складати з боків, щоби потім навалити назад. А якщо назад навалити, то й викину не скоро. Та й нехай йому хрін. Біля самісінької стінки, за барахлом, були складені стосами книжки з різнокольоровими корінцями, шкільні підручники, жмути якихось листів, зшитки, стіс тек, журнали. Кирило почав усе це акуратно витягати й так само акуратно складати, подивився мимохідь атлас світу (Австралія була на місці), потім навгад розгорнув товстий журнал. «Вітер гнав по дорозі чийогось капелюха, а Фріц мовчки дивився в спорожнілу склянку...» — прочитав Кирило, потім розгорнув на іншій сторінці: «Богиня погордливо повела ідеальної форми атласним плечем, на якому сиділа ящірка, та, глузливо зареготавши, зникла у числом вісімнадцятому з шістдесяти восьми світів, що існують. Старий мовчки плакав...» Порожнеча. Реальність, яка нічому не відповідає. Чорні букви на білому тлі. Кирило згорнув журнал і поклав на підлогу. Тут же на журналі розлігся кіт. Але ж колись-то все це було цікаво. Тут їх доволі багато. У Кирила ворухнувся давно забутий інтерес, щось ніби як ностальгія. Гарзд, потім. Пізніше. Він узяв торбу, сказав коту: «Лишаєшся за старшого», — і вийшов за двері.

Дім був двоповерховий, з білої колись, силікатної цегли, на три під'їзди, а заселений лише частково — на кириловому поверсі дві квартири з трьох стояли порожні. Утім, може, й не порожні, але сусідів своїх протягом усього часу, поки він тут жив, Кирило жодного разу не бачив. Можливо, також поїхали до Європи. Або до Австралії. На першому поверсі Кирило стикнувся з дебелим дядюрою в білій збляклій майці та обвислих на колінах тренувальних штанах, кивнув до нього. Той, як завжди, не привітався, лишень сторожким риб'ячим оком глянув на Кирила.

* * *

Кирило увійшов до приміщення Розподільника № 3. Народу в цей час було небагато, Кирило взяв дротяного кошика й став

на кінці черги. Просуваючись і складаючи до кошика продукти: рибні консерви, макарони, сушену городину, він слухав радіо. Наказ магістра оборони про призов до лав озброєних сил і про звільнення в запас. «Навіщо військо? — подумав Кирило раптом. — Воюватися ж нема проти кого». Чомусь раніше це на думку не спадало. Його так це вразило, що він спитав у Лукаша, який шойно увійшов:

— Навіщо військо?

Лукаш був чоловік літ під сорок, голомозий, крючконосий, над вухами в нього стирчали залишки рудого волосся, очі були темні, живі й глибоко посаджені. Одягнутий був у звичайний сіро-зелений комбінезон. Дейкали, що він «трошки тее».

— Навіщо військо? — перепитав Лукаш.

— Ну так. Проти кого воюватися? Адже єдина держава, — сказав Кирило.

— Дійсно, — погодився Лукаш, — єдина. А чому це тобі раптом на думку спало?

— Не знаю. Радіо слухав.

— А ти не слухай! Я ж не слухаю, — навчально зауважив Лукаш.

— Та як його не слухати, коли воно тут бубонить увесь час? Я ж його не вмикав. І вимкнути не можу.

— Чому?

— А, хай тобі біс! — Кирило вже пожалкував, що з ним заговорив. — Все, забудь, — сказав він і відвернувся. Точно псих.

— Ні, чому ж? Питання цікаве. Я от подумав — проти кого ж воювати? Це добре, що ти радіо слухаєш.

«Глузує», — вирішив Кирило й знов повернувся до Лукаша. Той, проти очікування, був серйозний.

— Ну, а раптом забіг з космосу? — зненацька спало на думку Кирилові.

— Ага, — покивав головою Лукаш. — Або з морської безодні. Здурілі з голоду риби виходять на берег у пошуках поживку. Велетенські лускаті мутанти, дводишні. І так дихають, і сяк дихають... — Лукаш розсіяно усміхався.

— А чому б і ні? — підхопив Кирило. — Хто сказав, що це неможливо?

— А якщо реально на це подивитися?

Кирило подивився реально.

— Маячня, звичайно.

— Але чому маячня?! — вигукнув Лукаш.

— Та годі тобі. Хто ймовірний супротивник? Нас муштрували у боях з умовним супротивником. Риб-мутантів до уваги не брали.

— А кого брали?

— Двоногих, звісно. Як ми. Гуманоїдів одно слово.

— Ясно. Фантастику читаєш, — підсумував Лукаш.

— Читав. Колись-то.

— Ну-ну. Гарзд, час мені. Треба ще в психу-у-ушці відмітитися...

— Тобто? — не зрозумів Кирило.

Лукаш покрутив пальцем коло скроні.

— Я ж це, — сказав він, — «теє». Ти що, не знав?

— Цур тобі, — сказав Кирило і подумав, що говорять про нього таке, а він вже й користується, і сміється. — А чому ти продукти не береш?

— Не хочу. Передумав. Іншим разом. Бувай.

Кирило дійшов, нарешті, до апарата, сунув картку в щілину. Щось там усередині зашурхотіло, оператор сказав: «Наступний» і Кирило рушив до виходу.

* * *

Коли він вже збирався повернути на Баженова, повз нього пробігли двоє: хлопець і дівчина. Хлопець озирнувся — фізіномія в нього була червона й спітніла, він хекав. Потім вони шмигнули в підвороття. Тут же з-за рогу вивернув військовий «бобік» і загальмував біля Кирила. Дверцята розчинилася, з авта наполовину висунувся офіцер («шакал» — майнуло Кирилові в голові).

— Бачив двох? Тут мали пробігати, — спитав «шакал» у Кирила. «Ага, так я тобі і сказав».

— Та ні, не було нікого. А що, дезертирів ловите?

«Шакал» махнув рукою, дверцята грюкнули й «бобік» помчався.

Бігають. Ось для чого військо — утікачів ловити. Незрозуміло тільки, хто бігає. Ну, скажімо, дезертирство. Це ясно: у війську не мед, навантаження великі, і по фотокартці отримуєш регулярно попервах... А ці явно не дезертири. Дівка так точно. Може, хлопець дезертир? Приїхала вона, значиться, його провідати, він подивився на неї, засумував — і дав драла. Тільки куди? Знайдуть все одно. Нам казали, що всіх відловлюють. Всесвітній розшук. А може, брехали — лякали, щоби ніхто не бігав. Гарзд, хай їм враг.

Увійшовши у двір, Кирило знову побачив «бобік». «Шакал» стояв поруч і щось втокмачував сусідові з першого поверху — дебелому дядюрі в обвислих на колінах штанах. У руці той три-

мав сміттєве відро й дивився на «шакала» своїм риб'ячим оком, хмурився, потім, недослухавши, розвернувся й пошкандибав до під'їзду. Коли сусіда проходив повз Кирила, той почув мурмотіння риб'ячою мовою. «Справді, недоумкуватий», — подумав Кирило. Дядюра глянув на нього скоса, витер з підборіддя слину. «Шакал» подивився на Кирила, зробив до нього кілька кроків і спитав:

— Двоє бігли. Не бачив?

«От колода, п'ять же хвилин тому питав».

— Ні, — сказав Кирило вголос, — щойно підійшов. А ви що, дезертирів ловите?

Офіцер скривився.

— Який розумник, — сказав він. — Документи давай.

Кирило вийняв з кишені картку й протягнув «шакалові». Той певний час звіряв зовнішність Кирила з зображенням на фото.

— Та-а-а-к, Кирило Н'Коно. На Кирила схожий, на Н'Коно — ні. В мене був майор Н'Коно — такий мурин здоровенний... А ти білявий. І на мурина не схожий. Чому білявий?

— Та от, мутація, — лагідно відповів Кирило. — Усі родичі негри, лише я отакий... У сім'ї не без виродка.

— Підозріло.

«Зараз, — подумав Кирило злісно, — зажди».

— Поки ви тут час зі мною марнуєте, утечуть ваші дезертири, і слід пропав. Та й дядечко мій, майор Н'Коно, вельми буде незадоволений, коли я йому про нашу бесіду розповім. Любить мене, коло мене всією душею упадає. Ти, каже, Кирило, геть на наших не схожий, може, будуть з тебе люди. Зараз я номер вашого авта запишу...

Офіцер явно вжахнувся, повернув Кирилові картку, хотів навіть козирнути, але був непокритий і лише сказав:

— Усе, претензій не маю. Перепрошую. Перевірка.

— О'кей, — згодився Кирило, ховаючи картку, і подумав: «Добре я його. В штани наклав. Велика річ — фантазія. А не зле б мати такого дядечка-майора. Та ні, краще не треба. Зробив би з мене вояку. Хай їм, шакалам».

* * *

Утікачі сиділи на підвіконні в під'їзді. Кирило навіть розгубився трохи й через розгубленість ляпнув:

— А за вами там погоня.

— Справді? — здивувався хлопець. — Чого б це?

Дівчина мовчки пхнула його в плече. Хлопець усміхався, але якось через силу. Був він худорлявий, рудувате волосся підстрижене «їжачком», вузьке обличчя з глибоко посадженими очима. Дівчина навпаки була спокійна. Мала довге темно-русяве волосся, світлі очі та повні губи. Одягнуті обидва були в стандартні комбінезони, тільки не сіро-зелені, як у Кирила, а трохи синюваті. Дівчина Кирилові подобалася, і він сказав:

— Не знаю, що ви там накоїли, але я б на вашому місці нікуди до темна не виходив. Пощастило вам, що вони сюди не піднімалися. І що сусіда знизу ледь розмовляти вміє.

— Дякую за консультацію, — іронічно сказав хлопець.

— Грубіян ти, — відповів на це Кирило, — і не зрозуміло, чому Мене цей «шакал» двічі про вас питає, між іншим.

— І ти не сказав, — підсумував хлопець.

— Та замовкни ти, нарешті, Полю! — сказала дівчина. — З переляку це в тебе, чи що?

— Так, мабуть. Ху-у, — погодився Поль після паузи. — Вибач, — сказав він Кирилові. — Усе ніяк не відійду. Вибач.

— Та нічого, — сказав Кирило, — це почуття нам відомо. Раніше я б на тебе кинувся, мабуть. А, до речі, вони ж можуть і повернутися. То можете до темна в мене пересидіти.

Він піднявся на сходовий майданчик, повернув кілька разів ключа в замку й прочинив двері. Потім обернувся:

— Заходьте.

Назустріч вийшов кіт.

— Ой, киця, — сказала дівчина, присіла й погладила кота.

Поль і Мила були брат і сестра. Це сподобалося Кирилові — що брат і сестра. Чому за ними погоня, Кирило з'ясовувати не став — як захочуть, самі розкажуть. Не те, щоби було нецікаво, а якось необов'язково, чи що. Але те, що Поль не дезертир, було вже цілком ясно — жодного запаху казарми.

— Давайте, хіба, перекусимо, — запропонував Кирило. — Не знаю, як ви, а я з ранку нічого не їв.

— Чому ні? — погодився Поль. — Поїсти було б непогано.

— Ага. Мило, допоможеш мені? — спитав Кирило.

— Звісно!

— Я теж можу допомогти, — сказав Поль. — Але боюся, заважатиму. Двоє на кухні — уже занадто.

— Ти краще посидь, братику, віддихайся, — порадила Мила.

— Віддихався вже, — відповів Поль.

На кухні Мила відразу ж усе взяла в свої руки: розвантажила торбу, перебрала бляшанки й пакети.

— Зробимо суп, — сказала вона. — Став воду. Де в тебе сковорідка? Не надто різноманітна сировина. Ну, нічого. Відкривай консерви.

«Лускаті мешканці морських глибин, потенційні агресори, — подумав Кирило, відкриваючи бляшанку. — Зараз ми вас у суп».

Вода вже кипіла в каструлі. Мила висипала туди вміст пакету з сушеною картоплею.

— Давай сюди консерви. А, вермішель — те, що треба. Так, що в нас за приправи? Сушена цибуля. Усе сушене, консервоване. Як же ж ви тут без вітамінів і зеленини?

— А ви? — спитав Кирило.

— І ми, — сказала Мила й присіла на табуретку. — Ну що? — Хвилин п'ятнадцять і буде готово.

— Хліба нема, — сказав Кирило. — Але є сухарі. Теж сушені, консервовані.

До кухні увійшов Поль.

— Я на запах, — оголосив він, — там просто всидіти неможливо, так пахне. І кишки марш грають.

— Ага, — сказав Кирило, — зараз утихомиримо твої кишки. Тут, взагалі-то, тіснувато. До кімнати підемо годуватися. Не проти?

Вони поставили стіл посеред покою, притягли з кухні табуретки, яких бракувало, три різномасті миски, ложки, посеред столу Мила поставила каструлю, пакет із сухарями і всі порозсідалися навколо. Мила насипала суп по мисках. Кирило підніс повну ложку:

— Ну що, за знайомство?

— За знайомство! — підтримали гості.

— Дуже смачно! — говорив Кирило, хлебтаючи суп. — Коли б я ще такого супу поїв? Все, так тепер і називатиметься: «Милин суп». Або «Милий суп».

— Краще вже «милосуп», — усміхнулася Мила.

— О! Милосуп. Я навіть рецепта не питаю — усе бачив, усе запам'ятав. Я, взагалі-то, супи оці не варю... А можна добавки?

— Звичайно! Я рада, що сподобалося.

— І мені добавки, — сказав Поль.

Суп доїли.

— Тепер я по-справжньому насуплений, — заявив Поль.

— Це чого ще?

— А того, що «насуплений» — це той, що наївся супу, — навчально зауважив Поль і запитав: — Чимось зап'ємо?

— Можна зварити цикорій, — сказав Кирило. — Нічого іншого немає. Звариш?

— А чого ж? Зварю.

— А ти вмієш? — поцікавилася Мила.

— А що тут уміти? — здивувався Поль. — Береш і вариш. Де ваш цикорій?

Жодної облави не було, принаймні, з вікна нічого такого вони не зауважили. Мила заходилася прибирати зі столу, мити посуд, Поль задрімав, спершись на стіну, непомітно для себе закуняв і Кирило. Розбудила його Мила, легенько поторсавши за плече. Він розплющив очі й сказав спросоння:

— Ого, заснув. Снодійний ти суп зварила.

— Це доза снодійна була, — відповіла вона. — Сутеніє вже. Час іти.

— Угу, ясно. Вам далеко?

— На Союз — Аполлон, — сказав Поль.

— Годину пішки тупати, — прикинув Кирило. — Доведеться вам годину тупати. А інших варіантів нема. Чи є?

— Та які варіанти? Підемо. А ти ні про що й не розпитував. Не цікавий, чи що? Невідомо, кого в хату пустив.

— Треба буде, самі розповісте. А в дім пустив... Чому ж не пустити? Не відчув небезпеки, та й «шакалів» не люблю.

— Яких шакалів? — не зрозумів Поль.

— Офіцерів, — пояснив Кирило. — Так їх солдати називають. Принаймні, так називали, коли я служив.

— А, зрозуміло, — сказав Поль. — Я у війську не був.

— Нічого, — підбадьорив його Кирило, — будеш ще.

— Ні.

— Білий білет?

— Щось таке.

— Ясно. Ну гаразд, будете ще втікати — забігайте — переховаю.

— Це слід розуміти, як запрошення?

— Так, — просто сказав Кирило, — ви ж мене до себе не запрошуєте.

— Ти розумієш... — почав Поль.

— Розумію. Точніше, не розумію, звісно. Маловажно.

— Спасибі тобі.

— Бувайте, — сказав Кирило.

— Побачимося, — усміхнулася Мила, і Кирило теж усміхнувся. «Отак зав'язуються людські стосунки», — подумав він.

* * *

Уже геть стемніло й за хмарами не було видно ні зірок, ні місяця. Спати не хотілося — виспався, та й зарано. А, я ж вирішив, що кілька днів нікуди з дому не виходитиму, лежатиму на дивані й книжки читатиму. Зараз з'ясуємо, що то за книжки... Він увімкнув світло. Посиджу кілька днів удома, а там піду, відмічуся, та й, може, на роботу влаштуюся. Неохота мені на роботу. Чого поспішати — поки що продукти видають, нормально. От перестануть видавати, тоді й можна. Цікаво, скільки так можна протягнути? Коли картку в апарат вставиш, а тобі оператор і скаже, що нічого, мовляв, сьогодні не отримаєш. Треба попрацювати для забезпечення мінімуму потреб, твій ресурс, мовляв, уже вийшов. Це все цікаво, звісно. Почекаємо.

Він вийняв з комори стос підручників. Обкладинки деяких були знайомі з дитинства, деяких ні — старі. Якесь красне письменство відклав у бік. Колись я це любив, подумав Кирило. А потім усе, перестало цікавити. Як ворожка відшептала. Жмути пожовклих листів. Стос тек, також старих. Їх виявилось близько десятка. «Металорізальна дільниця. Курсовий проект», «Крива падіння крохмале-патокового виробництва. Дипломний проект». Чиє це? Дідове? Можливо, чому б ні? Дід-дід, а рідного діда і в вічі не бачив, ні того, ні іншого. Він нащось розв'язав поворозки (крохмале-патокове виробництво його не цікавило), розгорнув теку й побачив аркушик, списаний виразним великим письмом: «Я зажди хотів знати історію, — прочитав Кирило, — і ніколи не знав. А зажди хотів. У школі отримував найкращі оцінки, і те, що було в підручнику, знав. Але щось мене не задовольняло. Що саме? Простота викладення, ясність опису та пояснення того, що ми бачимо, проте, ніби й відповідало, а ніби й не відповідало дійсності». Кирило перечитав останню фразу — якоесь плутано формулює. Він подивився, що там ще було у тій теці: списані аркушики, газетні вирізки, фотокопії. Він узяв теку, перебрався на диван і став читати далі.

* * *

Уранці Кирило переглянув уміст інших тек. У них було зазначене на палітурках — формули, розрахунки з виготовлення крохмалю й патоки і таке інше, нецікаве. Хто автор записів? Дід? Ні підпи-

су, нічого. Для кого він писав? Про всяк випадок? Еге, кому розказати — не повірять. А я повірив? Чому б і ні. Усе описане цілком можливе. А чому дід мені нічого не сказав? Чи це не його рука? А чи бачив я взагалі його руку? А, адреса! Він погортав записника і знайшов сторінку з адресою: написано дрібніше й стисліше. А букви такі самі. Взагалі, маловажно, хто писав: дід чи ще хтось. Зрештою, що це міняє? Ну, було все не так. А чому ж тоді кажуть інакше? Сенс?

А проте, усе це його схвилювало. Він навіть видобув із шухляди люльку, похапцем напихав і закурив — таке траплялося з ним вельми рідко. «Піти, подихати свіжим повітрям...» — вирішив він.

Отже, маємо: єдина держава та єдиний уряд. Одвічна мрія людства здійснилася. Коли народи чвари одметуть і зіллються в одну сім'ю велику.* Міцкевич. Тобто, Пушкін. У мене прізвище африканське, очевидячки, предки були африканцями. А я зовсім не схожий. Усе, проте, складалося не так, як написано в підручниках. Пропаганда, агітація, промивання мізків... Якщо, звісно, вірити рукопису.

Міркуючи отак, Кирило опинився на вулиці Союзу — Аполлона й зрозумів, що саме сюди і йшов, боязко сподіваючись побачити Милу. А що такого? Дурнику, вона, можливо, зовсім не тут мешкає. Вулиця довжелезна, не ходити ж по квартирах? Слюсаря викликали? Гаразд, пройдуся, а потім назад. Я ж прогулятися вийшов, правильно? Свіжим повітрям подихати...

— Руки в гору, гуманоїде! — почув Кирило й обернувся: позаду стояв Лукаш і цілив у нього з уявного пістолета. — Ба-бах, ти вбитий, забіг з космосу пройшов успішно, — сказав Лукаш і зареготав.

— Ха-ха, — відповів Кирило, — дуже дотепно. Я помер. Зо сміху. До речі, про космос, — додав він, помовчавши, і вказав на табличку «вул. ім. Союзу — Аполлона» на розі. — Це теж космічне, еге ж?

— Авжеж, — сказав Лукаш, — якнайкосмічніше. Перший міжнародний політ у космос. Перший крок до зближення двох націй, точніше, народів... еее... територій. Коротко, Росії та Америки.

— Ага, — підхопив Кирило, — з нього й почалося об'єднування всіх народів Землі під владою єдиного уряду.

— Ух ти, історію пам'ятаєш, молодець, — похвалив Лукаш. («Знову кепкує?» — майнуло Кирилові в голові).

---

* Переклад С. Крижанівського.

— Я гарно вчився, — пояснив Кирило. — Існує, однак, думка, що після «Союзу — Аполлона» людство ще більше ніж сто літ перебувало в роз'єднаному стані, а потім ще літ п'ятдесят до світової держави по черзі долучалися інші, в яких мешкала приблизно половина населення планети. Але й досі існують ще автономні землі, що не приєдналися до світової спільноти. І не так вже й далеко від нас.

— Та ти що! — здивувався Лукаш. — Що за маячня? Вперше чую. А я ж у галузі маячні провідний фахівець.

— Гадаєш, маячня?

— А чого гадати? Навіщо ці ускладнення?

— Чому ж — ускладнення? — не згодився Кирило. — Варіанти.

— Сам вигадав? Та-а-а-ак, треба терміново братися на облік.

— На який ще облік? — Кирило починав злитися.

— У психушці, — із готовністю пояснив Лукаш. — Можу по знайомості влаштувати. Хочеш?

— А піди ти до дідька! — відмахнувся Кирило. — Куди мені таке видумати?

— Не ти? А де чув?

— Сорока на хвості принесла. Птаха така, знаєш?

— Та ні, я більше по рибах... Руки в гору, гуманоїде — ба-бах — ти вбитий! Нашестя з морських глибин. Зараз я тебе з'їм! — Лукаш знову зареготав.

— Та годі тобі вже, їй-бо, — сказав Кирило роздратовано. — Обридло.

— Годі то й годі, — не став опиратися Лукаш. — Чого це тебе сюди занесло?

— А тебе?

— Я тут живу.

— А-а-а. Ясно. А я прогулююся, дихаю свіжим повітрям. Тепер буду прогулюватися назад.

На перехресті в центрі міста Кирило зупинився біля монітора, проте, новини подивитися не пощастило — монітор ремонтували, якийсь тип копирсався в електричних тельбухах нагорі, стоячи на платформі авта — такі використовувалися для заміни лампочок у вуличних ліхтарях. Раніше, якщо вірити рукопису, такі монітори мали всі, хто захоче. Менші за розміром, певна річ. Однак непомірне ускладнення технологій і відсутність чогось (чого? — кваліфікованих кадрів?) спричинило технологічну катастрофу, і сталося відкочування. Це скидалося на правду: літали ж раніше в кос-

мос, той самий «Союз — Аполлон» згадати. А тепер про це й не чути зовсім. Стоп! Може, це просто я не знаю. Дурниця! Хіба б я про таке не знав? Живеш отак і нічого не знаєш. А власне, що знати? Рукопис суперечить звичному знанню. Хто сказав, що він не бреше? Література, фантастика... Він вже збирався завернути у двір, аж поруч загальмував військовий «бобік», розчинилися дверцята й висунувся вчорашній «шакал».

— Не бачив тут? Двох. Хлопець з дівкою. Пробігали? — спитав він.

— Знов? — здивувався Кирило. — Дезертири?

Офіцер подивився на нього пустими очима, щось згадав, махнув рукою, дверцята грюкнули, «бобік» поїхав. «От буде кумедно, якщо вони знов у під'їзді сидять», — подумав Кирило. У під'їзді було пусто й Кирило відчув щось подібне до розчарування.

* * *

Кирило погладив kota і заходився варити «милосуп». А ввечері зустрів Милу на березі моря. Там було безлюдно, тільки на розсохлому човні сиділа дівчина й курила. Він сів поруч і сказав:

— Куріння шкодить вашому здоров'ю. Привіт.

— Привіт, — сказала вона.

— Як справи? — спитав він.

— Добре, — сказала вона.

— Вас не зловили? — спитав він.

— Ні, — відповіла вона. — Усе скінчилося добре.

— Це добре, — сказав він.

Вони трохи помовчали.

— Я сьогодні готував «милосуп», — сказав він.

— Справді? Ну і як?

— Добре. Кіт був задоволений.

— Я рада. Звичайно, зі свіжої риби зі свіжим бутвинням було б краще.

— Де ж усе це взяти?

— Рибу наловити вудкою. Або неводом.

— Жодної рибини за все життя не зловив, — зізнався Кирило. — Та й хіба ловлять тепер? Узагалі не бачив, щоби ловили.

— А знаєш, чому?

— Чому?

— Ловити нема кого, — і розповіла йому таку історію:

ІСТОРІЯ ПРО ТЕ, ЧОМУ В МОРІ НЕ ЛОВЛЯТЬ РИБУ

Було це давним-давно. Тут було королівство. Король був добрий, але не сповна розуму. Нарід жив кепсько, голодував, а король журився вельми долею рідної країни. І от, якось пройняла його геніяльна думка й він оголосив: «Ми нагодуємо нарід!» Спеціально виготовлені велетенські спіральні нагрівачі занурили в море, дали струм. Потім ешелонами стали підвозити картоплю, цибулю, гіркий перець і таке інше, а коли море закипіло, усе це вивалили в нього. У точній послідовності, за рецептом. За деякий час суп був готовий. Народу оголосили, що віднині він не голодуватиме — приходь до моря та їж, і хай ніхто не піде покривджений. Нарід, проте, іти на дармовий суп не поспішав. Довелося королівським військовикам нарід на побережжя зганяти силою: «Увага! При собі мати ложку, миску, серветку...» Але за пару днів море починає помітно смердіти, а за тиждень до нього й взагалі не підійдеш. Екологічна катастрофа. Король, не зумівши нагодувати нарід, остаточно з'їхав з глузду. І життя в морі припинилося. Ось чому тут не ловлять рибу.

— Ні, — сказав Кирило, усміхнувшись, — не ловлять тому, що ловити нема кому, — і розповів Милі казку про те, куди вночі зникають люди:

КУДИ ВНОЧІ ЗНИКАЮТЬ ЛЮДИ

Саме о півночі, коли б'ють куранти на городській ратуші, усі без винятку городяни виходять на вулиці, якщо вони в цю часопору не на вулиці, навіть і не одягнувшись, як слід, і юрмами, утім, без тиску, простують на берег моря. Очі широко розплюшені, в них — океан. Вони подібні до сомнамбул, сновид. Утім, жодної різниці. Вони плавно рухаються до берега й заходять у воду. І там перетворюються на риб. Усю ніч вони живуть, як риби, плавають і полюють, але з першими променями сонця вибираються на берег і вертаються по домівках, геть чисто не пам'ятаючи про нічне життя. А втім, дехто не вертається. Це ті, хто став здобиччю хижаків. Цим можна пояснити зникнення. Риби в морі живуть тільки вночі, і навіть якщо хтось удень подумає про нічну риболовлю, коли до цього дійдеться, він вже нічого не пам'ятає.

— Романтично, — сказала Мила, — Ти — поет. А мені вже час, — додала вона з жалем, — Так би сиділа тут.

— Ну, то посидь ще...

— Час, час. Хвилюватимуться.

— Угу, — погодився Кирило, — поки до Союзу — Аполлона дочапаєш... Ну, я тебе проведу.

— Та не варто. Батько мій за два кроки звідси. Він мене автоматом підкине.

— Автом?

— Так, службовим.

— А-а-а. Ну, я тебе до батька проведу. А якщо не хочеш, щоби він мене бачив — сховаюся.

Вона засміялася:

— Може, я не хочу, щоби ти його бачив. Ну гаразд, лицарю, ходімо.

— А як же? — сказав Кирило, — хіба тепер немає такого звичаю?

— Офіційно — немає, — усміхнулася вона.

— Ну, значиться, будемо підпільниками. Партизанами.

Вона чудно подивилася на нього, але сказала тільки: «Ходімо».

Вони вийшли на Центральну, минули сліпий монітор і підійшли до «Розподільника матеріальних цінностей № 3». Він, зрозуміло, був зачинений, але на другому поверсі світилося віконце.

— Там батько мій сидить, — Мила вказала на освітлене віконце й постукала в двері. Хвилини за три з-за дверей спитали:

— Хто там?

— Це я, відчиняй.

Двері розчинилися. На порозі стояв Лукаш.

— О! Ти не сама! Це хто з тобою?

— Знайомий, — сказала Мила, а Кирило додав:

— Руки в гору, гуманоїде!

— Ага, знайомий. Ясно. Ну, заходьте, чайку вип'ємо.

— Я хотіла, щоби ти мене відвіз.

— Зараз? Проти ночі? — в голосі Лукаша чулося незадоволення. — Слухай, давай завтра, зранку. Переночуєш тут, а ранесенько... Я взагалі-то завтра й сам збирався.

— Та я не попередила нікого. Вони там здуріють. Поль у першу чергу. Подумає, що спіймали.

— Дідько! Неохота. І не протелефонуєш туди. Ну, гаразд — чайку вип'ємо, і одвезу. Якраз напарник прийде.

— Ну, добре, — згодилася Мила, — давай чаю вип'ємо. І щоби особливо не засиджуватися.

— Та нічого, тут півгодини автоматом, ну, хвилин сорок.

«Це до Союзу — Аполлона хвилин сорок?» — здивовано подумав Кирило.

Чай був хороший, міцний, справжній. Кирило так про це й сказав.

— Ще б пак, — погодився Лукаш.

— Ти тут працюєш, виявляється, — сказав Кирило.

— Сторожую ночами.

— Теж нічого, — зазначив Кирило, — у забезпечення мінімуму потреб.

— Звісно.

Гутірка не клеїлася. «Тісний світ, тісний світ...» — крутилося Кирилові в голові, і тут Мила сказала:

— Татку, це ж Кирило нас з Полем сховав. Позавчора.

— Справді? Ну, то що ж ти мовчиш? А я сиджу й не знаю, як поводитись, що казати. Як би зайвого не лягнути. Ну, спасибі тобі, — звернувся він уже до Кирила. — Існують, виявляється, ще люди, для яких честь і шляхетність — не пустий звук. Аристократія духу! — він підніс кухля. — Вип'ємо до Кирила, який втілює в собі всі скарби людського...

— Ну, замолов, — поморщився Кирило, а Лукаш зареготав.

— Ні, справді, спасибі. Не ображайся, — він зробив великий ковток. — Це я до тебе випив, між іншим, — пояснив він.

— Ну, дякую.

— Як узагалі-то? — звернувся Лукаш вже до Мили.

— Та нормально.

— А чого це тебе в місто занесло? Нудьгуєш?

— Та не те, щоби нудьгую... Сліпий кут якийсь.

— Що, знову не подобається? Не розумію — живете, ніхто вас не чіпає. Це я тут верчуся як муха в окропі. Що таке?

— Ну, я теж, може, хочу так само — як муха.

— Зелена ще...

Кирило тільки очима кліпав.

— Партизани... — промурмотів він. Лукаш і Мила видивлялися на нього.

— То він не в курсі? — спитав Лукаш. — А я так зрозумів...

Мила мовчала.

— Та-а-а-ак, — спроквола вимовив Лукаш, — зовсім ви там відбігли рук. А раптом він — противник? Один із. Слухай, — повернувся він до Кирила, — ти противник?

— Чий? — спитав Кирило очманіло.

— Так, чий? — спитав Лукаш тупо.

— Заспокойся, — сказала Мила. — Який він противник? Чого б він тоді нас переховував? Але не в курсі, це точно.

— Слухайте, — відгукнувся, нарешті, Кирило, — так ви, виходе, противники заведеного ладу? Так?

— Так, — сказала Мила.

— Ні, — сказав Лукаш. — Тобто, що там? Звісно, що так. А ти?

— Я? — здивувався Кирило. — Слухай, голова обертом іде...

І розповів про рукопис.

— Я й про «Союз — Аполлон» звідти узнав. Ну, те, що вчора тобі казав. Щоправда, не був упевнений. Я і зараз не впевнений, що там правда написана. І що опозиція існує. Я от ніколи особливого бажання виступати проти заведеного ладу не мав. Але й задоволений, правду сказати, не був. Особливо у війську. Я просто вважав, що сенсу немає. І зараз його не бачу, — і після паузи додав: — Багато вас?

— Досить, — сказав Лукаш, і якраз постукали в двері. — Ага, напарник. Зараз поїдемо. Документи з собою? Добре.

Вони спустилися у двір. Службове авто виявилось спрацьованим ваговозом-фургоном.

— Ви, значить, у фургон лізьте, — наказував Лукаш. — Тобі взагалі куди? Підкину.

— Та поруч. На розі Моцарта й Баженова. А з собою не візьмете? Я ж і так усе вже знаю. А дорогою назад завезеш мене додому.

— Все він знає, — пробурчав Лукаш. — Візьмемо? — спитав він у дочки.

— А чого ж? Візьмемо, — весело сказала вона.

— Мила могла б і в кабіні, — зауважив Кирило.

— А хто тебе пильнуватиме? Жарт. Не заведено. Ну гаразд, їдьмо.

Авто підстрибувало на вибоїнах, в кузові перекочувались і з гуркотом билися одна об одну якісь каністри, бляшанки, залізяки, було темно й Кирило сказав:

— Зрадила ти підпілля, — але через гуркотнечу не почув власного голосу.

— Що ти кажеш? — крикнула Мила просто йому у вухо.

— Пусте, — крикнув він. Говорити було неможливо, авто тряслось вже десь півгодини, потім різко зупинилося. Деякий час вони стояли, потім грюкнули двері кабіни, а після розчачнулися двері фургона.

— Вилізайте. Зламалися ми. Дідько, — сказав Лукаш зокола.

Кирило стрибнув на землю й допоміг вибратись Милі.

— Щось серйозне? — спитав він.

— Урагова мати його знає. Не заводиться, зараза. А я в цьому ні чорта не розумію. Клятий собака!

— Який собака? — спитав Кирило.

— Та дорогу перебігав.

— Ясно. Де це ми?

Вони були за містом, нічого подібного до вулиці імені Союзу — Аполлона. «Ну, звісно, — подумав Кирило. — Чого б ми туди їхали?»

— Ну, давай подивимось.

Він вліз у кабінку, спробував завести — безрезультатно. Потім вибрався наверх, відкинув про всяк випадок капот, але все вже було ясно.

— У тебе акумулятор сів.

— І що — торба?

— Та ні, чому ж? Можна зарядити.

— Справді? Ну то давай зарядимо.

Кирило розсміявся.

— Чого регочеш? — спитав Лукаш.

— Нічого. Ми тут зарядити його не зможемо. Або замінити треба.

— Та тут залишився кілометр якийсь, — зауважила Мила.

— І що, ми її штовхатимемо оцей кілометр? — в'їдливо сказав Лукаш.

— Можна руками завести, — сказав Кирило. — Маєш кривого стартера?

— Це що таке?

— М-м-м... Така, знаєш, залізьяка крива. Встромляєш там в одне місце й крутиш її...

— Ха-ха, — роздратовано перебив Лукаш, — дуже смішно.

— Тьху ти, — сказав Кирило, — я не в тому сенсі. Ліхтарика маєш?

— Навіщо?

— Посвітити у фургоні. Там сила залізьяк різних валяється.

— А... Так, зараз.

У кузові було повно всілякого мотлоху, але потрібного, ясна річ, не знайшлося.

— Ех, — мовив Кирило докірливо, — як же ж ти так? На такій колимазі виїжджаєш.

— Нормальна колимага. Я ж не винний, що зламалася. Усе? Становище безвихідне?

— Чому ж? — сказав Кирило. — Можна її підштовхнути. Або з горбика пустити. Або причепити до іншого авта. Зирк, і заведеться.

— А хто штовхатиме?

— У тім же й справа... Ти за кермом — ми з Милою штовхаємо. Або — я за кермом, ви з Милою штовхаєте. Або, ще третій варіант — Мила за кермом, а ми з тобою штовхаємо.

— Так не штовхнемо ж!

— Відомо, ні. В цьому ж і справа.

— Так. І горбика нема.

— Про горбик узагалі не думай.

— Слухайте, — сказала, нарешті, Мила, — давайте я піду в колонію. Привеземо новий акумулятор.

— А там єсть? — із сумнівом спитав Лукаш.

— Ну, авто ж єсть? І майстерня єсть.

— Так, гаразд. Йди. Я б і сам пішов, але авто кинути не можу. Хоча, що з ним буде? Все одно.

— Ну, і я з тобою піду, — сказав Кирило.

— Звичайно, — погодилася Мила. — Оберігатимеш мене.

— Ліхтар брати?

— Та не треба — я тут із заплющеними очима пройду.

* * *

Із темряви висунулася фігура, в обличчя вдарив промінь ліхтарика. Кирило відскочив, а Мила сказала:

— Свої.

— Бачу. Хто це з тобою?

— Усе в порядку. Батько в курсі.

— Гаразд. Проходьте.

— Це був дозорець? Вартовий? — спитав Кирило, коли вони трохи відійшли.

— Ага.

— Чудеса. Як у книжці. Або в фільмі. Не думав, що таке можливе насправді.

Вони обминули пагорб, попереду з'явилося невеличке сільце: кілька освітлених хат, одноповерхових, охайних. Загавкав собака.

— Прийшли, — сказала Мила.

— Затишна місчинка, — пробурмотів Кирило.

З хатинки вийшов Поль.

— О! Привіт! — зрадів він, і вони з Кирилом потиснули один одному руки.

— А я думаю, де це ти заподілася, — сказав Поль Милі.

— Нас батько довів. Тільки авто зламалося. Він там, десять хвилин ходу.

— Акумулятор сів, — пояснив Кирило. — Маєте тут акумулятори?

— Звичайно, — сказав Поль.

— Ну, то треба замінити.

— А який треба? Я ж не знаю. А раптом не підійде.

— Головне — завести.

— А, ну так. Ходімо тоді до майстерні.

Вони пройшли поміж домками — їх виявилось близько десятка, — між просторими дворами, обсадженими чагарником і деревами, пройшли через сад, на деревах висіли яблука, Кирило зірвав одне. «Вони ще зелені», — сказав Поль. «Нічого», — сказав Кирило. Проминули сад, потягнулися грядки («От де росте зеленина, без якої ми так-сяк перебуваємось, а вони тут не перебуваються»), поле з якимись злаками, маїсове поле і, нарешті, опинилися біля ангара. Поль повернув ключа у вислому замку, прочинив браму и клацнув вимикачем. Спалахнуло світло. Тут стояв «бобік» військового зразка, явно на ходу, і напіврозібраний легковичок, явно не на ходу, столи, оббиті бляхою, кілька верстатів, стелажі із запчастинами-інструментами — загалом, вельми пристойна майстерня. Поль наблизився до легковичка, зазирнув у розкриті нутрощі, підізвав Кирила, а коли той підійшов, спитав, указавши на акумулятор:

— Такий?

— Лихий його знає. Схожий. Головне ж завести? Так і від такого заведеться. Сто відсотків.

— Угу. Підхопили?

— Підхопили!

— Важкий, сволота. На ноші його треба.

— А єсть?

— Та були десь. Де ж я їх бачив? А-а-а, біля поля, — згадав Поль. — У шопі, де граблі складені. Сільгоспінвентар різний. Бери поки так...

Вони винесли акумулятор, Поль зачинив браму, сказав «зараз» і пішов. Хвилині зо дві повернувся із дерев'яними ношами. Встановивши на них акумулятор, вони рушили назад.

— Здорово ви тут улаштувалися, — похвалив Кирило.

— Так, — погодився Поль, — тут гарно.

— Господарюєте, отже. Рослинний спосіб життя.

— Рослинний. Хм. Я про це не думаю. Нормальний. Я сільським господарством не займаюся. Я по машинах більше.

— Так. Я зрозумів.

«Здорово, справжня колонія. Навіть уявити собі таке не міг. Точніше, міг. І уявляв навіть, але не вірив. Точніше, з якоїсь миті перестав вірити, що таке можливе. Це ж треба отак від усього світу сховатися». Вони дісталися до сільця.

— Ну що, треба цю штуку до авта нести, — сказав Кирило.

— Треба, — погодився Поль. — Мило, ми повернемося незабаром.

— Та ні, — сказав Кирило, — я вертатися не буду. Поїду назад у город.

— Та чого тобі їхати? — здивувався Поль. — Залишайся. Завтра вернешся.

— Ну, можна було б і залишитися. Але кіт мій голодний. Я його давно годував. Я ж не знав, що затримаюся.

— Ну, гаразд, котячий батько... Як хочеш.

— Я з вами піду, — сказала Мила.

— Та навіщо? — здивувався Поль.

— Ноші тобі назад допоможу тягти.

— А, — сказав він, подивився на Кирила й усміхнувся. — Ноші вона буде тягти.

* * *

— Принесли? — спитав Лукаш.

— А як же, — відповів Поль. — Привіт, тату.

— Привіт. Давайте, заведемо, чи що.

Поль з Кирилом швиденько замінили акумулятор. Авто завелось відразу, і Лукаш вигукнув з кабіни:

— Їдьмо!

— Еге, — сказав Кирило після певної паузи. — Затишна місцина.

— Еге ж, — погодився Лукаш. — Мені треба з тобою поготорити.

— Я готовий, — сказав Кирило. — Гупор.

— Сподобалося тобі?

— Так. Непогано.

— Хочеш так жити?

— Так? Ммм, а візьмете?

Лукаш не відповів. А трохи помовчавши, запитав:

— Подобається тобі моя дочка?

— Так, — відповів Кирило.

— Угу. Не здумай її образити.

— З чого б це я її ображав? — обурився Кирило.

— Так, — згодився Лукаш, — не мусиш ніби. Але це дуже важливо. Як би не вона, все було би значно простіше. А тут, розумієш, батьківські почуття додаються...

Він знову замовк. Вони в'їхали в місто і покотили нічними вулицями.

— На розі Баженова й Моцарта, — нагадав Кирило.

— Пам'ятаю, — сказав Лукаш і повернув у центр.

— Куди це ти? — спитав Кирило.

— Зараз. В одне місце треба заїхати.

Авто потіпалося ще трохи й зупинилося біля освітленого під'їзду міського координаційного центру, попросту — мерії.

— Приїхали, — сказав Лукаш. — Виходь.

— Що ми тут забули?

Лукаш, не відповідаючи, виліз з авта. Довелося вилізати й Кирилові.

— Був коли-небудь всередині?

— Ні. І не надто й прагнув. Ти для цього мене сюди завіз, щоби спитати? — запитав Кирило й подумав, що не здивується, коли той відповість «так».

— Ні, — сказав Лукаш, — не для цього. Чергового будити не будемо, хоча йому спати й не належить. Але хай собі спить. Він тільки на роботі й висипається. Семеро дітей, розумієш, одно одного менше. Я б так не зміг. А ти?

— Слухай, не задурюй мені голову.

— Правильно, — вів далі Лукаш, — не будемо будити. Зайдемо з чорного ходу.

І пішов уздовж фасаду, а дійшовши до рогу, обернувся й сказав:

— Ну що ти там став? Іди сюди.

І Кирило пішов. Та-а-ак, ну й днинка випала. Вони повернули за ріг, підійшли до залізних дверей, Лукаш видобув зв'язку ключів, відімкнув замок і увійшов.

— Заходь, — долинув Лукашів голос зсередини.

Кирило увійшов і Лукаш замкнув двері. Всередині було тьмяне — чергове — освітлення.

— Ходімо, — сказав Лукаш. — Тільки не тупай — вартівника розбудиш.

Лукаш ледве був не зареготав, але вчасно спохватився.

— Ти й тут ночами чергуєш? — спитав Кирило.

— Ні. Я тут днями.

Вони піднялися на другий поверх, пройшли коридором, що був освітлений нечастими лампочками, повз оббиті дерматином двері з табличками і, нарешті, зупинилися перед дверима в кінці коридору. На дверях була табличка: «Головний координатор». Лукаш знову видобув зв'язку ключів, вибрав потрібний, відімкнув замок і розчинив перед Кирилом двері.

— Прошу, — сказав він.

Слід було би здивуватися, а проте, в подіях останніх днів була певна логіка — все було правильно і, чомусь, не дивно. «Ніколи я не був аж надто прозорливим, — думав Кирило, — але тут, здається, і буде розв'язка. І не те, щоби неочікувана. Я, здається, за ці дні розучився дивуватися. Або пропускна здатність мозку вичерпалася. Тимчасово, сподіваюся».

Кирило увійшов. Темно. Лукаш увімкнув світло. Довгий кабінет, у кінці — стіл, перпендикулярно до нього, буквою «Г», — інший, більш довгий, стільці.

— Ну, як гадаєш, де моє місце? — спитав Лукаш.

— А чого тут гадати? — Твоє місце за головним столом. Ти — головний координатор. Правильно?

— Правильно, — відповів той, підійшов до свого місця й усівся за стіл. — Вибери й собі стільця, якщо хочеш. Я от хочу чаю, наприклад. Але оскільки зараз ніч, ніхто нам його не принесе. Чергового не будитиму. Чай доведеться робити самому. Воно й краще — не вміють вони чай заварювати.

Він підійшов до бару, видобув з нього електричного чайника, імбрика та все інше.

— Я робитиму чай, — сказав Лукаш, — а ти питай. Не може бути, щоби в тебе не було питань. У тебе має бути купа питань. Я так думаю. Ну, ти й не соромся, питай.

— Так, купа питань, — почав Кирило, — але навіть і не знаю, з чого почати. Так. Отже, так. Ти — головний координатор міста. Вчора я тебе знав як божевільного волоцюгу, ніби як, але цілком безпечного. Тобто, я знав, звісно, що ти цілком нормальний, не я що поголоску пустив. Потім ти раптом виявляєшся нічним вартівником у державній установі й батьком Мили. Далі — ти якийсь партизан, противник заведеного суспільного ладу. І от — виявляється, нарешті, що ти представник цього ладу тут. Влада. Координатор.

— Так. Так воно й є. Чиста, свята, нестеменна правда та істина. Як тобі більше подобається.

— Нестеменна! Нічого собі! Ні дідька ж не ясно!

- Але чому ж?
- Що в нас за суспільний лад?
- Той, до якого ти звик. Який у школі вивчав і який навколо бачиш.
- А історія? — згадав Кирило рукопис. — Історія?
- Історія — так, історія не така, яку ти в школі вивчав.
- Ну й навіщо така плутанина?
- Та жодної плутанини! Це тобі лише видається. З незвички. Ти ж раніше ніякої плутанини не помічав? Ні. Цукор тобі потрібний?
- Який цукор?
- До чаю.
- Ні.
- І мені не потрібний. Який збіг. І жодної плутанини.
- Стривай, — сказав Кирило, — давай по порядку.
- Давай.
- Що відбувається? Хто є хто? Хто — уряд? Чому опозиція?
- Опозиція існує нашим коштом. Як, приміром, військо, медицина... Ми її утримуємо — а як же інакше? Звісно, більшість опозиціонерів про це не знає.
- За що ж ви їх купили — тих, хто знає? Підвищеними матеріальними благами? Вищими за мінімально необхідні?
- Благами? Та ні. Вони люди свідомі. З наших.
- От каша! І всі задоволені?
- Що тобі сказати? Сам хіба не бачиш?
- А що ж ти мені голову дуриш: «Навіщо військо? Те, се...»
- А як? Ти ж ні чорта не знав тоді. А тепер ти все знаєш. Вибери: будеш з нами чи повертайся й живи, як раніше. Якщо зможеш.
- Хіба ти мені все розповів?
- А хіба мало?
- Та ні. Але ж надто просто усе.
- Саме так. Усе дуже просто. Простісінько.
- Кирило помовчав. Потім спитав:
- І бунтів не боїтеся?
- Ні. Не буває. Неможливо. Хіба що стихійні. Давно не було.
- А як же людська природа? Незадоволення. Претензії. Амбіції.
- Що? Скидається на те, що ти нічого не розумієш. Ми не стоїмо проти вас. Ми — це також ви. Жодних привілеїв. Окрім влади, звісно.
- Отож-то.
- Та й влада умовна! Я ж кажу — жодних привілеїв.
- А військові? У них зброя. Раз-два — військовий переворот.

— Командний склад — наші люди. Тобто — ті, що знають. А молодші офіцери... Ти ж служив, згадай — куди вони годяться, окрім муштрового вишколу. Та й не підуть за ними солдати. А бойові набої, гранати — ти коли-небудь бачив?

— Я колишній військовий будівельник, — посміхнувся Кирило. — Нам зброю не довіряли.

— Ясно. У решти — сліпі набої.

— Чорт зна що, — Кирилові навіть стало трохи прикро. — А якщо нашестя?

— Ага, — засміявся Лукаш, — з космосу. Або з пучини морської.

— Слухай, а навіщо тоді ловили Поля й Милу? І навіщо дезертирів відловлюють?

— Ти будеш сміятися... Для годиться. Про людське око.

— Навіщо, якщо нема секретів?

— Ну як так — нема? Є. Не всі ж в курсі істинного порядку речей. Щоправда, ніхто й не приховує, але ж більшості це не потрібно. Ніхто про це не замислюється. Їх влаштовує. Ти лише недавно про все дізнався. А жив без цього спокійнісінько й не тривожився. Хіба ні?

— Ммм. Так. А правда, що всіх дезертирів відловлюють?

— Ні, звісно. Кому вони потрібні?

— Потенційна небезпека.

— Хто? Перелякані, затуркані люди? Ти що? Утікають же слабкі.

— Так, це точно. Все одно — недосконалий лад.

— Ясно, недосконалий. Що взагалі в цьому світі ти бачив досконалого?

— Ну... А хіба не буває?

— Не розчарувуй мене. Мені здалося, що ти мудріший.

— Ну, добре... Але ж тепер я можу стати розповсюджувачем шкідливих чуток.

— Чуток? Шкідливих? Хто тебе слухатиме, чудака ти, їй-бо. Нічого спеціально не приховується. Людям просто це непотрібно.

— І все котиться по інерції...

— Саме так. Усе це не нами заведено. Інерція. Все просто. Настільки просто, що неправдоподібно. Люди схильні ускладнювати. А інакше їм нудно, мабуть.

— А військо, я так розумію, все-таки потрібно. Адже не всі народи приєдналися до федерації. Так? І загроза з космосу ні до чого. Правильно?

— Що тобі сказати? Неприєднані території загрози не створюють. Там лише поліція. По суті, життя там мало чим відрізняється від нашого. Військо — це пережиток старого ладу. Скоро його не буде. Скасуємо. Через непотрібність. Воно ж і небоездатне. Ти краще від мене це знаєш. Розпусти його хоч зараз, солдати точно не обуряться. Крім тих, звісно, які мріють про військову кар'єру.

— Офіцери обуряться. Що вони робитимуть, якщо військо розгонять? Вулиці підмітатимуть?

— Хай обурюються. Реальної сили вони не мають, я про це вже казав.

— Бутафорія якась. Начебто все — декорація.

— Та так воно й є. Нарешті ти зрозумів!!

— А за нею що? Що?

— Нічого. За нею нічого немає. Це все.

— Все... Ні, зрозуміти я можу. Але якось воно...

— Нічого — звикнеш.

— Ну, гаразд, — сказав Кирило, — треба мені все це перетравити.

— Звичайно, треба, — погодився Лукаш. — Іди до дому й перетравлюй. Підкинути тебе? Мені все одно в пункт повертатися.

— Та й про пункт не зрозуміло. Навіщо ти там?

— Ну, можу я мати примху? Забаганку?

— Так, звісно. Час мені. Кіт не годований.

Коли вони сіли до авта, Кирило спробував пожартувати:

— Яка честь — сам головний координатор мене повезе.

— Пишайся, — відповів Лукаш, заводячи авто. — Прокочу з вітерцем. На розі Баженова й Моцарта.

У дворі Кирила зустрів кіт і побіг попереду по сходах. Кирило відкрив йому бляшанку консервів, відчув, що й сам зголоднів — зранку нічого не їв, якщо не лічити чаю, яким двічі частував Лукаш (спершу як нічний сторож, потім — як головний координатор) — і усівся додати «милосуп». «Треба усе це як слід обмізкувати. Влаштувати зараз опитування по вулицях. І виявиться, що всі все знають. А я от чомусь не знав. Театр. Декорація. Нема кому довіряти. Я і так нікому не довіряю аж надто. Навіщо все це?» Він відчував, наскільки втомився за день, і голова втомилася, і навряд чи він буде зараз щось обмізкувати. Та й не вмів він такі речі обдумувати цілеспрямовано. Кирило навіть не став мити посуд, дістався до дивана, повалився на нього й заснув.

* * *

Розбудила Кирила муха, мабуть, величезна — вона кружляла кімнатою, гула, мов бомбардувальник, час од часу заходила на піке, торкаючись відкритих частин тіла. Звідки взялася? І куди кіт дивиться? Раніше влітку ні вікна, ні квартирки не зачинялися, а мух не було жодної — кіт усіх відловлював. Старий він став, мухи його вже не цікавлять. Стоп. Це ж не тут було. Так. І кіт був інший. А втім, час уставати. Кирило зробив щось подібне до зарядки, покрутив стопами, перевернувся на спину.. Стоп! Усе це вже було. Дежавю? Тут він згадав учорашній день і різко сів на ліжку. Оце так-так! Він швидко зібрався й рушив до мерії — треба було з'ясувати все остаточно. Кирило цілком спокійно увійшов у будівлю центру — ніхто його не зупинив і не зажадав документів, — потім на другий поверх, і опинився перед дверима в кабінет головного координатора. Постукав, розчинив двері та увійшов. Лукаш сидів на своїм кріслі.

— Привіт, — привітався Кирило.

— Привіт, — усміхнувся Лукаш. — Перетравив?

— Певною мірою. Але, можливо, не до кінця. Можливо, навіть певна нестравність.

— Питання виникли?

Кирило знизнув плечима. «Навіщо ж я біг сюди?»

— Я тут узяв довідку, — Лукаш витягнув аркушик з шухляди і став читати вголос, — «Кирило Н. Н'Коно, 2198 року народження, 27 числа місяця травня. Народився в Менську, там же, у 2220 році, закінчив технічну школу, з травня 2220 по квітень 2222 служив у військово-будівельному загоні автослюсарем. Ротне начальство накладало дисциплінарні кари, сидів на гауптвахті за самовільну відлуку. Від поверхстрокової служби відмовився, мотивуючи відмову тим, що мріє завести городець і присвятити решту життя вирощуванню городини. Переведений до запасного війська у стані рядового. У місті з квітня 2222 року. Приїхав після служби у війську. Мешкає сам. Змінив кілька місць роботи й спеціальностей: маляр-тинькар міського домобудівного комбінату, автослюсар там же, робітник конвеєра на заводі харчових концентратів». Раніше в твоїй квартирі жив Л. Пінський, пенсіонер. Де він тепер?

— Поїхав у Європу.

Лукаш глянув на аркушик.

— Усе правильно. Поїхав у Базель до дочки. Ви родичі?

— Двоюрідному бугаєві свояк. Схоже на допит.

— Ні. Який допит? Це не заведено. Просто уточнення. Адже ти вже багато знаєш. А мені хочеться й про тебе щось узнати.

— Ну, міг би і спитати. Я би відповів. Чому ні? Чи все-таки нема довіри?

— Міг би, звісно. Це так, про всяк випадок.

— Усе одно в голові не вкладається.

— Та чому тут вклатися? Усе просто. І в тебе — визначний час. Ти зараз узнаєш правду.

— А чому б і усім не знати правду?

— Вона їм не потрібна. Ми про це вчора гуторили. Ну, узнають вони... Приміром, ти розкажеш. Вийдеш на вулицю і почнеш кричати: «Я знаю правду!!!» Спробуй. Назвуть тебе психом, та й край. Та й не повірять тобі. Ти узнав і відразу повірив?

— Та мені й зараз не дуже віриться.

— От бач. Але нічого, звикнеш.

— Гарзд. Припустимо, що ви контролюєте город, колонію, всю округу... Може ж виявитися, що і вас хтось контролює, хтось маніпулює вами...

Лукаш щиро розсміявся:

— Ти все знов ускладнюєш, за звичкою. Але ж усе просто, ламаного шеляга не варте. Ти просто не можеш, або не хочеш у це повірити. Але ми й є світовий уряд. Це просто. Дуже.

— Але ж це так нудно! — вирвалося в Кирила.

Лукаш певний час мовчки на нього дивився.

— О це якраз — твоя проблема. А тепер я зайнятий. Вибач.

— Скажи мені лише, — спохватився Кирило, — Мила знає?

— Мила знає, Поль — ні.

— Що ж це ви? Козаки-розбійники.

Кирило почувався навіть якось скривдженим. А чому, власне? У них своє життя, свій розклад. Зустрілися ми випадково, я дещо узнав. Можливо, навіть усе. Принаймні, нове. Кінець світу не настав, світ не перекинувся. Тобто, кінець моїм старим уявленням настав. Схоже. І все одно якось... Як?

У коридорі він здивався з Милою.

— Привіт, — сказала вона й усміхнулася.

— Привіт, — відповів Кирило, — до батька?

— Так. А чому ти похмурий такий?

— З батьком твоїм погуторили. Коротко кажучи, я все знаю.

— І чи існує життя на Марсі знаєш?

— При чому тут Марс? Козаки ви розбійники. Навіщо тільки весь оцей театр? Опозиція — не опозиція, уряд — не уряд... Колонія — на державному забезпеченні...

— Не кричи, — сказала вона. — Розкричався. У чому справа?

— Навіщо вся ця брехня?

— А-а-а, я, здається, розумію. Ти узнав істинний розклад і почувашся скривдженим. Зі мною теж таке було. Звикнеш. Я ж звикла. І ніхто тебе навмисне не обманював, то й не ображайся. Тепер ти, принаймні, знаєш правду.

— І що тепер з нею робити, з правдою?

— Нічого не робити. Жити з нею. Та й годі.

— Це точно. Але все одно — гидко, чи що?

— Минеться... Все буде в порядку. Дурниць тільки не роби, — вона злегка потіпала його за волосся (це було дуже приємно), сказала: «Побачимось», — і зникла за дверима.

* * *

У під'їзді він знов зіткнувся ніс у ніс з сусідою знизу. «Не здивуюся, якщо раптом з'ясується, що він Голова Земної Кулі», — подумав Кирило.

Він відчував повну й абсолютну незахищеність, абсолютну відсутність гарантій безпеки. Мабуть, дехто в такому стані здійсмає на себе руки. Треба рушати. Він сидів, прислуховуючись до свого стану, до своїх відчуттів. І навіть цікаво. Він засміявся. У тому ж і справа. І нема в кого спитати. Дорога. Подорож. Він палив люльку і дивився у вікно. В кімнаті стояв присмерк.

Колись-то він чув або читав, що життя складається з банальностей. Усе просто. Виникло відчуття, що заведений лад просто зібраний із запчастин, механічно, зі складників попередніх порядків. Якихось деталей не вистачило, чи, може, під час розбирання й подальшому збиранні деякі деталі виявилися зайвими. Чогось не вистачає та, можливо, саме тому виникають сумніви, незручності якісь у головищі, ніби щось там не зв'язується.

Ускладнюю все за звичкою. А, може, вони керують усіма якимось тонко — через їжу, скажімо. Хімічно. Підмішують щось до консервів, приміром. З чого я взяв, що мені кажуть правду? Просто не можу повірити, що все так просто упорядковано, без вигадок. Не вірю! Цікаво, чи стежитимуть за мною? Чи вже стежать? Оце пастка — іди куди ведуть очі. А куди йти? Вийти з...

Усі ви кажете: «Звикнеш». І Лукаш, і Мила...

Але ж є ще місця поза федерацією, якщо вірити рукопису. Там, можливо, не мед. Але, може... більш чесно, чи що? Візьму з собою kota. Якщо захоче. Йому що: схотів — прийшов, схотів — пішов.

Не закоренився я тут, не затримався. Спробувати переконати Милу? Може, вона піде зі мною? У невідомому напрямку. Майже куди очі ведуть. А в принципі, вийшов би гепі-енд: «Ми з Милою, взявшись за руки, виходимо з городу. Крапка». Тільки от не вірю я в гепі-енди...

Розбудила Кирила муха...

липень-жовтень, 2003

АВТОРСЬКЕ ПІСЛЯСЛОВО

Колись, на початку цього століття й цього тисячоліття, я написав невеличкий текст для одного проекту. Здається, це була відповідь на полеміку щодо глобалізації та антиглобалізму. Текст мав назву «Анти-антиутопія», а також епіграф з вірша О. Пушкіна, присвяченого А. Міцкевичу: «Когда народы, распри позабыв, в единую семью соединятся». Ось кінцевий фрагмент тексту:

«Все буде лагідно. Оці люди називатимуться “українцями” і крім “джонів” і “джессік” називатимуть своїх діточок “оксанами” та “богданами”, серби будуть не лише “майки” та “гертруди”, а ще й “слободани” та “ясміни”, китайці...

Буде якийсь спротив — підпілля, комуни — і тут — просто сюжет для (анти)утопії. Ось і література. Якась комуна десь у горах. Люди живуть, народжують дітей, плекають рідну мову. Але повна автономія неможлива. Потрібні, наприклад, ліки. Виходити в світ треба. Вийшов — наслідив. Колонію вистежили. Або так — історія кохання. Дівчина з комуни у складі групи виходить у світ, закохується в хлопця, розкриває себе... А він виявляється провокатором. Або не провокатором, а просто необережною людиною. Комуни винищують. А ще хтось тікатиме з комуни в світ, бо він їм більше до вподоби. Може, хтось і в комуни зі світу прийде. Таке теж можливе — адже виучують деякі одинаки українську, приміром? Але шансів все одно у таких колоній небагато — людство має схильність позбавлятися того, що вирізняється, що незрозуміле, і отже — страшне.

Може, хтось напише таку повість?»

липень, 2017

Олександр ПІДКОПАЙ

БЛИЖЧЕ ДО НЕБА

Перед Спасом козацька слобода оживає, повниться гомоном — на яблучне освячення у Мерефі завжди випадає ярмарок. Торговий люд прагне дістатися сюди раніше, щоб облаштуватися на жвавому місці та подбати про житлові зручності. Отож довкола все скрипіло, грюкало, стукало...

Останній літній місяць того року видався досить жарким, бездошовим, і пилюга від проїжджаючих возів та бричок, підіймаючись у повітря сухим вітром, поволі осідала довкіл і навіть на присадибних садках, щогнулися долу від налитих плодів. Змішане, з присмаком пилу, повітря дістається й до затишної кімнати, де кароокий осадкуватий молодик у шовковому халаті, сидячи у плетеному кріслі, зосереджено студіює Арістотеля, Плутарха та усіх інших мудреців. А їхніх книг отут на столі ціла гора складена. Поряд красується карафка з вином та якимись наїдками, які заніс слуга ще вранці, але чоловік так ні до чого й не доторкнувся. Весь у справі.

Давньогрецька мова на відміну од латини полюбила Михайла одразу, хоч не здається простою та зрозумілою його приятелям, з якими він навчався у Колегіумі, їм літери тексту, схожі на ієрогліфи, чомусь не піддавалися.

Взагалі-то тим, хто вивчав богословіє, цей предмет спеціально не викладався, аби не переобтяжувати спудеїв. Вивчати давньогрецьку радив їхній учитель — Григорій Савич, бо саме ця мова, за його словами, відкриває шлях до еллінської літератури. Михайло часто перечитував їхніх філософів, щоразу знаходячи для себе щось нове, допіру не знане.

Заняття філософією відволікало його від душевного неспокою, що закрався в серце, бо відчував себе мов той подорожній на роздоріжжі: який шлях вибрати? Не було з ким і поспілкуватися та порадитися, адже літа науки в Харківському колегіумі для нього вже скінчилися, товариші роз'їхалися собі, й найприкріше, що

поряд не було з ним його улюбленого учителя й старшого друга, якого йому зараз так не вистачало.

«Як ті монахи вдовольняються самотністю? — подумки перепитував Михайло себе. — Молитви ж та читання тільки душу напокоють. А як же земне?»

Тривога гнітила. Як кращому учневі Михайлові рекомендували стати викладачем колегіуму, себто сіяти добре, вічне... Треба ж передавати знання, які накопичилися за час навчання. Він же учень Сковороди. Але Михайлові хотілося стати священиком, яким був його батько: бачив себе у величному храмі, де горіли сотні свічок, де все навколо сяяло сріблом-золотом, а голос батюшки сягав до небес, прославляючи Господа. Звичайно, на все воля Божа, але він не знав, якої ж долі просити у Всевишнього.

Щоб відійти від настирливої думки, щоденно навідував церкву — доволі низеньку і якусь громіздку, котра своїм виглядом нагадувала хату козака Люшні. Весною їздив у Нову Водолагу до свого друга, де зав'язав знайомство з будівничим, який споруджував в Україні дуже гарні церкви. Храм в Артемівці — його рук справа.

У сусідньому дворі галасують діти, то сміються, то плачуть, а тіточка-няня, низенька та худенька, ніяк не може їх стримати, заважають зосередитися. Зір знову прагне вихопити тексти.

«Землероби із задоволенням...»

«Це як із задоволенням?..» — Михайло морщить чоло, нахилиє голову, на очі падає пасмо світлого волосся, перекиваючи мудрі рядки. — Що таке — задоволення? Як це пояснювали філософи? І задоволення чого — душі чи тіла?.. Душа завжди на першому місці, так вчить Біблія, це — аксіома...»

За вікном служник відкриває гостям дверцята розписної карети і на грішну землю, притримуючи розкішне біло-рожеве плаття, небесним ангелом східцями спускається якась панна чи пані... І яка важна та витончена! На Дарину схожа... Стій!.. Так це ж, здається, вона і є. Знову приїхала до родичів. Ще гарніша стала і доросліша...

Михайлові перехопило подих, він не бачив її звідтоді, як в Артемівці висвячували церкву, а вже аж цілих три роки минуло, та він упізнав дівчину здалеку, бо назавжди вривався в пам'ять її світлий образ, схожий на виписаний на іконостасі ангела. Чомусь часто про неї думав і так хотілося її побачити.

...Дарина тоді стояла з батьком на почесному місці поряд з козацькою старшиною та заможними мирянами, які зробили свій внесок у будівництво храму.

Велич новобудови вражала, юнак ще ніколи в житті такої краси не бачив. Стіни Божої споруди зі своїми уступами та вузькими віконцями піднімалися вгору, здавалося, сягали аж до небес, сяяв позолотою іконостас... А погляд, наче якась сила, відвертала в інший кут — перед зором вимальовувалося божественне створіння, яке зачаровувало та приковувало до себе погляди. Дарина... Так хочеться дивитися на неї...

Боже, може, то спокуса? Буває ж, ангел в образі диявола... У Григорія Савича б спитати... Та якось незручно про це йому, соромно. Адамові та Єві в раю теж соромно було тоді перед Господом...

Задумався. А потім озирнувся і посвітлів лицем: і як же у цій церкві гарно...

Опісля поважних гостей було запрошено на трапезу, і хлопець уже добре дівчину роздивився — дуже юна і дуже гарна. Потім від дядька узнав навіть її ймення — Дарина... А коли роз'їхались, Михайлові так чомусь хотілося, щоб вона приснилася йому хоч би раз. Сон — то ж не гріх?

«Може, це мені і зараз тільки сниться?..» — протирає Михайло очі.

Рвучкий вітер раптом зриває з панни легенький шарф, який вона не встигла притримати, і на сонці з вирізу біля грудей сйнуло її оголене тіло.

Це тривало єдину мить, та обпекло зір, мов та блискавка. Михайло з несподіванки затулив руками очі й одвернувся, бо то, напевно, вже од лукавого, проте його погляд знову квапився до шибки. Та дівочий силует уже розтанув, зникнувши десь у будинку. А перед очима все ще довго стояв-увижався ненароком підглянутий грішний обрис... Скажено стукотіло наполохане серце. А з ікони осудливо дивилася на парубка Божа Матір.

— Пресвятая Владичице Богородице, — голосно проказував Михайло. — Святими твоїми молитвами отринь од мене... раба твого... все скверные, лукавые і хульные помишленія... от помраченного ума мого... і погаси пламень страстей моїх...

«А Дарина таки схожа на образ Марії — матері Бога нашого — обличчям, і такі ж ніжні руки, — подумалося, і з глибинної свідомості знову непрошено випірнули дівочі обриси... — Господи, не введи мене у спокусу...»

Як же стало душно у кімнаті і як гупає серце! То, мабуть, од квітів, які хтось поставив у глечик, а вони не пахнуть, а наче смородом оддають.

— Миколо!

До кімнати вбіг заспаний слуга:

— Слухаю пана.

— Прибери звідсіля оце зловоніє!

— Пани Інчевські передали зі своєї оранжереї... Молода пані до них приїхали...

На сусідньому подвір'ї із запряженими кінями ще стояла коляска, на якій приїхала вона, Дарина. Тільки-но східцями ступали її ніжки.

Серед хати все ще стояв служник із квітами, на дошату підлогу з них рясно скапувала вода.

— Постав квіти на місце, друже, та йди відпочивай. Треба буде, покличу...

Служник мовчки виконав команду господаря і, знизавши плечима, тихо зачинив за собою двері.

«Ей, святий Ангеле Божий, хранителю і покровителю окаяної моєї душі і тіла, все мені прости... покрій в настоящий день... Це, видно, сьогодні приїде її знатний батько, тайний радник... на всю округу гулятимуть... Гріх... Казали, у неї мати померли... Дарино... та ні в коім гресе прогніваю Бога...»

Душно. «Ієрогліфи», «ієрогліфи»... Як тільки ними мудро снує Плутарх...

«Землероби бачать колосся, яке через свою легкість піднімається догори, вважають його порожнім і вимоченим. Бо подібно до того, як пшеничні колоски без зерен легко піднімаються серед інших, повні і важкі, ховаючись, спускаються додолу... так і серед людей: хто не наповнений і позбавлений серйозності, той найлегше тягнеться до почестей, нахабний, його обличчя і хода сповнені пиhi і презирства, які не визнають нікого...»

«Це — істина... істина... — Михайло надовго задумується. — В чому ж вона полягає, та істина? Давні греки казали, що істина у вині...»

У карафці рожевіло досить добре церковне вино — вчора з міста передали — і молодик подумав, що йому не завадило б підкріпитися.

Поївши та помолившись, узявся за Плутарха.

«...Підлесник же, наслідуючи інших, обдурює їх, спокушає, але не всіх однаково... Якщо він має справу з юнаком, відданим літературним та науковим заняттям — весь час сидить за книгами, відпускає бороду...»

Михайло відчуває, як на нього налягає втома, але він їй не піддається, відганяє її од себе, і «ієрогліфи» знову зарябіли перед очима:

«...відпускає бороду до самих п'ят, носить плащ, залишає розваги, на вустах у нього числа та прямокутники і трикутники Платона...»

Він згадав, що був у них такий «вчений» викладач, а тільки говорив чужими словами... Та греків однак ні в чому не можна звинувачувати, адже жили вони ще до Різдва Христового... Михайло дивиться у книжку, а літери розпливаються, зникають. Натомість там, на узвишші, біля щойно зведеної церкви Покрови Пресвятої Богородиці, забриніли-застогнали струни кобзи. Стоять козаки, шапки познімали, і куйовдить дніпровський вітер їхні буйні чуби.

Пресвятая Покрівонько,
 Перед твоїм покривалом
 Голови схиляємо,
 Уклінно прохаємо
 Здоров'ячко наше
 Знов нам обновити.

А біля кобзаря стоїть кошовий Війська Запорізького — Іван Сірко. Іерей козацький Христофор та будівничий храму Гнат Погрібняк. Отець Христофор у розвітреній рясі, жарко горить на сонці срібний хрест у нього на грудях. Блищить під сонцем між горами хортицькими сивий Дніпро, а внизу, ген там, ревуть пороги. А найбільше — Ненаситець. Сяють над ним райдуги, білопінні вировища злітають до самого неба.

Тихо на майдані. Тільки лопотять на вітрі хвости бунчуків, та, на висоті пролітаючи, кигичуть чайки. Кошовий здійняв булаву — здалося, що й вітер ушух, і хмари в небі зупинилися.

— Ми срібло-золото на три частини паювали: першу частину брали — на церкви накладали. На святого Межгірського Спаса, на Трехтемирівський монастир і от тепер на святую січовую Покрову наскладали, ми її козацьким скарбом будували, щоб за неї, встаючи й лягаючи, милосердного Бога благали.

Як один, ствердно зітхнув майдан, у пояс уклонились козаки святий Покрові.

— Всі ви знаєте нашого будівничого-майстра, козака Гната Погрібняка?

— Добрий козак! — загула громада.

— А ось постала з його легкої й майстерної руки оця церква, тут, на Хортиці, на Січі, й буде вона стояти, поки й віку нашій Україні.

— Дерев'яна ж... хіба так довго простоїть? — вихопився з гурту молодий козак з мідною сергою у вусі.

— А скажи-но, Гнате, чи довго стоятиме твоя церква? — по-сміхнувся у вуса суворий кошовий.

Гнат Погрібняк ступив крок уперед, спираючись на костур з грушевого дерева. Як церкву будували, то він не злавив з риштування, а одного разу послизнувся та й гримнувся на землю. Нога зрослась, тільки тепер не гнеться у коліні.

— Я так скажу, панове-товариші! Поставив я церкву на підвалинах з мореного дуба, з них випалив святі хрести. Довго стоятиме. А якщо вже казати про нашу землю, то поки ми будемо в її підвалині — не зрушить ніхто нашого храму, освяченого самою Покровою.

— Слава!!! — загриміло на майдані й обізвалося аж ген за Дніпром.

Михайло протирає очі. Сон був короткоплинним, майже таким, як про це розповідав онук і продовжувач справи Гната — будівничий Яким Погрібняк. Звісно, уміння великих майстрів передається за спадковістю, а козацькому роду нема переводу...

Гарним було це сновидіння, і на церкву січової Покрови налюбувався. Сотник казав, що й у них Миколаївську ще краще відбудують. Бог у поміч.

Прикро, що Григорія Савича через його «Сон» витурили з колегіуму, але він там лише людські вади осуджував, спокутувати гріхи радив... Учитель зараз у себе, у Бабаях.

При згадці про доброго наставника-друга знову защеміло серце.

На столі лиш аркуш паперу, на якому написано грецькою: «Як тільки в тебе з'явиться бажання поговорити зі мною, поглянь на ці вислови, і хай тобі здасться, ніби ти розмовляєш зі мною; згадуй при цьому, які розмови любить вести твій друг.

Отже, перша сентенція буде така:

1. «Кращий путівник у старості — це мудрість, тобто наука, бо людину в старості залишає все, крім науки».

2. «Прекрасна і велична любов до чесноти». Бо не можна не поважати того, в кому вбачаєш оселю чесноти; адже де любов до чесноти, там повинна бути гідність».

3. «Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом».

4. «Прекрасне трудне».

5. «Короткий шлях до зла». Але прийми один вислів із святого писання: Павло у посланні до свого Тимофія пише: «Великим надбанням є благочестя разом з помірністю. Благочестю властиво шанувати Бога і любити ближнього. Латинською мовою називається спокоем душевним, при якому людина задоволена своєю долею.

Отож будь задоволений тим, що маєш».

Далі підпис: Твій новий друг Григорій. Липня 9.1762.

Цей лист писався кілька років тому.

Дядечко познайомив Михайла зі своїм учителем ще весною на хуторі під Білгородом, коли там рясно цвіли сади. Солов'ї витьохували, а зозулі кували їм обом довгі роки життя.

Про Григорія Сковороду хлопець чув і раніше, знав, що той навчався в Києво-Могилянській академії, викладав поезику в Переяславському колегіумі, навіть в Європі отримував знання.

Михайлові потрапив до рук написаний цим учителем курс поезики. Називався «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной», де той Сковорода ініціював силаботонічну систему віршування. Юнак знав напам'ять його вірші, тому й продекламував. Ораторське мистецтво в нього було «дуже добре».

Прошли облака. Радостна дуга сіяет,
 Прошла вся тоска. Свет наш блистает.
 Веселіє сердечное есть чистый свет ведё ра,
 Если миновал мрак и шум мірського ветра.
 .....
 Прощай, о печаль! Прощай, прощай, зла утроба!
 Я на ноги встал, воскрес из гроба.
 О, отрасли Давидовска! Ты брег мне и кифа,
 Ты радуга, жизнь, ведро мне, свет, мир, олива.

Останні рядки він прочитав з особливим натхненням.

Коли Григорій Савич довідався про таку обізнаність юної особи, на очах у нього виступили сльози, і він, обійнявши читця, тоді сказав:

— Ти, хлопче, ще такий юний і такий начитаний...

— Було б тільки що читати... Ваші твори я читав би вдень і вночі, — прошепотів на це юнак.

Зовнішність учителя — високе чоло, проникливі очі, постава, його тиха мова, обізнаність — заворожували, юнак ловив кожне слово, мов посівальні зерна, боячись, щоб жодне не прослизнуло мимо, та запам'ятовував.

Повітря, насичене цвітінням, забивало памороки, а Сковорода читав, видно шойно народжене:

Весна любя, ах, пришла! Зима люта, ах, прошла!
 Уже сады расцвели и соловьев навели.
 .....

Всегда сей сад даст цветы, всегда сей сад даст плоды,
Всегда весною там цветет, и лист его не падет.

Його голос звучав немов у храмі — чистий, мов кришталь, навіть здавалось, і птахи примовкли, слухаючи його.

Розповідав Григорій Савич і про своє перебування в Польщі, Австрії, Відні, Будапешті... Бував навіть в Італії...

Зупинившись біля розквітлої яблуні, учитель довго мовчав, а тоді, дивлячись на юнака, прорік таку, здавалося би на перший погляд, просту та відому в народі фразу: «Який цвіт, такі й плоди».

Про те, скільки в тому році у їхніх родичів вродило фруктів, юнак чомусь не довідався, в Мерефі тоді гілляки теж ломилися од груш та яблук, як оце й тепер, до спасівки.

Розлучились вони тоді ненадовго, Бог нагородив Михайла радістю спілкування — Григорій Сковорода повернувся до Харкова викладати в колегіумі курс грецької мови. І мали вони тоді безліч зустрічей, які були такими корисними для обох.

Можливо, й з тобою, найдорожчий, ці кілька днів я був грубий і обтяжливий, тоді й сам собою був не задоволений. ...коли я смутний і роздратований, тоді можу не бачитися і не розмовляти з тобою, як це ми, звичайно, робимо... Ніхто більше за мене не радіє дружбі: це моя втіха, це мій скарб; що ж дивного в тому, що, віддаючись печалі, я не дотримавсь міри? Ми вибачаємо тому, хто плаче, загубивши дорогого коня, або віддається печалі після пожежі. Треба вибачати і мені, бо я не бачу того, хто для мене найдорожчий, і боюся за нього. От Арістотель зазначав: «Друг, кажуть, — це наше друге я».

То за що він вибачається? За те, що одного разу вчитель після лекцій не зупинився біля їхнього гурту, де вони на нього чекали, щоб задати йому свої питання та подискутувати. Чого ж їм ображатися? Може, вчитель недобре себе на той час почував або щось інше сталося, бо таки правда — Михайло підслухав дядькову розмову, що вчителя не допустатимуть до лекцій через те, що Сковорода відмовляється викладати за старими підручниками...

«Знаходь годину і щоденно, потроху підкидай у душу, як у шлунок, слово або вислів, немов до вогню підкидай потроху матеріалу, щоб душа живилася і росла, а не пригнічувалася. Чим повільніше будеш вивчати, тим плодотворніше навчання. Повільна постійність нагромаджує кількість більшу від сподіваної... Якщо ж ти захочеш користуватися моєю допомогою, то для мене не буде нічого приємнішого. Якщо б до цього мене не зобов'язували по-

слуги і добродійства твого дядечка, преподобного отця Петра, то сама наша дружба була б для того достатнім приводом».

...У церкві вікна, вікна, вікна... і так їх багато! Та все вище, вище підносяться. Та всі — до неба. Вперше таку велич на Україні довелося побачити. Краса, яку Бог створив людськими руками. І будівельник Яким Погрібняк стояв смиренно неподалік вівтаря в ошатному козацькому одязі — з нього теж можна образ святого списувати. Скільки свічок разом палають...

Біля жінок — Дарина...

Жарко... Пашить обличчя... Лунає спів, а Михайлові чується:

«Воззари! Се дева стоит, чиста ложеснами!
Яблоко, змій, луна под ея ногами.
Яблоком являється плотска сласть бесчестна,
В кюю влечет, как змій, плоть хитра и прелестна...»

Як прозоро та голосно лунає голос батюшки... Бодем у вухах оддається... Обертом голова... Млість... Душно... На повітря б протиснутися... Тісно...

На вулиці люду-люду... Вози, карети... Не лише слобідські, а й з усіх сотень наїхало козаків...

А з люстерка чомусь дивиться на Михайла похнюплений юнак з червоним прищем на обличчі. Коли ж він устиг з'явитися, ще вранці його не було. Весною у нього такі ж самі з'являлися, а коли Микола назвав причину їх виникнення, то вони з того часу й приятелювати перестали. Треба не зачіпати того клятого прища, бо Григорій Савич застерігав, що це може призвести до страшної хвороби.

А що, коли Микола казав правду?.. Може, то у нього через Дарину?

Винуватити жінку?.. То хотіння? Любов? У заповіді сказано: любити Бога, як самого себе... Він любить Господа, і як виникне потреба, прийме постриг. Але ж тоді треба відмовитись од земного, щоб нічого тій любові не заважало: ні дружина, ні діти. Коли б його учитель зголосився стати монахом, його могли б залишити в колегіумі викладати богословіє.

Вікно таки притягує Михайла до себе — на сусідському подвір'ї ані душі, панна Дарина, певно, спочиває з дороги. Вікна сотникової хати якісь фігуристі — зі зрізаними кутами, і двері... І в церкві такі ж... Панна чомусь не виходить... Глянути на неї хочеться... З ікони Богоматір дивиться...

Учителю мій милосердний, як же мені бути далі? Що діяти?

«Вчора ти скаржився на одного з неприхильністю до тебе. Що ж робити? Така людська чернь: честолюбна, дратівлива, самолюбива і, щонайгірше, брехлива і заздрісна...» Я маю поговорити з Миколою про вашу сварку. Обіцяю вас помирити. Помилки друзів ми повинні виправляти або забувати, якщо вони несерйозні.

...Я ніколи не перестану переконувати тебе, що ти присвятив себе не вульгарним музам, а прекрасним справам... тим книгам, які рідко хто бере до рук...

...Напиши, що ти хочеш... Все виконаю, тільки щоб було тобі на користь і в моїх силах...

...Якщо ти бажаєш, щоб я що-небудь зробив для тебе чи сказав, напиши якомога швидше...»

Так, треба написати. Михайло давно хотів послати йому листа, але не хотілося порушувати його спокій. Учитель казав, що ота самотність небо йому відкрила.

Вітер навстіж відкрив прихилену шибку і нагнав у попівську оселю пилу. Схилившись за столом Михайло писав:

«Дорогий Григорію Савичу!

Давно вже не було від Вас звістки, а я все перечитую Ваші листи, де ви пишете, що треба збирати свої думки і в самому собі шукати справжніх благ. Особливо припали мені до серця слова: копай всередині себе колодязь тієї води, яка зростить і твій дім, і сусідські. І ще про те, що всередині людини є та основа, яку Платон називає джерелом спокою.

Виконуючи Вашу настанову, намагаюся це джерело очистити, черпаючи не з свинячих калюж, а зі священних книг святих людей. А серед них є й такі, які не словом, а творінням рук своїх, розумом наближають нас до Господньої благодаті. Серед них майстер-будівничий Яким Погрібняк. Це він будував в Артемівці (біля Мерефи) церкву Введення Діви Марії в храм Господній. Споруда зведена з добірного дерева, без жодного цвяха.

Центральний верх так змайстровано, що він прагне до неба трьома заломами. Два ряди великих вікон обливають усе всередині яскравим світлом.

Наш сотник Буцький запросив цього будівничого, аби той перебудував нашу Миколаївську церкву, бо вже мають на те й гроші. Яким Погрібняк приїде до слободи на Спасівку. Будівничий родом з Нової Водолаги, а його храми з освяченого дзвінкого дерева є і в Черкаському Бишкіні, також у Гороховатці, поблизу

Куп'янська. Дуже хоче з Вами познайомитися, знає напам'ять багато Ваших байок та оповідок, а особливо він уподобав «Розмову п'яти подорожніх» про істинне щастя в житті.

З тим передаю Вам три голови чудового воронезького сиру, який Ви так любляете. То ж чекаємо Вас, дорогий Григорію Савичу.

Вельми Вам відданий — Михайло Ковалинський».

У свічнику свічки горіли нерівно. Ковалинський відкинувся на оксамитову подушку фотеля та покликав служника.

— Завтра доставиш цього листа в Бабаї. Знайдеш там, на пасіці, Григорія Савича, він там на зиму готує вулики. Пособиш, а потім з ним же прийдеш сюди на ярмарок. Буде зустріч з будівничим церкви. Треба, щоб і наша Миколаївська була такою гарною, як ото в Артемівці.

— Усе зроблю, пане Михайле, сам там був недавно. Там дійсно, така славна церква о п'яти верхах. Християнська душа не натішиться, дивлячись на неї.

— Ти, Миколо, знаю, умієш красиве бачити, недарма твій дід на Запоріжжі за свого був. Отож без Григорія Савича не приїзди. Це ж він тебе грамоти навчив.

— Давайте я розкажу вам байку Григорія Савича про «Голову і Тулуб».

Тулуб, одягнений у чудові й розкішні шати, величався перед Головою...

— О ні! — Ковалинський замахав руками. — Знаю, тебе не переслухаєш!..

— Усе зроблю, пане Михайле.

* * *

Ярмарок був у розпалі, люду наїхало стільки, як ніколи — голці впасти ніде. Одні прицінювались, купували, інші приїхали аби щось побачити та себе показати. Між юрбами статечно прогулювались заможніші.

Михайло сидів на лавці поблизу щойно збудованої корчми, щоб не заважати розмові двох старших співбесідників, та й не личило молодому чоловікові провідувати такі місця.

Споглядав, як дівтора крутиться на каруселі, змагається на гойдалках, а он співають кобзарі у колі селян, їх перекрикують цигани, що танцюють та співають, бо немає од Бога їм гріха.

Аж ось і те, чого прагло його серце: іде неспішно пара — то із парасолею від сонця Дарина зі своїм батьком, одягненим святко-

во, у світлому мундирі, при нагородах. Михайло й дихати перестав, коли вони повз нього проходили. Привітався чемно. Отримав таку ж відповідь, і шлейф заморських парфумів, що війнули, приємно огорнули його, як у церкві ладан.

«І що ж воно душевніше пахне: парфуми чи ладан?» — задавав опісля того сам собі питання Михайло і не знаходив відповіді.

* * *

— Ти сам так придумав чи вчитав десь? — Григорій Савич поклав руку на плече кремезного чоловіка в полотняній чумарці.

— Та це ж дід був мій — Гнат Погрібняк! — Яким Погрібняк пригладив вуса, вийняв люльку, кисет і кресало з-за пояса.

— А от курити не слід, це не наша затія, це козаки від іноземців узяли, а християнину воно ні до чого. Ти мені таке скажи, Якиме, яку ти красу твориш, це ж треба пропорції знать, квадратуру круга. Німці он свій собор у Кельні не одну сотню років будують.

— А я так скажу, Григорію Савовичу. Оце сидимо ми в корчмі. Подивіться на стелю, наче й висока, а на вигляд аж на голову давить. Поздовжні бруси на виду, вікна квадратні — от і маємо могильну плиту над головою, а не вивершений дах. Ця корчма поставлена на зразок московської ізби — вікна маленькі, поздовжні бруси перехрещуються з поперечними, ну й, природно, жодних пропорцій. Не буду вже казати про наявність «золотого перетину».

— Ну, а як ця церква твого діда, храм Покрови? Я немало думав, яке це нещасне створіння людина, котрій у цьому кіммерійському мороку мирської глупоти не блиснула іскра світла Христового. Якщо Бог усюди, він тим більше присутній у цьому твоєму храмі, що підноситься до неба готичною стрімкістю. Але в тебе інший принцип — у тебе природній злет, оця дивовижна композиція заломів і відкритих сонцю вікон.

— Я спочатку вчився у своїх майстрів у Новій Водолазі, потім помандрував у Київ, і там у Могилянській академії мені показали книгу італійського архітектора, писану латиною.

— Ти знаєш латину?

— А хіба це складніше, ніж дотриматись пропорцій в архітектурі? Однак я на цьому не зупинився, ретельно вивчив храми Видубецького монастиря, Печерської лаври, а тоді з Божою поміччю і в самого відкрились у голові тайники. Там же, у Лаврі, знайшов я опис, як відкривали церкву Покрови, збудовану дідом.

— У моїм роду теж козаки, але мені дано Богом Слово, ним я стараюсь і свою душу передати. А все ж цікаво, як воно було далі, коли вже сказав своє слово славний кошовий Іван Сірко і твій дід Гнат Погрібняк — майстер-будівничий.

— Зібрались козаки з усіх куренів, зимівників і промислів у повній амуніції й при зброї. Прибули вершники у святкових строях з розгорнутими знаменами. Січовий майдан був повний люду. Після освячення й літургії духовенство вийшло з храму з Євангелієм і святими іконами, що виблискували коштовними ризами. Ударили січові гармати...

— Якби й так, та не ті вже часи, Якиме, давно одговорила запорізька гармата. Добре, що ти храми будуєш. Доки будуть козаки й храми, поки й стоятимуть непорушні підвалини тієї першої запорізької церкви Святої Покрови, що твій дід будував.

— Як тоді, так і тепер обтісуємо дубові та липові бруси на чотири канти. Я радий, що мене запросили перебудувати і цю Миколаївську церкву.

Сама споруда, як і Андріївська, матиме також високий нижній ярус, перші заломи у всіх верхах матимуть однакову висоту. А вже другий залом центрального верху вивисується над заламами бічних рамен.

— Ти, Якиме, справжній майстер-будівничий, таких в усій Україні пошукати, а от майстерність свою ти не описав...

— Та й ви, Григорію Савичу, небагато на папері лишили. Ваші байки, притчі й піснеспіви розумні люди знають, от і на ярмарку возглашають, я їх там, слухаючи, запам'ятав, особливо ту, про Зозулю й Дрозда. Отакі й зозулі тільки п'ють, їдять та співають. А от люди з того ніякого щастя не мають...

— О, він страшний, цей дух меланхолії! Але скажу тобі: іди дивись довкіл, дивись уперед, шукай уперто й наполегливо; царство небесне, як і дівоча незайманість, любить, щоб його брали силою. Хтось слабшає? Ти змінюйся. Хтось удається в розпач? Твердо стань на якір. Лише терпіння одержить у нагороду вінок.

* * *

— Уяви собі, наскільки більше я непокоївся б, коли б з тобою, вже навіть дорослим, сталося щось погане. Адже заради тебе я залишив свій такий приємний спокій, пустився на життєві хвилі, протягом цих років зазнав стільки ворожнечі, зіткнувся з такими наклепами, з такою підлістю ненависників, що й не переда-

си. Тому ніякий архімандрит або настоятель монастиря не відірвав би мене від найсолодшого спокою на шкоду моїй репутації і здоров'ю, коли б значно раніше їх наполягань я не побачив тебе, коли б із першого погляду ти не полюбився так моїй душі і я не відчув у тобі непереборне бажання служити Богові і людям.

Михайло слухав учителя, затамувавши подих, як і тієї білгородської весни, коли вони ще тільки познайомилися. Одягнений за європейською модою, він здавався йому зовсім молодим, і таке одухотворене обличчя, як оце й тепер, тільки одяг на ньому нині інший — і незамінна в дорозі річ — посох.

— Я, думаю, ти пам'ятаєш, як я був обурений, — продовжував він чистим тихим голосом, — коли тебе відвертали від занять грецькою мовою і особливо коли тебе запрошували до панського двору, коли ти мало не став викладачем німецької мови, як тоді, повторюю, я обурювався? Так буває, коли в левиці відбирають її малят або в чадолубивої жінки віднімають її дитину. І я тоді зазнав цих почуттів...

Григорій Савич надовго замовк. Михайло за цей час наче знову прожив своє таке коротке і неспокійне життя і радий був тим, що в радощах та розпачі його надійний і вірний друг був завжди поруч.

— Перед тобою, мій любий, дві дороги, а вибрати лише тобі. Я тебе завжди вчив, що турбота про людей повинна бути на першому місці. Ким би ти не став — священиком чи світською людиною, ти покликаний служити Богові і людям. І там, і там ти це можеш робити. У тебе є все для цього. Рушай туди, куди кличе тебе благочестя. Іди з Хрестом і з ним повертайся.

Юнак знову задумався. Яке ж воно попереду, його життя? А з пам'яті чомусь знову спливла Дарина.

«То що ж воно для мене важливіше: її парфуми чи ладан?». Напевно, і те і друге...

* * *

«Найдорожчий мій друже Михайле!

Велике тобі спасибі, що звів мене з чудовим майстром-будівничим Якимом Погрібняком. Можеш уявити: його дід зводив першу церкву Покрови Пресвятої Богородиці на Січі. А яку церкву він спорудив у Артемівці біля славної Мерефи!

Загальне урочисте враження від форми цієї церкви підкреслює її симетричне планування на піднесеність угору, посилену вда-

ло вибраним звуженим догори стін зрубом. Троє високих вікон у першому ярусі, четверо — у кожному наступному та ліхтарі забезпечували багате освітлення сього благоліпного храму.

Я, мандруючи Слобожанщиною, не раз заходив і в саму Мерефу. Бо там спокій душевний, це діичне містечко славного запорозького кошового Івана Сірка. Усе там доладно збудовано. Є й залишки старовинної кріпості. Першу церкву Миколая Чудотворця, поставлену ще за козацьких часів, спалили татари, та її відновили. А збирається цей майстер-будівничий Яким Погрібняк спорудити в Мерефі ще один храм — Різдва Пресвятої Богородиці. І сказав він мені, що бачив Спасо-Преображенську церкву у Великих Сорочинцях, зведену стараннями гетьмана Данила Апостола. І звідти взяв деякі зразки для своєї майбутньої споруди. Вона буде ще однією окрасою козацького міста Мерефи.

Ти знаєш, дорогий Михайле, що я зневажаю крезів, не задрю цезарям, байдужий до демосфенів. Але не можу бути байдужим до народних майстрів-будівничих, серед яких виділяю Якіма Погрібняка. Я словом, а вони чудовими хрестами на куполах храмів підносимо до Господа його славу, втілену на землі.

Так-от, тепер я маю ще одного друга — Якіма Погрібняка. Миколаївську церкву ми оглядали разом. На той час ішов дрібний, сліпий дощик, і в його діамантових нитях наче зависла ця сповнена внутрішнього лету споруда. Ми стояли з Якимом з непокритими головами. На очах цього дужого й кремезного чоловіка, наче витесаного з мореного дуба, світилися сльози. Я відчув, що він самотній у натовпі, до цього долучилась і моя самотність. Ти знаєш, як сказав Арістотель: самотня людина — або дикий звір, або Бог. Це значить, що для звичайних людей самотність — смерть, але насолода для мудрих. Їхній розум, знайшовши божественне, ним постійно займається і вельми втішається тим, що для звичайних умів недоступне. Такі люди постійно створюють, не порушуючи свого спокою, палаци, храми, атрії. Таким є і мій новий друг Яким Погрібняк. Давно хотів навідати його рідну Нову Водолагу, а тепер зайду туди неодмінно.

Дорогий Михайле! Передаю цього листа твоїм вірним помічником Миколою, а через нього посилаю віддяку за чудовий твердий сир, що він доставив мені в Бабаї. Ми ласували ним з Якимом, поки посполиті й містяни набивали шлунок м'ясивом і запивали його горілкою. Ти знаєш: це не моя страва й не мій напій. Та годі про шлунок. Як постала під Мерефою Введенська церква, то й дух

козацький знову вознісся над усіма нами. Як вводилася Діва Марія в Дім Господній, то ввела вона з собою благодать, що її ангели небесні оспівують.

На міцних підвалинах стоїть наша земля, а найголовніша її підвалина — люди, які орють ниву, зводять церкви, щоб долинув їхній голос до самого Бога.

Твій Григорій Сковорода».

* * *

Минув час. Невдовзі наказами з Московії скасували козацькі вольності і ввели комісарське правління. Пріоритети помінялися, і нове керівництво відмовило громаді в будівництві церкви.

Однак через кілька років в одній слободі, наче з-під землі, випірнуло нове диво Якіма Погрібняка. Це була невелика, але надзвичайно ошатна дерев'яна церква, вона нагадувала витончену різдвяну свічку з вогнем нагорі — це сявав синій купол Божого храму. Сіявся легенький сніжок, ніби ангели небесні дихали з небес. По рипучому снігу йшов до церкви присадкуватий кремезний чоловік у ялових чоботях, змашених дьогтем. Він був без шапки, і небесне дихання овівало його сиве волосся, й на ньому танули діамантові сніжинки, перетворюючись на прозорі крапельки. Це був сам будівничий Яким Погрібняк. Завтра церкву будуть освячувати, а сьогодні вона, як дівчина на виданні, пригожа й ошатна. Такою й уявляв собі майстер, такою й постала вона перед хрещеним людом. Наче останній привіт козацькій вольниці, січовим товаришам, кобзарям і достойникам України.

Біля самих воріт виднілась чиясь постать у сірому кобеняку. Ось вона рушила назустріч Якіму. Привітно посміхаючись, зняв смушеву шапку Григорій Сковорода й обняв будівничого.

— Знав, що зустріну тебе саме тут, біля твого творіння. Ех, Якіме, був би ти в Німеччині чи Угорщині, то вітали б тебе, як майстра неперевершеного, а нині наша тітка-Україна запнула собі хустиною по самі брови та й похитується туди-сюди. Чи так, чи інак — все не вирішить.

— Зайдемо всередину, дорогий Григорію Савичу. Сам Бог вас послав. Бо так на серці мулько — чи приймуть люди моє творіння, чи буде над ним благодать Господня?

— Від серця ти будував, то й серця людські розбудиш, — філософ, закинувши голову, дивився на самий вершечок церкви, де зірочками на синяві куполу тріпотів вогонь осяяння й віри.

У храмі пахло свіжою деревиною, скипидаром та фарбами, що ними розписано іконостас.

Григорій Савич запалив свічку й поставив її перед вітварем.

Тихо й затишно було тут душі. Світло лилося скісними смугами крізь стрілчасті вікна, що анфіладою вивисувалися до купола.

Раптом закрипіли двері. Якась жінка в оксамитовому капелюшку й довгій зі сріблястим полиском накидці зайшла до церкви. Не зупиняючись, підійшла до Погрібняка й Сковорода.

— Яка довершеність, це поема в дереві! Якби це бачив Михайло...

— Маєте на увазі Ковалинського?

— Я прочула, що ви, Григорію Савичу, будете тут. А де ви, там і Михайло...

— Мушу вас розчарувати, шановна. Ковалинський нині на посаді губернатора в Московії. Він обрав саме цей шлях, хоч у нього були всі задатки до філософії й літератури.

— Ковалинський — губернатор? — здивувався Погрібняк. — А був же такий...

— Який? — виклично запитала жінка.

— Та все на вас задивлявся, пані Дарино...

— Якби молодість сміла, якби старість могла, — прохопився Сковорода. — Оце зараз помандрую до нього. Може, щось передати?

— Передайте йому ось це, — жінка вийняла з сумочки згорнутий учетверо сувій паперу.

...Через довгих два місяці Сковорода переступив поріг губернаторських покоїв.

— Невже ви пішки... отак... — кинувся назустріч філософу Ковалинський. — Це ж треба тільки уявити!

— Уявити, Михайле, не важко тому, хто зберігає вогонь дружби.

— Як я радий!

— А ось тобі й передача з-під Харкова, — Григорій Савич вийняв пакет.

Ковалинський тут же розгорнув його.

— Та це ж ваші вірші й пісні, Григорію Савичу! Колись я подарував їх... Дарині.

— Саме так, чарівна була дівчина, як ваші вірші й пісні.

— Якби молодість сміла, якби старість могла, — посміхнувся філософ.

ЗОЛОТЕ ПЕРО БАЛАКЛІЇ

Конкурс літературних творів «Золоте перо Балаклії», ініційований літературно-художнім журналом «Харків. lit» та організований Балаклійською міською радою, завершився в день 355-ліття від дня заснування міста Балаклії. У ньому взяли участь як професійні літератори, так і початківці, серед яких була шкільна молодь. Журі визначило переможців. У складі журі — відомі харківські письменники, голова Харківської організації НСПУ Анатолій Стожук, літературознавець, консультант видавництва «Фоліо» Валерій Дяченко, а також балаклійські літератори Євген Кривобоков, Любов Тихоненко та заступник голови міськвиконкому Володимир Попов і депутат Балаклійської міськради Наталія Денисова.

Диплом першого ступеня ім. Анатолія Перерви та диплом ім. Миколи

Гопція отримали: відомий поет, автор багатьох поетичних книг Володимир Стальний і поетеса Євгенія Ліщинська. Були відзначені також поетичні твори Тамари Мацко та Ірини Зіборової, Наталії Хист та Олексія Гопція. Заохочувальними преміями відзначено поезії Юрія Цикіна, Лесі Шевелин та Поліни Назарової. У номінації «Проза» нагороди здобули історико-літературні нариси Ігоря Пурді «Храми Балаклії», літературні оповіді Тамари Чмут, Євгена Пономаренка та Миколи Щербини. Серед заохочених — міні-оповідання «Супергерой» школярки Анастасії Рибалки.

З тих часів, коли в Балаклії діяла легендарна студія «Промінь», звідки вийшло немало відомих поетів і прозаїків, минуло доволі часу. Але традиції, помножені на новаторський пошук, і сьогодні дають вагомий плід.

Володимир СТАЛЬНИЙ

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ А. ПЕРЕРВИ

Вирвусь, бо дістала така звичність,
Що ламала крила у мети.
До Дінця, де синім плином вічність,
Посиджу в обіймах самоти.

Зримо спогад стане сумом в серці:
Друзі, з ким зборов чимало бід.
В роздуми назавжди укладеться
Пам'ять наших проминулих літ.

Мужньо йшли у світ ми, хоч не трубно,
Берегли і почуття й слова.
Долею, повірте, дуже трудно
Дарувалися на них права.

Клопотались в буднях спозарану,
Не вели рахубу на гроші.
Гоїлись на тілі поступово рани,
Ятрились залишившись в душі.

В будь-яких краях далеко, близько
Віру не томилися нести...
А вже друзям зводять обеліски,
Ставляться ровесникам хрести.

Мить невідвортної розлуки,
Що колись нам зустріч обіця.
Кожний потиск зберігають руки
Й щедрістю наповнені серця.

Жадібний до мрій, до справ охочий...
Час не раз згадає крізь сумне:
Вік скінчив свій, наче день робочий —
Не про нього, мабуть, головне.

* * *

Звезе у небуття (як за каноном,
Коли уже прощальний дзвін улігсь),
Отой, кого, здається. Звуть Хароном,
А річка на ім'я, здається, Стікс.

І не згадають грішного, їй-право.
На слід мій стане кущик долину.
А генії... ото вони... цікаво,
Як їх переправляють в долину?

Вони ж, напевно, звикли до безсмертя?
Запанібрата з вічністю. За гру.
А я такий собі... я лихом третій,
І зайвого на себе не беру.

Упрігся. Вік тягну я свій немарно.
Умію в щасті, мушу і в біді.
Як є Прекрасна Дама, друзі гарні,
Не так і важко на землі тоді.

Щодо безсмертних... Час послабить віжки,
І клопотів приспинить карусель.
То, може, яюсь раз до них на трішки
І скочу, як Пилип із конопель.

А тільки поневірянням для мене
Та пустка... зараз в рідному селі
В садах веснує радісне натхнення,
І — чуєте?! — то плинуть журавлі.

О як нестямно — мов чаклунство в серці
Оцей куточок — як люблю його!
Можливо, де не все і удається
Тоді, коли так хочеться всього.

Як ніжно розмовляють матіоли
Із сумом в звечорілій тишині!
І щоб оце, і щоб оце — ніколи?!
Однак, даруйте, це не по мені.

Отож одне: як марші похоронні
Зголосять несподіваний кінець.
Хотів би Стікс без помочі Харона
Перепливти отак, як свій Донець.

Євгенія ЛІЩИНСЬКА

ГРИГОРІЮ СКОВОРОДІ

Пішов світами та й пішов,
Як вітер вільний, незалежний.
І, майже, сенс життя знайшов,
Проклавши шлях крізь світ бентежний.
А нам залишив назавжди
Байок з піснями спадок цінний,
І філософській труди
Про час складний і швидкоплинний.
Дослідник якостей людських,
Яскрава постать і велична.
Добро та праця, щастя й гріх,
Природа й істини горіх —
В трудах його багаторічних.

Тамара МАЦКО

* * *

Посивіло село... розрослись бур'яни,
Скособочені хати в тумані.
Саду мертвого видно чіткі ще ряди,
І, здається, це витвір омани.

Бо ще ж вчора гуляли пісні,
І лилось молоко по дійницях.
Дні стояли спекотні, ясні,
Їм раділи тоді молодичі.
Все, мов вчора, цвіло навкруги,
А під вікнами пахнули ружі...
Зараз виснуть, впилися туги,
Як і люди, до всього байдужі.
Тільки птаха якась у гіллі:
«Зачекай!.. Зачекай!.. Зачекай!»
Відголоском гуля по ріллі:
«Не тікай!.. Не тікай.. Не тікай!»

| аналізуємо, критикуємо, стверджуємо

ЛЕО БУТНАРУ: «...ЛЯПАС ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ ПОТРІБЕН І ЗАРАЗ»

Лео Бутнару — відомий молдавсько-румунський поет, прозаїк,есеїст, перекладач. Молдова — його рідна країна, він постійно публікується у Румунії. Саме в Румунії вийшли антології «Український авангард» та «Панорама поезії українського авангарду». Перекладачем, упорядником і автором передмови є Лео Бутнару.

Автор майже 70 власних книжок, виданих не тільки в Бухаресті, а й у перекладах в Парижі, Мадриді, Москві та інших містах світу. Народився він 1949 року в повіті Орхей, за кілька десятків кілометрів від Кишинєва. Орхей знаменитий скельними монастирями, стрімкими схилами, з яких відкриваються панорами на річку й долину.

Тож телефоную до Кишинєва, щоб розпитати пана Лео про енергетично важливі для нього місця, про інтерес до української літератури.

Ірина Мироненко. Доброго дня, пане Лео! Вас вітає Харків. Розкажіть, будь ласка, про місце Вашого дитинства і вибір професії.

Лео Бутнару. Я опублікував у Бухаресті свою книжку, яка називається «Дитина при росіянах», тобто ще при радянській владі. Дитинство було світлим, потім почалися проблеми, бо людина дорослішає і ставить запитання, шукає відповіді на них. Я народився за 80 кілометрів на північ від Кишинєва, на річці Реут (притока Дністра). Це колиска мого дитинства. Людина, яка не мала річки в дитинстві або іншої води, яка її колисає, виростає зовсім іншою. І ось звідти я «пішов походом» на Кишинів. У 14 років захотів навчатися в середній школі, закінчив її з медаллю. Там і почалися мої перші вірші і мої перші переклади.

І.М. В одному з інтерв'ю Ви розповідали, що інтерес до українського слова у Вас виник ще у школі. І це пов'язано із віршем «Заповіт» Шевченка. Перш ніж побачила світ Ваша антологія

«Український авангард», була антологія одного вірша мовами народів світу, тобто «Заповіт» у перекладі румунською. Справді, він викликав Ваш інтерес?

Л.Б. Незвично з'явився цей інтерес до перекладів. Це така ж для мене таємниця, як почали писатися вірші. Перші сторінки написав підлітком. Уже непогано знав російську мову. Але в бібліотеці не було словників румунсько-російських і російсько-румунських. Тоді й спробував перекласти «Березку» Єсеніна. Не знаю, якою булата та найперша спроба, бо загубив той текст. Потім побачив прекрасну мініатюрну книжку — «Заповіт» різними мовами. Згадав її не так давно у Баку, в Музеї мініатюрної книги. Хотів побачити, але там понад 5 тисяч видань. Можливо, й вона серед них. Тоді, в дитинстві, я прочитав знаменитий вірш Шевченка, відчув, як пливе українська мова, виспіває. Гармонійна мова. І ось звідти самостійно почав цікавитися українською культурою. Потім у Кишиневі зустрів студентів з України, мандрував Україною. Отак від «Заповіту» Шевченка я дійшов до українського авангарду. Переклав і видав дві антології цього авангарду — в Ясах і Бухаресті.

І.М. Пригадую теж свою юність, часи, коли зарубіжну класику в російських перекладах, видану в Кишиневі, у 80-х роках книжкового дефіциту я і мої друзі привозили навіть із ашхабадського ярмарку. Поповнювати Вашу бібліотеку в юності румунською літературою допомагав приятель зі Львова?

Л.Б. У нас була інша проблема. Була заборонена румунська книга. Коли я приїхав у Кишинів, став студентом, ще можна було передплатити румунські газети і журнали. Були ще книгарні «Меридіан», «Дружба», де з'являлися книжки румунською. Існувала румунська секція серед інших закордонних видань. Але потім, коли вважається, що у нас почалися націоналістичні рухи, їх закрили. Ми шукали румунські книжки навіть у Чернівцях. А в Кишиневі було, ніби в резервації індіанців у США. Почалися переслідування. Ми отримували книжки з Києва, Львова. Зустрів ще студентом Степана Трубича, мого колегу. Він гостював у нас в Кишиневі, надсилав зі Львова література румунською. Ще приходили з Москви і Ленінграда. Ми спецдесантом їздили до Одеси, поповнювали свої бібліотеки у книгарні зарубіжної літератури. У мене величезна бібліотека, зібрана з усього Радянського Союзу. Потім двері у світ відкрилися. Але й до того ми, майбутні письменники, читали багато. Досі пам'ятаю, як читав українську класику — Шевченка і Коцюбинського. До авангарду я переклав ще Івана Драча і Олеся Лупія.

І.М. Після університету Ви працювали журналістом. Перша книжка віршів «Крило на світлі» вийшла, коли Вам було 27. Сімдесятники по всій тодішній країні СРСР відчували тиск цензури офіційної і власного внутрішнього цензора, про якого Ліна Костенко написала: «*Шукайте цензора в собі*. Він там живе, дрімучий, без гоління. Він там сидить, як чортик у трубі». За цих умов майже поєдналися дві події Вашого життя: прийом до Спілки письменників і звільнення з редакції газети «*Tinerimea Moldovei*» («Молодь Молдови»). Ви тоді написали есе про класика румунської літератури і політика Михайла Когелнічану. Він був прем'єром Румунії у 1860-х роках. Його слова: «Я не проміняю бідну Молдову навіть на перший престол у світі». Що і кого не влаштувало у цьому матеріалі про Когелнічану? Як це вплинуло на Вашу літературну долю?

Л.Б. У нас у Кишиневі є алея класиків румунської літератури. Класиків, які народилися в історичній Молдові. 90 відсотків румунських класиків — це молдавани. Серед видатних діячів і Когелнічану. До нього ще було відносно прихильне ставлення. Але в моєму тодішньому матеріалі було згадано Григорія Александреску. Той був із Мунтенії, з бухарестського боку, і вони говорили про об'єднання валашських князівств для створення Румунії. Ім'я Александреску дратувало комуністів. Тому й вигнали мене з редакції «Молоді Молдови». Забороняли підписувати тексти перекладів, які я робив. Мені допомагали колеги, які під псевдонімом друкували мої матеріали. Було несолодко в ті часи, бо вже у Молдові рухалися підземні потоки проти асиміляції і денационалізації. Ми раділи, коли розпався СРСР. Я зараз голова кишинівського осередку Спілки письменників Румунії. Коли приїжджаю до Бухареста, селюся в готелі на вулиці Александреску. І посміхаюся подумки: бачиш, дорогий Григорію, я через тебе постраждав, але радію, що ми зустрілися. До речі, вулиця Александреску є зараз і в Кишиневі. Це довга історія. Тоді постраждали мої колеги з редакції, їх звільнили з роботи. Проблеми були, як і у вас в Україні.

І.М. Ще у 70-х роках Ви написали свої записки про Крим. Тоді ж подорожували Донбасом. Ворошиловград (Луганськ), Краматорськ, Слов'янськ, Краснодон — знайомі Вам. Чи приводила тоді дорога до Харкова, від якого тепер — 200 км до війни?

Л.Б. Дорога Ірино! Ось зараз спеціально одягнув майку «Волошинський фестиваль у Криму». 2012 рік. Я писав про це записки. Із третього курсу мене взяли до редакції. Ось із того часу в мені й живе журналіст, як і поет, прозаїк та історик літератури. Я по-особливому

відчував Крим ще після 1976 року, коли ми з дружиною провели там медовий місяць. Їздили у Феодосію та інші місця. Мені він дуже сподобався. Дуже близький історією. І відчував, що потім це стало болючою темою. Як там поводитися російські депутати, як нічого не протиставляли їм українці. Але що відносно Харкова. Я б хотів у ньому побувати, адже коли розробив Антологію українського авангарду. панораму цієї поезії, то я, звичайно, знав про вашу першу радянську столицю України, знав про Будинок «Слово», про ті квартири, де жили Павло Тичина, Микола Хвильовий, Валеріан Поліщук, Михайло Яловий, Михаль Семенко, якого я дуже люблю, Олекса Слісаренко, Майк Йогансен та інші. Знаю, що це прекрасне місто, але якось не випало побувати. У молодості, журналістом, у 75-76 роках їздив тими місцями, які Ви згадали щойно і які зараз, на жаль, пов'язані з війною. Звідти повернулися мої знайомі — український медик Юрій Лозовий і його дружина. Вони там були, але виїхали, бо війна. Якщо я подумки знайомий із Харковом, із тими знищеними мешканцями Будинку «Слово» вашого «розстріляного Відродження», сподіваюся, що колись у Харкові я представлю свої книжки про український авангард.

І.М. Це було б чудово, пане Лео. Тривожні записки про Крим 2011-2012 років Ви опублікували в Румунії. Їх хоча б фрагментарно хтось перекладав українською або російською?

Л.Б. У мене досить складні стосунки з моїми українськими побратимами. Вони чомусь не відгукуються, навіть коли я хочу допомогти. Відчувається, що вони ворогують між собою. Я опублікував записки про Крим у Молдові, потім у Румунії. У мене ще були записки із Луцька, Волині. Тоді в Криму я попереджав моїх українських колег, що буде щось відбуватися. Бо мене після факультету журналістики забрали до армії, я був офіцером. Тобто я знав уже якісь рухи думок і агресії. Але, на жаль, у Криму сталося непередбачуване чи, мабуть, таки передбачуване, бо там працювали проти України багато хто, але Україна тоді не реагувала. Точніше, керівництво країни.

Що стосується відгуків на мої книжки. У мене зв'язки по всьому світу. Я видав книжки у кількох країнах. Листуюся з багатьма, в тому числі, з українцями. Коли я видав «Український авангард», надіслав десь 50-м організаціям із України інформацію про це, але жодної відповіді. Можливо, тому й стаються неприємні непередбачені події, коли люди ось так реагують на інших.

І.М. Спасибі Вам за цю відверту відповідь.

Свободи, бунтарства чи ще чогось шукали Ви в авангарді різних літератур, коли видавали антології «Авангард — жертва Гулагу», «Переклади з XX—XXI століть», в яку увійшли поети з 35 країн, а потім і «Український авангард»?

Л.Б. Щось дивовижне відбулося. Я — селянський хлопець. Вчився у радянській школі. Виховувався на поганих зразках соцреалізму. Приїхав до Кишинева і переключився на абсолютно сучасну літературу. Мені допомогла румунська література. Прекрасний журнал «XX століття». Не забуваймо, що авангардисти походять з Румунії, в тому числі батько дадаїзму письменник Тристан Цара. У скульптурі — Костянтин Бренкузі. І ось коли я видав свою першу книжку, один із критиків писав: «Якийсь незвичний поет — на всю книжку не пропустив і двох рим». Неначе це було антирадянщиною, якщо не римуєш. До другої книжки я вже включив 15 сонетів, аби довести, що я знаю класичну обробку і режисуру вірша. Коли я зустрівся з авангардом? В одного одеського автора — Валентина Катаєва, у його книжці спогадів «Трава забвения». Там я зустрів «шматочки» авангарду і дуже ним зацікавився — російським і українським. Коли я почав глибше вивчати російську мову, ще ближче наблизився до цього феномену. Я шукав новизну, енергію, різноманітність у тематиці й творчості, формі й стилістиці, незвичні метафори, урбаністичну естетику, бо знову ж, я ще в першій книжці написав багато віршів про місто. Мої попередники і навіть люди з мого покоління майже не писали про місто. Авангард відкрив мені шляхи до філософії та естетики, тому я думаю, що ляпас громадській думці потрібен і зараз. Особливо, коли панують кіч і деморалізація. Треба сильніше «бити» громадські смаки. Це право так робити дає нам авангард.

І.М. Пане Лео, як добирався матеріал для Вашої антології «Український авангард»?

Л.Б. І тут — плід спілкування з людьми. Є в Румунії, в місті Тиргу-Муреш прекрасний журнал «Ватра». Він, можна сказати, авангардний. І ось звідти мій друг Алех Чистелекан, редактор журналу. Він сказав мені: «Лео, ми надрукували дещо з російського авангарду, угорського. Знаємо про сербський авангард, а ось український? Ти не міг би нам допомогти знайти дещо?» Я подумав і сказав: «Може, авангарду в українців немає? Але швидше за все є!» І почав пошуки. З'ясував, що в українців — прекрасний авангард.

Почав збирати зразки в Інтернеті, потім звернувся до моїх колег і друзів-українців. Допомогла мені Галина Тарасюк, поет і прозаїк із Києва. Взагалі вона довго жила у Чернівцях, потім переїхала до

Києва. Допомогли дві прекрасні пані із бібліотеки Академії Наук України Тетяна Добко і Юлія Левченко. Потім ваш земляк Сергій Жадан. Він захистив свою кандидатську дисертацію з українського авангарду. Згодом Олег Коцарев із Києва. Я їм усім подякував у цих двох моїх томах перекладів. Дякуючи цим людям я розширив свої знання про український авангард. І ось журнал «Ватра» опублікував цілий номер, присвячений цій темі. Потім матеріал увійшов до моєї першої антології. Але там не було діаспори. І через Олега Коцарева я знайшов і українських авангардистів у діаспорі, вийшов у Бухаресті том «Панорама поезії українського авангарду» на 600 сторінок.

Це майже казка — так цікаво. І з власними лабіринтами, пошуками і знахідками. Іноді бували такі терміни, що я змушений був докопуватися до значення. Авангардисти боролися за українську мову, проти російського впливу. Створювали нові слова. Для мене це була прекрасна естетична пригода. Продовжую працювати над цією тематикою.

І.М. Дністер називають найстрімкішою і навіть найчистішою річкою Європи. Дністер-Ністру роз'єднує і в той же час поєднує українців і молдаван. Колись письменницький журнал «Ністру» редагував Архип Чиботару, з яким харківські письменники сусідували у Будинку творчості в Коктебелі далекого вже 1987 року. Коли ми плавали чи вишукували на пляжі халцедони, Архип Іванович продовжував працювати у себе в номері. Ми, значно молодші, писали йому навіть акровірші й епіграми, які передавали за обідом чи вечерею. Він приязно реагував. Чи зараз Ваші дороги перетинаються? Чи продовжує виходити журнал «Ністру»? Бо українські журнали досить часто припиняють своє існування навіть у столиці.

Л.Б. Ви чудово сказали про Дністер. Дай, Боже, щоб він залишився чистою річкою. Бо ми, як і всі інші люди, тиснемо на наші води. Про Чиботару. Він був одним із «стовпів» Спілки письменників, одним із ідеологів, навіть, можна сказати, цензором. Але при цьому людина хороша, любив гумор. Якщо ви бачилися з ним 1987 року, через рік його зняли з посади головного редактора «Ністру» під тиском молодших. Редакцію очолив Дмитро Матковський. «Ністру» перейменували на «Бессарабію». Журнал ще виходив 10 років, потім зник, як це було і в Україні. У Молдові з'явилися нові журнали. Деякі прожили недовго. Раніше допомагала партійна «підпора». А самостійні журнали повинні самі знаходити все. Ми видаємо журнал «Контрафорт», «Літературний журнал», «Лімба Ромина» та інші. Щось продовжує існувати, бо залежить і від під-

тримки Інституту літератури Румунії. Жаль, що зникли деякі видання, наприклад, «Tinerimea Moldovei», де я працював ще студентом, звідки мене вигнали. Все-таки це було близьке моему серцю.

«Ністру» («Бессарабія») — ніби на резервному шляху. Редактор — молодший за мене колега. Повірно, що часопис знову з'явиться! Молдово-румунські письменники можуть друкуватися в румунських журналах. Там є 10, навіть 20 елітних журналів. Тобто проблема не з публікаціями, а з тим, щоб ми писали добре і взаємно перекладали один одного. Я ж разом з Володимиром Даниленком, головою письменницької організації Києва, видав у Румунії Антологію сучасних українських верлібрів (30 авторів). Думаю, що будуть інші можливості.

І.М. Якщо порівнювати Україну і Молдову, то до якого типу тяжіє сучасна література Вашої країни — ідеологічного фронту, баталій ідей чи шоу-бізнесу, театралізації книжкових фестивалів і презентацій окремих видань?

Л.Б. Тут усе разом. Є місце для всього. Я, наприклад, тяжію до серйозної сучасної літератури. Ми проводимо і фестивалі в Кишиневі. Ось запрошували киян на Європейську весну поетів. Галину Тарасюк, Теодозію Зарівну, Володимира Даниленка та інших. Шкода, що не всі приїхали, хоча ми оплачуємо все. Багато спільних фестивалів з Румунією. Бо в літературному просторі це одна література. Цьогорічний фест Румунської Сучасної Поезії охоплює 8 міст, в тому числі й Кишинів, бо є дата — 100 років об'єднання валашських князівств.

На Шевченківські дні у Вінниці їздила цього року наша колега Лукреція Бирладяну. 2017 року, на Луганщині (в тій частині, що не під війною) був на Шевченківському святі наш колега Георг Колцун. Думаю, що такі зв'язки допоможуть нам краще знати один одного.

І.М. Ваш вірш 2013 року називається «Поміж» і в перекладі українською мовою звучить так:

Покоління до нас,
покоління після нас.
Ми?..
Як поміж двома жорнами,
як поміж двома пуховими подушками?

На Вас справді тисне існування між поколіннями старших, які вже відійшли, і молодших, які тільки прийшли, чи це миттєвий настрій, зафіксований у рядках?

Л.Б. (посміхається). Тут контраст — жорна і пухові подушки. Тут більше про драматизм течії життя — мистецького і просто існування людини. До нас були, ми між ними і тими, які ще будуть. Із тим поколінням старших я не дуже ладив, хоча там був прекрасний чоловік, який мене любив, поет Георге Воде. Він підтримував, писав про мене. І в мене, здається, є талант бути молодим. Знаходжу спільну мову з молодими, бо в мене ще від початку сучасне світосприйняття, сучасна образність. Тим паче, авангард допомагає нам об'єднуватися.

І.М. Час закінчувати нашу розмову. Прочитую для Вас Михайля Семенка (Ви ж його любите?) Весна 1917 року, Владивосток.

Хочеться казки. Хочеться тиші.
Галаси, сурми виснажили мозок.
Серце — серце моє ледве дише,
Ніби йому дали 100 різок.
Хочеться далі. Ну хоч в Австралію.
Виберу на мапі найсамотніший острів.
Перекину з собою віків вакханалію
І мої поезії гострі.

Побажання Вам, пане Лео, і нашим читачам, щоб хотілося далі робити з інтересом те, що любимо. У відповідь — Ваші побажання.

Л.Б. Добре, що задали Семенка. Я дуже його люблю, вважаю одним із видатних українських поетів. Його ще видно не на повний зріст літературним критикам та історикам літератури. Але я переклав цілу книжку Семенка. До речі, він якийсь час жив у Харкові. Спробував видати у Бухаресті з допомогою Спілки українців Румунії. Сподіваюся, що книжка буде.

Звичайно, я радий, що Ви зацікавилися і знайшли час «дійти» до Молдови і Румунії. Радію, що я не з голими руками — Антології, що вийшли у нас. Сподіваюся на зустрічі, на більший взаємний рух. У нас багато спільного. Молдова — частина культурної спадщини Румунії. І хоча за територією Молдова значно менша від України, ми спільно зможемо налагодити міст у Євросоюз разом із українськими друзями. Тож у нас ще будуть приводи зустрічатися і діалогувати.

Бесіду підготувала і провела

Ірина МИРОНЕНКО

м. Харків

травень 2018 р.

У новелі, написаній на основі спогадів односельців про свого знаменитого земляка та його родину, з використанням розсекречених архівних матеріалів, художньо зображено найдраматичнішу сторінку життя талановитого письменника Андрія Головка.

Ніна ДАНЬКО

ДВІ ЧЕРВОНІ ХУСТИНИ

Новела

Такої голодної зими, через вінця повної мук, тілесних і душевних, Андрій Головків ще не знав.

Зріс на батьківському хуторі Подолі в повному достатку, бо старий його — з найбагатшого в цілому краї козацького роду. Дід Андрія володів сотнями десятин землі від Юрок до шляху, а від шляху аж під самі Хорішки, менше ніж трійнею гривастих зміїв зі свого двору в Юрках не виїжджав. І такий був певний своєї багацької слави, що, як, було, спізнився на станції на потяг, у гніві кричав: «Ану стій! Я ж такий-то!» Та й батько земельки тільки орної мав за півсотні десятин, а ще луки, сад, став, отари на степу, табун коней донського заводу на продаж, корови теж породисті, угорські, наймити в господі і в полі. У найневрожайніші роки в сім'ї про недоїдання навіть мови не було. А туг!..

Поволі йшов Андрій стежкою поміж озиминою, низько схилив непокриту лобату голову, намагався не глянути довкола, щоб не бачити знов невисокі хліба, ледь проклюнулі вутлі колосочки, відчуваючи, як від них темна млосна хвиля вдарила в груди, підіймається вгору, заливає очі, свідомість. Стиснув зуби, аж заскрипіли, відганяючи ту каламуть, підняв погляд до блакиті вимитого хмарками неба, ухопив зором трохи сонця — стало ще тяжче, але пересилував себе, знов і знов підіймав лице, вбирав проміння.

Знав: незабаром відпустить — світло прожене тьму, розсіє, і стане ясно в душі, як тоді, в чужих степах, коли він, молодий, упав під копита коней, кривавлячи будьонівку, і крізь біль здубів зі смертного жаху, що зараз лава сліпих лютих копит ударить у його зів'яле тіло, заб'є, розтопче, змісить із землею і ковилами... Темна, холодна млість придавила, знівечила свідомість.

Але якимось дивом розвідескадрон крутонув праворуч, простугонів у кількох вершках від його стуманілої голови — і подаленів, забираючи жах і гостроту болю. Тоді відкрив очі: над ним нависала блакить у білих плямах, виднілася чомусь крізь каламуть імлі, поки не вдалося схопити зором пучок сонця. Той пучок різуче шмагонув по очах, але від нього поріділа, осунулась і поволі розвіялася тьма, облетіла млість. А небо вияснилося, засиніло.

І сьогодні (хоч не одразу, ой не одразу!) осунулися-таки і млість, і пітьма. Розвиднилося в очах, у голові. Поглянув на знану з босоногого дитинства стежку. Вона вела на батькову луку, і він часто її колись топтав.

За добрим селянським звичаєм паничем його не рослили. Як і всі хлопчаки з сусідніх хуторів: Даньки, Хріни, Гладкі, Підбуртні — пас малим гусячий гуртець, потім ганяв овечу отару, випасав корівок, а підлітком любив на луках ночувати коло кінського табуна.

У вісім літ батько його, Василь Никифорович, одвіз Андрійка в найближче село Хорішки й записав до школи, де й провчився хлопчина три зими. Учителю, сивоголовий, високий, худий, строгий на виду Денис Іванович, подобався школярам, бо не шкодував часу на цікаві розмови з учнями, читав із ними «Тараса Бульбу» та «Пропалу грамоту».

А от викладач Закону Божого, священник Миколаївської церкви отець Амвросій, не шкодував... різок. Тільки не вивчив хто якої молитви чи притчі — тут же полосне по школярській спині!

Якось піп особливо розходився, випоров одного Андрієвого друга, потім другого, третього... Похнюплений хлопець сидів за передньою партою коло вікна. За себе він не боявся, бо мав добру пам'ять і вивчити хоч би що — для нього легкота. Тож урок він знав, але за друзів було кривдно.

Раптом чує: гуде щось на шибці. Подивився — бджола. Кво-ла ще, весняна, заблукала... А може, прилетіла спеціально заради помсти немилосердному? Хутко простягти руку, захопити за обоє прозорих крилець, зметикувати, куди прилаштувати тільце з пекучим жалом напоготові — хвилька.

Аж ось захеканий «педагог» у рясі повертається до столу, гнівно витріщається на «олухів царя небесного», важко опускає здорового кулака із затиснутою різкою на розгорнуту сторінку книги:

— Кто що?..

І тут його очі лізуть на лоба, рот у чорній бороді розверзається від вереску пашекою, лице перекивлюється, з грюкотом падає на долівку хворостина. Ухопившись за правицю, піп кидається до дверей із ревом:

— Кака тварь?..

І зникає.

До того припишкли діти переглянулися і засміялися, раді, що їхній мучитель дістав своє. Хоча що ж таки сталося, не всякий і зрозумів.

Проте отець, видно, таки допетрав, хто йому віддячив. Мав час поміркувати, хто саме сидів близько й до столу, й до вікна, а ще що мусив означати твердий погляд пронизливо-сірих очей з-під опуклого лоба. Так чи інак, але заварилася така крута каша, що Андрія ледве не виключили зі школи з «вовчим білетом». Однак до цього не дійшло, бо Денис Іванович гаряче захищав свого кращого учня, а завідувач школи не знайшов переконливих доказів головківченкової провини. А може, пам'ятав, що Василь Никифорович — не останній із жертводавців школи. Тільки «Авроська» до класу більше не прийшов, а Закон Божий далі цілком успішно викладав Денис Іванович.

Дома батько завів сина до світлиці, щільно закрив тесані двері, зняв пояс, суворо наказав нащадкові скинути ще майже нові штанці й лунко приклав замашного ремінця до того місця, з якого шибайголовам розуму в голову прибавляють.

— Бджолу, мучителю, я тобі прощаю, — сказав, ховаючи за кусуватими бровами пронизливо-сірі очі, — бо то «за други своя». А оцього-о реміняку вписав тобі для того, щоби ти не вчився руку на власть імущих піднімати. Затямив, чи додати ще?!

— Затямив, — шморгнув носом винуватець, про всяк випадок, звичайно.

Як тільки закінчив Андрій сільську школу, батько довірив йому пасти корів удвох із сусідським підпарубком Семеном Даньком. Той був наймолодшим із семи синів малоземельного козака Якима Кононовича, Кононівця тобто. Мовчкுவатий, неповороткий, до праці не дуже завзятий, він спочатку лаявся, що хазяйський синок шукає нагоди припасти до книжки, яка завжди лежала в його

пастушій торбині. Довелося брати з собою дві книжечки — і незабаром пастухи полюбовно домовлялися, коли один із них читає, а інший бігає за телятами, а коли навпаки. Скоро Семен охоче пас і сам ледь не по півдня, поки Андрусько сходить у Хорішки до Деніса Івановича по нові книжки.

Андрій спинився. Прямо перед ним прослалася лука Довгенької балки. Саме тут, а після жнив на довколишніх стернях, пасли вони з Семеном не одне літо. Тут мужніло його дитинство перед розставанням із домом. А тепер ноги принесли сюди перед новою розлукою. Останньою... Довічною...

Тієї осені батько відвіз Андрійка до Кременчука, в реальне училище. Із двох його синів саме цей був удатний до науки, тож хай учиться на чиновника; а, по-друге, брат його, Микола, таки молодший, то його й слід залишати при собі, привчати до господарювання, щоби колись передати земельку неділимою.

Та, видно, мало ременяк «вписав» мудрий батечко, бо в останньому класі його старший отримав-таки «вовчого»! За те, що знову не корився. Час уже був такий, що молодь не могла не гуртуватися, от і Андрій з однодумцями єднався, посмів крамольне говорити і навіть (яке страшне!) писати віршики українською мовою! Пронюхали, донесли, обшукали, забрали, розігнали спілку, вигнали з училища без права вчитися далі. Декого і в тюрмі потрясли...

Андрій опинився знов на Подолі, біля батькового табуна. Але не надовго, бо царям закортіло воюватися. І в Росії, і в Європі, й у цілому світі. Неблагодійного, його загребли одним із перших, наскоро помуштрували у військовому училищі прапорщиків, а потім заледве не три роки фронту, ран та окопів. Там і до більшовиків прибився, агітував із ними проти осточортілої війни.

У вісімнадцятому осів у Кременчуці, рвався до мирного життя, покохав, одружився. Його Тетянка з освіченої сім'ї, сама недавня гімназистка. Хотілося дбати про неї, здувати з тендітних пліч, з білявих кучериків найменшу порошокину. Скоро й доня народилася, Галя, Галочка з білявими кучериками на батьківському опуклому чолі та з маминими синіми очима...

Якийсь час працював у жовто-блакитній газеті, мучився з того, що нова влада геть безсила, самі обіцянки роздає, хитається, міниться, отаманиться. А як прийшли більшовики, одразу викликали до реввійськкому й наказали: «Нада воевать!» — і недавній фронтовик опинився в армії Будьонного, командиром кінної розвідки.

Після того поранення в степу, лежав у шпиталі, у Харкові, де його й залишили викладати малограмотним червоним командирам. Тетянка з донькою негайно приїхала, гріла колись таким коханим теплом очей-волошок, Галочка щебетала пташечкою. А він дивився на тих, хто були недавно найдорожчими, і не впізнавав самого себе. Що змінилося? Чому? Не міг зрозуміти, поки не прийшла страшна зима двадцять першого....

Стояв обличчям до заходу, вбирив ледь зарожевіле проміння, перемагав новий наплив млості, глибоко дихав, дрижав, лоб укривався потом, очі аж побіліли, поки перемиг себе чи напад. Бач, хвилюватися не слід, не можна, поки почате не зроблено! Викинути сьогоднішню порожнечу в оці недорідні хліба, з яких підіймається нова жовтолика примара голоду. І багрянний спогад про сьогоднішній світанок! Забути! Забути! Чому ж таке не забувається?!

Упав на землю обличчям до неба, заблагав у нього прощення, забився. Шепотів щось і скрикував, бився головою, поки не стих...

На Поділ тоді приїхали пізньої осені, коли навіть Тетяна переконалася, що в голодному місті не вижити.

Зустріли батьки радо, бо не бачили сина з сім'єю кілька літ. Мати, як і раніше, пишалася невісткою, мовляв, знайте наших: Андрусь узяв за себе справжню панну. А батько відразу спохмурнів, як тільки син розповів, чому приїхали: три зайвих роти додалися, а як усіх прогонуєш, коли від колишніх табунів та отар давно анічогісінько? Землю комнезам відняв. Ні колишніх грошей, ні наймитів... У коморі після продрозверстки мізерія, і вже на синову сім'ю не надбаєш...

Далі й мати почала бурчати, бо з міської кралі помічниця ніяка. Хоч і хапається до всього, то хай би краще не бралася. Ні піч толком витопити, ні мазати, ні до ціпа, ні до корови... Матінко моя, голівонько моя бідна!

Та й Андрій, як не хапався до роботи, замість наймита тягся, бачив: сердить і він рідню. Брат губи дме, боїться, що завзятий Андрусь цілиться на його майбутній спадок. А гнівливий батько і в очі казав:

— Не метушись дуже: мого хазяйства тобі не посісти!

Їсти скупю, Галочка нездужає, Тетяна марніє, тане, сховавши сонячні кучерики під стару материну хустку. Голоднеча висмоктує і тіла, і душі...

А напровесні перед очима Андрія з'явилася жовта примара. Ночами приходила в сни, восково оскалювалася, пила прямо пе-

ред очима кров із його дитини, з молоденької в'янучої дружини. Схоплювався, не міг спати, сидів у п'їтмї, де ставало ще страшнїше, йшов надвїр, на колодки, але без сонця тьма обступала ще тїснїш, мучила привидам.

Далї й удень почало накочуватися, давило. Рятувався сонцем. І боявся. Признавався вже собі, що страхається всього: мук голоду й смертї, гнїву батькїв і їхнього голосіння над його недугою, тривоги в очах Тетяни, нападїв, що приходили несподївано...

Пїдвївся, сїв. Раптово думка метнулася вбїк, за ще каламутним поглядом. Он, за межею, починалася земля батькового брата, дядька Пилипа. Той був розжився — куди там! Будинок поставив не селянський, насадив парк з алеями та ставом, збудував цегельню... Але здалека видно: дахи ребрами свїтять, дерева повирубувано, заводик на горї не димить, не постачає округу доброю та дешевою цеглою. Чому? Немає вже дядька Пилипа! У вїсїнадцятому прийшов з бїльшовиками його єдиний син Євгенїй, котрого вчив дядько в Пїтерї, в унїверситетї. Мрїяв, стане синок людиною неабиякою. Став! Власноруч розстрїляв тата з нагана, об'явивши:

— Ти контра й експлуататор! Іменем революцїї!..

Тїєї весни Андрїй не раз стояв на цїй межї, шепотїв: «Власною рукою! Змїг кузен! А чи я?..» Шумїло, гуло метелицею в голові, хитало, а вїн стискав долонями скронї й молитовно пїдїмавав очї до сонця: «Не допусти!.. Не допусти!..»

Не допомогло. Ноги вперто приносили до цїєї межї — і приходила ясна й нещадна правда: «Я хворий — це факт. Лікуватись немає змоги — це факт. Хвороба росте з кожним днем і погрожує в якомусь часї зробити мене інвалїдом, а сїм'ю приректи на муку». За тяжкою думкою впливали і млїсть, і пїтьма. Аж поки в отакїй же, як нинї, передвечоровїй тишї не вилущицїлась із першої їмли та хаосу пекучих думок чїтка й болюча: «Як бути? Та просто: застрелитись!»

Із найпростїшим і найскладнїшим виходом із безвиходї не ставало легше. А як же Таня? Сама квола, як бїдуватиме вона з малою дитиною в такий тяжкий час? Без шматка хлїба страждатимуть, бїднї, а жовта примара голодної смертї нарештї вип'є з беззахисних кров і життє...

День за днем у передвечір'ї знову стояв при межї, впадав у чорний вїдчай і темне маячїння, скреготав зубами, реготав і ридав уголос:

— Я не покину їх! Мушу і їх рятувати від мук!.. Себе потїм...

Як не дивно, після знайденого рішення надовго відпустило. Повернулися до Харкова, викладав знову, говорив із людьми, дещо писав, демобілізувався, намагався, щоб ніхто не помітив, коли інколи налягала хвороба, усамітнювався. Зовні видавався майже спокійним. Але завжди виглядав хмурим, ховав очі...

Облягала бідність, допікав напівголод. Кілька літ метався, намагався відшукати вихід, заробити, залишити по собі дружині з дитиною хоч які статки. Ніяк! Ночами не спав, писав, думав, мучився... Тільки утверджувався в переконанні, що їм без нього все одно не вижити..

Учора Тетяна радо вирушила з ним нічним потягом на Полтавщину — забирати від свекрів донечку, котра й нагостювалась, і скучила. А як скучила за нею мама! І тато теж?

Перед світанком проминули Полтаву. У мертвяно-цитриновому вагонному світлі Андрій не зводив очей із блілого лиця задрімнулої дружини. У якусь мить аж сахнувся: її вид раптом видався йому восковим, чужим і страшним. Наче примара з його видінь! Наповзала каламуть...

— Таню, глянь за вікно. Яка краса!

Жінка миттю підвела погляд на стрункі сосни за синюватою вже швидкою:

— Справді! Аж хвоєю повіяло...

Паровоз надривно скрикнув, сосни за вікном уповільнили біг, зупинилися, вплив похмурий цегляний будинок із написом «Роз'їзд Головач». Андрія ніби у груди вдарило: ось воно!.. Схопив жінчину цератову сумку й прожогом кинувся до виходу:

— Треба зійти!..

— Нащо?

Та чоловік уже зіскочив на землю, простяг руку:

— По лісу прогуляємося. Поїзд? Ще буде...

Таня, вже звикла до різких змін його настрою, тільки докірливо посміхнулася.

Урочиста краса світанкового бору справді варта була, щоб нею милуватися. Десь на сході рожевів небосхил, а в негустому сосняку осторонь роз'їзду трояндово засвітилися високі свічі золотавих стовбурів. Як у храмі, оповитім пахощем ладану, величну притишеність боїться порушити навіть птаство.

Беріг тишу й Андрій. Напившись зором ранкової зорі й відданого світла синіх очей, він тихо пестив утомлену дружину:

— Спи, люба, відпочинь... Засинай, засинай...

Довго вдивлявся в оповите дрімотою обличчя. Тепер воно осявалося трояндовим палахтінням сонцесходу і було зовсім іншим: рум'яним, ніжним і... рідним. Від цього стисло горло, загуло кров'ю у скроні. Не в силах більше бачити дороге лице, прожогом схопив червону хустину, що сповзла пелюсткою ружі з білявих кучериків на траву, і накрив його тим кумачем, котрий безжально запалахкотів перед ним.

Кумачеві спалахи мигтіли перед його зором і наступного до світку, коли він тепер уже малу доньку віз до поїзда. Накочена дорога вилаась поміж нив і нивок із житами, вівсами, ячменями, а спалахи блукали в сутіні по тих посівах. І по щуплій спині брата на передку воза. Повеселілий Микола (завжди радіє, коли Андрій від'їжджає!) завзято підстьобує останню пару батьківських мишастих коників, не обертаючись гомонить:

— Гля, Андру, хоча хліба цьогоріч невисокі, але врожай буде, бо стеблється-таки цупко.

Споважнів брат, виріс у власних очах... Бо одружили торік. Уже його Варка й сина народила, Миколою і назвав ошчасливлений тато...

Блідий Андрій дивився в сірі з кумачевим сутінки й не бачив там нічого, крім жовтої примари, що знову заколихалася перед його очима. Ніч не задрімав через неї та через отой кумач, і зараз не відстають, прокляті!.. Де вже те сонце в Господа з його рятівним промінням? Застогнав ізсудомлено:

— Ой! Чи вже для мене й сонця не буде?!

Аж Микола здивовано обернувся:

— Чи ти, бра, не здурів часом?.. Світає он помалу...

Андрій же замість відповіді так гостро глянув на нього побілілими очима, що той аж сахнувся й одвернувся знову до кінських крупів, нишком сплюнувши. Проте його братові таки розвиднилося, що помітив нарешті перші промені світання, набрав їх повнісінькі очі й полегшено зітхнув.

— Слава тобі!.. — вирвалося в повний голос.

На той вигук прокинулася п'ятилітня Галя, підняла біляву закосичену бабусею голівку з його колін, огляділася навкруг, заледіла:

— Татусю, глянь, он волошки в житі вже голубіють. Їх мамонька любить...

Її батька як у груди вдарило.

— Стій, — гукнув братові в оглухлу спину.

Той знову здивувався, що аж натяглися віжки. Коні стали.

— Чого тобі?..

— Розвертайся додому, а ми тут зійдемо. Чуєш: дитина хоче востаннє волошок нарвати...

— Як хочеш, — знизав плечима брат, — ти без чамайданів, станція близько — можете й пройтися. Тільки чи до поїзда не спізнитесь?

Та його старший брат уже мовчки сплигнув у дорожній пил. А коли дививсь услід даленіючому Миколі, подумав: «Тобі знати не слід, на якому потязі й куди ми поїдемо...»

Сидячи у вагоні коло вікна, Галочка крутилася на татових колінах. Із нетерпіння. Татко розказав, що вона скоро зустрінеться з мамою, що та купила для неї велику ляльку й багато-багато барвистих цукерок.

— Скажи, яке в лялі платтячко? — допитувалася, притискаючи до себе волошки. — У квіточках? Як гарно! Я їй червону хустину подарую...

Батькові, який неухважно кивав, різонуло кумачем по очах: червона хустина! По Тетянчиній розпливлася страшна багряна пляма, коли він повільно витяг з-за пояса свій нагородний, із рук самого командарма, наган і вистелив майже впритул. Зміг! Недовго вагався, витяг — і зміг.. Та на душі раптом стало отупіло, порожньо-порожньо...

Тепер знову треба змогти... Найважче... Двічі...

Заледве переміг наплинулу каламуть, поспішно взяв на руки дитину й кинувся проштовхуватися до виходу. Потяг саме загальмував і спинився. Коли сплигнув на цементований перончик, майнуло: «Станція Потоки». Годиться! Схопив малу за ручку, заспішив до невеликого ліска понад Псллом. Дівчинка ледве встигала, швидко втомилася, захникала:

— Куди ми, тату?

— Цить, уже скоро, скоро...

— Що? Мамуня сюди прийде?

— Прийде...

Схаменувся. Нікуди спішитися. Встигне...

Лісочок безжурно гомонів пташиними голосами, зелено шумів молодим листом. Галинка заспокоїлася.

— Глянь, доцю, скільки квіточок у траві, ромашки. Нарви мамі...

Дитя довгенько моталось у травах, принесло чималий жмуток, помилувалося. Сплело віночка з прив'язаних волошок, знову по-

милувалось, одягло. Гарно? А мама все не йшла. Зажурилося, на волошки оченят набігли слізки.

— Поспи, Галочко, спочинь, рано ж-бо встала. А тим часом і мама... — утішав батько.

Постелив під кушем терну піджака, поклав малу. Сонячний зайчик крізь дрібне листячко плигнув на худеньку щічку, полоскотав носика, чисте округле чоло, погладив завітчане синім цвітом волоссячко, біляве, стиглими житніми колосками, зажмурился сині, як волошки в тому житі, оченята. Батько прогнав його: «Не буди...», напнув над личком холодок. І натомлена Галочка швидко поринула в тихий сон.

Андрій обернувся. Серце скажено билосся, проламуючи груди. Стиснув зуби, чуючи, як застугоніло, замелькало в голові, аж злякався. Щоб не бачити більше довірливості на сплячому личку дитини, спішно витяг із кишені доньчину червону (як у мами!) хустину, поспіхом укрит нею голівку. Ой червона ж яка — аж не зглянути!.. Затрясло. Обома руками підніс нагана близько-близько до кумача — і шарпнув спусковий гачок. Тільце смикнулося... З розтиснутого маленького кулачка випала остання зов'яла ромашечка...

Птаство вдавилося гомоном...

Щось зі смертним болем різнуло й обірвалось у грудях. А потім стало порожньо, порожньо, порожньо... Все. Життя для нього більше нема!

Приставив дуло до власної скроні. Глянув на сонце — і поволі поклав пальця на курок.

Тиша! А куль залишалося ще дві...

Віктор ПАЛИНСЬКИЙ

...ІСТОРИЇ НЕ ДО КАВИ (ПРОТЕ...)

1. Споглядальник?

Богдан Мельничук; є у його сюжетах і фабулах, безхитрісних, подекуди навіть спрощених, а часом, видається, незавершених (можливо, зумисне!), і певна авторська відстороненість; так наче оті його історії-оповідки, на правду, повідає хтось із самих персонажів: по-житейському скупувато та без прикрашувальних кучерявостей. Тож не дивуюся підзаголовку — «Історії теплуваті, холоднуваті та... не до кави». Та й сама книжка заголовно ніби стверджує мої слова: «Без прикрашування» (Тернопіль, «Тернограф», 2017 р., 231 с.).

Вартісною одразу видалася для мене ота авторська шляхетна відстороненість-присутність. Думаю, це таки результат окремішнього письменницького пошуку. І вочевидь вдалого. Пересічний читальник отримує майже унікальну можливість відчутти себе не просто таким собі безхитрісним споглядальником, філософом-простаком, а, передусім, учасником тої чи іншої події, зворушливої бесіди про життя. І так — кадр за кадром. Власне, бачу, як оці дії й насправді просяться до розкадровки, наче для фіксації на кіноплівці. Причому, у кожній є своя, бодай невеличка, драматургія. Цікаво. З будь-якої можна зробити кіноновелу. А чому б і ні?.. А найцінніше, що це потрафить втілити і сам читач, умовно.

2. Складні очі часу

...Один із найбільш загадкових світових письменників, аргентинець Хорхе Луїс Борхес зауважив: «Ми зіткані з речовини часу. Час — ріка, яка відносить мене, та ця ріка — я сам; тигр, який пожирає мене, але цей тигр — я сам; вогонь, який мене спопе-

ляє, та цей вогонь — знову я». Час небезпечний і парадоксальний. (У нього незворушно скляні очі.) Як і ми самі. Я тут — не про глобальне, а про земне, звичне; навіть найменше та найбанальніше... Впоратися б.

У Мельничукових оповідках звичайні люди живуть буденним життям. Найчастіше — розміреним, послідовним. Здавалося б, які парадокси?! А — ні! Одночасно виникають умови для доведення істинності чи хибності в поведінці героїв; думки персонажів, трапляється, різоче розходяться з усталеними поглядами, суперечать здоровому глуздові, хоч, за певних обставин, можуть і не бути помилковими. Іншими. Лише.

Сім'янин і насправдішня опора родини Орест буквально за лічені хвилини приймає рішення і йде воювати за Україну. Як відрізав усе попереднє! Хоч ще вчора й не думав про це («Скеля»).

Інвалід Гриць уперше в житті підняв руку на дружину, коли та про Майдан, який скалічив його, не те бовкнула. «Сльози покотилися від того..., що не зміг наздогнати і попросити у неї пробачення». («Чоловічі сльози»).

Катерина у своїй нетямності такого наробила, що ні відмолити, ні на прощі відбути... («Наворожила»). Двох найближчих людей зі світу звела. «Катерина стояла німо, бо якщо по-правді, то любила обох — і Петра, і Регіну. Тільки дивною та любов була».

...Герої в особистому «малому» (втім, чи може трагічне бути малим???) зовсім не відірвані від «великого» у своєму часі: коли зранку до вечора відбувається стільки подій, що їх неможливо осмислити; коли «найпрестижнішими діяннями» є політичні змаги; і президенти на броньованих величезних авто, супроводжувані нескінченними ескортами, прокладають дорогу до «правди». Ти ба, як закручено Мельничуком: від історій селянських драм, трагедій та негараздів — до вивихів історії Світу...

Так і бачу, як звичайний опасистий горнець борщу переварює, вибулькуючи, цілі континенти. Напевно, що так. Час — ріка... Скляні очі часу... Часу нашого.

3. Дивитися і бачити

Він (письменник) побачив, а чи, можливо, почув від когось; або, знеацька, уява неприборкана так правдоподібно змалювала. А саме: «Людоньки!»... Мовчки, скрушно... покотилися сльози. Було чого: землю біля кожного вулика встеляли трупики тисячі

бджіл». Відчай. Втрачено за якусь мить мед, людяність, віру в добро... І все через директора агрофірми, який добре усвідомлюючи наслідки, обробив поля хімікатами. Які там бджоли?! Власні надприбутки! Оце аргумент! Трагедія для сім'ї бджоляра. І майже непомітна, навіть неподія, у злодіяннях нувориша-всенаплювача.

Невеличка оповідка. Однак, і не шкіц. Є тут намітки чогось більшого, можливо, навіть романного?!. Психологічні зачіпки для змалювання характерів героїв, біографій. Авторські переживання і прихильності. Болюча і боляща «річ». Картина. «Політ у нікуди».
...Автор таки побачив. І ми... Сподіваюсь.

4. Навпростець

Персонажі Мельничука навряд чи підпадають під звичні типи, що їх вирізняють літературні аналітики, як людей «зайвих», «маленьких», «чудернацьких», «новітніх», «інших»... Це, радше, люди «звичайні». Їхня щоденна тяглість (тут, я — без запопадливо-приголомшливих дефініцій) — це життя заради життя. Навпростець. Причому кожен «знаходить» собі певні свої, непретензійні форми втілення. Подеколи — аж до гіркоти та болю. Хтось долає труднощі матеріального світу, стикаючись із брудом та пройдисвітством, як ось молода жінка Рая («Рая, Руді й три тисячі доларів»), та не втрачає надії. Комусь у важку хвилину усміхнулася доля, як Орісі («Таємниці Орісі та лісу»). А для когось несподівано знайшлася зустріч: можливо, чи не єдина така в житті («Дощ змиває не всі сліди»)...

Мельничукові герої не горляють, не йдуть щодня на прою, не вирішують геополітичні проблеми (і ще багато «не» можна було б вжити щодо них). Вони «звичайні», й життя їхнє — не героїчна балада. Але вони довкола нас (Софрон, Оріся, Катерина, Злата, Спиридон, Ліна, Юрко, Зоя, Лук'ян...); ми прихильні до них і навіть, у якійсь мірі, залежимо від них: ми всі пов'язані цією нез'ясовною планетою тривоги і гінким трибом життя на ній. Тож, читаючи «історії», стаємо ще ближчими. Напевне.

5. Освоєння миті

Дуже короткий текст: «Дощ і квітка» (одна сторінка книжкового аркуша близького до формату А5). Однак, аж ніяк не назву цей твір безтурботним шкіцом. Тут і фабула (хоч і максималь-

но стисла), і діалоги, й енергетично заряджений метафоричний спалах. І майстерний, майже візуальний, імпресіонізм настрою. Письменник не гамселить себе в груди й ні в чому читальника не переконує. Він лише стверджує через Назарка та Галинку: «Буду завжди». Так непросто написалося... Проріклося. Добре. Часом хочеться чогось такого...

6. Час і текст

Думаю про те, чи «Без прикрашування» писалася на одному подиху?.. Гадаю, ні. Хоч і без прикрашування! Напевне, спершу були окремі записки — зненацькі, сугестивно-метафоричні стани, певні знаково-ключові фрази, що переходили у записниково-реченнєву матерію. Збиралося-призбирувалося якийсь час і згодом до цього часу ще додавалося. Бо ж відпустити текст просто так, заввиграшки, для письменника чималий ризик: природний процес книжно-читацького відчуження, зрозуміло, не дозволяє повернутися до створено-написаного; а вдосконалені перевидання — це вже цілком щось інше. Гра часу і тексту — нездоланна та незбагненна. (Для окремих, колись, міркувань!)

...Це, мабуть, дещо все ж з'ясовує в розумінні жанрових особливостей оповідок-історій; виразне бажання Богдана Мельничука присутнювати постійно серед своїх дійових осіб, письменник просто зобов'язаний бути артистичним, роблячи з людини людину.

...Так — не на одному подиху, але — на безперервному письменницькому диханні.

7. P.S.

...Заперечу Богданові. Його «історії» — все ж «до кави». Проте, — не «віденської», «американо», «капучіно» чи інших подібних. Вони — до кави міцної, подвійної справжньої письменницької; робочої. Така кава — назавжди. Це — як кров. (Бач, як сказалося, самому сподобалось.)

...І назагал: не прикро, без прикрас. Бо правдиво. Як і у згадуваній книжці.

м. Львів

Петро СОРОКА

«СЛОВА — СПАСИТЕЛІ. СЛОВА — ПЕРЕСТОРОГА»

Найприкметнішими ознаками творчого стилю Миколи Возіянова є лаконізм, іронічність та філософська медитативність. Улюблений жанр — байка. Чому він обрав саме її та ще в непростий час тоталітарного режиму, коли за найменшу двозначність можна було неабияк поплатитися, я не знаю, але мені здається, що то не письменник обирає жанр, а жанр обирає його.

За всю багатовікову історію розвитку української літератури талановитих байкарів у ній було не так уже й багато — їх можна перелічити на пальцях однієї руки: Григорій Сковорода, Петро Гулак-Артемівський, Євген Гребінка, Леонід Глібов. У ХХ столітті до цього вибраного і почесного ряду прилучилися Микита Годованець, Павло Ключина, Петро Сліпчук, Анатолій Косматенко, Петро Красюк, Іван Сварник... У цьому високому ряду ім'я Миколи Возіянова не губиться, а по-особливому виділяється.

Як байкареві, йому, безперечно, доводилося нелегко, оскільки байку вважали «естетично неповноцінним жанром». «Живеш собі, працюєш собі, — з гіркотою писав, приміром, М. Косматенко, — і ні-ні й почуєш від декого: «І коли ти вже покинеш оті байки писати? Коли візьмешся за справжню літературу? Байка — то забавка».

Гадаю, що немало такого доводилося, вочевидь, вислухати й Миколі Возіянову. Але, як той міцний олов'яний солдатик, він вистояв у найпохмуріші часи і заслужено здобув собі добру славу в добрих людей. Його ім'я в 70–80-ті роки минулого століття було особливо популярним, він багато друкувався в провідних літературно-мистецьких часописах і альманахах. І це всупереч тому, що комуністичні цензори — сторожові пси ідеологічної непогрішності — добре розуміли, що байка — не забавка, а гостра зброя, яка має здатність вибухати з неймовірною силою, коли потрапляє

в ціль, тому все робили, аби ефект такого попадання звести до нуля. Зрозуміло, що неабияким віртуозом пера і майстром алегорії мусив бути М. Возіянов, щоб пробитися на сторінки періодичних видань і утверджувати байку, як один з провідних сатиричних жанрів в умовах наростаючого ідеологічного тиску. Сьогодні цьому можна тільки дивуватися.

Але не тільки на байці він зосереджував свою увагу: писав сатиричні мініатюри, афоризми та зооафоризми, поетичні твори з іронічним відтінком.

У що поціляв М. Возіянов-сатирик, що брав на приціл? Передусім «рідний» доморощений бюрократизм, самодурство і антилюдяну мораль суспільства «загальної рівності», гостро засуджував людські вади і недоліки. Відчувалося, що він покладається не стільки на суд сучасників, очі яких були зашорені ідеологічними догмами, як на мудрість нащадків. Своїх численних читачів, друзів по ремеслу і знайомих, він завжди вражав невичерпністю фантазії і широтою філософських узагальнень. І, звичайно, працьовитістю. Здається, він міг би поставити епіграфом до своєї творчої праці таке народне прислів'я: «Працюй рік, а опрацьовуй вік».

По-справжньому світлий талант Миколи Возіянова розквітнув у роки незалежності. Одна за одною виходять його книжки, митця пошановано престижними літературними преміями ім. О. Олеся, ім. Л. Глібова, ім. Остапа Вишні та іншими. Але ні на йоту сатирик не знизив градус бойової напруги, не погіршив проти правди і не став загравати з новими владоможцями. Як і раніше, несхитно стояв на сторожі правди, добра і справедливості. І завжди залишався з тими, хто не вип'ячувався, не ліз у кар'єристи, був, так би мовити, сіллю землі. В одному з програмних віршів під назвою «Сповідь байкаря» є таке зізнання:

Любі мої персонажі,
Брати шановні менші наші,
Хто під конем, хто на коні,
Пробачте грішному мені.
У байці, друзі, апріорі,
Не обійтись без алегорій.
Я вади тих Вам приписав,
До лав яких належу сам,
Які себе, на жаль, всякчас
Вважають більшими за Вас...

Як і раніше, байка залишалася його головною зброєю. Про що засвідчили збірки «Смішний заєць-2», «А ми байку баємо..» та інші. Майстерно володіючи пером, байкар завжди стискає твори до вибухової щільності, не розтікаючись мислю по дереву. Але що цікаво: цей возіяновський лаконізм дозволяє йому випукло і рельєфно окреслити образи, зробити їх пам'ятними, прикметними і показовими. Як приклад, хочеться навести байку «Гра»:

Пішак на королівську
Лінію пробився.
З повагою...
На себе подивився:
Його не стримали
Ні два Слони, ні Коні...
Тепер він — Ферзь...
На шаховому троні!
Так... під час гри...
Трапляється okazія така.
А після гри...
На своє місце ставить Пішака...

Особлива любов автора — стислі прозові байки. В них усе: тонка спостережливість, прозора алегоричність, глибина думки і висока художність, як-от:

«Життєве кредо Барана: — Треба завжди залишатися самим собою!»

«Роздуми Метелика-одноденка: — Життя, що б там хто не говорив, коротке. Отож, треба спочатку народитися, встигнути набратися розуму, опанувати якусь професію, створити сім'ю, посадити дерево, народити дітей, дати їм ладу, а вже потім... думати про вічне».

«Одкровення Гаманця: — Зазвичай, чоловіки дарують жінкам золоті гори тоді, коли уже немає грошей навіть на квіти».

Хоча сатирику доводилося завжди писати про тіньові сторони суспільного життя, демонструвати непримиренний бійцівський характер, воювати зі злом, це аж ніяк не озлобило його, не зробило похмурим, нетерпимим і нелюдям. Завжди — від своїх перших кроків у літературі і до наших днів — він послуговується високим девізом узятим зі Святого Письма: «Не дозволяй, щоб зло перемогло, але перемагай зло добром». Не випадково як своєрідне

творче кредо його виставлено на щит у нещодавно виданій книзі віршів із промовистою назвою «І знов воскресне доброта...».

У цій книзі, принагідно кажучи, автор постає у ще одній, для багатьох, можливо, несподіваній іпостасі — тонкого лірика.

Душа, як лілея,
Закрилась під вечір.
Голівку схилила
В задумі на плечі...
Когось не згадала,
Про когось забула.
Хтось кликав до себе —
Душа не почула.
Мою неухважність
Не згадуйте всує.
Можливо, вас слово
«Пробачте!» влаштує.

Показово, що й тут крізь призму ліричних зізнань і хвилюючих медитацій ніби мимоволі пробивається легка іронічність. Тож виходить така незвична і несподівана амальгама: світле поєднання душевних рефлексій з тонкими, веселими, ніби осонченими краплями.

Чільне місце в творчому доробку маститого автора займає збірка «Мудрації», де зібрано понад дві сотні катренів-четвертаків і кілька десятків зоофоризмів. На невеликій за обсягом площі чотирирядкової мініатюри автор вміщує так багато: філософські узагальнення, пригоди думок, змальовує веселі і разом з тим повчальні життєві ситуації. Як правило, він уникає голої дидакції та риторики, не намагається моралізувати, а спонукує до цього читача. Судіть самі:

До міста від сільської хати
Рукою іноді подати.
Дорогу з міста до села,
Неначе вічність розтягла.

*

Побійтесь Бога, лихослови,
Нащадки, зліплені з полови,

Ми не захищені правами,
Коли розстрілюють словами.

Не можна не обминути й поему «Козацькі чайки», що розкриває ще одну грань таланту харківського любомудра. Описуючи минуле, героїчні подвиги наших великих предків, він робить зримі й легко прочитувані проєкції в наш час. «Автор наче вибірує в українській історії найпотужніші постаті... — наголошує у попередньому слові Анатолій Стожук. — Що ж, минувшина багата і на героїчні особистості, й на величні справи, чи то, може, вони такими стають з часом? Достеменно ніхто не може дати відповідь. Це належить вирішувати самому читачеві...» І ще: «Автор пунктирно окреслює події та історичні постаті, але вони від цього не програють і не втрачають, більше того, книга сприймається динамічно, з історичною масштабністю і спрямованістю на зацікавлення минувшиною, в якому ми мусимо знайти відповіді на виклики сьогодення».

Цікаві у поемі й ось такі ліричні відступи:

«Первинне Слово —
Мови корогва.
Щоб Мисль не канула,
Зоставила свій слід.
Не розчинилася,
Не згасла, мов болід —
Її життя
Продовжують слова.
Через слова
Ми розумієм суть
Тих мудростей,
Що істину несуть.
Слова — спасителі,
Слова — пересторога.
Слова осяяні,
Що нас ведуть до Бога».

Якщо говорити про своє особисте, чисто суб'єктивне враження, то з останніх у часі видань Миколи Возіянова мене найбільше схвилювала і полонила невелика за обсягом, але містка за змістом книга мемуарів «Затемнення сонця», що має підзаголовок «Етю-

ди пам'яті», у якій автор розповів про своє воєнне та повоєнне дитинство.

Оповідь хвилююча і правдива, без надмірного згущення фарб і надмірної сентиментальності, часто сувора і, як все у Возіянова, лаконічна. Але глибоко западає у пам'ять, бентежить, змушує повертатися до прочитаного знову і знову. Образи у книзі живі, колоритні, відчувається, що вихоплені з самої гущі життя. Силуети окупантів не змальовані однією чорною барвою, як це, зазвичай, трапляється у деяких мемуаристів, бо автор навіть у ворогові намагається побачити людину, її безсмертну душу, бо не всі були лютьми убивцями та карателями, а часто тільки безвольними гвинтиками жорстокої системи і кривавого часу.

М. Возіянов — чудовий оповідач. Щоб читач відчув красу і силу його оповідної манери, наведу невеликий етюд:

«1947-й. Коли йшов до церкви, бачив художого жебрака, який сидів під тином. А як повертався із церкви, угодив на тому місці, де сидів жебрак, горбик свіжої землі. З часом горбочок опав, зрівнявся з землею, неначе його й не було. Я й досі, проходячи біля того тину, згадую художого чоловіка, бажаю йому бути у Царстві Небесному».

Нещодавно Микола Кирилович відзначив свій 80-річний ювілей. Дата вагома і значна, але й сьогодні він твердо тримає в руках бойове стилло, залишається на посту, найменше думає про відпочинок і перейшли літа, не втішається здобутими лаврами і тим, що зробив за довгі літа, продовжує працювати, що називається, у поті чола, і поціляти зло, неправду та несправедливість у всіх їхніх незліченних проявах та зловісних рецидивах, тим більше, що наш невеселий час до цього неабияк спонукає. Країна перебуває у стані війни, процвітають корупція і хабарництво, бідність і безпринципне політиканство, тобто тем для чесного сатирика більш ніж достатньо.

Петриківський Ліс

Олекса ЧУГУЙ

ДОРОГА ДО СОБОРУ

(Спогади)

Вона розпочалася ще зі стін середньої школи, в яких навчався автор цих рядків упродовж 1944–1955 років. Адже саме на цей період припадає постійно зростаюча популярність прози О. Гончара. Тож не випадково більшість десятикласників, пишучи екзаменаційний твір на вільну тему, обрали ту, яка безпосередньо пов'язана з творчістю улюбленого письменника. Майже всі вони одержали найвищі оцінки, закінчивши школу із золотою або срібною медаллю. Ці нагороди одержало 19 випускників, у тому числі й автор цих спогадів.

Для декого з них творчість О. Гончара послужила визначальним чинником у виборі професії філолога-україніста. Показово, що при вступі на філологічний факультет під час співбесіди з медалістами, яку проводив декан А. С. Колодяжний, більшість питань теж були пов'язані з творчістю О. Гончара, зокрема його романом «Прапорonosці». Отже, вона була сворідною візитною карткою у цьому надзвичайно важливому і хвилюючому для абітурієнтів процесі.

Нашому курсові повезло ще й тому, що викладачем української літератури радянського періоду була доцент Марія Іллівна Кенігсберг, яка захищала кандидатську дисертацію саме по творчості О. Гончара. Вона гордилася тим, що безпосередньо спілкувалася з найпопулярнішим письменником і, звичайно ж, багато і цікаво розповідала про його творчість, особливо під час проведення семінарських занять.

Саме завдяки її наполегливим запрошенням О. Гончар дав згоду прибути в Харківський університет на зустріч зі студентами та викладачами філологічних дисциплін. Обрана найбільша аудиторія для цієї зустрічі виявилася занадто малою, оскільки на неї при-

було чимало студентів інших факультетів, істинних шанувальників творчості улюбленого українського письменника.

Питань було багато. Найбільше ставили їх філологи, зокрема Григій Тютюнник. Одне з них звучало так: «В яку пору доби найлегше і найпродуктивніше пишуться художні твори?» Олесь Гончар усміхнувся й відповів, що він настільки завантажений іншими життєво необхідними справами, що для написання художніх творів у нього завжди не вистачає часу: «Писати вдається лише в нічні години, відриваючи від сну найдорожчі хвилини. А не писати він не може. І взагалі той, хто взявся за цю приємну, але нелегку справу, не завжди дякував своїй долі, що вона вивела його на цю стежину».

Отже, викладаючи українську літературу спочатку в Макіївській, а потім у Харківській середній школі робітничої молоді, мені було що розповісти про творчість О. Гончара. Наступна зустріч з автором «Нескореної полтавчанки» і «Прапорonosців» відбулася вже під час моєї праці у відділі пропаганди Червонозаводського райкому Компартії міста Харкова. Саме на цей період (1968 р.) припав вихід із друку роману О. Гончара «Собор» та організований київською владою його розгром у критиці, ініційований директором Інституту літератури АН УРСР М. Шамотою.

Із ЦК КПУ в обкоми надійшла директива про нагальну потребу організувати обговорення «шкідливого» твору в колективах підприємств та установ. Цю брудну справу доручили відділу пропаганди й агітації. Мені вдалося переконати секретаря з ідеології Т. Конишеву (дівоче прізвище — Бутенко) в неефективності проведення обговорення на зборах трудящих роману, якого вони не читали.

Обмежилися лише проведенням зборів викладчів української літератури, які працювали в школах і технікумах району. Але запланованого обговорення на цих зборах теж не відбулося. Викладачі відмовилися виступати, мотивуючи це тим, що не мали змоги прочитати «шкідливий» твір, оскільки він зник з продажу. Домовилися про наступну зустріч, коли роман з'явиться у книжкових магазинах. Цього, як відомо, не сталося.

Чи було таке обговорення на літературознавчих кафедрах філологічного факультету Харківського університету я не маю відомостей. Однак в індивідуальних бесідах з тими, до кого я звертався за консультацією на цю тему, жоден не висловив критичної оцінки роману О. Гончара «Собор», навпаки більшість підкреслювала

його актуальність і високу художню якість. Лише Марія Іллівна Кенігсберг перестала згадувати про своє спілкування з О. Гончарем.

На початку 1972 року я повернувся в рідний університет. Курси літератури, які мені доручили читати, були далекими від радянського періоду. Отже, творчість О. Гончара не потрапила до них. Не стала вона й об'єктом наукових спостережень. Як і раніше, я захоплювався драматургією, створивши на факультеті спочатку обрядовий (фольклорний), а згодом і традиційний студентський, аматорський театр «Прозріння».

Поштовхом до цього послужила пропозиція першокурсників українського відділення, зокрема Олекси Хлібовича, який до вступу на філологічний факультет брав участь у діяльності Харківського театру «Мадригал», здійснити постановку моєї п'єси «Сибірська дума». Автор дав згоду. Вистава відбулася через півроку. Фрагменти її показало в новинах Харківське телебачення. Актори аматорського театру чекали нових п'єс, особливо про долю тих, хто більшою чи меншою мірою був пов'язаний з Харківським університетом та чий ювілей припадав на цей період.

Виконуючи це бажання студентів, автор цих рядків написав п'єси про Г. Сковороду («Велике пророцтво») та В. Каразіна («Зрадлива доля»). Після їхньої успішної постановки наступила невелика пауза. Але відпочивати не довелося. На ці часи також припав ювілей класика української літератури Олеся Гончара. Керівництво Харківського академічного театру імені Т. Шевченка оголосило конкурс на кращу інсценізацію роману ювіляра «Собор». Про це повідомили мене викладачі кафедри зарубіжної літератури Олег Сучалкін та Андрій Краснящих, знаючи про мої драматургічні вправи.

Конкурс справді виявився привабливим. Відмовлятися було незручно. Адже письменник належав до улюблених ще з шкільних років. Однак переробка прозового твору на адекватний йому драматургічний — справа нелегка й дуже відповідальна, якщо виконувати її фахово, не руйнуючи обраного об'єкта перетворення. Полегшувало цей процес ґрунтовне ознайомлення з прототипами персонажів Олеся Гончара під час мого неодноразового перебування в Дніпродзержинську, надмірно насиченому металургійними підприємствами та максимально загазованим повітрям. Уже тоді я сприймав особливість поведінки мешканців цього міста через призму роману «Собор». Тепер, перекладаючи його на мову

драматургії, постійно згадував Дніпродзержинськ з його мужніми і працьовитими людьми, які ажніяк не соромилися гостро критикувати вади тогочасних керманічів, не обминаючи й своїх земляків — першого секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва та першого секретаря Дніпропетровського обкому партії О. Ватченка. Саме ця смілива поведінка металургів підказала мені назву інсенізації — «Нескорений собор». Крім того, цей епітет використав і сам О. Гончар, назвавши свою повість про Лялю Убийвовк — «Нескорена полтавчанка».

Завершена інсенізація була надіслана в театр на конкурс. Час минав. Результатів ніхто не оголошував. Про них я довідався випадково. До Харкова завіта із Києва мій товариш, ректор тодішнього театрального інституту імені І. Карпенка-Карого — Пилипчук Ростислав Ярославович, якого запросив на виставу «Гамлета» колишній його студент, а на той час головний режисер Харківського театру імені Т. Шевченка — Андрій Жолдак. Киянин запропонував мені переглянути виставу разом.

А. Жолдак зустрів нас привітно, запросив навіть на чашку кави. Користуючись нагодою, я запитав його про результати конкурсу. Він сказав, що саме мою інсенізацію роману О. Гончара «Собор» вирішили взяти для постановки, доручивши її здійснення деканові театрального факультету Харківської академії культури Борису Ігорю Олександровичу, який раніше очолював творчий колектив шевченківців.

Окрилений таким повідомленням, я наступного ж дня зателефонував майбутньому постановникові моєї інсенізації роману О. Гончара «Собор» і одержав невтішну відповідь. Ігор Олександрович вибачився і сказав, що він буде ставити «свою версію» згаданого твору. Я подякував за відвертість, а згодом подарував примірник «Нескореного собору» представникам Дніпропетровського театрального училища, які прибули в Харків на конференцію, присвячену видатному майстрові сцени — Карпу Соленику. Обіцяли здійснити постановку, але ніяких повідомлень про це від них я не одержав.

Вистава, здійснена в Харківському театрі ім. Шевченка за інсенізацією І. Бориса, протрималася в репертуарі недовго, я навіть не встиг її подивитися. Словесний текст цієї постановки не був оприлюднений. Однак великий портрет Ісуса Христа на рекламній афіші свідчив про помітне відхилення від сюжетної тканини роману О. Гончара.

Пізніше, під час наукової конференції, що відбувалася в Полтавському педуніверситеті, професор В. Калашник за дорученням автора «Нескореного собору» передав один його примірник удові О. Гончара — Валентині Данилівні. Через місяць вона зателефонувала мені з Києва і висловила подяку за виконану роботу. Високо оцінивши п'єсу, запитала: «Де і в якому театрі буде здійснена її вистава?» На жаль, я не міг дати їй обнадійливої відповіді. Адже організований раніше студентський театр «Прозріння» у цей період припинив своє існування.

Оскільки інсценізація «Нескорений собор» була видана Харківською «Просвітою» за принципом «виготовлення взуття із шкіри замовника» (тобто автора), п'єс не вистачило для поширення навіть серед вузького кола шанувальників мистецтва Мельпомени, не кажучи вже про бібліотеки. Лише в період відзначення 100-річчя від дня народження О. Гончара, завдяки зусиллям організаторів цього заходу, зокрема декана філологічного факультету Ю. Безхутрого та завідувача кафедри української літератури О. Матушек, вдалося видрукувати кілька примірників інсценізації «Нескорений собор», за що її автор висловлює усім щиро подяку.

м. Харків

Мирослава ДАНИЛЕВСЬКА-МИЛЯН

РІКА

(Споглядання з берега)

1

Із урочої тиші батьківського саду, відбиток образу якого носять зіниці вільної, настроєво-ліричної душі, поет виходить до ріки, яка тече. Її неспинна течія тішить переливами хвиль блакитно-зеленуватої, живої води — і саме такої! Бо в тому кольорі не криється, а чітко вирізняється глибокий символізм: благодатна блакить Небокраю і зелений розмай Землі. Тісно поєднані волею Всевишнього вони творять життя, що, як і ріка, тече, видзвонює плескотом хвиль, вдаряючись об береги вічності. А голос поета звучить як соло у фонограмі гармонії природи.

Віктор Палинський, «Ріка тече», Львів, «Апріорі», 2017 р., 183 с. — нова книжка поезій. Насичений лаконізм творених поетом образів вражає, захоплює, спонукає читача співпереживати. Бо автор завжди у творчих пошуках справжнього мистецького слова, поезії, позначеної небесним доторком Музи, злиттям високої наснаги. У вишуканих духовних обладунках ліричний герой впливає у тихе надвечір'я і, як він сам зазначає, йому «...пишеться, наче вперше». Хоч і притомлений виром денних турбот, що так подібний до крутежів річкової води, він залишається на гребені, звідки бачить велике і незнищенне в малому, яке щоразу відроджується в білому розливі світанку (поезія «Отак у надвечір'ї...»):

Уночі раптова злива
Зміє усі вагання.
Синя роса вразлива
Віродиться на світанні.

І неможливо йому не вірити, адже ці рядки звучать як символ віри. Віри у Воскресіння. З нею сідаємо у човен, що пливе рікою життя.

Магія слова заворює поета глибинним змістом, і він легко докторкається «...леготом серця літер», — як святині! Щоб «...молитися серед весняної черешневої зливи», бо ж «...в душі стільки слів!» І кому, як не поету, нести їх непогасний внутрішній вогонь людям і «...повсякчас вартувати» його світлий племінь?! Це майстерно вдається Віктору Палинському: так, як стоїчні пишногориві леви вартують «...це магічне Левове місто». «Тут я сущий», — стверджує він, бо тут творить рядки, вслухається в простір, у мелодії дощів, у коливання пагонів літа і, осмислюючи «...це все» заворює довкілля, відчуває «...як плине ріка», — ріка життя.

Ріка і поет — нерозлучні віддавна. Бо ріка є носієм невмирущої Надії. Недарма це давнє українське слово «надія» у санскриті означає «Народжений над річкою» або «Мешканець ріки». А ріка поїть і годує усе живе в її водах та усіх народжених біля її берегів. Ріка-життя! Театр перехресть подій і доріг, весен і літ, тополь, вишень і гаїв з невтомними мандрівниками, які, протинаючи прозорий простір зором манливої мрії, можуть «...вздріти свою вічну дорогу», — впевнено констатує автор книжки. І все це — просто Неба, на якому сходить Сонце, спливає Місяць і «...золотить вишні цвіт». Чи без практичної мети? Для краси! Бо ж «...світить літо».

2

Віктор Палинський — поет-сповідальник, бо духом здійснюється «...час до часу у верхні світи» і запитує про досвід піднесення духу усіх, хто крокує поруч із ним: друзів, побратимів-письменників і просто мешканців Львова. А вулицями рідного міста розпросторюється «...запах найсмачнішої в світі кави», літають «...зачаровані трамваї», «...жива архітектура» здатна плакати і сміятися, а дощі вміють і «...волюють бесідувати з тобою». І ще, і ще... А поза тим, наголошує автор книжки, ти, людино, «Просто мусиш бути», хоча з тобою «...в піжмурки грається осінь».

Вражає непослабна спостережливість поета, аж до найменших порухів «речей», життєвих дрібниць, до «...слів обрїю», які він зчитує, заряджаючись світлом — «...Світлом далеких мовчань». А мандрівка триває, не квапиться завершуватися, бо ріка тече. Ріка життя! Від шуму-передзвону її течії ліричний герой мандрує в «лагідний» давній сад, що сприймається ним як окраєць Райського саду. Тут поет справжній. Наодинці з собою...

Із саду відкривається величний огром Неба. До його живих обіймів тягнеться зором вікон давній родинний особняк, який із миті з'яви поета на світ є і тою міцною пуповиною, яка прив'язала його до Землі. Звідси почались усі стежки-дороги автора книжки, сюди вони і повертають його після відчайдушних блукань. Бо немає у світі кращої, ріднішої місцини, як ця. Лише повертаючись сюди, поет дістається

Найсправдішнього
Та істинного дна:
Для ґрунту чесного
Іконного вікна.
І вздріти там
Розп'ятого Христа.
І велич скромну
Лиць іконостасу.

Ці рядки в поезії «Дістатися вікна» звучать як духовне одкровення мужа, який бачить над усім благословляючу руку Спасителя. У цьому одкровенні відчувається усвідомлення вірою правдивого, чесного ґрунту, що є основою всього життя. Віктор Палинський розповідає про це читачам без зайвини, проте у вишуканій концентрації поетичної думки у короткому верлібрі.

...Поет часто медитує, занурюючись у тишу «...неспокою» рідного обійстя, яка дивує його особливим, зворушливим наповненням. Бо, насправді, її, абсолютної тиші, не існує. Потрібно навчитись вслухатися у тишу, щоб вловити в її естві кроки Когось «...в золотавому обрамленні» (у поезії «Учора уночі...»)

І нишком я провів,
З лица блідого,
Неголеного й негомінкого,
Сумного мандрівця
З очима Бога.
І той собі пішов:
Тихенько, наче сніг.

Під наметом тиші почути «Птахів крики», які (як і дух людини) здійснюються

...До неймовірних висот,
Торкаючись блискавиці...

А Віктор Палинський уміє слухати крізь тишу плин ріки життя і відчувати рух вічного кола (у верлібрі «Печалі»):

Кришталева клепсидра
Із вічним перетіканням.
Кришталеве перетікання
У вічній клепсидрі.

Цей вічний простір, що був від початку. І ти у ньому. Ти з ним рухаєшся в часі — живеш! І ріка часу плине, живе. І буде жити! Саме так, осмислено серцем, звучать слова поета, поєднані точною елегантністю рими в поезії «Мовчання над Бугом»:

І буде ще щось,
Крім вина і хліба.
І крім видовищ
Знуджених картин.
Тож від онука
До прапрадіда
Не вщухне мовчазний
Потоку плин.

3

Вникаючи у смислову глибину рядків поета, розумієш, що оглав його книжки «Ріка тече» є правдивим. І не випадковим. Підтвердження його бачимо, відчуваємо, співпереживаємо з автором. І вирізняємо у передзвонах річкової течії його поетичне соло. У ньому незмінно звучить мотив закоханості у життя:

Мій хлопче, Перевізнику
Душі,
Тобі ще доведеться
Зачекати! —

Ось як відверто: сповідь любові поета до життя у верлібрі «Перевізник»! Він — міцний Плавець у його бурхливих хвилях. Тут і азарт, і гарт. Це підбадьорить кожного, хто вникне в суть промовлених поетом слів, бо він не просто говорить, він образно признається, як цінує і любить кожен мить життя у цьому «...транзитному» світі. Навіть безсоння. Бо безсоння — це можливість упорядкування думок, це зосередженість на зв'язку з Небом. І тоді («Не буду про незбагнене»)

Сама рука
Мережитиме дрібно,
Що Бог на твою
Душу покладе...

Ці рядки-зізнання дихають вже збагненим джерелом наснаги поета, яке не вичерпується. І ніч безсоння є для нього доброю — це він зрозумів. Та після неї таки прозвучить «...біла-біла мелодія» ранку і, вкотре, здивує («Так. Це було зранку»):

...О, скільки ще свіжості
Світу
Ув очах здивованого
Блукальця!

Так! Бо життя триває. Бо «Ріка тече». Між пурпуровими берегами осені, між снігами «...із білого світла», між килимами весняних трав, між квітуванням літа, — ріка життя тече. І ліричне соло Віктора Палинського звучить над бистриною течії. І герой не відчувається самотнім у злитті звуків, що лунають звідусіль («Безкрає дерево»):

Безкрає дерево
Густою тінню
Шелестить.
І звідусіль — така
Співоча повинь.

У цій повені і його голос важить багато. До його звучання навіть всюдисущий вітер віддав поетові «...музику вранішню» зсрібнених крил дерев. А віддав тому, що відчув його прихильність до найменшого і, здається, незначного, яке він зауважує не лише очима, а й серцем («Зближаюсь з осінню»):

Я — тут. Я приятель найтоншої
Пригаслої травинки;
І тішуся цією приязню.

Як не згадати біблійний опис третього дня створення світу! «Нехай земля вродить траву...» (Кн. Буття, 1-й розділ). І так сталося за Словом Бога. Іще не постали люди, а трава вже проросла із землі. Цей споконвічний образ трави, що встає, хвилює поетів

і досі. Тож і Віктор Палинський не раз зупиняє свій погляд на ній і тішиться приязню до неї зі щемливим подивуванням лірика.

Ліричний герой признається в тому, що його «...молитви сіють-ся до Бога», до Творця дивовиж. Тому «приятелю з фіолетовим небом», — говорить він, ведучи далі життєву оповідь, «аби сягнути зорі...». Ось таке підняття духу поета починається з подивування найтоншою травинкою. І не тільки це, бо («Зникнути у всесвіті»):

...чути подзенькування
Кришталю
Далеких холодних зір.
...І вірити, що здолаєш
Шлях до себе.

Бо пізнаючи дивовижі всесвіту, пізнаєш самого себе, повертаєшся до природи своєї індивідуальності, як Людини Розумної, для якої все суще має значення. Ось як автор книжки роздумує про піщинку (в поезії «І погляд, і дотик мій — до тої піщинки...»), яка інколи опиняється на його долоні:

А залишається можливою
Моделлю космосу;
І сущого життя
Кожного з нас.

Після споглядань так природно і захоплююче звучить («Думаєш вишня»):

Господи, це все
Для мене?..
Для мене!
Стільки відлунь;
І лунань.

Без цього наповнення гомоном ріки життя, без нестихаючих видзвонів її течії не звучало б соло поета. А поетичне соло є нічим іншим, як «даруванням слів», озвученням їх у живому просторі — ріки, яка тече.

Леонід ГОРЛАЧ

НІЧ НА ПАВЛОВОМУ ПОЛІ

Літератори мого покоління добре пам'ятають Андрія Федоровича Чернишова. Він не належав до тих, хто викликав резонанс у суспільстві власними небуденними романами чи лірикою, бо не писав їх, здається, й не пропонував нікому. Зате критичні статті часом публікував у періодиці. Особливо ж став він помітний далеко поза межами рідного Харкова, коли обійняв посаду заступника головного редактора журналу «Прапор». У ті роки кожен поважний письменник мав за честь надрукуватися в ньому, а тому й очільникам часопису (а головним редактором був тоді Юрій Махненко) доводилося добряче прити над тим, кого пускати в першу чергу, а кому й відмовити обережно.

Перше моє знайомство з Чернишовим сталося, здається, навесні 1969 року, коли широко й розмахисто відбувалася Декада грузинської літератури. Несосвітений святковий гармидер не зітер із пам'яті короткий візит нашої делегації в тісне помешкання журналу, як для мене й образ кремезного, скупого на слово чоловіка, котрий, здавалося, і вродився в окулярах.

Минув деякий час. І ось одного дня ми зустрілися в затишному приміщенні Спілки письменників, де я працював. Андрій Федорович приїхав вирішувати якісь видавничі проблеми, а надвечір ми з кількома іншими колегами зібралися в підвальному «Енеї», ще не розписаному по стінах могутнім Анатолієм Базилевичем, не оздобленому сонячними історичними фресками на вікнах, але вже надзвичайно популярному серед митців. Як жаль, що в епоху панування ушлявленого комбінатора й нечистого на руку очільника нашої Спілки ті мистецькі надбання, гідні захисту ЮНЕСКО, були навіки знищені. Це один із його геростратівських подвигів, учинений ще задовго до того, як сам він збурих літературний довірливий народ чуткою про те, що хтось із сучасних нуворишів

збирається приватизувати неповторний особняк разом із охоронним державним знаком.

За звичкою, Чернишов більше слухав інших, лише зрідка вставляючи якусь репліку, не висловлював категоричних суджень про загадувані прізвища й твори. Озивався так негучно, що до кожного слова в розтяжку треба було добряче прислухатися. На той час у Харкові працювала ціла група чудових письменників — Кость Гордієнко, Ігор Муратов, Микола Шаповал, а передусім таємничий усамітнений поет Василь Мисик. А ще ж добре писали й майстри молодшого покоління. Словом, там іще панувала атмосфера уламків колишнього короткочасного столичного лоску. Уже прощаючись, Чернишов запропонував мені подати до журналу вірші, а при нагоді й самому навідатися в гості.

Тим часом відбулися похмурі події в літературному житті. Олесь Гончар змушений був піти у відставку, за ним постраждало і його службове оточення. Я опинився в ролі референта Київської спілчанської організації лише завдяки непоступливому Юрію Збанацькому. Керівники різного рангу з областей приїздили рідше. Довго не з'являвся й Чернишов — ми просто обмінювалися телефонними розмовами. Одного разу він натякнув мені, що готує велику добірку віршів, а тому було б добре, якби я приїхав та поспілкувався з редактором, аби її не чикрижили. Я так невдовзі й зробив.

Уладнавши творчі справи, зібралися в тісному кабінеті Андрія Федоровича. Він відразу ж запропонував не йти до готелів, а перебути ніч у нього — в холостяка завжди знайдеться затишний куток, зате можна буде вдосталь наговоритися без зайвих вух. Хто знав Чернишова, знає, яким обережним, майже настраханим він був іще з часів крутих минулих. Та й холостякування позначилося на його характері — стабільна замкнутість, яка майже відлякувала малознайомих, обережність у вчинках аж до смішного — міг він на вокзалі зайти в тамбур вагона за хвилин п'ятнадцять-двадцять до відходу поїзда й успішно прощатися з людьми. Так ми й зробили. По дорозі на масив Павлове Поле прикупили найдків і питва і увечері були вже на місці.

Холостяцький дух наповнював тісну квартирку, забиту книгами, рукописами, з-поміж яких все ж прозирали квіти. Уже облаштовуючи столик на кухні, господар раптом зауважив:

— Я вчора мав розмову з Василем Олександровичем Мисиком, то він хотів би теж повечеряти з нами.

Я мало не підскочив на стільці — хто з молодих не мав би за честь погомоніти з легендарним ліриком! І хоч він жив тихо, відрубно навіть за нових умов відносної демократії, хоч не нарікав прилюдно на тому, що незаслужено відбув стільки років сталінської каторги, а там і фронтових випробувань, не вимагав від суспільства сатисфакції, його артистична лірика з нових книг та журнальних публікацій незмінно викликала захоплення.

— Ми по воду, яку любить Мисик, а він тим часом підїде, — усміхнувся Чернишов, ставлячи в авоську банки.

Джерела били з благословенної слобожанської землі неподалік. І сосни могутні скидали тіні на пісок, і люду з різним посудом було задосить. Нарешті й ми підставили під ясний струмінь банки, і я відчув неповторний запах глибин, не спотворений всілякими хімікатами-озонаторами. А через кілька хвилин, весело перемовляючись, уже простували поміж рядами висоток у передчутті майбутнього застілля.

Мисик посигналив у двері, коли ми ще не встигли накрити стіл. Я бачив його кілька разів на письменницьких зібраннях, але потиснути руку майстрові з такою трагічною долею нагоди не було. І ось він постав на порозі — якийсь заглиблений у себе, сутулуватий навіть при малому зрості, тільки очі випромінюють глибоке тепло. Привіталися й посідали за стіл — я забився в куток, обоє харків'ян навпроти, увінчані створом вікна. Слово за словом розмова жвавішала. Василь Олександрович хвалився віршами молодших слобожанських поетів, виділяючи Роберта Третьякова. І лише після кількох моїх обережних прохань перейшов на спогади. Зануритися в далекі 20–30 роки, коли московські поведителі Харків тимчасово зробили столицею України, коли тут вирували головні події літературного життя, було справді цікаво. Обережний у судженнях навіть через десятки років, Мисик все ж повертав із пам'яті такі деталі, які не вигадати жодному майстру сюжетних розробок. Із особливим пієтетом згадував свої зустрічі з Павлом Тичиною, називав імена утаємниченого Майка Йогансена, Олекси Влизька, десятки інших уже повернутих із забуття поетів. А далі, зробивши паузу, раптом спитав:

— А хочете почути рядки особливо мені близького поета, якого треба ще повертати в життя?

Ми підтвердили мовчанкою свою згоду, і Мисик тихим голосом, втупившись у темне вікно, почав читати. Рядок за рядком переливався яскравими тихими образами, у яких зливалися воедино

людська душа й притишена природа, все звучало — і очерети над річкою, і вечірнє небо, і проникання в суть буття. Дочитав і зітхнув.

— Це Володимир Свідзінський, можливо, найтонший серед нас лірик.

— А чому ж наше покоління його не знає? — прохопився я.

— Бо згубили його не лише фізично, а й пам'яттю, — сумовито кивнув Василь Олександрович. — Та хіба тільки одного його? У двадцяті роки ми вірили, що відродимося. А в тридцяті все було розтоптане...

— Це ж і вас репресували? — не втримався я.

Мисик гірко усміхнувся.

— Дісталося. Добре, що вижив. — Помовчав трохи й продовжив. — Та не хочу я згадувати про ті роки. Як і про фронти. Давайте краще вина вип'ємо та будемо розходитися.

Я поглянув на годинник і мало не вжахнувся — була вже друга година ночі. А ніби ж щойно за стіл присіли, щоб поспілкуватися з майстром поезії та перекладу. А тут тривожно й несподівано зазеленчав телефон, і Андрій Федорович приклався до трубки. Вислухав якусь гнівну тираду й ніяково заговорив:

— Та нічого не сталося. От сіли та й заговорилися. Доставимо вашого Василя Олександровича прямо на поріг.

То нарешті подала голос дружина Мисика, догадавшись, де міг засидітися її гранично дисциплінований чоловік. І ми похапцем вибралися в ніч. Місто було безлюдним, ми йшли поміж сонними будинками, перекидаючись словами, і тьмяне світло стелилося нам під ноги. І я почувався щасливим у товаристві чудових людей, яких ламали, але не змогли зламати в часи пролетарського лихоліття.

З книги «Неперебутнє» (Київ, 2018)

